

HET
EEUWIGE
VUUR
DOOR IVAN DER VELDE

N.V. DE ARBEIDERSPERS _ AMSTERDAM

HET EEUWIGE VUUR

*„Maar wij verwachten naar zijne belofte
nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde,
in dewelke gerechtigheid woont.”*

(2 PETRUS 3:13)

HET EEUWIGE VUUR

DOOR
I. VAN DER VELDE
MET EEN INLEIDING VAN
HENR. ROLAND HOLST-
VAN DER SCHALK

N.V. DE ARBEIDERSPERS — 1933 — AMSTERDAM

Want zie, Ik schep nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, en de vorige dingen zullen niet meer gedacht worden, en zij zullen in het hart niet opkomen.

Maar weest gijlieden vroolijk en verheugt u tot in eeuwigheid in hetgeen dat Ik schep; want zie, Ik schep Jeruzalem eene verheuging, en zijn volk eene vroolijkheid;

en Ik zal Mij verheugen over Jeruzalem en vroolijk zijn over mijn volk, en daarin zal niet meer gehoord worden de stem der weening noch de stem des geschreeuws

Van daar zal niet meer wezen een zuigeling van weinig dagen, noch een oud man die zijne dagen niet zal vervullen; want een jongeling zal sterven honderd jaar oud zijnde, maar een zondaar honderd jaar oud zijnde, zal vervloekt worden.

En zij zullen huizen bouwen en bewonen, en zij zullen wijngaarden planten en derzelve vrucht eten;

zij zullen niet bouwen dat een ander het bewone, zij zullen niet planten dat een ander het ete, want de dagen mijns volks zullen zijn als de dagen eens booms, en mijne uitverkorenen zullen het werk hunner handen verslijten;

zij zullen niet tevergeefs arbeiden noch baren ter verstoring, want zij zijn het zaad der gezegenden des Heeren, en hunne nakomelingen met hen.

En het zal geschieden eer zij roepen zoo zal Ik antwoorden, terwijl zij nog spreken zoo zal Ik hooren;

de wolf en het lam zullen te zamen weiden, en de leeuw zal stroo eten als een rund. en stof zal de spijs der slang zijn; zij zullen geen kwaad doen, noch verderven op mijnen ganschen heiligen berg, zegt de Heere.

(Jesaja 65 · 17—25).

VOORWOORD

Met een enkel woord mogen we deze bundel, die een overzicht tracht te geven van de Nederlandse revolutionaire poëzie vanaf de Middeleeuwen tot heden, bij de lezer introduceren.

Na de inleiding, die Mevrouw Roland Holst voor deze verzameling schreef, en die in haar handen uitgegroeid is tot een monumentaal stuk arbeid, kan de taak van de samensteller zich in hoofdzaak beperken tot een korte vermelding van het doel, dat hem bij zijn werk voor ogen stond, met enkele daaruit voortvloeiende konsekwenties.

Dit boek is hoofdzakelijk bestemd om belangstellende arbeiders dat gedeelte onzer literatuur gemakkelijk toegankelijk te maken, waarop, voorlopig altans, hun natuurlijke interesse het sterkst gericht is. Uit de aard der zaak zullen zij, aan wie onze Nederlandse poëzie tot dusverre nagenoeg voorbijgegaan is, zich aanvankelijk het meest voelen aangetrokken tot die verzen, waarin zij hun eigen mentaliteit, hun eigen gevoels- en gedachteleven, hun eigen hoop en idealen weerspiegeld zien. Kennismaking met de revolutionaire poëzie van eigen bodem kan een der eerste stappen zijn van de vele, die de arbeidersklasse zetten moet op de weg, die leidt naar haar kultureel einddoel. Zij moge daarbij bedenken, dat de revolutionaire poëzie slechts een deel is van het schone geheel onzer Nederlandse dichtkunst.

Dit boek bedoelt dus te zijn een bijdrage tot de kulturele scholing der arbeidersklasse. Deze doelstelling maakte het dwingend noodzakelijk, alle van het tegenwoordige schriftbeeld afwijkende teksten in modern Nederlands om te spellen. De Middeleeuwse en 17e-eeuwse spelling verhindert het ontsluiten van belangrijke literatuur-gebieden voor de lezers, waarvoor dit boek in de eerste plaats bestemd is. De oude teksten hebben we voorzien van verklarende aantekeningen. Waar het aantal toelichtingen te groot dreigde te worden, hebben we zelfs wel eens het verklarend woord in de tekst gevoegd. Ook het rijm is op enkele plaatsen gewijzigd, „onzuiver” Middeleeuws rijm is dan vervangen door „zuiver” modern. Het doel wettigt o.i. deze ingrijpende wijzigingen, al willen we niet verzwijgen, dat deze operatie voor ons zelf dikwels vrij pijnlijk is geweest.

Hopelijk zal het boek vele lezers opwekken tot uitgebreider lektuur en diepergaande studie. Om het deze lezers, voor zover nodig, gemak-

kelik te maken, hebben we een tweetal „bijlagen” aan de tekst toegevoegd: een, waarin we naast korte biografiese aantekeningen over de auteurs een overzicht geven van hun poëtiese arbeid, of enkele historische bijzonderheden meedelen over opgenomen gedichten, in drieën gesplitst naar de indeling van het boek; een tweede, waarin we verwijzen naar o.i. belangrijke studies over de schrijvers en hun werken. De deskundige lezer zal zien, dat naast het socialistiese oordeel noch het katholieke, noch het kalvinistiese, noch het „neutrale”, noch zelfs het meer of minder fascisties getinte ontbreekt; 't is gewenst, ieder eerlik oordeel te onderzoeken en zijn waarde, ongeacht zijn afkomst, vast te stellen.

We hebben bij het samenstellen gestreefd naar het bijeenbrengen van een rijke verscheidenheid van verzen, naar het brengen van variatie in het werk. Het gevaar bestaat, en bij het zoeken hebben we de dreiging ervan telkens gevoeld, dat een noodlottige uniformiteit naar de inhoud het werk onleesbaar zou maken. Men vergete niet, dat de opgenomen verzen voor het overgrote gedeelte een manifestatie zijn van slechts één enkele wijze van reageren op sociaal gebeuren, één uit de vele wijzen, waarop de mens zich tegenover maatschappelijke verhoudingen plaatsen kan: de opstandige. Vandaar de eis van zo groot mogelijke veelzijdigheid op dit beperkte gebied.

Wellicht zullen we in een eventuele tweede druk uitbreiding kunnen geven aan het werk van de jonge socialistiese dichters, d.w.z. het werk van hen, van wie tans reeds verzen opgenomen zijn, ruimer vertegenwoordigen of werk van andere dichters kunnen toevoegen. Wellicht is het in hen aanwezige talent tot groter rijpheid gekomen, heeft het zich meer gekonsolideerd, verinnigd en verdiept, waardoor hun werk, zoals Mevrouw Holst het uitdrukt, groter „deel aan de poëzie” zal hebben.

Om verschillende redenen konden we geen gevolg geven aan ons oorspronkelijk voornemen, enkele bijzonderheden te geven over de dichterlike ontwikkeling van de auteurs, uit wier werk we een keuze hebben gedaan.

Ons rest dan nog de taak, onze oprechte dank uit te spreken tot hen, aan wier welwillende belangstelling en hartelike medewerking wij veel verschuldigd zijn. Dit betreft in de eerste plaats de auteurs en uitgevers, die ons, op een enkele uitzondering na, goedgegunstig

gedichten ter overname afstonden. Ten tweede hen, die ons steunden door hun literaire adviezen of door hun hulp bij het verklaren van moeilijke Middeleeuwse teksten.

Maar bovenal een woord van diepe erkentelijkheid aan Mevrouw Roland Holst, die met zo grote bereidwilligheid de taak op zich nam, dit boek te voorzien van een inleiding en die zich van deze taak op zo grondige, gevoelige en schone wijze kweet. Ook in andere opzichten is haar medewerking het boek ten goede gekomen.

Het Eeuwige Vuur hebben we ons boek genoemd. Eeuwen en eeuwen lang heeft in het hart van het verdrukte deel der mensheid het verlangen gebrand naar een maatschappij, waarin sociale rechtvaardigheid heerst, waarin het wèl te leven is voor ieder harer leden. Geblust is dit verlangen nooit, al ging het dikwels schuil onder de oppervlakte van het leven. Zijn vlam is overgedragen van geslacht op geslacht. Nooit heeft het ontbroken aan hen, die de moed hadden, die vlam verder te dragen in de historie. Wanneer zullen dan eindelijk de tijden komen, waarin dit „Eeuwige Vuur” geblust zal worden in de vloed van broederlike liefde, die over de aarde zal gaan?

I. VAN DER VELDE.

INLEIDING.

I. Wat is revolutionnaire poëzie?

De poëtische uitbeelding van het innerlijk doorleefde is de trouwe begeleidster der volken op hun levensweg, al loopt haar gehalte in de verschillende étappen van dien weg doorgaans zeer uiteen. In de dichtkunst spiegelt zich het, nog in wording verkeerende of reeds tot volle ontplooiing gekomene, karakter van een volk, de bijzondere aard zijner reakties op de uiterlijke omstandigheden en de bijzondere wijze, waarop het de hoogste geestelijke waarden verwerkt. Zij heeft deel aan de opgangen en neergangen, waarin het levens-rhythme der volken, evenals dat der eenlingen, zich afspeelt. Gaat de polsslag van een volk flauw, dan klinkt de stem zijner poëzie mat en dof. Varen groote verlangens aan uit de diepten van zijn bewustzijn, doorsidderen hevige ontroeringen zijn lijf, dan openbaart de innerlijke stuwung zich in de kracht der accenten, de bewogenheid der rhythmten, de stouthed der beelden, de weidschheid der verbeeldingen. Het door den dichter innerlijk doorleefde wordt in al zijn kracht en volheid op hoorders en lezers overgebracht.

In den dichter zelf heeft dat doorleefde een geheimzinnige en heerlijke transformatie ondergaan, een verzuivering, veredeling en verrijking, waardoor uit de elementen der „gewone”, hetzij innerlijke of uiterlijke, werkelijkheid, een „nieuwe”, den mensch met weldadige bewogenheid ontroerende werkelijkheid te voorschijn komt, die wij schoonheid noemen.

Intensiteit zoowel van het persoonlijke, meer in de innerlijkheid zich afspelende, als van het maatschappelijke, meer uiterlijk-waarneembare, leven zijn noodig, wil deze poëtische werkelijkheid kunnen ontstaan. In een beeld kan men de voorwaarden tot dat ontstaan nog het beste benaderen. Stellen wij ons een onmetelijken geestelijken vuurhaard voor, waarin de omsmelting der „gewone” tot „poëtische” werkelijkheid plaats vindt. In dien haard onderscheiden wij drie verschillend gekleurde stralende kernen: de zilveren der schoonheid, de blauwfonkelende der waarheid, de purperen der gerechtigheid. Ook het huidig geslacht van vorschers en denkers noemt ze nog met deze oude namen, al weet het, dat die namen beelden zijn, waarin de menschheid

vorm geeft aan haar eigen innerlijkheid. Het beseft, in Schoonheid, Waarheid en Gerechtigheid, niet te doen te hebben met eeuwige wezenlijkheden, oerbeelden van alle konkrete verwerkelijking in ruimte en tijd, maar met bepaalde spanningen van den menschelijken geest, bepaalde strekkingen van een eeuwigen innerlijken drang, bepaalde inhouden, wijzigingen en veranderingen der persoonlijkheid. Dit geslacht is zich bewust dat Schoonheid, Waarheid en Gerechtigheid geen onveranderlijke categorieën zijn, maar oneindige processen, voerend tot onvolkomen en voorbijgaande realisatie, van wat uit boven-tijdelijken drang naar het volkomene ontstaat.

Niet altijd en overal gloeien de drie stralende kernen in den vuurhaard van het reëel-ideëele met even sterken gloed. Evenmin doen zij dit altijd en overal in de, getransponeerde en gezuiverde, ideale realiteit die poëzie is. En wanneer een der drie te zwak medeklinkt in haar akkoord van gloeden, dan blijft dat akkoord onvolkomen. Brandt de zilveren vlam der schoonheid flauw, dan valt het dichtwerk telkens terug in de vormeloosheid, de verwarring en verbrokkeldheid der ongelouterde werkelijkheid. Straalt de vlamkern van den waarheidsdrang zwak, dan ontbreekt in de poëzie de groote stuwning, die de ziel van hoorder of lezer mee omhoog voert. Heeft het vlammenhart in den grooten vuurhaard, dat wij soms verlangen naar gerechtigheid, soms universeele liefde noemen, aan stralende kracht ingeboet, dan zullen in de muziek-doorklonkene werkelijkheid, waartoe de poëzie de „gewone”, aan muziek-arme, herschept, de allerinnigste tonen ontbreken; zij zal de allerdiepste hunkeringen van het gemoed niet ten volle bevredigen.

De uitbeelding en de beleving van het goddelijk drietal: Schoonheid, Waarheid en Gerechtigheid of Liefde, opent voor den mensch de poorten naar die hoogere Werkelijkheid, waartoe, met de kunst, ook het levend geloof, de diepe meditatie en de onzelfzuchtige liefde toegang verleenen. Die uitbeelding wordt tot een bron van loutering, verrijking en verheffing voor elken mensch, die vatbaar is door de werking der kunst boven zijn eigen alledaagsche *ik*, en boven de verbrokkelde uiterlijk-innerlijke werkelijkheid omhooggeheven te worden. De mensch ondergaat die werking als vreugdevolle bewogenheid, als verlossende bewondering en als opgetogenheid.

In een diepte, of op een hoogte des levens, waartoe slechts enkelen

onder de kinderen der menschen doordringen, worden, volgens het intuïtieve geloof der grootsten van alle tijden, Schoonheid, Waarheid en Liefde één. Enkel de mystikus ziet in een flits van licht de verten opengaan, waar zij in den goddelijken vuurhaard zich tot verblindende pracht vereenen.

Maar toch wordt ook voor anderen somtijds het diepe verband, dat tusschen hen gedrieën bestaat, openbaar. Dat de Schoonheid, die uit een bijzondere ontvankelijkheid van de zintuigen voor de prikkels der uiterlijke wereld ontstaat, een trap is, voerend tot een nog hoogere, boven de zinnen uitgaande schoonheid, — dat de eerste een afschaduwing, een weerglans, een symbool van de tweede is, — Plato heeft het reeds geweten. Dat de Waarheid, die de kunstenaar poogt te benaderen en te dienen, zich in zijn werk des te heerlijker openbaart, hoe klaarder zij daarin verschijnt, doorstraald van den gloed der schoonheid, in het fijne goudwaas van zinnelijke bekoring gehuld, — dat de zin van een gedicht *anders* op den hoorder of lezer werkt, hem op *andere* wijze doordringt en zich met hem vereenigt, wanneer die zin tot hem komt, gedrenkt met den toover van beelden en rhythmten, dat is als schoonheid-aandoening, dan in de dorre taal van betoog en redeneering, of in de verwarde spraak van het ongelouterde gevoel, — alle minnaars van poëzie weten het sedert vele eeuwen.

Maar óók weten wij met weifellooze zekerheid, dat aan elke schoonheidsontroering, met betrekking tot menschen, die dieper reikt en méér omvat dan zinnelijke bekoring, waarheidsdorst en verlangen naar gerechtigheid en liefde deel hebben. „In schoonheid zal het heilige overwinnen” zingt de dichter der Divina Commedia.

En ten slotte heeft de stem in onze diepten ons ook het zeer innige en bijzondere verband geopenbaard, dat bestaat tusschen schoonheid en liefde, zóó, dat de stem der eene altijd ook die der andere oproept en zij elkaar wederkeerig versterken. Daar, waar de liefde uitstraalt over een stuk van het levensgebied, valt over dat stuk den gloed van de schoonheid. En ook het wezen, dat liefde uitstraalt, heeft aan dien gloed deel. Gebrek aan schoonheid, — leelijkheid, dofheid, karakterlooze armzaligheid, zij worden, óók in de zintuigelijke sfeer, opgeheven, zoodra liefde den alledaagschen sleurgang des levens doorbreekt, zoodra zij zegeviert over routine, mechanische plichtsbetrachting, animositeit, wrok of haat. Omgekeerd is schoonheid niets anders, dan een

uitvloeisel, een manifestatie, een wijze van openbaring der liefde.

De mensch leeft nooit en nergens buiten de maatschappij. Schoonheid en Liefde hebben, evenals Waarheid en Gerechtigheid, altijd óók betrekking op het maatschappelijk leven. Hun oorsprongen reiken in oergronden van het zijn, in de kosmische sfeer, die de menschelijk-maatschappelijke aan alle kanten omgeeft. Hun uitingen zijn aan het maatschappelijk milieu gebonden.

De kiemen der schoonheidsaandoening komen in sommige diersoorten, in vogels voornamelijk, in verband met het liefdesleven reeds tot rijke ontwikkeling. De hoogste menschelijke deugden vinden hun prototype in dierlijke aandriften, die zich vooral in de verhouding van het moederdier tot haar jong en in die tusschen den leider en de kudde manifesteren. Tot in de diepste diepten van het zijn zendt het smartelijk-zoete geheim van offerdaad en offerdood, waar het leven, somtijds enkel vernieuwd, somtijds ook naar omhoog-strevend, uit opstijgt, zijn eeuwige trillingen. Het symbool van dat wat in het verborgene met den graankorrel geschiedt, geldt voor heel het onmetelijke gebied van het organische leven. Een diepere gloed, de gloed van het tragische, doordringt het probleem van het offer dáár waar, op de oneindige trap-des-levens, het zelfbewustzijn ontwaakt. Hoe klaarder dat zelfbewustzijn, des te feller de smart van het offer en des te dieper zijn zaligheid. Het lijkt wel, als ligt hier dat hoogste en diepste, voor menschelijke oogen ontoegankelijke punt, waar de drie kernen, die wij in den laaienden vuurhaard onderscheiden, tot één stralend hart ineen smelten.

Nog op één andere trek van de dichtkunst wil ik hier terloops wijzen, al zou ik er graag langer bij stil willen staan: op het feit namelijk, dat het spel-element onverbrekkelijk aan haar verbonden is. Rijm, maatgang, kompositie, onderverdeling in strofen: zij komen allen voort uit een spelende werkzaamheid van den geest. Terecht konstateert Prof. Huizinga, dat de verbeelding altijd als een spel werkt.¹⁾ Is het spel-element in een gedicht afwezig — zooals het dit vaak is in didaktische en in propagandistische poëzie — dan zal men het óók arm vinden aan verbeelding, aan bekoring en schoonheid. Het tooveren der poëzie is voor een deel spelen.

---

¹⁾ In zijn rede „Over de grenzen van spel en ernst in de cultuur”, blz. 15.

De poëzie is een kosmische, een maatschappelijke, en een persoonlijke aangelegenheid. Haar essentie blijft in alle tijden onveranderd; haar vormen echter veranderen en vernieuwen zich voortdurend. Zij zijn afhankelijk van tijd en plaats, van al datgene, wat men de omstandigheden noemt. Poëzie is anders, al naar den grond waarin een volk verworteld is, de lucht, waarmee zijn adem zich vermengt, de natuur, die zijn ziel helpt vormen en zijn levenswijze mee bepalen, anders al naar den aanleg, dien het erfde van zijn voorouders, de hevigheid van den strijd, dien het voor zijn zelfhandhaving moet voeren, den inhoud zijner tradities en de kracht, waarmee het verledene in hem nawerkt. Dit alles tezamen bepaalt in hoofdzaak aard en inhoud van het nationale bewustzijn, en dit weer aard en inhoud, klankkleur en potentie, kortom het bijzondere, kollektief-individueele karakter der poëzie van een volk.

Tot dusverre spraken wij over volken, als vormden deze, innerlijk zoowel als uiterlijk, volledige eenheden. Wij weten echter dat dit niet het geval is. Door die eenheid loopt de scheur der klassesetellingen. Een volk vormt een eenheid, en toch ook weer niet. Uitdrukkingen als nationaal karakter, nationaal bewustzijn, zij beelden feitelijkheden af, maar zij omvatten niet alle feiten der historische werkelijkheid, vaak zelfs niet de voornaamste. Volken bestaan, gedurende langdurige fasen hunner ontwikkeling, uit sociale groepen, die elk een eigen levensgemeenschap vormen in de algemeene, nationale gemeenschap, en een eigen kollektief bewustzijn tot rijpheid brengen, in min of meer opzettelijke tegenstelling tot dat van de andere sociale groepen, waar zij niettemin polair mee verbonden blijven.

Het feit der klassesetellingen is oorzaak, dat de letterkundige scheppingen der kultuurvolken altijd tweevoudig gedetermineerd zijn. In die scheppingen spiegelt zoowel het nationale karakter van een bepaald volk, als het speciale bewustzijn van de sociale klassen, die in zijn geestelijk leven de leiding gehad en op zijn kultuur een bepaald stempel gedrukt hebben. Men kan het nationale volkskarakter, als primaire kultuurvormende kracht, bij het ongebroken licht vergelijken, welks enkelvoudigheid in de verschillende klassen tot de uiteenloopende kleuren der groepsbewustheden breekt.

Ook in de groeps- of klassebewustheid heeft het nationale karakter zich nooit verloochend. Het geestelijk leven en de kunstuitingen der

bourgeoisie zijn niet enkel verschillend in de opeenvolgende stadia van haar ontwikkeling, die meer dan negen eeuwen omvat. Zij zijn ook in ieder land weer anders.

Of dit in de toekomst zoo zal blijven, dan wel of de menschheid bezig is, naar een éénvormige kultuur toe te groeien, dat wagen wij niet te beslissen.

Het is betrekkelijk gemakkelijk in te zien, dat de twee elementen in poëzie die wij waarheidsdorst en drang tot gerechtigheid noemen, hun konkreten vorm krijgen, in verband met de sociale idealen en de wilsgerichtheid van verschillende klassen. Maar het is niet zoo gemakkelijk het verband te zien tusschen het maatschappelijk gebeuren en de bijzondere relatie tusschen mensch-en-wereld, die wij schoonheid noemen. Gaat die relatie niet buiten maatschappij en maatschappelijke beweging om? Behoort daarbuiten om te gaan, niet tot haar wezen? Is schoonheid geen boven-menschelijke categorie?

Elke ontleding van een concreet stuk werkelijkheid leert ons dat dit niet het geval is. Evenals er in die werkelijkheid geen eeuwige en algemeene waarheid en gerechtigheid bestaat, maar enkel ontelbare inkarnaties van beide, inkarnaties die alle betrekkelijk en beperkt zijn, zoo is het ook met de schoonheid. Elk volk heeft de zijne, elke klasse de hare; hun inhoud evolueert tezamen met de algemeene geestelijke en sociale evolutie, waarvan zij een onderdeel is. Slechts wanneer een kultuur verstart, blijft het schoonheidsideaal onveranderd. Wat in het bijzonder de poëzie aangaat, zoo openbaart dit ideaal zich allereerst in de visie op de werkelijkheid en in het treffen eener keuze uit de ontelbare prikkels, die den dichter bestormen; verder in de wijze waarop hij zijn visie en zijn indrukken verwerkt: in het klankgehalte, het rijm, het rythme, de versmuziek, de beeldspraak. Het spreekt van zelf, dat op dit alles ook weer de idealen van waarheid en gerechtigheid invloed hebben. Men kan het schoonheids-element nooit geheel afzonderen van de andere elementen, die de poëzie voeden en waaruit zij bestaat. Wel in zeker opzicht, met betrekking tot het formeele, technische, uiterlijke karakter der dichtkunst, maar niet tot haar kern. Wil het element der schoonheid, — en zonder dit element bestaat poëzie niet — in een gedicht zijn volle waarde kunnen krijgen, dan moet de dichter niet slechts zeer ontvankelijke zintuigen en een zeer gevoelig centraal-zenuwstelsel bezitten, maar in zijn geest en gemoed

moeten ook sterke spanningen leven, een groote dorst naar waarheid, een brandend verlangen naar gerechtigheid moet hem bezielen.

In werkelijke poëzie zijn de schoonheids-ontroering, de hooge spanning van den geest en de diepe hunkering van het gemoed altijd aanwezig.¹⁾ Zij bestaat uit en in hun drievuldigheid.

Dat het waarheids-streven van een dichter en zijn drang naar gerechtigheid, — met een woord: zijn religieuze, zedelijke en sociale idealen, — nauw samenhangen met het geestelijke en maatschappelijke leven van zijn tijd en met zijn plaats in dat leven, behoeft geen betoog.

Sedert de dagen der Israëlietische profeten zijn het altijd geestelijke vraagstukken geweest, die de mensch, door den drang naar waarheid bewogen, trachtte te doorgronden, en maatschappelijke misstanden, die in enkelen wil-tot-gerechtigheid, tot zuivering en vernieuwing van het sociale leven, aanjoegen tot een stormwind en aanblietzen tot een verterend vuur. Ook dan, wanneer de waarheidsdrang gericht is op het doorgronden van kosmische geheimnissen, krijgt hij door de maatschappelijke verhoudingen zijn konkreten inhoud en zijn bijzonderen vorm.

Het spreekt vanzelf, dat hiermee niet bedoeld wordt, dat het maatschappelijke feiten, verhoudingen en gebeurtenissen zijn, die het streven naar waarheid en gerechtigheid voortbrengen. Neen: dat streven is een primaire kracht in den mensch, een uiting van den, voor het verstand onbegrijpelijken drang naar volmaaktheid, die der menschheid is ingeplant en haar voortstuwt door de tijden, wij weten niet waarheen. Aan de stof der omstandigheden verwerkelijkt zich die drang, maar in het oereigene van den menschelijken geest wordt de vlam ontstoken, die met duizenden tongen rusteloos omhoog streeft en waar al het uiterlijke en innerlijke gebeuren brandstof nu aan toevoert.

Schoonheid, waarheid en gerechtigheid leven in de menschelijke persoonlijkheid als ideeën die zij dienen, als waarden die zij verwerkelijken wil, altijd weer opnieuw dienen en altijd weer anders verwerkelijken.

---

¹⁾ Zij zijn het echter niet, in een deel der in dezen bundel opgenomen gedichten, die dan ook geen deel hebben aan de poëzie. De samensteller heeft voor de opneming twee maatstaven aangelegd. Tot aan Gorter toe treedt het revolutionnaire in de poëzie in wijde beteekenis op den voorgrond, afgescheiden van een aesthetischen maatstaf. Vanaf Gorter geeft hij revolutionnaire poëzie in de gewone, voornamelijk sociale, beteekenis, mits voldoende aan bepaalde aesthetische eischen.

Aan den dienst der idee en de verwezenlijking van telkens andere, — en, naar wij gelooven, aldoor hogere waarden — hebben alle kunsten deel. Elke streeft daarnaar op haar eigen wijze. Het feit echter, dat het uitingsmiddel der poëzie het woord is, maakt háár invloed als een kracht tot deze verwezenlijking wellicht grooter, dan die van welke andere kunst ook.¹⁾ De oplossing der spanningen van de werkelijke omgeving des dichters in de conceptie eener gelouterde verbeeldingswereld en de uitbeelding dier wereld in poëzie, is, na den godsdienst, misschien de sterkste kracht die de vlam van het eeuwige verlangen, altijd bedreigd, verstikt te worden onder de asch van lijdzaamheid en sleurzucht — weer oprakelt in de menschenharten. Ook krijgt in haar de onstilbare weetgierigheid van den waarheidszoeker altijd weer stem; evenals de hartstocht van den hervormer, om de menschheid beter en gelukkiger te maken.

Wij noemen poëzie *revolutionnair*, wanneer zij de zoo gekenschetste drie strevingen verbindt en vereenigt. Revolutionnaire poëzie ontstaat in tijdperken, waarin geestelijke en sociale vernieuwingen zich voorbereiden of voltrekken. Zij ontstaat wanneer lang vergeten waarheden, glanzend als op den dag hunner geboorte, uit den schoot der eeuwige Idee oprijzen, — wanneer de verwerkelijking van revolutionnaire waarden zich, aan enkelen eerst, dan allengs aan meerderen, opdringt als een opgave die volbracht moet worden ten koste van al het andere, van het leven zelf; wanneer de glans eener, plotseling sterk fonkelende facette van het onmetelijke licht der waarheid, in het hart van een dichter den weerglans wekt van onvoorwaardelijk geloof.

Uit het geheel der menschelijk-maatschappelijke omstandigheden rijst de behoefte op aan vernieuwing van waarden. Zij manifesteert zich anders al naar de vormen die het verlangen naar meer waarheid, meer gerechtigheid, meer liefde, aanneemt. Zij werpt zich, in verband met het geheel der tijdsomstandigheden, meer in het bijzonder op het een of andere levensgebied: dat van den godsdienst, van het recht, van het sociale of geestelijke leven. Maar altijd is het de Geest, de eeuwige revolutionnair, die het gestoltene tot smelten brengt, het verstarde tot

---

¹⁾ Het woord „poëzie” gebruiken wij hier in den meer algemeenen zin. Wij verstaan daaronder b.v. ook het episch proza dat zich in vorm en inhoud boven het naturalisme verheft.

leven wekt, stilstand in beweging verandert. In zijn dynamiek werkt *de levende God*.

Enkel die tijden, waarin nieuwe waarden aan den horizon der menschheid verschijnen, zijn tijden, waarin een revolutionnaire poëzie kan ontstaan. Of zij werkelijk ontstaan zal, of zij tot een golf zal worden onder de andere golven die het nieuwe leven vooruitstuwen, dat hangt af van een aantal omstandigheden, waaronder de persoonlijke aanleg van hen, die in zulk een tijd als dichters ter wereld komen, niet vergeten mag worden. Immers niet elke dichter, die in een revolutionnairen tijd geboren werd, is door zijn aanleg voorbeschikt, een revolutionnair dichter te worden.

De waarde van poëzie als een kracht, die den hoorder of lezer loutert, hem vervult met een weldadige diepe bewogenheid en daarmee een hoogere werkelijkheid voor hem ontsluit, staat los van het feit, of zij al dan niet revolutionnair is. Het beleven van elke gedachte en elk gevoel, ook van den waarheidsdorst, de menschenliefde, den drang tot gerechtigheid, als schoonheids-doorlevingen, en het vermogen, die doorlevingen zoodanig uit te beelden, dat hun gelukgevende essentie op de hoorders of lezers overgaan, — ze kunnen in even hooge mate in niet, als in wèl revolutionnaire dichters aanwezig zijn. Zoowel van den aanleg en aard van een bepaalden dichter, als van de omstandigheden waartusschen hij leeft, hangen de vormen af, die de dienst der drievoudige idee in zijn werk zal aannemen. Hoe verschillend waren niet die vormen bij Goethe en Schiller, kinderen van één tijd, zonen van één land, werkers aan ééne kultuur! Schiller geldt algemeen voor een bij uitstek revolutionnair dichter der naar zelfbewustzijn en zelfbepaling strevende bourgeoisie, Goethe geldt allerminst als zoodanig. En toch, voor hem die niet zijn belangstelling uitsluitend concentreert op het gebied van het maatschappelijke leven, maar poogt het leven in zijn totaliteit te benaderen en te begrijpen, voor hem is het geen vraag, of Goethe niet sterker dan Schiller gevoeld, en schooner dan hij heeft uitgebeeld, het besef van worden en vergaan als het wezen van al het geschapene, en of Goethe niet evenzeer als Schiller, wanneer men niet den maatstaf van één tijd en één klasse, maar die van den eeuwigen groei des geestes aanlegt, verdient een revolutionnair dichter genoemd te worden. Enkel volgens den geijkten maatstaf van een tijd, die zelf geheel opgaat in de vormen van het politieke leven, behoort de schep-

per van den *Faust* in een andere afdeeling van het letterkundig Panthéon, dan de dichter van *Tell* en *Don Carlos*.

Van hoeveel invloed in deze materie de maatschappelijke structuur en de bijzondere fase, waarin een kultuur zich bevindt, zijn, moge het voorbeeld van Vondel en Milton demonstreeren. In Vondel was de drang naar sociale gerechtigheid, die zulk een voornaam element in revolutionnaire poëzie is, geen atoom minder sterk dan in Milton. Waarom werd de eerste geen, de tweede wèl een revolutionnair dichter? Omdat Vondel leefde in een maatschappij van gekonsolideerde heerschappij der bourgeoisie en de burgerlijke kultuur. Van de levensvisie en het levensgevoel dier klasse uit, schreef hij. Mèt haar aanvaardde hij het leven in zijn geheel als een gave Gods, en tevens als een opgave die vervuld moest worden, Hem ter eere. Een nooit verflauwende, men zou geneigd zijn te zeggen een monumentale liefde voor het leven als geheel, als massale eenheid, was de vrucht dezer visie. In die liefde was geen plaats voor den twijfel, daarom kon zij niet tot de ontdekking van nieuwe waarden en het streven daarnaar voeren. Milton daarentegen gaf in stoute verbeeldingen vorm aan nieuwe koncepties over God en mensch, over goed en kwaad, over gezag en vrijheid, religieuze en zedelijke waarden, tegengesteld aan die, naar welke het absolute koningschap, de feodale adel en de Anglikaansche kerk zich hadden gericht. De waarden die hij verheerlijkt, waren *sociaal* die van de jonge zelfbewuste, groeiende en strijdende, kleinburgerlijke klasse in Engeland, *geestelijk* die van het puriteinsche levensgeloof in zijn ongereptheid en zijn onvoorwaardelijkheid.

De samensteller van dezen bundel heeft zich ten doel gesteld een keur te geven van fragmenten uit de revolutionnaire poëzie van Noord- en Zuid-Nederland, vanaf de Middel-eeuwen tot heden. Driemaal is in den loop van zeven eeuwen in deze gewesten de Idee aan dichters verschenen als een laaiend vuur, dat hun verbeelding in gloed zette. Driemaal hebben zij gepoogd, met alle krachten van hun gemoed en hun rede, de nieuwe waarden, die aan den horizon van hun bewustzijn omhoogrezen, in den tooverglans der schoonheid te doen stralen.

De eerste maal was, toen, aan het begin der Hoog-Middel-eeuwsche kultuur, in de stedelijke gemeenten de overtuiging zich vormde, dat

alle menschen persoonlijk vrij behoorden te zijn, niet aan andere menschen eigen, zooals het huisraad en het vee dat waren. De tweede maal was, toen, in het begin der XVIIde eeuw, de stem uit 's menschen diepte verkondigde, dat de mensch vrij behoort te zijn in zijn innerlijke verhouding tot het Hoogste en Heiligste, dat hij in die verhouding zijn eigen geweten gehoorzaam moet wezen, ook wanneer die gehoorzaamheid hem in conflict brengt met de machten van kerk en staat.

En de derde keer, — dat is in den tijd, die *nu* is, wanneer wij onder dit *nu* de laatste halve eeuw verstaan, — het *nu* waarin de gedachte, dat de algemeene *sociale* vrijheid en *sociale* gelijkheid voor alle menschen verwezenlijkt behoort te worden, en dat de eerste stap tot haar verwezenlijking de opheffing van het kapitalisme en de loonslavernij is, van nood en armoë, van levensonzekerheid en minderwaardigheid, wortel heeft geschoten in hart en hoofd, in gemoed en verbeelding van honderden millioenen menschen.

Naar die drie tijdperken neemt deze keur den lezer mede, om hem iets te doen kennen van de wijze, waarop bepaalde facetten der Idee zich in den geest van dichters gespiegeld hebben, — iets te doen genieten van de verbeeldingen, waartoe zij die spiegelingen hebben gevormd. Iets van de schoonheid, die de revolutionnaire poëzie in deze drie tijdperken heeft uitgestraald, kan hij hier vinden, — en het is niet de schuld van den samensteller dezer keur, zoo daartoe niet behoort het àllerschoonste wat onze poëzie in den loop der eeuwen heeft voortgebracht: het Middeleeuwsch geestelijk lied, de erotische lyriek van Hooft en Bredero, de reien van Vondel, de natuurlyriek van den jongen Gorter. Toch is er ook bij de „revolutionnaire poëzie” genoeg schoonheid te genieten, om den lezer daarover te troosten. Dat een deel van de in deze keur opgenomen stukken, wel is waar enkel om hun gedachte-inhoud en hun beteekenis als kultuur-dokumenten, niet om hun aesthetische waarde daarin plaats vond, was nu eenmaal onvermijdelijk.

Terwille vooral van die laatste waarde, heeft de samensteller van dezen bundel, in overleg met de inleidster, de grenspalen van wat naar den inhoud „revolutionnair” genoemd en naar den vorm tot de poëzie gerekend kon worden, zoo wijd mogelijk uitgezet. Hierdoor konden o a. enkele parels uit de oneindige schatkamers van ons Middelnederlandsch volkslied hier een plaats krijgen.

Een korte beschouwing over den bijzonderen aard hunner schoonheid volgt hier.

II. Korte beschouwingen over eenige middeleeuwsche volksliederen.

Het allerschoonste, wat onze rijke en schoone Middeleeuwsche literatuur heeft voortgebracht, zijn liederen. Deze lyrische poëzie is voor het grootste deel — enkel de bewust-geestelijke liederen maken hierop een uitzondering — volkspoëzie, d.w.z.: zij bestaat uit liederen door het volk gemaakt (en schier in het oneindige gevariëerd) en door het volk gezongen. Eenvoudige, onwetende lieden brachten gedurende verscheidene eeuwen uit de argeloosheid van hun hart, uit de zuiverheid en intensiteit van hun levensdroom, wonderen van ontroerende liefelijkheid voort. In even volmaakten luister branden in die lyriek de vlammen-kernen van schoonheidsaandoening, waarheidsdrang, liefdesextase. Geene der drie blijft bij de anderen ten achter, geene streeft haar voorbij.

De Middeleeuwsche lyriek is pre-national: trekken van een bijzonder volksaard vallen in haar nog niet op te merken. Zij is de uiting eener „Europeesche menselijkheid”, ¹⁾ gegroeid op den bodem van een universeel katholicisme. Zij is óók de uiting van een menselijkheid, in wier bewustzijn de tegenstellingen in denken en voelen, die met de klassenscheidingen samenhangen, nog niet tot een faktor van beteekenis werden. Zij beeldt algemeen-menschelijke gevoelens uit, dat wil zeggen gevoelens, die toen in de geheele Christenheid leefden. Maar zij geeft ze in een zeer bijzonderen vorm, verkort en verhevigd, in hun essentie en blinkend-naakt. Zij ontbloeit uit onmiddellijke aanraking met het hart des levens.

Onder de honderden Middeleeuwsche liederen, die bewaard bleven, zijn er een klein aantal, die men tot een afzonderlijke groep, die van het *sociale* lied, zou kunnen vereenigen.

In hen komen de tegenstellingen in voelen, denken en handelen tusschen aanzienlijken en geringen, rijken en armen, heeren en knechten, scherper naar voren dan in de anderen. Op een enkele uitzondering na — zij zal zoo straks ter sprake komen — zijn deze liederen ont-

---

¹⁾ Dirk Coster in zijn *Inleiding tot de Nederlandsche poëzie in honderd verzen*.

staan in een sfeer van sympathie met de nederigen op aarde. In sommigen van hen komt het sociale protest tot uiting, somtijds met een stem, die trilt van smartelijke verontwaardiging, nooit echter schrill wordt van bitterheid of wrok, integendeel altijd zacht en helder blijft, doorklonken van een innigheid, die het hart verkwikt als milde dauw de bloemen.

Het eerste der vier liederen, die de lezer hier zal vinden, is de gedramatiseerde uitbeelding van een wreede daad, die volgens de overlevering ergens in het noorden van Frankrijk werkelijk geschied moet zijn. De onmenselijke hardheid, waarmee de grootgrondbezitters te allen tijde elken inbreuk op het jachtrecht hebben gewraakt, doet ons ijsen, nu „een kleinen kind, een kind van twalef jaren” haar slachtoffer wordt. Het gericht, dat over den heer van Bruynswijck komt — geen gesloten poorten konden het weren — bevredigt een elementairen drang naar gerechtigheid in ons hart. En de bekentenis van den, gedurende één oogenblik tot het leven teruggeroepen doode, dat hij „niet eenen vriend zoo groot” heeft, die hem „ter aerden wil leggen”, jaagt een huivering door ons heen, maar niet van mededoogen. Integendeel: ook dit voelen wij als rechtvaardig, dat een mensch, die zich door zijn onmenselijkheid zelf buiten de gemeenschap heeft gesteld, als een uitgeworpene de eeuwigheid ingaat.

Het gebruik van enkele stereotiepe middeleeuwsche motieven, zooals dat van het aanrijden der zeven gezusters en der zeven gebroeders, geeft aan dit lied hier en daar iets konventioneels. Maar het bevat ook sublieme trekjes, waaruit het diepe zich-inleven van den dichter in alle omstandigheden van het geval door meegevoel en verbeelding blijkt. Die dichter zag het onschuldige slachtoffer van des heeren van Bruynswijck's onmenselijkheid de trappen naar de galg bestijgen, hij voelde de doodsangst van het arme kind door zijn wezen rillen; hij zag het knaapje zich telkens omkeeren en rondzien, of de redders opdaagden. En ten slotte zag hij het, op den drempel der eeuwigheid, in zijn kinderlijke onnoozelheid nog even stilstaan op het hoogste trapje, om „nog eensjes te drinken”. Hij zag hoe het kind dronk, hij hoorde het klokkend geluid van het water door zijn keeltje, hij zag de tranen langs zijn wangen biggelen en in de schaal vallen... welk een innigheid van gevoel in een paar regels! En welk een vermogen, de zelf doorleefde aandoening in anderen over te doen gaan!

Haast nog mooier is het tweede liedje: een vlekkeloos staaltje der gekoncentreerde uiting van eenvoudige menselijke gevoelens, waarin de middeleeuwsche liederen-dichters zulke meesters zijn geweest. In veertig regels wordt een geheele tragedie, zoowel naar den innerlijken, psychologischen, als naar den uiterlijken, dramatischen, kant uitgebeeld. En dit met zulk een kracht van accent, dat wij haar vol ontroering meebelevan. Hoe rijk gemoduleerd is ook het gevoelsleven, dat de dichter in dit lied voor ons oproept: eerst de schaamte in het hart van het zwangere meisje, haar terugschrikken voor den schamperen spot der liefdelooze moeder, dan haar schroom, den geliefde haar toestand te ontdekken, haar vreugde, wanneer deze voorstelt, dat zij met hem mee zal gaan; haar doodsangst en donkere eenzaamheid, wanneer haar zware uur begint, een eenzaamheid, waar de teerheid van haar minnaar nog een laatste lichtstraal in werpt. De twee eerste regels, die het oude volksgeloof tot uiting brengen, dat, wanneer een meisje haar onschuld verloren heeft, de bladeren rondom verwelken, zijn van een zeldzaam suggestieve zeggingskracht. Door hen heen vaart een dof gerucht van naderend onheil. Het besef daarvan wordt sterker en sterker, tot aan het droevige slot, dat den ondergang der geliefden, — de trouwe minnaar sterft van rouw over den dood zijner geliefde, — in sobere woorden verhaalt. In dit lied richt het protest zich tegen de harde, schamper spottende moeder, het „booze wijf”, welks beeld de dichter ons toont, als dat van een van alle liefde en teerheid verstoken, dat is dus essentieel levensvijandige, mensch.

In het derde lied, het bekende „Naar Oostland willen wij rijden” vindt de lezer een middeleeuwsche vertolking van het eeuwige verlangen naar een wereld, waarin allen die zich aanmelden „zeer welkom” zullen zijn, allen het goede der aarde zullen genieten in overvloed, zonder geld en zonder prijs, in broederlijke eendracht en vrede. Dapper-vastberaden zet het lied in, en stroomend-stuwend is het rythme der eerste regels van elke der drie strofen, waaruit het bestaat. Maar dan verwijdert zich, wat eerst zoo nabij scheen, door energie en wilsspanning als met handen te grijpen, en de weemoed van het eeuwige verlangen zingt door het refrein „frisch over de heiden”, als een golfslag die verebt, een vleugelslag die wegsterft in de oneindigheid.

Een geheel ander karakter draagt het vierde middeleeuwsche lied, dat de lezer in deze keur zal vinden, het beroemde „Kerelslied”. Het

is een schimp- en spotlied op de boeren, van den eersten tot den laa-
sten regel doortrokken van verachting, afkeer, haat en wraakzucht.
Geen wonder: het lied is ontstaan in een atmosfeer van sterke sociale
spanning, kort na een hevige uitbarsting van het opstandige boeren-
volk. Het kondigt den onbeschaamden kerels de bloedige wraak der
heeren aan en vermeit zich bij voorbaat in haar prikkelenden smaak.

In zijn soort is ook het „Kerelslied” een meesterwerk; de principieele
en essentiele anti-demokratische gezindheid van den maker komt in
ieder woord tot uiting: een gezindheid, die in alle tijden voorkomt,
waarin een verfijnde aristocratie over ruwe massa's heerscht. Zij ziet in
die massa's niet anders dan haar ruwheid, haar ongeliktheid en lompe-
heid, en ze misvormt deze negatieve trekken tot een hatelijke, boos-
aardige karikatuur.

In de strofen van het „Kerelslied” staat de ridder voor ons, met
schamperen blik de „dorpers” monsterend; het hoofd in den nek, de
neusvleugels ietwat opgetrokken, de lippen tot een hoonenden glim-
lach geplooid. . . .

Wat doet dit lied in een bloemlezing van revolutionnaire poëzie, zal
de lezer verwonderd vragen. Het is immers kontra-revolutionnair tot in
zijn merg. Dat is het zeker; de samensteller van dezen bundel heeft
echter gemeend, dat het goed was, om tusschen de vele revolution-
naire stemmen ook enkele te laten klinken, die gestemd zijn op een
geheel anderen toon. Hij dacht zoo den lezer de schoonheid van het
revolutionnaire gevoel nog sterker tot besef te brengen, zooals enkele
zwarte schaduwen te midden van een zee van licht, den glans daarvan
nog versterken.¹⁾

III. De Vlaamsche samenleving in de XIIIe eeuw.

Jacob van Maerlant.

Terwijl de heldere stroom van het volkslied voortgaat te ruischen
en te zingen, wel niet geheel, maar dan toch voor een groot deel ter
zijde van de heerwegen van het historisch gebeuren, — er bestaan

---

¹⁾ In het tweede tijdvak vindt de lezer als „pendant” van de geuzenpoëzie, de IIde
Psalm van Duc d'Alve; terwijl op de grens van het tweede en derde, de geheele groep
„Medelijden” als pendant is bedoeld.

ook volksliederen die historische gebeurtenissen in beeld brengen; de meeste daarvan echter zijn arm aan poëzie, — voltrekt zich in de literatuur der groepen, die als de voornaamste draagsters van de historische ontwikkeling optreden, een groote verandering. Terwijl de ridderpoëzie hoe langer hoe meer in konventie vervalt en tot een zielloos spel ontardt, komt in de gemeenten een poëzie op, wars van alle zinnelijke bekoring, maar vervuld van godsdienstigen ernst en rijk aan zedelijke strekking. Tegenover den „minnestreel”, die den adel bezigt houdt en vleit, treedt de „klerk” op, die vermaant en wijsheid verkondigt. Niet op bevalligheid en zwier is de vroegburgerlijke poëzie gericht, maar op waarachtigheid; niet in den schoonen logen vermeit zij zich, maar in de strenge koelgeogde waarheid; niet uit de verheerlijking van oorlog en avontuur groeit zij op, maar uit waardeering voor den arbeid en uit geloof in de macht der rede, den mensch in de wereld der verschijnselen een vertrouwbare gids te zijn.

Evenals wij dit voor het volkslied konstaterden, was de ridderpoëzie af of pre-nationaal. Zij was dit niet slechts, doordat de dichters der ridderromans uit een algemeen fonds van thema's en motieven putten, maar ook, doordat zij dezelfde konventioneele idealen hadden en dezelfde schaal van konventioneele waarden voor hen gold. De dietsche bewerkers van ridderromans verraden hun nationaliteit slechts zelden. In de vroegburgerlijke letterkunde daarentegen komen reeds bepaalde trekken van het volkskarakter tot uiting, zooals een sterke neiging naar de stoffelijke werkelijkheid, een sterke voorkeur voor het, stoffelijk of geestelijk, nuttige, voor leering en moraal.

Weliswaar was de riddercultuur in hooge mate cultuur van, en voor, een bepaalde maatschappelijke groep, maar toch drongen haar letterkundige voortbrengselen ook tot andere klassen door; vooral onder de aanzienlijke burgers vonden zij gretig aftrek. Ook burgerlijke dichters, zelfs een Jacob van Maerlant, begonnen hun dichterlijke loopbaan met het bewerken van de „valsche, Walsche vertelsels”, die zij later als zedelijk-minderwaardig zouden verwerpen.

Dit behoeft ons niet te verwonderen. Nog afgezien van het feit, dat een klasse in haar eerste opkomst in haar kultureele uitingen gewoonlijk aansluit bij de wereldbeschouwing en het levensgevoel der maatschappelijk toonaangevende groep, bezat de ridderpoëzie op zichzelf beschouwd eigenschappen, die haar voor menschen van alle

standen wel aantrekkelijk moesten maken. In die poëzie overheerschte, zooals in de geheele riddercultuur, — al bedoelde deze in haar besten tijd ook wel degelijk, de zedelijke kracht van den mensch in dienst te stellen van een ideaal, — de romantische levenshouding. En deze lokt en trekt immers den mensch door alle eeuwen heen, niet in de laatste plaats omdat zij zich weinig bekommert om diens verplichtingen tegenover de werkelijkheid en hem dáárheen voert waar hij, die verplichtingen vergetend, zich over kan geven aan zelfbehaaglijk gedroom.

Romantiek bevat altijd een element van wereldvlucht, vlucht voor de hardheden eener werkelijkheid, die de mensch slechts zelden geheel aan kan. In de XIde en XIIde eeuw echter ontstond in deze gewesten in de stedelijke burgerij een klasse die het met de werkelijkheid in dubbel opzicht durfde opnemen, haar onder de oogen durfde zien niet alleen, maar ook pogde haar te veranderen en in nieuwe vormen te gieten. Dit pogen weerkaatst de vroeg-burgerlijke Zuid-Nederlandse letterkunde. Tevens heeft zij het krachtig gestimuleerd.

Zeër verschillende oorzaken, waaronder de ligging en de geografische gesteldheid dezer landen niet te vergeten, hebben de economische en sociale ontwikkeling der burgerij in Vlaanderen en Brabant in de hand gewerkt.

De sociale positie der middeleeuwsche burgers verschilt hierin van die van alle andere standen, dat zij buiten het feodale leenverband staan. Dit feit omvat het wezenlijke hunner bijzondere vrijheid. Daarbij geeft het aan hun kultuur trekken, waarvan eenige zich hebben voortgeplant tot in onzen eigen tijd. In den oceaan van het platteland, waar de wateren der feodaliteit nog alles bedekken, rijzen de steden omhoog als eilanden van vrijheid-in-gebondenheid. Een nieuw recht komt in hen op, er ontstaan nieuwe instellingen en levensvormen. Persoonlijke vrijheid is de juridische levenswortel der nieuwe maatschappij, die in de steden tot ontwikkeling komt. Haar politieke wortel is de democratie. In de plaats van den patriarchalen gezagsvorm treedt de uitoefening van het gezag door broederlijke associatie.¹⁾ Op economisch gebied geniet de stedelijke burgerij de vrije beschikking over haar produktie-middelen, op politiek gebied voert zij de persoonlijke medezeggenschap in.

---

¹⁾ Pirene: *Les anciennes démocraties des Pays-Bas.*

Weliswaar brengt de economische ontwikkeling zelve weldra weer krachten voort, die in den loop der XIIIde eeuw nieuwe sociale verschillen in 't leven roepen of bestaande vergrooten. In het stedelijk patriarchaat vormt zich een bevoorrechte groep, die, uitrijzend boven de massa der gewone burgerij, de leiding der zaken in handen neemt.¹⁾ En ook die massa is niet homogeen; de sociaal-economische positie der textiel-arbeiders, voornamelijk in de lakenweverij, die in hoofdzaak voor den uitvoer werkt, onderscheidt zich in ongunstigen zin van die der talrijke andere ambachten.

Vele geschiedschrijvers hebben de analogieën opgemerkt tusschen den toestand van de wevers en vollers der XIIIde eeuw, en die der fabrieksproletariërs van de XIXde. Ook zij voelen het eerst en het ergst de crisis aan hun lijf, die politieke verwickelingen of oorlogen telkens over het bedrijf brengen. Niemand lijdt zoo hevig als zij onder misgewas en duurte. In tijden van werkloosheid zwerven zij van stad tot stad, pogend een meester te vinden, die ze voor een week huren zal; men vindt ze 's Maandags op de pleinen en markten, rondom de kerken, vol onrust en zeker vaak te vergeefs, naar hem uitziende.²⁾ Maar ook dan, wanneer de tijden beter worden en het bedrijf vlot gaat, lijden ze onder het eeuwige leed, waarvan niets den proletariër kan verlossen: zorgen kwellen hen, armoede drukt ze ter neer. Gering is hun loon, lang hun arbeidsdag; ze huizen in ellendige hutten en bezitten gemeenlijk niets anders dan de kleeren aan hun lijf.³⁾ Alle andere maatschappelijke groepen zien met verachting neer op de „mannen met de blauwe nagels”.

Geen wonder, dat de weversbevolking onrustig is en oproerig gezind; altijd bereid te staken en naar de wapens te grijpen, altijd het eerste bij de hand, wanneer de bestaande orde van zaken wankelt. Gretig leent zij het oor aan de Minderbroeders, die tegen de toenemende geldzucht en weelde der rijken te velde trekken, en wier prediking in een min of meer mystieke verheerlijking van de vrijwillige, apostolische armoede, — in tegenstelling tot de gedwongene,

---

¹⁾ Aan het woord „massa” geve men vooral niet de moderne beteekenis. De middeleeuwsche steden waren klein; slechts enkele hunner telden meer dan 8 à 10.000 inwoners.

²⁾ Pirenne, a.b. blz. 120.

³⁾ idem, zelfde bladzijde.

industriële — kulmineert. Voor een deel der wevers echter gaan de Franciscanen nog lang niet ver genoeg. Immers de zonen van Franciscus bewandelen den middenweg tusschen kerkelijke rechtzinnigheid en kettersch kommunisme. Tot dat kommunisme, tot de gevaarlijke dwaalleeren der Katharen en Waldenzen voelen de radikale elementen zich aangetrokken.

Aanvankelijk voert het stedelijke patriarchaat de teugels van het bewind met krachtige en bekwame hand. Vele begaafde, energieke en edelmoedige mannen komen uit zijn rijen voort, mannen, die hun geestelijke gaven en wereldsche rijkdommen onzelfzuchtig in dienst stellen van de publieke zaak. De bloei der steden bewijst het. Maar allengs openbaart zich onder hen het kollektieve egoïsme, waaraan geen minderheidsregeering op den duur ontkomt en dat onvermijdelijk in de van invloed verstoken meerderheid wantrouwen en vijandigheid wekt. Reeds vóór het einde der XIIIde eeuw voelt de oligarchie, waartoe de aristokratie ontaard is, haar bevoorrechte positie bedreigd. Wanneer zij er niet aan denkt die positie vrijwillig prijs te geven, moet de demos, het volk, in hevige worstelingen zijn recht veroveren. Als dit geschied is, en de ambachten zich meester gemaakt hebben van de regeering, wordt het roer omgegooid. De stedelijke instellingen worden gedemokratiseerd en na veel strijd komt een nieuw evenwicht tot stand, op den grondslag van een billijke vertegenwoordiging der verschillende belangen: een toestand treedt in van betrekkelijke stabiliteit.

Zóó was het leven der Vlaamsche gemeenten economisch en politiek, in den tijd dat Maerlant de poëzie schiep, waarvoor het nageslacht hem den naam „vader der dietsche dichters” zou toekennen. En, in sommige opzichten met de spanningen van dat economisch-politieke leven vervlochten, in sommige daar hóóg boven uitgaande, bracht het geestelijke leven in wetenschap, filosofie, theologie, kunst en ook, ofschoon in mindere mate, in de letterkunde, prestaties tot stand, zooals geen Europeesch volk, met uitzondering van het Italiaansche, dat sedert eeuwen had gedaan.

De hoog-middeleeuwsche samenleving is de evenwichtige vereffening van een aantal met elkander worstelende krachten nader gekomen, dan eenig daarop volgend kultuurtijdperk tot heden toe. De stedelijke democratie berust in haar bloeitijd op een zóó harmonische

ordening der verschillende standen en machten, als in een maatschappij, die op het privaatbezit der produktiemiddelen berust, bereikbaar schijnt. In de leer van Thomas van Aquino ontstaat een sociologie, waarin de tegenstellingen tusschen individu en gemeenschap, zelfzucht en gemeenschapsgevoel, natuur en kultuur, gezag en vrijheid, in een grootsch synthetisch denkstelsel worden opgenomen. Het godsbegrip, in de vroege middeleeuwen nog eng en bedompt, als de gewelven der Romaansche kerken, wordt ruimer en wijder; de wereldangst, die uit de Oostersche religies het Christendom was binnengedrongen, wordt overwonnen. Het XIIIde eeuwse katholicisme verbindt zijn eigen diepe geloofswaarden met het geloof aan de macht der rede, die het van de klassieke oudheid overneemt. Zoo groeit het Christendom van een chiliastischen verwachtingsgodsdienst, tot een positieve en aktieve bevrijdingsreligie.

De gedachte-wereld der stedelijke burgerij, waarover Hendrik de Man in zijn boek over *De Socialistische Idee* zooveel licht verspreidt¹⁾, wordt in de hooge Middeleeuwen van magisch, religieus-humanistisch. Religieus, omdat héél haar bewustzijn doortrokken is van Godsgeloof: de ontkenning van een opperst wezen ligt volkomen buiten haar voorstelling. Humanistisch, omdat het vertrouwen van den mensch in den mensch doorbreekt en het geloof opkomt, dat het levensdoel van dien mensch in zijn eigen wezen ligt en hij over de middelen beschikt, om dat doel te verwerkelijken. De overtuiging schiet wortel in de Westersche Christenheid, dat de menschheid in de, haar door God ingeplante kracht der rede, een middel bezit, om zich van de dwaling te bevrijden en de angst-voor-den-dood te overwinnen. De aanvaarding der geheele natuurlijke, menschelijke wereld als onderdeel van het Goddelijke wereldplan, die in de grondgedachte der Thomistische leer op zoo indrukwekkende wijze tot uitdrukking komt, voert op artistiek gebied tot de, sedert dien in de architectuur nooit geëvenaarde, kunstwerken der Gothische kathedralen. Een streven naar hooger, rijkend op de grondslagen van een gevoel van vrijheid en een sterk, telkens opnieuw veroverd, evenwicht, kenmerkt het geestelijke en artistieke leven der XIIIde eeuw.²⁾

---

¹⁾ Hendrik de Man, *De Socialistische Idee*, blz. 4.

²⁾ A.b., blz. 28.

In dat leven lag een taak gereed voor de poëzie der gemeenten, on-
eindig hooger en schooner dan die, waaraan de ridderpoëzie zich had
gewijd: de verveling der ledige uren van edelvrouwen en ridders door
fantastische verhalen te verdrijven en hun hun erotische gevoelens
opnieuw te doen doorleven in gesublimeerden vorm. Die taak was:
de nieuwe vraagstukken, samenhangend met de geestelijke en sociale
spanningen van die dagen, uit te beelden; de misstanden, die in de
gemeenschap heerschten, aan de kaak te stellen; de gewetens wakker
te schudden, de geesten te richten naar het begripen der werkelijkheid
en tot den arbeid aan haar herschepping te stimuleeren. Reëel moest
die poëzie zijn en tevens ideëel; zij moest het systeem der wetenschap-
pen van haar tijd in zich opnemen, en ook moest zij bezielde worden
door de hoogste politieke, sociale en religieuze ideeën van dien tijd.

De ontzaggelijke opgave, die de hooge Middeleeuwen aan de vroeg-
burgerlijke dichtkunst stelden, kon enkel door een genie als Dante
volkomen worden vervuld. In de Nederlanden werd zij het slechts zeer
gedeeltelijk. Voor een groot deel ging de dichtkunst er op, en ging
er onder, in wat men misschien als de „nieuwe zakelijkheid” dier tijden
betitelen kan: de overmatige waardeering van nuchtere feiten, Men
verwisselt het meedeelen van die feiten, het overbrengen van kundig-
heden in berijmde taal, met het gebruik van een en ander als materiaal
voor de poëtische verbeelding, dat is met de transponering der
gewone werkelijkheid op het hoogere plan der poëzie.

Ook de Nederlandsche dichter, die de vervulling der opgave het
meest nabij is gekomen, Jacob van Maerlant, is in een groot deel van
zijn werk gestrand op de klippen der dorre verstandelijkheid.

Maerlant behoort niet tot de geestelijke heroën der XIIIde eeuw. Hij
heeft noch als Thomas van Aquino, haar wereldbeeld samengevoegd
tot een alomvattend gedachtstelsel, noch als Dante, dit in een ontzag-
wekkende dichterlijke conceptie verbeeld. Met den maat der aller-
grootsten moet men hem niet meten. Maar wèl staat hij vooraan onder
de tweede-rangs-geesten van zijn tijd. Aan het hoogste streven van
dien tijd in politiek en sociaal, evenals in wetenschappelijk en religieus
opzicht, heeft hij deel gehad.

Verreweg de mindere van Dante, in diepzinnigheid, in pathos, in
vlucht der verbeelding, komt hij den maker der Divina Commedia in
universaliteit van aanleg nabij. „Het Hoofd en het Hart, de Mond en

de Vinger van zijn tijd" (Verwey) heeft hij alle naar-de-toekomst-wijzende ideeën van dien tijd vertolkt in eenige gedichten, persoonlijk van vinding, edel van vorm, hartgrondig van accent en uitmuntend door een zóó sterke en gave zeggingskracht, dat zij na zes en een halve eeuw, ondanks hun in vele opzichten moeilijk verstaanbare taal, heden nog ontroeren en boeien.

Maerlant heeft een diepe innerlijke ontwikkeling moeten door-maken, eer hij tot het volbrengen der poëtische opgave, die zijn tijd stelde, was gerijpt. Ook hij begon zijn dichterlijke loopbaan, als zoo-vele anderen, met het vertalen van fransche en andere ridderromans. Ook hij moest de bekoring der, konventioneel geworden, middel-eeuwsche romantiek overwinnen, om door het streven naar de kennis der werkelijkheid, dat zich in de burgerij krachtig openbaarde, aan-geraakt te kunnen worden. Hij moest uitstijgen boven de, tot een leege formule verstarde vrouwen-vereering der ridderkultuur, om echte sympathie en waarachtige achting voor de vrouw te kunnen gaan voelen en die uit te beelden.

Op zijn ontwikkelingsgang van onwerkelijk-geworden, in konventie verstarde romantiek naar het doorvoelen der voorwaarts- en opwaarts-wijzende tendenties in de werkelijkheid, werd Maerlant bedreigd door de duivels van nuchterheid en vlak utilitarisme, de vervelendste van alle duivels. Bij verreweg de meeste leden van den dietschen stam liggen zij op den loer, zelfs bij degenen onder hen die zich dichters noemen. Maar in den eenen tijd vindt de neiging in dien stam naar vlakke verstandelijkheid en huisbakken gemoraliseer, meer voedings-bodem dan in den anderen. De inzetting der XIIIde-eeuwsche burgerij naar een leven van arbeid en orde, leverde dien voedingsbodem al te rijkelijk.

Wij moeten bij Maerlant een soort splitsing van de dichterlijke per-sonlijkheid konstateeren, al was die splitsing niet absoluut. Hij schreef een groot aantal didaktische werken, die niemand sinds lang meer kan lezen, behalve pluizers van beroep. Ook zijn poging tot een biografie-in-verzen van St. Franciscus komt niet uit boven vlak-zeurderig gerijmel. Noch het lijden, noch de vervoeringen van den „Poverello" schijnen tot de kern van zijn wezen doordrongen te zijn.

Zijn dichterlijke roem berust geheel op enkele gedichten-in-strofen, waarin hij hetzij ten opzichte van belangrijke sociale en geestelijke

vraagstukken van zijn tijd stelling neemt, of zijn tijdgenooten oproept tot den strijd tegen de misstanden, die dien tijd bevleekten. In die gedichten voelt men den polsklop van het leven. Zij zijn van een denker en dichter, die de problemen van zijn tijd heeft doorleefd en doordacht en tot een positieve inzetting tegenover die problemen is gekomen. Maerlant stelt niet enkel de vragen; hij geeft ook het antwoord. In zijn gedichten stroomt intellektueele hartstocht uit: in dorst naar *Waarheid* is verlangen naar *Kennis* opgegaan. In hen krijgt de hunkering stem naar sociale gerechtigheid en menschenlijke broederschap. De spanningen, die in hen hoorbaar worden, verdichten en louteren zich op vele plaatsen tot een mannelijke schoonheid, die in zeggings en beeld, in rythme en tempo openbreekt.¹⁾

De inhoud van deze gedichten is in verschillende opzichten revolutionair.

Ten eerste reeds omdat in hen, voor de eerste maal in onze letteren, een mensch getuigt, een persoonlijkheid naar voren komt.²⁾ Zij spiegelen de evolutie, waardoor in de XIIIde en XIVde eeuw, de eenling zich loswikkelt uit de familiale en sociale groep en verzelfstandigt, echter zonder zich nog af te zonderen. Het begin van een, zich door vele eeuwen voortzettend proces, dat ook heden nog niet afgesloten is, wordt ons in Maerlants werk voor oogen gevoerd.

Revolutionair zijn Maerlants strofische gedichten in de tweede plaats, omdat in hen burgerzin, burgerfierheid, burgertrots krachtig tot uiting komen. Zij zijn doortrokken van het democratisch gevoel en de democratische gedachte. Die gedachte en dat gevoel omvatten in Maerlant, zooals in elkeen in wien zij echt en diep zijn, alle gebieden van het gemeenschapsleven: het juridische, het politieke, het sociale en het sociaal-ethische. In naam der democratie verwerpt de dichter de persoonlijke ongelijkheid, waarop de feodale ordening der maatschappij berust: de lijfeigenschap der boeren. Hij richt zich tegen de

---

¹⁾ Het is merkwaardig, dat enkele van Maerlants strofische gedichten den vorm hebben van een spel van vraag en antwoord tusschen twee personen. In zijn hierboven aangehaalde rede wijst prof. Huizinga er op, dat het spel-element, evenals voor de wijsheid, ook voor de poëzie vruchtbaar is. Het is daarom zeker niet toevallig dat Maerlant juist in de weinige zijner gedichten, waar de verbeelding „in het spel” komt en een schoonheids-aandoening doorleefd wordt, tot dezen vorm gekomen is.

²⁾ Misschien met uitzondering van Hadewijch.

„rasse-theorieën” van zijn tijd, volgens welke de lijfeigenbevolking van den door God vervloekten Kaïn afstamde; — theorieën die natuurlijk geen ander doel hadden, dan aan de lijfeigenschap een religieuze sanktie te verleenen. Jitdrukkeliĳ verwerpt Maerlant dit als dwaalleer. Alle menschen, verzekert hij, stammen af van den „edelen Adame”. Er bestaat geen aangeboren verschil van aanleg tusschen hoog en laag. Voor hem, Maerlant, is iedere mensch edel, die trouw, deugdzaam en rein van zeden is. Ook het feit der lijfeigenschap kan den mensch, die dezen innerliĳken adel bezit, daarvan niet berooven. Immers

Al vercochtmen selken man,
Hens niemen diene gheroven can
Siere doghedachticheden.

Zoo schoot ook in den „burger van 't vrije van Brugge”, in den „scepencleer” der stad Damme, het zaad eener algemeene democratische gezindheid omhoog, die toen gloednieuw was in de wereld. Vijf eeuwen later zou die gezindheid in de „Verklaring der rechten van den mensch en den burger”, en in de leuze der groote Fransche omwenteling „Vrijheid, gelijkheid, broederschap”, met overweldigende kracht doorbreken en uitstroomen in de velden van het openbare leven. In die dagen scheen het, als was haar uiteindelijke triomf slechts een kwestie van korten tijd. Daarna echter is zij door wat men „de machten van het verleden” noemt, dat is feitelijk door de onverdraagzaamheid, de machtswellust en de gehechtheid aan voorrechten bij eenlingen en groepen, telkens en telkens weer teruggeslagen. En heden schijnt het, als is voor die gezindheid een groot historisch ebgetijde aangebroken, waarvan men nog niet kan voorzien, waar en wanneer het tot staan zal komen.

Op sociaal gebied is Maerlants poëzie revolutionnair, omdat hij zich met alle kracht verzet tegen de jacht naar rijkdom en de belustheid op geldbezit, die in zijn dagen, zooals in elken tijd waarin de produktenhuishouding de plaats inneemt der geldhuishouding, als een booze koorts over de menschen kwam. Niet slechts eenvoud van levenswandel stelt hij als eisch; hij predikt het gemeene bezit en het gemeene gebruik der aardsche goederen, als de eenige weg tot eendracht en vrede. Als menig geloovig revolutionnair na hem zou doen, herhaalt

hij de waarschuwing van het evangelie, dat het bezit van rijkdom vol gevaren is voor de ziel. Wel is waar, zegt hij in den „Eersten Martijn”, doet rijkdom de zielen niet noodzakelijk vallen in de helsche verdoemenis: men kan hem ook op God welgevallige wijze gebruiken. Zeker is echter, dat de rijkdom verwijderd van God. Hoe kan men verwachten, „weeldich, vet, ende ghecleet nu wel, nu bet” in de Eeuwigheid te varen, terwijl Jezus, naakt en bloedend, zijn rechter zijde gespleten, den kruisdood stierf? Wie waarlijk een lid van Christus wil wezen, zij matig in spijs en drank, en doe afstand van alle weelde.

Zoo rijkdom verwijderd van God, armoede, — wel te verstaan de vrijwillige armoede waartoe de mensch „bi helegghen engiene” (uit heilige liefde tot het goede) besluit, voert nader tot den Eeuwige. Zij is het pad, dat de toegang tot den hemel opent; wie zich wasschen in dit doopsel, zijn zeker, God te zien en komen niet bedrogen uit.

De felheid, waarmee Maerlant zich op vele plaatsen van zijn strofische gedichten tegen het bezit van rijkdommen en niet minder tegen de geldzucht, dat is de geest van onverzadelijkheid keert, die in zijn dagen toenam; — de scherpte, waarmee hij de weelderige levenswijze der rijken geeselt, — zij zijn, evenals zijn verheerlijking der vrijwillige armoede, karakteristiek voor het democratische, sociale Christendom der Franciscanen. Met dat Christendom voelde hij zich homogeen. Daarvan getuigt in de eerste plaats de beroemde strofe in den „Eersten Martijn”, waarin de dichter het onderscheid maakt tusschen „het mijn en het dijn”, en het aanvaarden van het privaatbezit, als het booze beginsel beschouwt, dat nijd en afgunst, haat en twist, doodslag en moord over de menschheid heeft gebracht. Gods wil wordt door dat bezit geschonden. Hij heeft in Zijn wijsheid de vluchtige aardsche goederen voor de geheele menschheid bestemd, opdat de geheele menschheid er van konde genieten.

Naar den letter genomen, geeft deze strofe ons het recht, Maerlant bij de voorstanders van het kommunisme¹⁾ in te deelen. Toch zou dit beteekenen den algemeenen geest van zijn werk geweld aandoen. Maer-

---

¹⁾ Van het kommunisme van verbruiksmiddelen natuurlijk. Wel bezat de middel-eeuwsche maatschappij in de kloosters een, volledig ontplooiden, vorm van het kommunisme van arbeidsmiddelen; de mogelijkheid der uitbreiding van dien vorm op het geheele gebied van het maatschappelijke leven werd echter niet onder de oogen gezien.

lant was geen kommunist, zoomin als hij een ketter was, een opstandige tegen het kerkelijk gezag. Kommunisme hing in de Middeleeuwen absoluut samen met opstandigheid tegen de kerk, loochening van haar gezag, zooals het heden samenhangt met opstandigheid tegen den burgerlijken staat. De bewuste strofe moet worden opgevat als een uitdrukking van de richting, waarin 's dichters aspiraties en opvattingen zich bewogen; niet als de proklamatie van een beginsel, de verkondiging van een vastomlijnde leer. Zij is een korrektief tegen de zucht tot opstapeling van rijkdommen en van weelde, — zooals de geheele Franciscaansche richting dat was — die trouwens door de moreele normen van den tijd algemeen veroordeeld werd.

De verdere gedachte-inhoud van Maerlants strofische gedichten stelt de juistheid van deze opvatting in het licht.

Die gedachten stammen uit de sfeer van het orthodoxe kerkelijke denken; uit een wijze van denken, die in de XIIIde eeuw nog dengeest-bevrijdend, dus revolutionnair werkte. Pas in den loop der volgende eeuwen verstarde het katholieke geloof tot een dogmatisch stelsel. In de XIIIde eeuw echter was de godsdienst, verre van „opium voor het volk” te zijn, in werkelijkheid, zooals Hendrik de Man het schoon en juist uitdrukt, nog „een aanvurende drank”, die alle aandoeningen van den geest, ook den drang naar waarheid, versterkte¹⁾. In het wereldbeeld van den XIIIden eeuwschen burger, verbond zich het geloof aan de rede, als een goddelijke kracht in den mensch, die hem in staat stelt, de waarheid buiten hem te leeren kennen en de taak te verwerkelijken, hem door God opgelegd, met het geloof in de goddelijke liefde. Door deze krachten zou de menschheid de daemonen overwinnen, tegen welke zij zich hulpeloos had gevoeld, zoolang magische elementen in het Christendom overheerschten. Door deze krachten overwon zij haar eigen radeloozen wereldangst en kwam zij tot een levenshouding, die men als kollektief zelfvertrouwen op den grondslag van het christelijk geloof kan omschrijven.

Evenals bij de beste onder zijn tijdgenooten, was Maerlants democratisch-sociale gezindheid de uitstraling van een sterkgeworteld geloof in de mogelijkheid eener hoogere aardsche orde dan de bestaande, en in de overtuiging, dat mensch en menschheid tot taak hadden,

---

¹⁾ H. de Man, *De Socialistische Idee*, blz. 69.

die orde te verwezenlijken. Als de voornaamste beletselen, die haar verwezenlijking in den weg stonden, beschouwde hij de aardsche gezindheid, de zelfzucht, de onverschilligheid voor ideëele of algemeene doeleinden; als ondeugden, die de sterkste machten van zijn tijd: de geestelijkheid en den adel, bevleekten. Vandaar dat zijn sociale lyriek klacht en aanklacht is, vol felle, striemende kritiek op deze beide machten: op de kerk die haar plicht verzuimt, de Christenheid voor te gaan in het rechte spoor, op de slechte priesters, die de kerk in diskrediet brengen: de hooge prelaten, door en door wereldgezind; de „parochie-papen”, die ergernis geven door hun onkuischen levenswandel; de praebendenjagers, aldoor azend op voordeelige kerkelijke ambten; de Cisterciënsers, in wie de edele kloosterdeugden al meer verloren gingen, naar mate een geraffineerde koopmansgeest in hen tot ontwikkeling kwam, en de drommen der lagere geestelijkheid, zich zelfbehagelijk wentelend in hun onwetendheid en vraatzucht. Haast even felle aanvallen richt Maerlant in zijn gedichten tegen de leden van den adel, die enkel leven voor de jacht en andere vermaken en tegen de vorsten, die om nietige redenen oorlog voeren tegen elkaar, in plaats van gezamenlijk op te trekken tegen de ongelooovigen. Maar uit elke aanklacht spreekt gewonde liefde, en de geestelijke zweep der kritiek suist enkel onbarmhartig neer, opdat degenen, die zij treft, zich zullen keeren ten goede.

Maerlant was, in zijn sterkste uren, sociaal-optimist en sociaal-aktivist. Uit zijn werk straalt het geloof aan een wereld, waarin de mensch, geleid door de rede, bevreugeld door de liefde, het lagere zal omzetten in het hoogere, waarin hij zijn werk zal doen ter eere Gods, zal groeien in kennis en inzicht en zijn maatschappij ordenen naar de beginselen der Christelijke ethiek. Tegenover het wreede geloof, dat een deel der menschheid door erfelijke factoren voorbeschikt is, tot het einde der wereld in lijfeigenschap te leven, stelt hij zijn vrome zekerheid, dat alle menschen de persoonlijke vrijheid waardig zijn, — immers alle zijn zij Gods kinderen. Tegenover de vroeg-middeleeuwsche opvatting, dat de vrouw de inkarnatie van Satan is, wier inblazingen den man ten verderve strekken, stelt hij, in overeenstemming met de nieuwe tendenties van de hoog-middeleeuwsche kerkelijke mystiek en de Maria-verering, zijn opvatting van het wezen der vrouw in deze stralende woorden:

„Vrouwen zijn bi naturen goet;
Si slachten den wine enter gloet,
Die de werelt verbliden”

en wat daar verder volgt.

Tegenover de romantische lust-~~in~~-avonturen, prijst hij de „trouwe minne” in woorden, die een voorspel tot Vondels onsterfelijke reizang schijnen.

„Minne es, alse men bescreven vint,
Cracht die twee herten tsamen bint
In een rene wanen.
Sine connen minnen niet een twint,
Die wandel sijn alse die wint:
Si rollen buter banen.

Maerlant heeft begrepen, dat de „natuurlijke minne” der „bloeiende jaren” een heerlijk wonder is, opgenomen in het goddelijke wereldsplan, dat de min tot aardsche schatten de ziel naar omlaag trekt:

„Minne van goede es ghehat
Vor Gode in die hoghe stat,
Daer die inghele beven”.

en dat daartegenover in de minne-caritate, dat is de universeele liefde God zelf zich openbaart, zóó, dat de mensch waarin deze minne werkt, niet ellendig zou kunnen wezen „al lag hi in der helle gront”.

Maerlant heeft de hoogste waarden van zijn tijd erkend, ze in zich opgenomen en aan hun uitbeelding in poëzie zijn beste krachten en gaven dienstbaar gemaakt. Het hoogste streven van den burger, den Christen en den dichter werden in hem één.

Dat Maerlant de verwezenlijking dier waarden zag, als in laatste instantie afhankelijk van de kracht, den bloei, de innerlijke zuiverheid en uiterlijke grootheid der kerk, — dat de geestelijke strijd om die te bevorderen, die grootheid te herwinnen, door kritiek en maning, het hoofdthema zijner half betoogende, half bespiegelende, half aanvurende, lyriek is, waar alle andere thema's zich rondom groepeeren, dat bewijst hoezeer de dichter zich in overeenstemming bevond met de tendenties van zijn tijd en welk eene, over alle bijkomstigheden zegevierende, intuïtie, hij bezat. Immers de kerk was toenmaals het

grootte, centrale, universeele cultuur-instituut. Zij omvatte, naast het religieuze ook het profane leven, alle wetenschap en alle kunst. De verwezenlijking der hoogste waarden, die de hoog-middeleeuwsche maatschappij zich voor oogen stelde, was inderdaad, in Maerlants tijd, gebonden, en zou dit nog een poos lang blijven, aan de kracht, waarmee de dubbele strijd voor de verwerkelijking der evangelische waarden en voor de zelfontwikkeling van het denken, zich in de kerk zèlf doorzette.

IV. De veranderingen in het economische, het sociale en het geestelijke leven in de eerste helft der XVIe eeuw.

Renaissance en Hervorming zijn de verzamelnamen, waaronder latere geslachten de voornaamste krachten zouden samenvatten, die in den loop der XVIde eeuw, ook in deze gewesten, tot belangrijke veranderingen in de vormen van gedachte en leven voerden. Geestelijke, sociale en economische factoren werkten tot hun ontstaan en ontplooiing samen.

Onder de economische factoren zijn er twee van uitnemend belang: de ontdekking van Amerika en die van den zeeweg naar Indië. Door deze ontdekkingen werden de grenzen van het, tot dusver bekende deel der aarde, plotseling belangrijk uitgebreid, de wereldmarkt werd met één slag reusachtig vergroot. Nieuwe voortbrengselen stroomden naar de Oude Wereld; de internationale handel nam snel toe; de handelsbeweging, die vele eeuwen lang haar centrum had gehad in de landen rondom het Middellandsche Zee-bekken, verplaatste zich in de eerste helft der XVIde eeuw, naar de kustlanden van den Atlantischen Oceaan. Vlaanderen, Holland en Zeeland trokken in hooge mate profijt van de nieuwe wegen, die de handel insloeg; Antwerpen werd omhoog geheven tusschen de handelssteden van West-Europa en liet weldra al haar konkurrenten verre achter zich. Als middelpunt van den wereldhandel en weldra ook van het wereldbankwezen, genoot zij tusschen 1520 en 1580, dat is een halve eeuw lang, een uitzonderingspositie als geen tweede stad in de moderne tijden.¹⁾ In Antwerpen vooral komen de krachten tot ontwikkeling, die eerst in Vlaanderen, en spoedig ook in Holland en Zeeland, den middeleeuwschen pro-

---

¹⁾ Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, blz. 25.

duktievorm zullen omzetten in de kapitalistische produktiewijze.

Reeds ontstonden in Zuid-Nederland haar voornaamste voorwaarden: aan den eenen kant een bezitloos proletariaat, dat niet langer steun vindt in het gildewezen, aan den anderen een groep van kooplieden, grondspekulanten en bankiers, die, zegt Pirenne, de verovering van rijkdommen even fel najagen, als de humanisten die der antieke wijsheid, en even gewetenloos zijn als de diplomaten uit de school van Macchiavelli.

Tusschen hen, die in den tijd van de verbijsterende vlucht der Scheldestad daarheen stroomen, om fortuin te maken, zijn vele avonturiers, menschen, in wie het economisch individualisme zich tot het uiterste uitleeft. Aan enkelen van hen is het lot gunstig: in korten tijd vergaren zij onmetelijke rijkdommen, velen echter gaan bankroet en vervallen tot den bedelstaf. Ook de beteren onder het nieuwe ras van zakenmensen, zij die zich niet met speculatie afgeven, maar reëelen handel drijven, stammen niet uit de rijen der oude burgerij. Een type van ondernemers komt op, zooals de middeleeuwen het niet kenden; door de snelle verandering der omstandigheden wordt het bedrijf revolutionneerd. Vooral in de laken-fabrikage is dit duidelijk. Terwijl de „oude nering”, bekneld tusschen de banden van het gildewezen, in plaatsen als Ieperen en Brugge een kwijnend bestaan voortsleept, is op het platteland een nieuwe weefnijverheid aan het opkomen, die buiten elk gildeverband staat. Deze nijverheid, de „nieuwe draperie”, concentreert niet slechts betrekkelijk groote getallen arbeiders in één bedrijf, maar vereenigt ook reeds verschillende onderdeelen van het bedrijf in één woning: het begin van de manufaktur.

Nu Engeland zijn voortreffelijke wol meer en meer zelf gaat verwerken, produceert deze „nieuwe draperie” uit de minder goede Spaansche een nieuwe soort stoffen, niet zoo duurzaam als de vroegere, maar lichter en handzamer. Is de lakennijverheid het type van een bedrijf, dat van binnen-uit wordt omgewenteld, zoo ontstaan daarnaast andere bedrijven, die van 't begin af op kapitalistischen voet worden ingericht. Een der voornaamste van hen is de tapisserie. De groote toeneming der weelde van het begin der XVIde eeuw af doet ons de plotselinge vlucht die zij neemt, begrijpen. Het aantal mannen, vrouwen en kinderen, waaraan de tapisserie werk geeft, bedraagt weldra vele duizenden, in een bedrijfscentrum als Oudenaerden

alléén reeds tusschen de twaalf en veertien duizend. Het werk geschiedt als huisarbeid tegen een zeer laag loon. De arbeiders in de tapisserie zijn absoluut onbeschermd aan hun broodheer overgeleverd: willen zij niet verhongeren, dan moeten zij hun eigen kinderen, van hun prille jeugd af, mee aan den arbeid zetten. Geen wonder dat zij hun lot verwenschen. Maar zij bezitten geen enkel middel tot verbetering. Enkel in tijden van algemeene beroering, stijgt hun stille klacht tot een dreigend gemor.

Men ziet, het is allermint verwonderlijk, dat juist plaatsen als Oudenaerden en Armentières, — dit laatste een centrum van de textielnijverheid, — een halve eeuw later de uitgangspunten zijn geweest van de elementaire oproerige beweging, die onder den naam Beeldenstorm is blijven voortleven.

Met de wolnijverheid en de tapisserie, vormden de linnenweverij, die van satijn en fluweel, verder de ijzergieterij, de steenkoolproduktie en ten slotte de vervaardiging van vuurwapens de voornaamste takken van industrie in Zuid-Nederland.

Waren de arbeiders in al deze bedrijven weerloos overgeleverd aan de uitbuiting, daarentegen werden in de ambachten hun arbeidsvoorwaarden nog door de gilden geregeld. Echter, hoe was dit gildewezen zelf ontaard en verworden! In de gilden zette feitelijk een kleine bevoorrechte groep zijn standsbelangen door, die tegenover die der massa van het proletariaat zoowel als van de verbruikers stonden. Onder die bevoorrechten vormden de „meesters” een dubbel geprivilegieerde groep, immers het meesterschap was sinds lang niet meer voor elken „gezel”, die zijn vak verstond, bereikbaar; doorgaans ging het over van vader op zoon. De „gezellen” waren loonarbeiders geworden, zonder vooruitzicht, ooit een zelfstandige positie te bereiken.

Sedert het begin der XVIde eeuw wordt de beteekenis der gilden voor het maatschappelijk leven al kleiner; zij verliezen de „kommando-posities” in handel en bedrijf, die in een snel tempo aan het kapitalisme overgaan. Ook verkeer en vervoer maken, in technischen zoowel als in kapitalistischen zin, een snelle evolutie door, het postwezen wordt gereorganiseerd, behalve de regeeringsambtenaren, kunnen voortaan ook de kooplieden er van profiteeren. De eerste openbare vervoermiddelen komen in zwang.

Een merkwaardig verschijnsel is, dat Antwerpen in de jaren 1520—

1580 de eerste handelsstad der wereld, over geen eigen handelsvloot beschikt. Het zijn vreemde schepen, die de Schelde opvaren en de voortbrengselen van alle landen lossen op de kaden en dokken van het Noordsch-Venetië. Holland en Zeeland komen later tot bloei, maar dit feit geeft hun van het begin af aan een sterke positie. dat zij voor hun handel over eigen schepen beschikken. Daarom werkt die handel als een stimulans van het bedrijfsleven. In tal van Hollandsche en Zeeuwsche steden, zooals Veere, Goes, Arnemuiden, Middelburg, komen talrijke scheepswerven, zeilmakerijen, touwslagerijen enz. tot bloei. Er ontstaat een kapitalistisch bedrijf van fabrikanten, kooplui en reeders, dat weer een groote faktor wordt voor de ontwikkeling van het platteland. Polders worden drooggemalen, woeste gronden in kultuur gebracht, kleine steden uitgelegd. Amsterdam wordt het middelpunt van den graanhandel, Middelburg van dien in wijnen.

Het kan niet anders, of de kapitalistische factoren wentelen ook op het platteland de klasseverhoudingen om. Weldra verdwijnen, behalve in Luxemburg en in het Oosten van Noord-Nederland, de laatste overblijfselen der hoorigheid, — een proces, door de maatregelen der overheid in hooge mate bevorderd. Het pachtstelsel komt in zwang, kapitalistische verhoudingen dringen ook op het platteland door. De geest van speculatie en winstbejag krijgt macht over den adel. Wel is waar profiteeren de boeren van de stijgende vraag naar landbouwprodukten in de steden, maar het leeuwendeel van het profijt valt toch den grooten heeren in de schoot. Leden van de hoogste adellijke geslachten als Egmond en anderen, maken den aanleg van polders tot een speculatie-objekt; naar den maatstaf van dien tijd vloeien reusachtige geldsommen hun daaruit toe.

In de statige paleizen der edelen en de deftige woningen der rijke burgers in de steden, in hun lusthoven op het platteland, in de weelderige inrichting der vertrekken, in de zwierige kleedij, met haar overdaad van fluweel en zijde, in de feesten en drinkgelagen, waarvoor het Brusselsche hof berucht is en waaraan ook Oranje in zijn jonge jaren deelneemt, in dat alles en in nog veel meer openbaart zich het snelle tempo, waarmee de rijkdommen zich aan den eenen pool der vroegkapitalistische maatschappij opstapelen. En in datzelfde tempo nemen aan den anderen pool, dat is onder het industriele proletariaat, dat in de steden en óók dáár op het platteland opkomt, waar de ontbinding

der feodale instellingen tal van „overtolligen” doet ontstaan, ellende en degradatie toe. Uit het plattelandsproletariaat vooral worden de soldaten gerekruteerd, evenals de duizenden karrevoerders en gravers, die de oorlogen van het Spaansche imperium zullen voeren. Geen wonder, dat ook in vreedstijd talrijke bedelaars en landloopers de steden en dorpen overstroomden; geen plakkatens, geen bedreiging met geeseling of brandmerking, vermogen het euvel te beteugelen.

De roem van Antwerpen in de XVIde eeuw gaat vele malen dien van Brugge in de eeuw daarvóór te boven. Als centrum zoowel van den goederen- als van den geldhandel, beheerscht de Scheldestad de internationale handelsbeweging van het jonge kapitalisme. Ontzagge-lijke fortuinen worden gewonnen en verloren. Een nieuwe bourgeoisie vormt zich, wier voornaamste kenmerk haar rijkdom is. In pracht en praal streeft zij welhaast den hoogen adel op zijde. Het wordt als de natuurlijkste zaak ter wereld beschouwd, dat parvenu's, wier eenige verdienste hun flair in het spekuleeren is, in den adelstand worden verheven. De tijden zijn lang voorbij, waarin een Maerlant in gehar-naste taal zijn verontwaardiging uitte over het feit, dat woekeraars zich in de aanzienlijke burgerij indrongen!

Duur moeten de arbeidende massa's voor het feit betalen, in een tijdperk van snelle kentering, snelle toeneming der produktiekrachten, van rationalisatie zouden wij zeggen, geboren te zijn! Heel het platteland van Vlaanderen wordt economisch van Antwerpen afhankelijk; elke politieke crisis, elke oorlog en elk oorlogsgerucht, brengen stoornis in het economische leven. Dan staan de weefgetouwen stil, de werktuigen zwijgen; duizenden weten niet, hoe morgen aan brood te komen. Wanneer ondanks de vermenigvuldiging der ordonnantiën tegen de bedelarij — alleen in de jaren tusschen 1506 en 1516 verschijnen er niet minder dan zeven — het euvel niet vermindert, grijpen zoowel de stedelijke organen als het partikulier initiatief noodgedwongen in. De armenzorg wordt voor een deel aan de kerk onttrokken, gecentraliseerd en op moderne leest geschoeid. Nieuwe filantropische instellingen komen tot stand, die bedelaars en kinderen van bedelaars opleiden voor den fabrieksarbeid en aan het werk zetten. Zoo wordt het lompenproletariaat geleidelijk opgeslorpt, dat in Vlaanderen gedurende de Middeleeuwen was opgekomen en, door liefdadige instellingen verzorgd, zich van geslacht op geslacht voortplantte.

Tegen 1550 bereikt de tweede golf der groote prijsstijging, die door de geheele XVIde eeuw aanhoudt, de Nederlandsche gewesten. Het lijden der massa's wordt door haar nog verzaard. Soms, wanneer dat lijden alle perken te buiten gaat, komt het volk in verzet; het plotseling onbetaalbaar-duur worden van levensmiddelen als graan en bier doet gemeenlijk dit verzet uitbreken. Nog leeft in de massa's de herinnering voort aan betere tijden, aan een hooger levensstandaard, meer vrijheid, minder nood. Maar wat kan de massa doen? Zij bezit geen wapens, zij heeft geen organisatie, ook haar geestelijke samenhang is verzwakt. Duitschland had in dien tijd zijn „Gesellenverbände”; in Frankrijk bestonden de Compagnonages; in Zuid- en Noord-Nederland was niets van dien aard te vinden.¹⁾

Eer ik overga tot de beschouwing der direkt-psychologische en geestelijke oorzaken, die tot de Hervorming hebben gevoerd, wil ik nog iets zeggen over de poëzie der rederijkers. In dezen bundel nemen de verschillende proeven uit die poëzie een ruimte in, die zeker niet in overeenstemming is met haar schoonheidsgehalte. Deze toch is vrijwel nul. Als kultuurdokument echter is die poëzie wèl belangrijk. Daarenboven zullen vooral de spelen van Lauris Jansz en Cornelis Everaert in socialistische lezers zeker weerklank wekken. In die spelen toch, komt doorlopend het sociale protest tot uiting tegen de euvelen, waaronder het volk in het overgangstijdperk tusschen de Middeleeuwen en den modernen tijd in de eerste plaats leed: de toenemende duurte en de schaarschte van onontbeerlijke levensmiddelen, door de spekulatie der groote kooplieden, de monopolisten dier dagen en de fluktuatie der waarde van het geld.

De dichtgenootschappen of „Kamers van Rhetorika”, die uit de geestelijke broederschappen der middeleeuwen waren voortgekomen, hebben het letterkundig leven der XVIe eeuw in aanzienlijke mate beheerscht. Hun bloei wijst op een opgewekt geestelijk leven in de kringen der burgerij. Aanvankelijk werden hun bemoeiingen door de overheid sterk gesteund. Deze gebruikte vaak de Rederijkers om het volk te stichten, te vermanen en in toom te houden.²⁾

---

¹⁾ Pirenne, *Histoire de Belgique*, dl. III.

²⁾ G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de XVIe eeuw*, I, bl. 92.

Men begrijpt, dat het haar niet anders dan welgevallig kon zijn, wanneer in de stukken der Rederijkers aan de „schamele gemeente” het „nut van tribulacies” (beproevingen) werd voorgehouden, en deze in het spel door eigen ervaring tot inzicht gebracht, dat „patientie” (geduld) het meest doeltreffende middel was, om de euvelen des levens dragelijk te maken. Toen echter, sedert het begin der XVIIe eeuw, de beroering in de geesten toenam, werden al spoedig in de kringen der Rederijkers opstandige gedachten binnengedragen, zoodat de Overheid er herhaaldelijk toe overging, de opvoering van bepaalde spelen te verbieden.

In de „Kamers van Rhetorika” waren zoowel de hoogere als de lagere rangen der burgerij vertegenwoordigd; tot hen behoorden vele burgers, die een tamelijke opvoeding hadden gehad, naar de begrippen van den tijd. Al kenden zij geen latijn, zoo waren zij toch in staat, om in hun gedichten toespelingen te maken op de geschiedenis en de godenleer der Oudheid of klassieke verhalen in hun werk in te vlechten. Ondanks hun vertoon van geleerdheid, kwam hun poëzie duidelijk uit hun eigen levensstaat voort. Die poëzie toch was geheel ambachtelijk, dat wil zeggen gegrondvest in een aantal regels, die te samen een tamelijk ingewikkelde poëtiek vormden en waaraan zij zich met nauwgezette angstvalligheid hielden. Zij beoefenden de dichtkunst als een ambacht en waren overtuigd, dat een ieder, die over eenige vaardigheid en beschaving beschikte, haar evengoed kon leeren, als dat met ieder ander ambacht het geval was.

De opvatting, die de Rederijkers van de poëzie hadden, miskende het element der bezieling en het mysterie der schoonheid, buiten welke zij niet bestaat. Maar daartegenover staat, dat zij leidde tot een praktijk der poëzie, vooral wat het tooneel betreft, waardoor deze midden in de werkelijkheid van haar tijd kwam te staan en een kracht onder de krachten tot vervorming dier werkelijkheid werd. In het rederijkers-tooneel ziet men het gezicht van den tijd veranderen. Men ziet het geloof, dat God van den mensch verlangt, ellende en nood geduldig te dragen, plaats maken voor een geest van opstandigheid. Zoo Everaert in zijn, in 1528 geschreven spel „Esbatement van Scamel Ghemeente ende Trybulacie” de armen onder de burgers nog wil overtuigen, hoe nuttig armoede en andere beproevingen voor hen zijn, — Lauris Jansz kiest in zijn, een kleine halve eeuw

later geschreven „Spel van het Koren” openlijk de partij van de schamele gemeente, die door de toemeloosze hebzucht der monopolisten aan den rand van den hongersnood wordt gebracht. Aan het slot laat hij de overheid ingrijpen.

Zeker is ook dit spel — evenals Everaerts Spel van de Crych (de hebzucht) en d'Onghelycke Munte (beide door de overheid verboden) een didaktisch en moraliseerend drama, even arm aan dramatische poëzie als aan karakterteekening. Maar noch het een, noch het ander verlangde de burgerij in de eerste plaats van de dichters dier spelen, zomin als de socialistische arbeiders en de opstandige jeugd dit heden in de eerste plaats verlangen van de dichters der moderne leekespelen en spreekkoren. Inderdaad doet dit spel van Lauris Jansz ons hier en daar denken aan sommige voortbrengselen onzer eigen dichtkunst van dezen overgangstijd. Ook met enkele andere rederijkersspelen is dit het geval. De klachten van den boer en den burger over de ellende, die hen en hun gezinnen bedreigt, — hun vergeefsche pogingen, om de harten van „Onverzadigbare Begeerte” en „Nimmer Genoeg” te vermurwen, zullen zeker in socialistische lezers van heden iets wakker maken. Misschien zal een deel dier lezers zich ergeren, dat, wanneer die pogingen op niets uitloopen, de boer en de burger, inplaats van „Rede” in den arm te nemen, die hun belooft zich tot 's konings raad te wenden, om een „prijszetting” (d.i. minimumprijzen) te verkrijgen, niet liever een „strijdfront” tot stand brengen en de monopolisten te lijf gaan. Anderen echter zullen in dit beroep op „Rede”, dat is op de verlichte publieke opinie, juist een democratische gezindheid waardeeren, die zich ook tegenover de macht van het onrecht niet verloochent. En enkelen zullen wellicht ook de vroomheid waardeeren, die boer en burger zich „in laatste instantie” tot God wenden doet om hulp.

Sociaal-aktivistisch is het „Spel van het Koren” nog niet; het is geschreven enkele jaren eer de toespitsing der sociale en geestelijke tegenstellingen tot de groote krisis van 1568 zou voeren.

Gaan wij thans in het kort de opkomst en groei der geestelijke krachten na, die de Hervorming voorbereidden. Van verreweg de grootste beteekenis onder hen zijn deze beide: de beweging der „moderne devotie”, in de XVde eeuw, en de kritiek der Humanisten op kerk en

geestelijkheid sedert den aanvang der XVIde. De „moderne devotie” was een beweging tot verdieping en verinniging van het godsdienstig leven, die, tegen het einde der XIVde eeuw ontstaan, in den loop der XVde steeds groote kringen trok. Deze beweging, „een nieuwe stemming en een nieuwe praktijk, geen nieuwe leer”¹⁾ richtte haar oogmerk vooral op een voortdurende innigheid van godsdienstig voelen en denken. Zeker heeft zij in talrijke enkelingen de behoefte gewekt, voor hun godsdienstig leven niet uitsluitend in de geestelijke gemeenschapswaarden van het katholicisme steun te zoeken, maar dit leven ook te maken tot een zaak van het persoonlijk gemoed en genieten. Zij heeft hun ook den weg geopend, dit te doen.

Gemakkelijker te doorzien, immers meer in de open- en blootliggende sferen van het geestelijk leven werkend, is de beteekenis, die aan het Humanisme als voorbereidende faktor der Hervorming toekomt. Aanvankelijk een monopolie van enkele geleerden, worden zijn denkbeelden sedert het begin der XVIde eeuw in een merkwaardig kort tijdsverloop tot de breede laag der gezeten burgerij gebracht. De omstandigheid, dat een deel daarvan haar opvoeding in de scholen der „Broeders des gemeenen levens”, de dragers der moderne devotie, had ontvangen, is daarbij ongetwijfeld een gunstige faktor. Wel was de ontwikkeling, in die scholen opgedaan, nog schoolsch, eng en kerkelijk,²⁾ maar zij maakte de geesten toch bereid, het zaad der humanistische opvattingen te ontvangen.

Het proces van de verspreiding van het humanisme en den klasieken geest onder de menschen, is, en niet voor deze gewesten alleen, maar internationaal, in de eerste plaats verbonden aan den naam van Erasmus. Van alle humanisten is enkel hij tot wereldvermaardheid gekomen, het is niet gemakkelijk, precies te zeggen waarom.

Aan zijn tijdgenooten scheen Erasmus, aldus Prof. Huizinga in zijn bekend biografisch werkje, „de bringer van een nieuwe vrijheid van den geest, een nieuwe helderheid, zuiverheid en eenvoudigheid van kennis, een nieuwe harmonie van redelijk gezond en goed leven”.³⁾

Met een kritische geesteshouding vereenigde Erasmus het geloof aan de mogelijkheid van de zuivering der kerk door den geest van

---

¹⁾ J. Huizinga, *Erasmus*, bl. 4.

²⁾ J. Huizinga, *Erasmus*, bl. 5.

³⁾ J. Huizinga, *Erasmus*, bl. 135.

een verredelijkt bijbelsch Christendom, dat van de harmonie der Oudheid doortrokken zou zijn. Zeker maakte dit zijn optreden aantrekkelijker. Ook slaagde hij er in, zijn kritiek op de gebreken der kerk, op de onwaardigheid en belachelijkheid van vele geestelijken en op menig onderdeel van het katholieke geloof, dat in de oogen der beschaafden dwaas bijgeloof was geworden, te uiten in bevalligen, geestigen, gemakkelijk verstaanbaren en overtuigenden vorm.

Niet enkel tegen het versleten bijgeloof, de aflat, de werkheiligheid en tal van zijns inziens dwaze praktijken, zooals zij in de vereering der heiligen tot uiting kwamen, trok Erasmus te velde: zijn aandacht richtte zich ook tegen het gedachtstelsel zelf, dat aan de middeleeuwsche theologie en filosofie ten grondslag lag.¹⁾ Dat geheele stelsel verwierp hij als spitsvondig, barbaarsch, waardeloos voor het leven. En zeker heeft het negatieve standpunt, dat Erasmus tegenover het geestelijk fundament der kerk innam, evenals zijn opvatting, dat dit stelsel een ruimere en hoogere beschaving in den weg stond, op den duur aan het gezag der kerk meer afbreuk gedaan, dan de scherpste kritiek op de scharen der onwetende en begeerige monniken, de felste bespottung der vereering van relikwieën en soortgelijke praktijken konden doen.

Dat Erasmus opvattingen snel in grooten kring bekend werden, daarvoor zorgde de boekdrukkunst, die door den West-Europeeschen mensch dier dagen op overeenkomstige wijze vergoed werd, als machine en elektriciteit heden door den Russischen. De figuur van Erasmus, oordeelt prof. Huizinga, werd eerst mogelijk door de boekdrukkunst. Door haar is hij in staat geweest, een direkten invloed op het lezend Europa uit te oefenen, zooals er van niemand vóór hem was uitgegaan.²⁾

Het zaad van Erasmus' kritiek valt op een vruchtbaren bodem. Immers, het anti-klerikalisme is in zijn tijd reeds tamelijk algemeen.

Kan ons dit verwonderen? Met het toenemende moreele verval der geestelijkheid gaat sedert de XVde eeuw dat der kerkelijke instellingen hand aan hand. De laksheid, waarmee alle rangen in haar hun ambtsplichten vervullen, gaat elke voorstelling te buiten. Hooge kerkelijke heeren, bisschoppen en kanunniken, geven aanstoot door hun

---

¹⁾ Huizinga, blz. 137.

²⁾ Huizinga, blz. 87.

losbandigen levenswandel. Ook met de lagere geestelijkheid is het treurig gesteld. Vele pastoors zijn even onwetend in zaken des geloofs als hun parochianen; zij leiden een lui, vadzig leven en bekommeren zich enkel om het aardsche goed. Niet zelden komt het voor, dat zij hun ambt verhuren aan den een of anderen armzaligen waarnemer en buiten hun gemeente wonen. Een kerkelijk proletariaat is opgekomen, waarin allerlei avonturiers en gedeklasseerden, tot weggelooopen monniken toe, een onderkomen vinden. In vele kloosters is van een geest van wereldverzaking niets meer te bemerken; behalve die der Karmelieten en Dominikanen, zijn alle monnikenorden in verval.

Hoe kan het anders, of de teekenen eener felle anti-klerikale gezindheid manifesteren zich reeds lang voor het begin der Hervorming. De kritiek der Humanisten, zooals zij in de eerste plaats door Erasmus wordt gevoerd, wekt die gezindheid niet zoozeer, als dat zij haar versterkt, meer bewust maakt, haar uitbreiding bevordert. Tot in de hoogste kringen toe vindt zijn kritiek open ooren en willige geesten. In vele mannen van gezag en aanzien schieten zijn denkbeelden wortel. Ook zijn onvermoeide maning tot verdraagzaamheid in zaken des geloofs valt in vruchtbare aarde.

Een en ander maakt pas goed begrijpelijk, hoezeer de kerk sedert de Middeleeuwen aan prestige had ingeboet. Voor de eerste maal in vele eeuwen, gaat de beweging der geesten buiten haar om. De eerste Humanisten bekommeren zich feitelijk niet meer om de kerk. Niet de kloosters noch zelfs de universiteiten zijn nog de brandpunten van het geestelijk verkeer; de groote drukkerijen hebben die functie overgenomen. Welk een ontzaggelijke verschuiving van waarden spreekt uit dit eene feit!

V. De Hervorming in de Nederlanden.

De Geuzenpoëzie.

In een geestelijk veld, waardoor de ploegschaar der kritiek reeds menige voor heeft getrokken, voltrekt zich den 31sten Oktober 1517, Luthers geruchtmakende daad: de aanplakking zijner stellingen aan de Slotkerk te Wittenberg, weldra gevolgd door zijn prediking eener nieuwe godsdienstige waarheid, en zijn moedig standhouden voor haar. „Hier sta ik: ik kan niet anders. God helpe mij.” Zulk een woord wekt een vlam in de harten, zooals noch Erasmus'

geestige kritiek, noch zijn uitbeelding van een levensideaal van antieke wijsheid, doorgloord met christelijke zachtmoedigheid, vermocht had te doen. Het duurt niet lang, of de nieuwe leer wint talrijke aanhangers; ook in Nederland dringt zij door. Van Antwerpen uit, een internationaal milieu bij uitnemendheid, vindt zij haar weg naar Holland en Zeeland. Reeds in 1518 preeken Augustijnsche monniken te Dordrecht in Luthers geest: weldra worden ook zijn geschriften in het Nederlandsch vertaald en uitgegeven te Antwerpen, dat vóórbeschikt schijnt, het brandpunt der nieuwe kettersche beweging te worden, materieel zoowel als geestelijk.

Het zal wel zóó gegaan zijn, dat wat de groote meerderheid van hen, die de nieuwe leer omhelsden, daarin het meest aantrok, haar meer uiterlijke en negatieve kanten waren: de felle kritiek op den aflat, op het celibaat der priesters, de relikwieënvereering, het kloosterleven en, toen de breuk met de kerk onherstelbaar was geworden, ook die op den paus. Daarnaast echter was er, als in elke diepgaande beweging tot vernieuwing van het geestelijk leven, een minderheid, die doordrong tot den positieven inhoud van Luthers leer en deze in zich opnam. Die minderheid werd gegrepen door de idee der innerlijke vrijheid, welke de „Christenmensch” dier tijden ervoer, wanneer hij poogde de stem van God in eigen diepste wezen te verstaan en te handelen, al naar die stem en de Heilige Schrift hem bevalen. Zij, die minderheid, voelde als een oneindige heerlijkheid, een verlossing uit lange gebondenheid, de gedachte dat de eenling zèlf mag en zèlf moet worstelen, om den weg te vinden tot God. Als een kostelijk goed nam zij deze gedachte in zich op. En die minderheid zou, zooals altijd het geval is in alle tijden, de ruggegraat worden der geheele beweging, de kracht die de nieuwe leer zou dragen door de stormen der vervolging heen.

Een korte poos kon de Luthersche leer zich in deze gewesten vrij verbreiden. Bij de overheid overheerschte immers het humanisme, dat groote verdraagzaamheid in godsdienstige zaken aanbeval. En daarboven, de keizer had nog geen partij gekozen. Men wachtte af, hoe zijn woord luiden zou.¹⁾

---

¹⁾ Dit had men feitelijk vooruit kunnen weten! Nog afgezien van de persoonlijke gehechtheid van den keizer aan het oude geloof, moest hij wel de partij der kerk

Maar zoodra niet heeft Karel V in 1520 zijn plechtigen intocht te Brussel gehouden, of met één slag verandert de geheele situatie. De vervolging begint om niet op te houden, eer het nog zwakgewortelde Lutherdom in de Nederlanden vrijwel is uitgeroeid.

Na de exkommunikatie van Luther in Maart 1521 zet de vervolging met verdubbelde kracht in. De geschriften van den afvalligen monnik worden in het openbaar verbrand; een verbod wordt uitgevaardigd, om ze hetzij te drukken of te lezen. Boekdrukkers, die zonder toestemming der geestelijke instanties dingen drukken, die betrekking hebben op het geloof, worden met de doodstraf bedreigd.

Echter, de strenge plakaten van keizer Karel werden hier gelukkig nooit naar den letter uitgevoerd. Samen met de algemeene afkeerigheid van vervolging om des geloofs wille, werkte ook de vrees, door al te sterke inperking van de persoonlijke vrijheid den handel te benaudeelen, een betrekkelijk milde toepassing in de hand.

Die betrekkelijke mildheid, voor wat lichtere misdrijven in zake het geloof aangaat, nam natuurlijk niet weg, dat er ook gruwelijke vonnissen werden geveld. Den 1sten Juli 1523 vallen de eerste martelaren: twee Augustijner monniken, die in Luthers geest hadden gepredikt, worden tot den brandstapel veroordeeld. De moed, waarmee zij in den dood gaan, komt aan hun zaak zeer ten goede. Op vele ontwikkelden en beschaafden maakt het vreeselijke vonnis wel is waar een zoodanigen indruk, dat zij zich van de beweging terugtrekken. Ook wordt de toon der kritiek, in de kringen der Humanisten op de kerk uitgebracht, gematigder. Sommigen van hen verklaren de halsstarrigheid der ketters niet te kunnen begrijpen. Evenmin Erasmus zelf, als een zijner vrienden, vinden één woord van sympathie voor de martelaars van de nieuwe leer, wier geestelijke vaders zij in zeker opzicht geweest zijn.

Onder de gewone burgers echter zijn er velen, die als edele standvastigheid bewonderen, wat de min of meer epikuristisch gezinde Humanisten als onbegrijpelijke halsstarrigheid veroordeelen. Er valt plotseling een kloof tusschen Renaissance en Hervorming; de kloof, die een kritisch-aesthetiseerende van een positief-religieuze levens-

---

kiezen: de geestelijke eenheid toch was de voorwaarde der politieke, zegt Pirenne terecht.

opvatting scheidt. Gretig vinden de Lutheraansche vlugschriften en de klandestien gedrukte bijbels aftrek. Men leest, men denkt na, men redetwist in vertrouwden kring over de interpretatie van dit of dat bijbelwoord, over erfzonde, genade en verlossing. De eenvoudigste leek begint te begrijpen, dat de waarheid over de verhouding tusschen God en mensch zijn allereigenste zaak is, dat hij zèlf die waarheid ontdekken en beleven moet, wil hij zich in haar geborgen kunnen voelen.

Sedert alle kerken voor de verkondiging der nieuwe leer gesloten zijn, beginnen de predikaties in bosch en veld, „in 't groene" gelijk men zegt. Daarheen stroomen allen, die onderwezen, gesticht, opgebeurd willen worden. De beweging groeit, zij brengt ook een prototype voort van den lateren Beeldenstorm; kruisbeelden worden in den nacht omvergehaald; de daders blijven onbekend.

Maar tegen de plakaten van 1529, 1530 en volgende jaren, vermag, al worden zij niet in hun volle strengheid toegepast, het Lutherdom zich in deze landen niet te handhaven. Vele voorgangers wijken uit; van de aan zich zelve overgelaten leden der gemeenten keert een deel tot de oude kerk terug, terwijl een ander deel geradikaliseerd wordt. Echter, onverwachte gevaren zijn voor de kerk in aantocht! Van Noord-Duitschland uit, is een nieuwe, nog gevaarlijker dwaalleer Nederland binnengedrongen; spoedig vat zij te Amsterdam en in omringende plaatsen vasten voet. Het is de leer der Wederdoopers, die zich tot die der Lutherschen eenigszins verhoudt als het kommunisme tot het socialisme. Inderdaad predikt zij een primitief kommunisme van verbruiksgoederen, waarbij zij zich op het Evangelie beroept.

Blijven de Lutheranen ook onder de hevigste vervolging gehoorzame onderdanen, wier trouw aan den keizer niet wankelt, zelfs wanneer hij ze levend verbranden laat, — de Wederdoopers zijn, behalve kettters, ook rebellen, die het recht van het wereldlijk gezag, over de lichamen te heerschen, even beslist ontkennen als het recht der kerk, zich de gewetens te onderwerpen. Zeker heeft de Luthersche leer, door haar scherpe kritiek op den paus en de kerk, het verwerpen van den priester als middelaar tusschen God en mensch, het leggen van den hoofdnadruk op den individueelen faktor van het geweten, zelf een bres geopend voor het, in de oogen van het gezag, duizendmaal gevaarlijker Anabaptisme. Zijn leer is, in tegenstelling tot de Luthersche,

zoo simpel dat ook de ruwe, onwetende proletariër haar in zich opnemen kan. De absolute veroordeeling der bestaande politieke, maatschappelijke en kerkelijke instellingen gaat daarin samen met een dweepend chiliasme.

De Wederdoopers zijn overtuigd, dat het rijk van sociale gerechtigheid, vrede en liefde, aanstaande is; aardsch voorzeker, en toch van een hemelschen gloed doorspeeld. Uit angst en benardheid, uit het gevoel verlaten te staan in een wereld, waarin alle banden scheuren, die den eenling door de eeuwen heen hadden beschermd en beveiligd voor nood, ellende, eenzaamheid, — uit een oppermachtig verlangen naar verlossing is het geloof der Wederdoopers geboren. Uit hunkering naar de vrije, broederlijke gemeenschap is het geboren, het tegenbeeld van de klassemaatschappij en den vroeg-absolutistischen staat, zooals die in hun dagen tot ontwikkeling kwamen. Verdrukten en uitgebuiten waren het in hoofdzaak, opgejaagde scharen voor welke geen uitkomst was, die de leer der Wederdoopers, messianistisch en apokalyptisch dóór en dóór, met vurige geestdrift omhelsden.

Hadden de Lutheranen nog genade gevonden in de oogen van vele hooggeplaatsten, voor de Wederdoopers gold dit niet. Heftig boven mate was de vervolging, zonder deernis werden de plakATEN toegest.

Ingesponnen in hun mystieken droom van broederschap en liefde, laten de eerste martelaars zich lijdzaam naar den brandstapel voeren, willig, om als „slachtschaapkens van Christus” den marteldood te sterven. Uit hun zaad zal de nieuwe tempel verrijzen. Groot is hun moed, zuiver hun liefde, zonder kreuk of rimpel hun geloof. Zij vervloeken hun beulen niet.

Maar de tijd is niet ver, waarin een nieuwe geest zich onder de Wederdoopers zal openbaren, een geest van strijdbaarheid tot het uiterste. De overtuiging wint veld, dat het nieuwe Jeruzalem bevochten moet worden door het zwaard. Ontstaat het nieuwe rijk niet reeds te Münster in Westfalen? Dáárheen stroomden, in 1534 en '35, van heinde en ver de scharen der dweepzieke aanhangers van het nieuwe geloof; daar voltrekt zich in hun ondergang, na een heldhaftige verdediging, een der groote tragedies van de moderne geschiedenis.

Wel overleeft het Anabaptisme als geestesstreaming de gruwelijke

terreur die, na de terneerwerping van den opstand te Münster, de leiders duizend wreede dooden doet sterven en de aanhangers decimeert. Maar de apostolische geest en de messianistische verwachting gaan ten onder: als gemeenten van stille, vreedzame Doopsgezinden, leven de strijdbare Wederdoopers voort.

Met de Wederdoopers gaat het revolutionair-proletarische element in de Hervorming ten onder. Verraden door de gezeten burgerij, in den steek gelaten door de boeren, die zelf verzwakt waren na hun groote nederlaag van 1525, waren de vurige dwepers, die geloofden met geweld het Godsrijk te kunnen stichten en met fanatieke doodsvrachting voor zijn verwezenlijking streden, tot den ondergang gedoemd. Eeuwen lang werden hun motieven verkeerd voorgesteld, werd hun nagedachtenis door de geschiedschrijving van alle richtingen gesmaad. Slecht enkele poëtische getuigenissen uit het tijdvak van de groote kollektieve krachtontplooiing der Wederdoopers zijn tot ons gekomen.¹⁾ Strijd- en klaagzangen over de bloedige ineenstorting van hun messianistischen droom. Na 1535 verstomt hun stem in de geschiedenis. De tragedie was te vreeselijk voor woorden, de vernietiging te absoluut.

Wel echter leeft, in een aantal eenvoudige liedjes, de herinnering voort aan de martelaren, de „slachtschaapkens Christi”, die gedwee en gewillig stierven. Poëtische waarde hebben de meeste dier getuigenissen niet; de schrijvers zijn er niet in geslaagd hun aandoeningen zóó uit te beelden, dat zij op den lezer overgaan. Dit is tot zekere hoogte wél het geval met de beide liedjes, die in deze keur zijn opgenomen; zij ontroeren door hun eenvoudige menselijkheid en door de voortdurende trilling eener beheerschte aandoening, die zich telkens in een zegswijze, een rythme, een enkel accent verraadt.

Het „Liedeken van Weynken Claesdochter” dat het meest bekende van deze liederen is, staat zeker als geheel in literaire waarde boven het fragment uit het „Liedeken van Jacques”, dat er op volgt. Maar dit laatste bevat één regel, die ons nooit meer loslaat, wanneer wij hem éénmaal gelezen hebben. Het is de regel, waarin de doodsvrijd van dezen martelaar voor het geloof meer gesuggereerd dan wel uitgebeeld wordt.

---

¹⁾ Een dier schaarsche getuigenissen, „De Heer is Koning in Israël”, vindt de lezer in dezen bundel.

„Geweldig is hij doorgedrongen”.. .

Komt in de klank dier enkele woorden niet een echo tot ons van een haast bovenmenselijke worsteling?

Van 1535 af tot het einde der regeering van Karel den Vden, zijn haast alle slachtoffers der vervolging Anabaptisten. Wie onder de Wederdoopers zijn dwalingen niet afzweert, heeft op geen genade te rekenen: hij wordt op de wreedst mogelijke wijze ter dood gebracht. En ziet: de terreur van boven schijnt haar doel te bereiken. De ketterij verdwijnt van de oppervlakte van het maatschappelijke leven: tal van Humanisten sluiten vrede met de kerk. Toch slaagt de overheid er niet in, het Anabaptisme met wortel en tak uit te roeien; het blijft onderaards voortleven en nog in 1560 blijkt, dat in West-Vlaanderen een aantal gemeenten zich gehandhaafd hebben. Wel blijven de drukpers en het tooneel onder censuur, maar de kettersche geschriften worden illegaal in wijden kring verspreid; ook durft men de redrijkers niet al te zeer muilkorven. De „spelen van zinne” bevatten geregeld scherpe aanvallen tegen de kerk en spottereien op de bedevaarten, het vasten, den aflaat en de heiligenvereering.¹⁾ En wanneer de regeering, tegen het einde der jaren dertig, zich overwinnaar waant, en de lokale autoriteiten de plakkaaten weer milder gaan toepassen, dan betreedt een nieuwe vijand het terrein, die geen vervolging tot wijken zal brengen. Deze vijand is het Calvinisme.

Omstreeks 1543 begint in deze gewesten de Calvinistische prediking. Van Noord-Frankrijk uit, wordt zij Vlaanderen binnengedragen; vooral in industriele distrikten als Valenciennes, Oudenaerden, enz. vat zij weldra vasten voet. Het Calvinisme poogt niet, zooals het Anabaptisme deed, de sociale instellingen te vernietigen. Het richt zich alleen tegen de kerk. Met haar wil het een strijd voeren op leven en dood, het Pausdom ziet het als de belichaming van den Antichrist, die weggevaagd moet worden van den aardbol. Een nieuwe kerk, zijn eigen kerk wil het vestigen, die den staat aan zich onderwerpen zal. De godsdienst moet doordringen op alle gebieden van het wereldlijk leven en hen allen beheerschen. Voor geen menschenmacht mag de

---

¹⁾ Zie over dit alles: H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, dl. III, blz. 358—363, op wiens groot werk de voorstellingen en meegedeelde feiten van dit deel onzer inleiding berusten, en verder: G. Kalf: *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*.

Christen wijken, wanneer het geweten in hem spreekt. De vorst, die de zuivere leer van het Evangelie in den weg staat, is niets anders dan een tyran. Het is het recht zoowel als de plicht der geloovigen, hem te weerstaan.²⁾

Zoo wordt, zegt Pirenne, de revolutie, die de Anabaptisten op sociaal gebied beproefden, door het Calvinisme op het politieke terrein overgebracht. Zijn propaganda richt zich tot alle klassen; de stoutmoedige en strijdbare geest waarvan die propaganda is doortrokken maakt, dat het in alle klassen aanhang krijgt. Het snelst echter dringt het door onder de arbeiders der Zuid-Vlaamsche industriedistrikten, in de havensteden van Holland en Zeeland en in Antwerpen zelf, — overal dáár waar massa's lijden onder armoede en onzekerheid van bestaan; waar zij, van haat vervuld tegen de kerk, die het groote symbool van alle maatschappelijke bevoorrechtiging en onderdrukking is, reikhalzend uitzien naar vernieuwing des levens. Het Calvinisme is van geest democratisch en revolutionnair genoeg, om ook de armste proletariërs aan te trekken, maar het is niet, als het Anabaptisme, sociaal-extremistisch, het vormt geen bedreiging voor de maatschappelijke bovenlaag.

Integendeel predikt het arbeid en orde, een strengen levenswandel, een vaste tucht. Ook bezit het, wat aan het Anabaptisme ontbrak, een uitnemende organisatie, waar zeker voor een groot deel het sterke weerstandsvermogen op berust, dat het in de worsteling tegen de twee groote machten van zijn tijd, den keizer en den paus, zal blijken te bezitten. Ook dan, wanneer de Calvinistische predikanten, zooals vroeger de Luthersche, naar andere landen moeten uitwijken, blijft de organisatie der gemeenten, door de konsistoriën geleid, bewaard.

Zoolang keizer Karel de teugels der regeering in handen hield, bleef het voor de lokale autoriteiten mogelijk, bij de toepassing der plakaten somtijds een oog dicht te doen. De troonsbestijging van Filips II maakte hieraan een einde.

Sedert het begin der regeering van den vorst, dien zoowel zijn aanleg en opvoeding, als zijn godsdienstig fanatisme volkomen ongeschikt maakten, om zijn Nederlandsche onderdanen te begrijpen, neemt de vervolging hand over hand toe. De tegenstellingen worden scherper, de verschillende klassen komen de eene voor, de andere na, in

---

²⁾ Pirenne, *Les anciennes démocraties* enz., blz. 277.

beweging; een algemeene gisting maakt zich van de gemoederen meester. De hooge adel is beducht, door de centraliseerende plannen van het gouvernement te kort gedaan te worden in zijn privilegiën; de lagere adel vreest de beroering, die de vervolging om des geloofs wille te weeg brengt, de burgerij en het volk verlangen vrijheid van geweten. Een oogenblik schijnt het, of de landvoogdes voor de aktie van het „Verbond der edelen”, die door hun sensationeele emblemen en hun leuze „Den koning getrouw tot aan den bedelnap”, de algemeene aandacht trekken, zal wijken. Het gerucht verspreidt zich, dat hun petitie voor de afschaffing der bloedplakkaten is ingewilligd en dat de duizenden, die om des geloofs wille waren uitgeweken, terug kunnen keeren. De nieuwe leer wordt openlijk gepredikt, wel is waar niet in de kerken, maar in het vrije veld. Groote scharen, men spreekt van 20 à 30.000 menschen, stroomen samen, om te luisteren naar de verkondiging van de ware leer. Eerst vinden deze „hagepreeken” nog enkel bij nacht en ontij plaats; weldra echter voelt men zich sterk genoeg, om ze in het volle daglicht te houden. Leeken, vaak arbeiders zonder opleiding of kennis, spreken wat de geest hun in geeft; de gemeente zingt de psalmen van Beza of Marat, de revolutionnaire strijdliederen dier dagen! Wanneer de Overheid poogt de bijeenkomsten te verstoren en de sprekers in hechtenis te nemen, stuit zij op gewapenden tegenstand.

Van Antwerpen uit wordt de Calvinistische propaganda systematisch door het land gedragen, volgens de plannen eener Algemeene Synode, die in de groote havenstad heeft gedaagd. Dáár is het besluit genomen, om tot direkte aktie over te gaan, dat is niet te wachten tot de regeering vrijheid van godsdienst verleent, maar deze langs revolutionnairen weg te veroveren, door op zoo veel mogelijk plaatsen de vrije prediking door te zetten. Van heinde en ver keeren de ballingen terug, krachtig steekt de wind van den vrijheidswil op; hoog gaan de golven van het verzet. Overal ontstaan Calvinistische gemeenten, als evenzoo vele centra van propaganda en aktie. Midden in deze felle beroering der geesten, verschijnen nieuwe plakkaten; wreeder van inhoud dan de vroegere. In plaats dat de zoo vurig verlangde vrijheid van godsdienst wordt toegezegd, zien de deelnemers aan de samenkomsten zich met langdurige gevangenisstraf, de predikers met den dood bedreigd. Ook nu weten de gemeenten door krachtige maat-

regelen iederen overval te verhinderen. De toegang tot de terreinen, waar de godsdienst oefeningen plaats vinden, wordt gebarrikadeerd, de predikanten verschijnen onder gewapend eskorte; ook velen der deelnemers dragen wapens.

In den loop van 1566 werd de crisis scherper; velen onder hen die iets te verliezen hadden, kooplieden en anderen, verlieten het land. De zaken kwamen tot stilstand; vooral onder het textielproletariaat heerschte groote werkloosheid; menschen stierven van honger en gebrek. Religieus fanatisme en sociale vertwijfeling tezamen gaven den stoot tot de groote uitbarsting van haat en woede, die in de geschiedenis voortleeft onder den naam Beeldenstorm. Fel hadden de Calvinistische predikers den „afgodendienst” gebrandmerkt; harts-tochtelijk striemend was hun woord geweest, maar zijn werkingen hadden zij niet voorzien. Nog was de kerk de grootste van alle machtsinstellingen, het bolwerk van alle verdrukking en elk konservatisme. Dit alles, gevoegd bij den tegen den beeldendienst opgewekten haat, verklaart den loop, dien de zaken namen. Het volk stortte zich op de kerken, sloeg de beelden stuk en vernielde de vensters. Op sommige plaatsen werden de priesters mishandeld. Hier en daar nam het lompenproletariaat aan de beweging deel om de kerkschatten te plunderen en te stelen. De Acheron was in beweging geraakt; tusschen de fanatieke aanhangers der Calvinistische leer doken sinistere gestalten op: vagebonden en avonturiers van allerlei slag. Voor de eerste en de laatste maal was de volksbeweging aan de straffe teugels der konsistoriën ontsnapt.

Was het wonder, dat een verijnd, hooghartig, en gelijk de meeste beschaafden dier dagen, min of meer sceptisch-gezind edelman als Willem van Oranje, er mocht dan in hem uit de dagen zijner kindsheid een zekere sympathie zijn blijven hangen voor de Lutheranen, voor het Calvinisme aanvankelijk niets voelde dan hartgrondigen afkeer? Kon het anders, dan dat hij daarin zekere trekken van het verfoeide Anabaptisme meende te herkennen?

Eén oogenblik schijnt het, vlak na den Beeldenstorm, als heeft de spontane volksbeweging door elementair geweld datgene bereikt, waar de eeuwig-dralende en weifelende edelen in faalden: de vrijheid van godsdienst door te zetten. De landvoogdes is, met een bezwaard geweten, wel genoodzaakt, de vrije prediking der Calvinistische leer toe

te staan, zoolang zij niet over voldoende troepen beschikt, om de oproerige beweging te onderdrukken. Ook geschiedt die prediking thans alom in de kerk. De ballingen keeren terug. De weg lijkt open, om de nieuwe leer triomfantelijk uit te dragen door het geheele volk.

Maar dit alles is een waan, die spoedig vervliegt. Reeds bereidt de overheid zich voor, om de haar aangedane vernedering bloedig te wreken. IJverig werft zij troepen, daartoe in staat gesteld door de groote geldsommen, die uit Spanje toevloeien. Van Valenciennes, een broeïnest van het Calvinisme, begint de viktorie. Reeds werpt de strafexpeditie van koning Filips en Alva haar schaduw vooruit. Er komt onrust niet slechts onder allen, die zich min of meer openlijk tegenover het gezag hebben gesteld, maar ook onder degenen, die de beweging niet hebben verhinderd. Terwijl de adel poogt, zijn met schromelijke lichtvaardigheid direkt na de toezegging der regeering ontbonden organisatie weer in het leven te roepen, werven de Calvinistische gemeenten in Duitschland troepen aan. Een poging tot opstand in Vlaanderen en Holland wordt door de regeering gemakkelijk onderdrukt. Van de gekompromitteerde edelen verlaten Oranje, Brederode en eenige anderen het land. Een nieuw plakkaat, dat alle overige overtreft in de gestrengheid der straffen, waarmee het de aanhangers en verkondigers der kettersche leeren bedreigt, brengt een ware paniek teweeg, zich in de overhaaste vlucht van duizenden openbarend. Velen wijken naar Oostfriesland of Westfalen uit, anderen naar Engeland. De havensteden in het Oosten zijn vol met dergelijke vluchtelingen. Ver van huis en haard moeten zij zwerven, maar voor velen hunner, wier bezittingen gekonfiskeerd werden, zijn huis en haard nog slechts een ijdel woord!

Zoo werd de schijnkracht van een beweging, die door ruw geweld en vernielzucht een oogenblik had gezegevierd, gemakkelijk gebroken. In het voorjaar kan Margaretha aan haar koninklijken broeder schrijven, dat volkomen rust in den lande heerscht. Verdere bijzondere maatregelen acht zij onnoodig.

Maar het ligt niet in de bedoeling van Filips en zijn raadgevers, om op de oude manier voort te gaan. De gruwelijke schennis van de kerk, en niet minder de aanranding van het staatsgezag, moeten gewroken worden op een wijze, die de schuldigen zal heugen. De opstandige geest der Nederlanders moet gebroken, de oproerige gezind-

heid uitgebrand worden voor goed. Daartoe stuurt de koning den vermaardsten zijner generaals, Alva, bijgenaamd den „IJzeren Hertog” naar deze gewesten.

In Augustus houdt de befaamde krijgsoverste zijn plechtigen intocht te Brussel, aan het hoofd van een keurkorps van 10.000 man. En nu daalt over land en volk de schaduw van een groot onheil, waar groot heil uit voortkomen zal. De beproeving is erger, het lijden verschrikkelijker dan men zich had kunnen voorstellen. Een Raad van Beroerten wordt ingesteld, om allen te berechten waarvan men vermoedt, dat zij bij de bewegingen der laatste jaren, rechtstreeks of zijdelings betrokken zijn geweest. In den volksmond heet hij weldra: de Bloedraad. Hoog noch laag wordt gespaard; somtijds worden tientallen executies te gelijk voltrokken. Verstijfd van schrik ziet het volk de hoofden der hoogsten in den lande: Egmond, Hoorne, Van Stralen, den burgemeester van Antwerpen, vallen onder het zwaard van den beul. Alle privilegiën worden geschonden, alle oude rechten vertrappt; het land is één kerker, niemand kan meer ademen, niemand durft meer spreken; de terreur heerscht almachtig. Reeds verrijzen te Antwerpen, Valenciennes en Maastricht de dwangburchten, die voor goed het gepeupel in toom zullen houden. De Nederlanden zullen worden, wat Spanje al werd: een absolutistisch geregeerd land. Straks zal men ook het belastingstelsel naar Spaansch voorbeeld hervormen. Dit volk is al te zeer op aardsche goederen gesteld: het moet er lossen van worden. Ook moeten die oproermakers de kosten van het bezettingsleger zelf betalen: een rechtvaardige straf.

En nu begint in hen, over wie het groot onheil is losgebroken, een proces van bezinning en loutering, van het al sterker bewust worden hunner diepste levenswaarden, weldra gevolgd door een proces van groei van den wil, om zulk hemelsgend onrecht, zulke schandelijke tyrannie, te weerstaan tot het uiterste. Nu begint ook in geest en hart van den prins het geheimzinnig proces van los-wikkeling uit oude gedachte, de groei van nieuwe inzichten, het opkomen en al sterker worden van gevoelens van verbondenheid en verantwoordelijkheid, van het besef eener roeping die aanvaard, eener taak die volbracht moet worden, al schijnen de omstandigheden elke kans van slagen uit te sluiten. Nu pas wordt het geloof geboren, dat in essentie gehoorzaamheid is aan een Hoogsten Wil. Nu begint, in weinigen eerst,

allengs in meerderen, een nieuw en heerlijk gewas op te komen van vertrouwen. Vertrouwen in den leider, waarin zij hun eigen smart, hun eigen benardheid, hun eigen haat tegen willekeur en dwingelandij, hun eigen liefde voor gewetensvrijheid, hun eigen wil naar herstel van de oude vrijheden en rechten herkennen; — in wien zij hun eigen streven, tegen de tyrannie en voor de vrijheid te strijden, duizendvoudig versterkt weerspiegeld zien; — met wien zij zich in hun hoogste streven identificeeren. Nu pas begint de waarachtige worsteling voor gewetensvrijheid en herstel van rechten, die op den duur, gestuwd door uiterlijke omstandigheden, zich zal verruimen tot een worsteling voor nationale onafhankelijkheid. Nu pas begint in doodelijken ernst de strijd voor een onschatbaar goed, dat sommigen daarvóór door intimidatie, anderen door lafhartig kompromis, weer anderen door ruw geweld met één slag meenden te kunnen winnen. Die worsteling is zoowel innerlijk als uiterlijk. *Innerlijk*: immers zonder geweldigen groei van geestelijke kracht, van eigenschappen als standvastigheid, geloofsmoed, solidariteit, kan men een tegenstander niet overwinnen, die in alle materiele middelen verreweg de meerdere is. *Uiterlijk*: immers weldra begint de tegenweer, de strijd, eerst als wanhoopsdaden van de kleine bendes desperado's, die zich Watergeuzen noemen; dan als de, telkens mislukte en toch niet onvruchtbare, pogingen van den prins, om door hulp van buiten af de bevolking te stimuleeren het juk af te schudden; — weldra als het al steviger en beter georganiseerd verzet der bevolking van de Hollandsche steden, die in belegeringen en gevechten zulke ontzettende offers zullen moeten brengen.

Die in het verzet vooraangaan, — aanvankelijk een kleine minderheid zonder leiders, zonder middelen, zonder samenhangend plan van aktie, beseffen zelf niet, wat hun initiatief beteekent. Hoe zouden zij het kunnen? Ook kan men bezwaarlijk aannemen, dat velen van hen enkel door edele motieven, als wil voor de vrijheid van geweten en de persoonlijke vrijheid te strijden, bewogen worden. De driften van haat, wrok en wraakzucht zullen wel zoo luid in hen hebben geraasd, dat de fijne, edele stem in het gemoedsleven vaak overstemd werd. Behandelden zij hun gevangen vijanden niet vaak even onmensschelijk, als de Spanjaarden de hunne? Hoe dikwijls heeft de prins moeten ingrijpen, om aan de woeste wraakzucht der Watergeuzen paal en perk te stellen!

Maar toch, men kan hun motieven niet gelijkstellen met die hunner tegenstanders. In den langzamen groei der menschheid naar hoogere waardeering van de menschenziel en van het menschelijk geweten, van elk individu, omdat in elk individu de vonk gloeit van het eeuwige vuur, — in dien groei door strijd en pijn, door verscheuring en verbrijzeling heen, vertegenwoordigen zij de hoogere doelstellingen. Hun doeleinden zijn *rechtvaardig*. En iets van den adel dier doeleinden gaat over in hun motieven. De krachtigsten onder die motieven zijn niet wrok en wraakzucht, maar verlangen naar gerechtigheid en vrijheid van geweten. Door voor die vrijheid eerst, weldra ook voor nationale zelfstandigheid te strijden, beseffen zij, God te dienen. Het is Zijn wil, dien zij volbrengen. Uit dat besef groeit een oneindige kracht omhoog, een ontembare wil tot weerstand, een groot geloof aan den triomf hunner zaak.

Zeker: de materiele druk werkt mee, om opstandigheid en haat tot een uiterste omhoog te voeren. Zeker: zonder de zware last van den tienden penning, die op de mingevoeden het ergste drukt, zou wellicht het verzet nooit uitgegroeid zijn tot een algemeene volksbeweging. Ook zij, die in de dingen des geloofs onverschillig zijn, worden door den druk eener zware, onwettig opgelegde belasting tot onverzoenlijke tegenstanders van het Spaansche bewind. Als in iedere groote volksbeweging, verbindt de sociale ontevredenheid der massa's, hun wil, materiele misstanden uit den weg te ruimen, zich met den strijd voor een Idee, een geestelijk beginsel.

In den fellen strijd, in het groote lijden, wordt de volksziel tot in haar diepste diepten ontroerd. Zij krimpt ineen van smart, zij ziet van verontwaardiging, zij verstrakt zich in verbeten woede; zij beeft van verachting, zij trilt van bewondering en liefde, zij schokt in doodsaangst, zij strekt zich in heerlijken moed!

Haat tegen den tyran van Spanje en den hertog van Alva, dien duivel in menschengedaante — smart om het verlies van de liefsten en naasten, van de stee, waar men geboren was en het plekje grond, waar de vaders van geslacht op geslacht gewoond hadden, — verontwaardiging over zoo onmenselijke daden, zoo wreede dwingelandij, — verachting voor de afvalligen, de laffe en domme „pardoniers”, die op de beloften der Spanjaarden vertrouwden; — liefde voor de makkers, met wie men in nood en gevaar, in angst en strijd,

tot één hechte lotsgemeenschap werd saamgesmeed, — liefde bovenal, als voor een Vader, dat is met eerbied dooraderd, van dankbaarheid doorgloord, voor den leider die men zèlf geholpen had, uit te groeien boven zijn aanvankelijke aarzeling en zwakheden, die in zekeren zin de schepping der strijdende schare was: voor den prins van Oranje.

Maar boven alle hartstochtelijke, wilde of teedere gevoelens die het hart ontroeren, staat de ster van het vertrouwen. Heerlijk straalt haar blank en stadig licht. En achter de woelige zeeën van haat en wraaklust, weet de ziel een land van stilte en rust. Dáár zwijgen de booze driften, aangeraakt door den adem der goddelijke liefde; daar haat men den vijand niet: daar bidt men, dat hij tot inkeer kome en gered worde van de eeuwige verdoemenis. Niet allen, die in de worsteling hijgen, weten den weg naar dat land en ook zij die hem weten, komen er niet alle dagen. Maar allen weten, dat het er is. En dit weten alléén verzacht in sommige oogenblikken het gekrijsch van den haat in hen, het geloei van de wraakzucht, het gehuil van smart en verontwaardiging tot zingende mildheid.

De Geuzenliederen zijn voortgekomen uit de sterke deiningen der volksziel, in den gloriëtijd der Nederlandsche geschiedenis. Ze zijn, zoo al niet het heldendicht van dien tijd, dan toch het materiaal voor een epos, dat nooit werd geschreven. Niet alle zijn zij het werk van dezelfde soort schrijvers, of uit dezelfde impulsies ontstaan. Sommige zijn, naar terzake kundigen op goede gronden aannemen, vervaardigd in overleg met den prins, om den geest van het volk te beïnvloeden. Enkele zijn het werk van van echte, bekende of onbekende dichters, begaafd met het vermogen om geest en vorm tot eenheid te brengen en de bewogenheid van gedachte en gemoed uit te beelden in schoonheid. De meeste zijn gemaakt door menschen, zonder bijzonder vormend of beeldend vermogen, maar in wie de hevigheid hunner ontroering de behoefte wekte, dit met behulp van maat en rijm, in een zekeren vorm te brengen, waardoor zij gemakkelijker op anderen konden worden overgebracht.

Hoe verschillend echter de Geuzenliederen onderling ook zijn, men moet ze toch beschouwen als een kollektief heldendicht, in de jaren der sterkste spanningen, onder de ergste benardheid en te midden van het vreeselijkste gebeuren ontstaan. Immers juist uit de

eerste jaren van de worsteling dateeren diegene onder deze liederen, die méér zijn dan vlakke, lang-uitgesponnen verhalen van historische gebeurtenissen. Het is wel merkwaardig dat juist in die jaren, waarin de worsteling bijna hopeloos scheen en het bittere water der wanhoop den worstelenden vaak tot aan de lippen kwam, — dat juist in die jaren het lijdend en strijdend volk, — beter: zij, die lijdend en strijdend tot een volk, een natie samengroeiden, net genoeg innerlijke vrijheid bleek te hebben, om al zijn stemmingen, de lagere zoowel als de hogere, de wraakzuchtige als de vrome, de vroolijk-spottende als de angstig-smeevende, uit te zingen. Net genoeg innerlijke vrijheid herhaal ik, met den klemtoon op het eerste woord. Feitelijk zijn er onder de Geuzenliederen een aantal, waarin het aan die vrijheid maar al te zeer ontbreekt: zij verwarren zich in bijkomstigheden, het groote gevoel komt nergens tot klare uiting, het hart geeft zich in gebroken stamelingen lucht. Maar óók komen wij telkens regels tegen, somtijds strofen, en een enkele maal een geheel gedicht, waarin die afstand tegenover het gebeuren werd gewonnen, dien ik onder innerlijke vrijheid versta. De blik heeft zich losgemaakt van de duizend kleine dingen, waar ook de grootste gebeurtenissen zich in oplossen en zich opheven hebben tot aan het punt, waar hij het geheel overziet. En uit het tumult der aandoeningen is in een smartelijk-innerlijk proces van condensatie en verstilling de bezonken gedachte, het bezonken gevoel ontstaan.

Zulk een bezonkenheid zoeker men niet in het eerste der Geuzenliederen, dat in deze keur werd opgenomen: het Gentsche Vader-
Onze. Hierin uit zich een gemoed, geheel bezeten door haat en blinde woede, en dat zijn radeloozen pijn uitschreeuwt met een krijschende stem waarvan we voorzien, dat ze straks in wanhopig geschrei zal breken. Wat dit lied van vervloeking en verwensching zoo afschuwe-
lijk-pijnlijk maakt, dat men het haast niet ten einde kan lezen, is het feit dat de maker, als om nog dieper te woelen in de eigen wonde, het koncipieerde als een parodie van het schoonste en innigste aller gebeden: het Onze Vader. Hier uit zich wanhoop, met een hevigheid waar het hart van ontstelt.

Van een andere hevigheid, soldatesk en krijgshaftig, is het lied van Arent Dirkszoon Vos, in leven pastoor in De Lier, een der eerste bloedgetuigen van het Calvinisme in de Noordelijke Nederlanden, de

beroemde *Geuzenmarsch*. Het kookt over van bloeddorstige wraakgevoelens. Daarbij is het, van den eersten regel tot den laatsten, geladen met een spanning, een wilde exaltatie die ons bijna den adem beneemt. Die spanning en exaltatie komen tot uiting, zoowel in het klankgehalte als in het rythme, welks meesleepende kracht zeker niet voor die der *Marseillaise* onderdoet. De herhaling der beginwoorden van iedere strofe suggereert het dreigend geroffel van een aanrukken troep. De Geuzen komen! Men hoort in de verte het gedreun van hun voetstappen, men meent iets te verstaan van hun ruwe scherts, afgewisseld dan door plechtig psalmgezang, dan weer door dreigementen aan het adres der Spanjaarden; men ziet hun schaar, waarvan de verschijning het midden houdt tusschen dat van soldaten en van struik- en zeeroovers, met versnelden pas naderen. Men ziet in hun oogen den boosaardigen glans van den haat, men hoort hem loeien uit hun kelen; men voelt hoe in hen hoop strijdt met wanhoop, blinde wraakzucht met redelijken wil.

Van een lichter rythme, maar niet minder expressief, is het „Dansliedeken” van den Antichrist, waarin de bijna lichamelijke afschuw van den vurigen Calvinist voor de katholieke kerk en haar geestelijk hoofd, den paus, in kernachtige volkstaal tot uiting komt. Elk koeplet eindigt met een referein van twee regels, de tweede scherp en kort als een hamerslag, die de vloekwaardigheid van het pausdom den zingenden of luisterenden al dieper in drijft.

Héél anders van geest dan deze drie liederen, is het zoogenaamde „Troostliedje” voor de „onderliggende papen”, sarrend-sarkastisch, hoewel nergens bepaald grof of ruw, zooals de meeste spotliederen van een tijd, die immers zelf vol ruwheid, vol elementaire hevigheid was. Dit lied munt uit door levendigheid van voorstelling en kostelijken humor, het bevat de elementen voor een klucht.

Maar nu: het *Wilhelmus*. Daarmee worden we verplaatst naar een andere sfeer dan die, welke niet alleen uit de hierboven besproken, maar uit haast alle Geuzenliederen tot ons komt: verplaatst naar de sfeer van een allerdiepste en allerzuiverste gevoelsleven, dat de genade der poëtische omzetting deelachtig werd. Het is niet waar, dat sommige andere Geuzenliederen even schoon, of zelfs nog schooner zijn dan het *Wilhelmus*. Zij die dit meenen, vergissen zich. Onder alle liederen is dit het eenige, waarin, van den eersten regel tot den laatsten, de

geestelijke spanning geen oogenblik verflauwt; het eenige dat, in zijn nergens weifelenden gang voortschrijdend van ontroering tot ontroering, van gedachte tot gedachte, gedragen wordt door een boven alles uitstijgende zekerheid, en gekoncentreerd blijft op een allesbeheerschend innerlijk doel. Een oneindige teederheid en een oneindige kracht, openbaren zich in zegswijze, klank en rythme van het Wilhelmus, een absolute schoonheid van gevoel vond daarin een zóó gave en volledige uitdrukking, als in geen tweede Nederlandsch gedicht van gelijken omvang ooit werd bereikt. „Stormen”, heeft Dirk Coster van het Wilhelmus gezegd, „zwoegen door zijn sobere woorden” en zeker is dit waar. Maar het is ook waar, dat daarin door alle stormen heen, de stilte glanst die uit God is. Strijdbare opstandigheid trilt door zijn strofen, telkens triumfeerend over tijdelijke verslagenheid. Maar de diepste ondergrond van die opstandigheid vormt vroomheid, dat is het geloof, dat de mensch den eisch der gerechtigheid moet gehoorzamen, in de waarheid trachten te leven, en al het andere overlaten aan een Hoogste Macht.

Het Wilhelmus is een volmaakt schoon gedicht: vorm en inhoud hebben elkaar daarin volkomen doordrongen, ze zijn niet van elkaar te scheiden en daarbij trilt het geheel van innerlijken gloed.

Het is ook een der schoonste gedichten onder de revolutionnaire poëzie der moderne tijden.

Men versta deze bewering niet verkeerd. Zeker zijn de termen revolutie en revolutionnair, in de voor onzen tijd gangbare beteekenis, niet op den opstand der Nederlanden tegen Spanje zonder meer toepasselijk. Evenmin de socialistische beweging, als het vrijheidsnationalisme van verdrukte volkeren of rassen, mag pogen, dien strijd voor te stellen als een haar verwante of op haar vooruitlopende worsteling. De voorwaarden, de mogelijke oplossingen, en daardoor ook de konkrete doelstellingen van elke worsteling voor meer gerechtigheid en meer vrijheid zijn in elken tijd weer anders; daardoor is ook de inhoud der begrippen nooit gelijk, die op haar betrekking hebben.

Maar al verandert met de voorwaarden en de konkrete doelstellingen de inhoud der begrippen, zoo blijven de menschelijke motieven, van de laagste tot de hoogste, zich in elken grooten strijd vrijwel gelijk. En op die motieven komt het ten slotte in de eerste plaats aan. Omdat

zij in den strijd voor de onafhankelijkheid bij de beste strijders goed en edel waren, is er uit dien strijd een, natuurlijk beperkt en begrensd, maar toch zeer waardevol goed voortgekomen. En altijd wanneer, hetzij een eenling of een groep in het Hollandsch taalgebied, er naar streeft, in hun strijd hun motieven te doordringen van de essentie der Idee, die zij pogen te verwerkelijken, dat is van waarheid en gerechtigheid, dan zal die eenling of die groep zich aan het Wilhelmus kunnen laven, als aan een bron van zuivere kracht. En zij zullen, zich aan den hoogen en toch rustigen maatgang van het gedicht overgevend, een zeldzaam geluk ervaren, zullen beleven hoe voor den onbekenden mensch die dit voor eeuwen gemaakt heeft, de ideëele kracht van waarheid en gerechtigheid, door den tooverstaf der schoonheid aangeraakt, ontbloede in poëzie.

En ten slotte „Helpt nu u zelf” het beroemde lied van den tienden penning. Het heeft noch den adel, noch de doorgaande gespannenheid, noch de ongebroken concentratie van het Wilhelmus. Echter mag het zeker aanspraak maken op den roem, een der schoonste Geuzenliederen te zijn. Zijn begin is plechtig als een psalm; men denkt het orgel te hooren ruischen. Er is een vastheid en kracht van accent in de zegging der eerste strofe, die haar voor goed in ons geheugen prent. In de volgende strofen raakt de dichter verward in de bijzonderheden der tyrannie; de plechtige zegging verslapt, de stem vervalt in den betoogtrant. Maar dan wordt in de voorlaatste strofe de klank ruiger en wilder, het rythme bewogener; elk der woorden, voelt men, is beladen met het wel en wee van een worstelend volk. Tot in de laatste strofe het rythme zich eerst plotseling samenbalt, dan versnelt en verhevig, en het lied toeloopt op een fellen oproep, een grimmigen aanvalskreet, met een spanning geladen die zich, weet men nu zeker, dra in het gevecht gaat ontladen, omdat het niet anders kan.

VI. Overgang naar den modernen tijd.

Onafscheidelijk vervlochten met de worsteling tusschen katholicisme en protestantisme, dat is tusschen het middel-eeuwsche ideaal van eenheid-in-gebondenheid en het burgerlijke van de geestelijk-vrije, zich zelf bepalende persoonlijkheid, bleek in deze gewesten de strijd

tegen het Spaansche absolutisme en voor nationale zelfstandigheid. Nog eer deze worsteling in haar geheelen omvang uiteindelijk is beslist, is in het nieuwe gemeenebest der Zeven Provinciën op krachtige, economische fundamenteën een nieuwe, bloeiende kultuur ontstaan. Die kultuur is gegroeid uit den dubbelen wortel van Renaissance en Hervorming. Zij omvat alle spanningen tusschen den donkeren levensernst, de opvatting der werkelijkheid als een door God opgelegde taak, en het intense behagen aan elk stukje dier werkelijkheid, dat zich in de geheele natie als bloeiende levensvreugde en in haar beste kunstenaars als schoonheidsaanbidding uit. In een sterk, religieus-gefundeerd eenheidslevensgevoel worden de polaire tegenstellingen, die ons ook in de groote dicht- en schilderkunst der gouden eeuw treffen, telkens weer tot oplossing gebracht. Hoe meer die eeuw naar volledige rijpheid neigt, des te meer wordt in literatuur en kunst, de verrukking om de schoonheid der zinnelijke wereld tot het vlamhart, dat in den grooten vuurhaard der Idee de sterkste stralen uitzendt. Daarentegen verzwakt de stralende gloed van drang-naar-waarheid en gerechtigheid. De worsteling voor nieuwe waarden houdt op. Het kultureele leven voedt zich met de luisterrijke waarheid en gerechtigheid van gisteren, en die zijn dragers zijn, bemerken niet, dat deze in hun handen reeds verhard en versteen, verkeerden tot onwaarheid en ongerechtigheid. Het verlangen naar een nieuwe waarheid en een nieuwe gerechtigheid kan niet opkomen in tijdperken, waarin het leven bovenal als eenheid wordt beleefd en zijn verschijning alle aandacht opeischt. In zulke tijdperken is de kultuur statisch. Haar functie is: toepassing van de erkende waarden op elk levensgebied, uitbreiding van hun dienst in alle velden des levens.

De revolutionnaire gedachte ontbreekt bijna geheel in de rijk-geschakeerde poëzie van de gouden eeuw. En ook het volkslied sterft weg. Het volk brengt geen liederen, waar zijn ziel in leeft, meer voort. Het wordt overvoerd met theologische haarkloverijen. En het verwordt weer snel tot het voorwerp der geschiedenis. Visschers en boeren, ambachtslieden en lastdragers, matrozen van de vloot en arbeiders in de manufakturen, — allen worden zij in dienst gesteld van de hebzucht en machtsbegeerte der Hollandsche bourgeoisie. Nog bijna een eeuw zingt het volk, wat het van zijn vaderen erfde: de geuzenliederen en de psalmen. Maar zijn ziel dooft uit.

Van de poëzie der gouden eeuw werden in dezen bundel slechts enkele gedichten en fragmenten opgenomen. En ook deze weinigen kunnen slechts tot de revolutionnaire poëzie gerekend worden, zoo men dit woord zoo ruim mogelijk opvat, dat is, zoo men daaronder elke poëzie verstaat, waarin een geestelijk of maatschappelijk voorwaarts- en omhoogwijzende gedachte tot uiting komt, al ontbreekt in die uiting elk strijdbaar, apostolisch of propagandistisch element. Dit laatste is het geval met de beide fragmenten uit treurspelen van P. C. Hooft, waarin de liefde voor den vrede, die uit elk humanisme opstijgt, het vroege pacifisme, — zooals het ten onzent in de XVIIe eeuw in Spinoza zijn eersten wijsgeerigen en in Hugo de Groot een wereldvermaarden juridischen voorvechter vond, — in de doorwerkte, gespierde, glanzende taal en het snelstroomende rhythme van den sterkst-renaissancistischen onzer klassieke dichters, tot hartstochtelijke uiting komt. Echte hartstocht trilt onmiskenbaar door deze strofen, hoe kunstig ook gesmeed, — de hartstocht van een, voor wiens tijd het „beest, ontsteld van harsen” een telkens opdoemende bedreiging was, die de beste zonen van dien tijd poogden af te weren. Het is merkwaardig, hoe reëel deze poëzie wordt, voor hem, die vermag door de virtuositeit van den vorm, het doorlopend voelbare behagen, dat het goddelijke spel met woorden, klanken en rhythmen in den dichter wekt, heen te zien tot de kern, die is: echte, gezonde, sterke haat voor den gruwelijken Moloch en waarachtig verlangen, dien haat op hoorders of lezers over te doen gaan.

Anders bij Vondel.

Deze heeft herhaaldelijk zijn wrevel, zijn toorn, zijn verontwaardiging over het onrecht dat hij zag geschieden, in sobere woorden, met volmaakt „onbekommerde sierloosheid” — de uitdrukking is van Verwey — maar in een taal, van hartstocht doortrild, uitgesproken. In hem brandden, zoo sterk als in een mensch maar branden kàn, waarheidsdorst en verlangen naar gerechtigheid. Het is verwonderlijk, hoe beide in den zoo zuiver-eenvoudigen en toch weer zoo gekomplieerden mensch, die Vondel geweest is, samengingen met zijn grooten eerbied voor elk gezag, voor iedere overheid. Van nature was deze eerbied aan Vondel eigen, en van nature ook voelde hij het onrecht, als het zijn weg kruiste, als een scherpe pijn. Onrecht niet alleen jegens hemzelf, maar ook jegens anderen bedreven. Op hem is het gezegde,

dat de dichters het geweten der wereld zijn, ten volle toepasselijk. Waarschijnlijk echter heeft de sterke trek in hem van naïef respect voor de overheid, voor zijn maatschappelijke meerderen in het algemeen, — een trek, die weer samenhang met de minderwaardigheidsgevoelens, waaraan we weten dat Vondel leed, — tot gevolg gehad, dat hij die pijn zoo lang mogelijk verdrong in het onderbewuste. Mij althans schijnen Vondels vertraagde poëtische reacties op het vreeselijkste onrecht, in zijn tijd en zijn land eenen bepaalden persoon aangedaan, — ik spreek van de veroordeeling en terechtstelling van Johan van Oldenbarneveldt in 1619, — op geen andere manier te verklaren. Zeven jaar na die terechtstelling pas schrijft hij de *Geusevesper* of *Siecken-troost voor de Vier-en-twintigh*, — het belangrijkste en sterkste van Vondels gedichten, die in deze keur een plaats vonden. Men kan niet veronderstellen, dat het in dit gedicht domineerende gevoel: brandende pijn over een niet-meer-goed-te-maken onrecht, zeven jaar noodig heeft gehad om in zijn bewuste gemoedsleven tot rijpheid te komen. Veel van die rijping moet „ondergronds” zijn geschied. Dit aan te nemen, maakt de hevigheid van accent van de *Geusevesper* meteen begrijpelijk. Die hevigheid heeft iets van een doorbraak. In Vondels vroegen mannelijken leeftijd was de drang, te getuigen voor het recht en de waarheid, hartstochtelijk sterk in hem. Die drang dreef hem tot partijkiezen in den strijd der kerkelijke frakties, tot het schrijven van hekeldichten in den volkstoorn en felle satire's als de *Roskam*. Hij kon de uitingen van zijn vurig temperament niet bedwingen, al hield hij ze lang terug.

„Dat, wat op 's harten grond leit, dat welt me naar de keel” getuigde hij van zich zelf.

Op den duur echter leerde hij te zwijgen. En de elementen in zijn wezen ordenden zich ook anders. Tusschen die elementen kwam liefde voor harmonie en eenheid steeds meer naar voren; zij won het ten slotte op al het andere in zijn religie, zijn wereldbeschouwing en zijn werk. Zijn latere werk wordt door een volheid van eenheidsgevoel gedragen, zooals wellicht in geen anderen dichter van zijn tijd aanwezig was. Maar datgene wat aan Barneveldt was geschied, bleef een wonde in zijn vrede, een verontrusting in zijn geweten, een smart die hij nooit overwon. Een mensch, onschuldig ter dood veroordeeld, een oud man reeds, een man die zijn land en volk naar beste weten had

gediend. En, als of dit niet genoeg was, óók nog dit grievende: zijn goederen verbeurd verklaard, en uit hun opbrengst zijn rechters beschenken! In Vondel werkte dit gebeuren tientallen jaren lang zoo sterk na, dat hij dertig jaar na de *Geusevesper*, in het *Stockske* van *Joan van Oldenbarnevelt*, reeds bij de eerste woorden vervalt in denzelfden toon van felle verontwaardiging. In het geval met Barneveldt was hem de bitterheid der machteloosheid tot besef gekomen, het leed van hen, die onrecht moeten toelaten, machteloos het te verhinderen en machteloos het te wreken. Over dit leed heeft hij lang gebroed: hij heeft het uitgezongen in een drietal gedichten, over dertig jaren verdeeld, waarvan de *Geusevesper* het markantste is. Dit gedicht staat bijna op zich zelf in heel Vondels oeuvre, zoo sterk van accent is het, zoo zwaar van klank, zoo diep ernstig, zoo geheel vervuld van een gevoel, dat de renaissancemensch haast nimmer erkent, omdat het volkomen buiten zijn aanbidding der zintuiglijke schoonheid omgaat. Vondels stem spot niet in de *Geusevesper*, noch striemt of hekelt zij; die stem klaagt haar smart uit: de *Geusevesper* is een kathartisch gedicht, een vers tot zelf-reiniging, zelfbevrijding van onrust en onvrede. En aan het slot van de vier eerste coupletten van die klacht, die tevens een aanklacht is, komt de uitbarsting, de erkenning van het onherstelbare, met een hevigheid, een direktheid neergeschreven, als we bij Vondel slechts zelden vinden:

„Niemandt kan de wellen stoppen
van die Moort.”

Een dier wonderlijke geheimen van de *Geusevesper* is ook, — Dirk Coster heeft dit reeds opgemerkt, — dat daarin het accent weerkeert van het *Wilhelmus*: dezelfde donkergloeiende gloed, dezelfde indringende kracht, die den lezer tot diep in zijn ziel ontroert. Dit is één van de gedichten, waaraan men beseft, hoe diep het beste der XVIIde eeuw in de XVIe wortelt, hoe de edelste geesten van het gouden tijdperk hun rijpe, gave kracht hebben ontleend aan het feit, dat in hun iets essentieels van het vorig tijdperk onderbewust voortleefde: een innerlijke gloed, een zielskracht tot trouw aan het hoogste, een drang tot den wil te getuigen wanneer dat hoogste geschonden wordt, ook dan te getuigen en te weerstaan, wanneer het verstand

weerstand nutteloos noemt, omdat een allerdiepste geloof aan de machten van waarheid en strijdende liefde dit eischt.

De snelle rijping der kultuur in de Gouden Eeuw werd gevolgd door een even snel verval, dat zich ook uitstreckte over het economische leven. De stem der echte poëzie zweeg. Een eeuw lang zweeg zij. Van hier en daar klonk even een enkel frisch, natuurlijk geluid, dat van een Poot of een Staring, als het korte liedje van een enkelen vogel in wintertijd. Tot, omstreeks het midden der XIXe eeuw, weer een opgaande beweging begon. In de geesten en in het economisch-sociale leven manifesteerde zij zich. Zij brak uit als verlangen, verlost te worden van de kleinheid, de bedomptheid, waar alle leven in was verstikt, verlangen naar een hooger golfslag, een sneller tempo van levensvaart.

Nog eer de geesten door dit verlangen werden aangeraakt, waren Noord- en Zuid-Nederland, na een korte, van boven af tot stand gebrachte eenheid, weer uit elkaar geraakt. De verheffing des levens, die de besten hier als ginds nastreefden, moest daardoor gaan langs verschillende banen.

In Zuid-Nederland nam dat streven bij den Vlaamschen stam den vorm aan van een zich los winden uit een vreemden, als dwang gevoelden kultuurvorm, om zich zelf te hervinden in het oereigenste van taal en vroomheid. Het waren eerst maar enkelen, die dit verlangen in zich voelden en nog minderen, in wien het groeide tot roeping: te beurs gekneusd was de volksziel, te diep had het minderwaardigheidsgevoel ingevreten. Maar in deze enkelen was het brandend-sterk. Al hun kultuurarbeid werd gedragen door het streven, aansluiting te vinden bij het kollektieve verleden; bij de hoogste waarheid zijner tradities van onderling hulpbetoon en gemeenschappelijke zelfbepaling. Aansluiting ook bij de natuur, waarin het leven van den Vlaamschen mensch zich afspeelde; de bodem, de weien, de groote luchten daarboven, de waterstroomen en het groene hout. En dit alles verankerd in den grond van een levend geloof, een kunstzinnig, volksch en nationaal getint katholicisme.

Conscience was de eerste dichter, die het Vlaamsche volk den toegang tot zijn eigen vroegere kultuur en daarmee tot zijn eigen hoogste kollektieve waarden, zocht te ontsluiten, om een nieuw streven in dat

volk te wekken. En die als tweede op hem volgde, een geest van onvergelykelyk grooter zuiverheid en dieper innigheid dan Conscience, was Guido Gezelle.

Wanneer men de dichtkunst van het vrijheidsnationalisme ¹⁾ tot de revolutionnaire dichtkunst rekent, wat zeker op goede gronden te verdedigen valt, dan zou Gezelle in deze keur onder de dichters van dat nationalisme recht hebben op een eereplaats. In zijn bespiegelende lyriek, de uiting van een door-en-door vrome, bezonken en milde menschelykheid, klopt altijd het verlangen, zijn volk te verlossen uit geestelyke en stoffelyke ellende, het mee omhoog te heffen in het licht. Van den stevigen grondslag eener Vlaamsche kultuur uit, waaraan het volk, arbeidend, in zijn taal weer zijn ziel ontdekt, naar de volheid van een, universeel opgevat katholicisme, omhoog te heffen.

De samensteller van dezen bundel heeft gemeend, daarin de poëzie van het vrijheidsnationalisme zooals in Gezelle vertegenwoordigd, niet te moeten opnemen. En zeker had hij ook daarvoor weer goede redenen. Zeker behoort Gezelle niet tot de karakters, die bewust en trots hun ideaal tegen vijandige machten handhaven. En zeker bezat hij, in nog hooger mate dan Vondel, het naar-binnen gekeerde van den vromen katholiek, die in de onderwerping aan het gezag vrede en geluk vindt. Om al deze redenen is Gezelle hier enkel vertegenwoordigd als dichter van het menschelyke meegevoel. Meegevoel met het lot der arme volksmassa's, die door de opkomst van het industriële kapitalisme in het eene land vóór, het andere na, gepauperiseerd en gedeklasseerd werden, is een motief, dat in de poëzie der Europeesche kultuurvolken in de eerste helft der XIXe eeuw in vele schakeeringen voorkomt en op verschillende wijzen wordt verwerkt.

Bij Tollens b.v. is het medelijden-motief zoo onzuiver, zoo verontreinigd door onuitstaanbaar burgerlijk zelfbehagen en zelfvoldaanheid, dat de verzen, waarin hij het tot uiting brengt, ons één van de antipathiekste kanten van het gevoelsleven der burgerlyke klasse, in zoover dit op de proletarische massa's betrekking heeft, openbaren. Nog erger maakt het Ter Haar, wiens van valsch gevoel druipend gedicht *Voor de armen* — nagevolgd van Victor Hugo — in afschuwe-lyk opgeschroefde en gezwollen taal is geschreven. Vorm en inhoud

---

¹⁾ De uitdrukking is van Hendrik de Man, die haar gebruikt, om de tegenstelling tot het „gezagsnationalisme” duidelyk te maken.

zijn ook hierin één, maar één in onwaarachtigheid en onschoonheid. Deze verzen toonen aan, hoe de proletariër van 80 jaar geleden geheel afhankelijk was van het welwillende medelijden van den gezeten burger. Hoe fijn en teer, een bescheiden boschvioletje gelijk, doet ons daarna Gezelle's *Arm Huisgezin* aan, één en al zuiverheid, zoowel van gevoel als van taal.

Echter, de aangrijpendste dichterlijke uiting, die het medegevoel met de armen in de eerste helft der XIXde eeuw heeft gevonden, is het beroemde *Lied van het Hemd* van Thomas Hood. Hier wordt niet enkel het leed der armoe, maar dat eener menschen-onteerende uitbuiting uitgebeeld op een wijze, die ons hart zich doet samensnoeren. Het gevoel van medelijden heeft zich in den dichter verhevigd tot dat van identifikatie met het beklagenswaardige naaistertje, wiens leven niet anders is dan een dof, hopeloos gezwoeg. En al is Potgieters vertaling van dit meesterlijke Engelsche gedicht tamelijk gebrekkig en erg stijfjes, iets van de intensiteit van het oorspronkelijke komt daaruit toch nog tot ons.

Het is opmerkelijk dat in Zuid-Nederland, ondanks de vroege en sterke industriële ontwikkeling, van een andere revolutionaire poëzie dan die van het vrijheidsnationalisme der Vlamingen geen sprake is, terwijl in Noord-Nederland, waar die ontwikkeling veel later inzette en veel trager verliep, de socialistische idee een rijk-geschakeerde revolutionaire poëzie heeft voortgebracht.

Daaraan echter ging de herleving der poëzie als zuivere uitbeelding van schoonheidsontroering in de zoogenaamde *Nieuwe Gidsbeweging* vooraf. En aan háár ging weer vooraf, de uiting in poëzie van het ontwakend nationale zelfbewustzijn der hier te lande pas in de tweede helft der vorige eeuw tot eigen politiek en geestelijk leven komende, burgerlijke klasse. De voornaamste vertegenwoordiger van dat politieke leven is Thorbecke; de voornaamste, om niet te zeggen de eenige, vertegenwoordiger van de poëzie, die er door geïnspireerd werd, Potgieter. Zijn smartelijke beschaming over de apathische doofheid en benepen zelfgenoegzaamheid van zijn volk, — zijn gloeiend verlangen naar de regeneratie van dat volk, die hij enkel langs den weg der versterking en verheviging van het streven zijner klasse op economisch, op politiek en op geestelijk gebied voor mogelijk hield,

maken hem tot den besten revolutionnairen dichter der XIXe eeuwse Nederlandsche bourgeoisie. Men zou uit zijn gedichten een geheele bloemlezing van typisch nationalistische, en zelfs van imperialistische uitingen kunnen samenstellen. Gemeten met de geestelijke en politieke maatstaven van onzen tijd, verdienen die uitingen reaktionnair te heeten. In zijn eigen dagen en ten opzichte zijner eigen klasse, waren zij revolutionnair. Zoo hij telkens en telkens weer die klasse den spiegel voorhield van haar „roemrijk verleden”, dan was dit, om haar te prikkelen tot schaamte over haar eigen lamelendigheid en aan te sporen, die te overwinnen. En zoo die klasse hem miskende, erger nog: onverschillig aan zijn beteekenis als háár dichter, dat is haar geweten, voorbijging, zoo lag de oorzaak daarvan vooral in de, toch zeker revolutionnaire, eigenschap van Potgieters voorbarigheid. Het ontwaken in haar van den wil tot grootere nationale, economische en imperialistische macht voltrok zich een menschenleeftijd later, toen de jonge idealen van het liberalisme, dat op zijne wijze naar een wereld streefde, waarin alle menschen subjekten der ontwikkeling zouden zijn, sedert lang door den onzuiveren adem van kapitalistischen winst-honger en machtswellust bezoedeld waren. In Potgieters denken en voelen lag over die idealen nog de glans der jeugd. Maar zijn gevoel, dat geen klankbord vond, mist de resonans.

Van Potgieter zelf werd in deze bloemlezing niets opgenomen, wel echter van een die een grooter dichter dan hij was, — al versmaadde deze in den regel versmaat en rijm voor de inkleeding zijner poëtische gedachte, namelijk van Multatuli. Zijn hartstochtelijke ontkenning van alle geijkte burgerlijke en kleinburgerlijke levenswaarden, zijn bestorming van alle onheilige heilige huisjes der bourgeoisie, zijn intense drang naar sociale rechtvaardigheid en broederlijke levensvormen, zijn haat tegen onrecht en vergeweldiging, voerden hem tot den drempel van het socialisme. In één opzicht heeft hij, hoezeer dan individualist, dien drempel overschreden, en wel in zijn intuïtieve erkenning van de kultureele gelijkwaardigheid der Javanen en van hun menschelijk recht op vrijheid, dat is op zelfbepaling van hun lot.

Het is merkwaardig, dat als het voorspel van alle socialistische poëzie in ons land, geen gedicht maar een prozawerk, en wel de *Max Havelaar*, beschouwd moet worden. In dat verwonderlijke boek, waarin dichterlijke intuïtie vooruitloopt op elke socialistische theorie

over het imperialisme, wordt als het éénige gezag, dat de blanke met een zeker recht kan uitoefenen, de bescherming der bevolking tegen knevelarij door haar eigen hoofden voorgesteld. Het is uit naam van dat moreele gezag, — men kan het ook omschrijven als de plicht van elken mensch, mede te werken, opdat de som van het onrecht, dat in de wereld geschiedt, verminderd worde, — dat Havelaar optreedt. Zijn optreden zou in wezen hetzelfde zijn geweest onder iederen vorm van regeering, die een vorm van onderdrukking van zwakken door sterken, weerloozen door machtigen was.

Het fragment van den Havelaar, dat de lezer hier vindt, de beroemde *Toespraak tot de Hoofden van Lebak*, geeft wat men het program van dat optreden in dichtertlijken vorm zou kunnen noemen. De adel van de taal, de natuurlijkheid der beelden, de volmaakte harmonie tusschen vorm en inhoud, maken deze toespraak tot een der mooiste specimina van het rhythmisch proza, dien overgangsvorm tusschen proza en poëzie, welke onze literatuur rijk is. L. van Deyssel heeft dien vorm later briljanter en onstuimiger toegepast, zonder echter in poëtisch gehalte naar mij voorkomt de „Toespraak” te evenaren. Het stuk neemt den lezer heden nog net zoo mee in een bepaalde gevoels- en gedachtensfeer: de oostersche, in een westersche verbeelding gespiegeld, als het dit voor ruim zeventig jaar deed, toen de Havelaar verscheen. Het behoort tot den klassieken schat onzer letterkunde. Dit laatste is eveneens het geval met het fragment uit *Vorstenschool*, dat in deze bloemlezing werd opgenomen. Meer dan zestig jaar geleden geschreven, is het heden nog in geen woord verouderd, niet slechts, omdat de sociale verhoudingen, waarover het handelt, nog steeds voortbestaan, zelfs verergerden, maar ook, omdat Louise voor die verhoudingen accenten vindt van een hartgrondige schaamte, een diepe, ofschoon beheerschte, bewogenheid, die den lezer ook nu nog in het hart grijpt. Lateren zouden het feller en heftiger, in realistischer taal, uitdrukken, zonder dat aan die hevigheid het dóórdringend vermogen van hun woord evenredig is. Ook hier blijkt Multatuli weer de meester, die vorm en inhoud van binnen uit tot eenheid brengt.

VII. Socialistische poëzie.

Onze beschouwing in vogelvlucht van den ontwikkelingsgang der Nederlandsche poëzie heeft ons gebracht tot aan de derde afdeeling

van dezen bundel: die, welke de socialistische poëzie van omstreeks 1890 tot heden omvat. Het komt mij onnoodig voor, de gedichten van deze afdeeling even uitvoerig in te leiden, als ik dit de verzen van Maerlant en de Geuzenliederen deed. Immers ik mag veronderstellen, dat de feiten der maatschappelijke ontwikkeling, welke tot de opkomst van het moderne socialisme geleid hebben, bekend zijn aan hen, die naar deze bloemlezing zullen grijpen. En eveneens mag ik veronderstellen, dat de beginselen en idealen van het socialisme zélf dat zijn. Daarom meen ik, te kunnen volstaan met eenige algemeene opmerkingen over het karakter der socialistische poëzie, over de plaats die zij tusschen de poëzie van haar tijd inneemt, en over de ontwikkeling, die zij sedert haar opkomst tot heden heeft doorgemaakt.

De socialistische idee beschouw ik als de bijzondere gedaante, die de eeuwige drang naar sociale rechtvaardigheid, het verlangen naar waarheid en de schoonheidsdorst in de huidige fase der maatschappelijke ontwikkeling aannemen. Die idee is in zekeren zin een kollektieve geestelijke reactie tegen het kapitalisme. Aan haar opkomst is het kollektieve streven der arbeiders naar compensatie van hun minderwaardigheidsgevoel zeker niet vreemd. Echter, zij kan alleen ontstaan op den grondslag van een in het allerdiepste gemoedsleven geworteld besef, dat uitbuiting en onderdrukking van menschen door menschen met eeuwige, het persoonlijke en het maatschappelijk leven transcendeerende, wetten in strijd zijn, en dat het de moeite loont, om tegen die uitbuiting en onderdrukking te strijden, ook voor hen die niet kunnen hopen de verwezenlijking hunner idealen van sociale gerechtigheid en broederlijke gemeenschap te beleven, omdat zij, aldus strijdend, aan een opperste levenswet gehoorzamen, een den mensch voort- en omhoogstuwend levensbeginsel.

Van omstreeks 1870 tot aan den wereldoorlog vond de socialistische idee haar voornaamste belichaming in het Marxisme. Zoowel de arbeidersmassa voor haar strijd, als de leiders voor de interpretatie der verschijnselen en het bepalen van den koers der beweging tusschen de riffen en zandbanken der vijandige omstandigheden, hebben uit het Marxisme schier oneindige kracht en bezieling geput. Ook de socialistische poëzie heeft aan het Marxisme oneindig veel te danken. De verbinding van de socialistische idee met den klassenstrijd der arbeiders gaf aan die poëzie zoowel een vasten reëel-ideëelen grondslag als

een grootschen horizon. Het historisch-materialisme verschafte haar onder andere dingen een juistere voorstelling van haar eigen funktie in het maatschappelijk leven, dan de burgerlijke aesthetika, die het verband tusschen kunst en maatschappij òf niet erkent, òf dat verband, zooals b.v. Taine, te eng opvat als de invloed van het „milieu” op den, passief-gezienen, mensch, te doen vermocht.

De opkomst der socialistische poëzie in ons land is nauw met die der sociaaldemokratie verbonden. Ook de oude socialistische beweging heeft haar dichters gehad; zij bezat een aantal strijdliederen, waarvan het meest bekende het *Marianne-lied* is, dat ook heden nog wel wordt gezongen, vooral in het noorden. De woorden van het lied hebben geen bepaald persoonlijk accent, ook zijn ze niet vrij van rhetoriek. De melodie echter is aangrijpend, vooral in het refrein klinkt een ondertoon van smachtend verlangen sterker door, dan in de meeste der latere, meer literaire liederen der sociaaldemokratische beweging.

Vele der oudere liedjes, ik meen óók het *Marianne-lied*, zijn vertalingen uit het Duitsch of Fransch. De samensteller van dezen bundel laat daarom de socialistische poëzie beginnen met een gedicht van elk der beide Troelstra's. In die gedichten openbaart zich onmiddellijk het algemeene gevoel, de psychische grondstemming, die de socialistische poëzie tot aan den wereld-oorlog beheerschen kon: een stemming van bijna grenzenloos sociaal optimisme, grenzenloos vertrouwen in de ontwikkeling van het maatschappelijk gebeuren in de naaste toekomst en in de arbeidersklasse, — dezelfde stemming, die het geheele socialistische geestesleven der voor-oorlogsche jaren heeft gekenmerkt.

De poëtische uitingen der beide Troelstra's, wien ik niet allen dichterlijken aanleg zou willen ontzeggen, behooren feitelijk tot een vroegere periode van onze literatuur dan die, waarin de socialistische poëzie in ons land haar groote vlucht nam. Alle twee inspireeren zij zich op een vastgeronnen vorm van dichtkunst, een poëtischen stijl, die, toen zij de meest bekende hunner gedichten schreven, door de burgerlijke dichtkunst reeds overwonnen was.

De bloei der socialistische poëzie in Nederland is pas mogelijk gemaakt door deze overwinning, anders gezegd, door wat men de „literaire beweging van tachtig” noemt. Die beweging brak, allereerst

in de poëzie en weldra ook in het proza, met de tot den draad versleten taal, de tot een doode formule geworden beeldspraak, de verstarde rhythmten, en vooral met de gruwelijke deftigheid en hoogdravendheid, die de Nederlandsche literatuur geslachten lang als doode ballast had meegesleept. Dit wat den vorm betreft.

Wat den inhoud aangaat, lieten de Tachtigers de sleurgedachte los, dat een gedicht, om mooi te zijn, een zoogenaamd verheven inhoud en een deugdzame strekking moest hebben. Zij openden de sluizen der dichtkunst voor twee zeer ongelijke wateren: den helderen, alle heerlijkheid van aarde en hemel, van wereld en gemoed weerkaatsenden stroom der schoonheid, en den jagenden, bruisenden stroom van den hartstocht. Hartstocht en schoonheid waren het, die de poëzie der Tachtigers in de eerste plaats nastreefden. Naar hartstocht en waarheid echter ging in de eerste plaats het streven der socialistische dichters uit. In de *waarheid*, met name die over de maatschappij en den maatschappelijken mensch, en in den *hartstocht*, waarmee zij deze waarheid verkondigden, lag voor hen de schoonheid besloten.

In den strijd der arbeidersklasse voor het socialisme vond de socialistische poëzie niet slechts een sterke en zuivere bron van inspiratie, maar ook tallooze thema's en motieven. Hierin werd zij oneindig méér begenadigd dan de naar den vorm revolutionnair, naar het wezen burgerlijke poëzie van de *Nieuwe Gids*-periode. En hierdoor werd het voor haar mogelijk, althans een begin te maken met de uitvoering van het program, dat de *Nieuwe Gids*-beweging zich eens gesteld had: de vernieuwing niet enkel der lyrische poëzie, maar ook die van epos en drama.

Wat aan de socialistische poëzie der vóór-oorlogsche periode ten onzent ontbroken heeft, was een breede klankbodem. Natuurlijk moest dit gemis weer op haar zélf terugwerken. Zij is meer de poëzie van het socialistisch getint en gericht intellect, dan die van het socialistisch deel der arbeidersklasse. Ook heden is zij nog geenszins het geestelijk bezit van die klasse en slechts ten deele de direkte uiting van haar willen en streven.

Het feit dat de socialistische poëzie in den vorm bij de poëzie der Tachtigers aansloot, bleek weinig geschikt, om haar voor de massa der arbeiders genietbaar te maken. De eenvoud en natuurlijkheid van taal, waarnaar de socialistische dichters, zonder ze altijd te bereiken,

streefden, was hierop even zeer van invloed als hun onmiddellijkheid van uiting, hun direkte omvatting van gevoel en gedachte in rythme en klank. In het bijzonder is dit toepasselijk op Gorter. Van alle socialistische dichters der oudere generatie was hij degene, die de uiterlijke wereld met de strakstgespannen zintuigen en de zuiverste ontvankelijkheid in zich opnam, zooals hij de innerlijke wereld het felst-hartstochtelijk beleefde. Het eene zoowel als het andere was voor de arbeiders vreemd en ongewoon. Voor zoover zij verzen lazen, — en hoe weinigen deden dit, — waren zij gewend aan de rhetoriek van een vorig tijdperk, aan den hobbelgang van verstarde rhythmten en de zinloosheid van versleten beeldspraak. De levende, met werkelijkheid geladen woorden gingen aan hun oogen en ooren voorbij, zooals de hooge vervoeringen der schoonheidsontroering aan hun gemoed. Wél groeide na het begin der eeuw allengs een geslacht van arbeiders op, dat niet alleen hongerde naar het brood des geestes, de marxistische wetenschap, maar ook dorstte naar een teug van den puren drank der schoonheid. Toch bleef die schoonheid voor hen het gemakkelijkst te genieten in den vorm, waarin Adama van Scheltema haar goot: die van het populaire liedje met propagandistischen inslag.

Adama van Scheltema heeft zich van alle socialistische dichters der vorige generatie het best weten aan te passen aan het gemoeds- en gedachtenleven der strijdende Hollandsche arbeiders. Daarom is hij ook de eenige, wiens poëzie tot gemeengoed, zool niet van de massa's, dan toch van een tamelijk breede voorhoede, geworden is. Het blijft echter de vraag, of zijn populariteit niet méér op de propagandistische dan op de poëtische elementen in zijn werk berust. Gedichten als *De Daad* en *Waakt op, Kameraden*, meeslepend van gang maar vol rhetorische onzuiverheden, zijn zeker in veel wijder kring bekend en bemind geworden, dan meesterlijke genrestukjes als *De Populieren* en *De Dijk*. Het is waar, dat in de beide laatst genoemde van bezieling door de socialistische idee niets te bespeuren valt. En de arbeider, die in alles, wat zijn dichters schrijven, een uitstraling van deze idee, met den gloed van waarheid en schoonheid doorgloord, te vinden verlangt, — die arbeider is in zijn recht.

In Gorters *Socialistische Verzen*, in zijn *Klein Heldendicht* en vooral in zijn *Pan*, had de naar echte, groote poëzie, die tevens geheel en al uit de socialistische idee voortgekomen zou zijn, hunkerende

arbeider, alles, waarnaar zijn verlangen uitging, kunnen vinden. Maar te allen tijde zijn zij slechts een minderheid onder de menschen geweest, wier zinnen, gemoed en verbeelding voor waarlijk grootsche, verheven poëzie openstonden. Geen wonder dan, dat de arbeiders slechts weinigen zijn, die den dichter op zijn hooge verbeeldingsvluchten in *Pan* naar de sferen van het kosmisch eenheidsbesef vergezellen, zijn extatische vervoeringen meemaken en de dichterlijke interpretatie der filosofie van het dialektisch materialisme, die aan het geheel ten grond ligt, begrijpend mee genieten kunnen.

Veel hiervan geldt ook voor van Collems filosofisch-pantheïstische lyriek, die in haar gedachte-kern sterk aan Gorters latere poëzie verwant is. Ook van Collems diepzinnigste werk gaat heden nog boven de arbeidersklasse uit. Waarmee niet gezegd wil zijn, dat dit deel van zijn werk altijd het rijkst is aan schoonheid. Maar wat de arbeidersklasse van hem het beste kent en het meeste waardeert, dat zijn, naast eenige meesterstukjes uit zijn vroegere periode, zooals het *Gebed te Waalwijk* en *De Advertentie*, voornamelijk zijn anti-oorlogsgedichten, die in poëtisch opzicht tot zijn zwakkere werk behooren.

De poëzie der oudere generatie van socialistische dichters is de poëzie van een geslacht, dat tusschen zichzelf en zijn onderwerp een zekeren afstand kon bewaren en ook bewaard heeft. Die poëzie kwam voort uit liefde voor de socialistische idee, uit socialistische overtuiging en uit een teedere, verheerlijkende liefde ook voor de arbeidersklasse, die het socialisme brengen en de menschheid voor goed verlossen zou van nood, dwang, geweld, broederstrijd. Het was in zekeren zin de kracht van deze poëzie, dat zij menschen en dingen op een afstand zag, door het goudwaas der verbeelding. Maar ook haar zwakheid in psychologisch opzicht hing hiermee samen. Deze dichtkunst was niet uit de nooden en verlangens der massa's zelve geboren, maar uit het beeld dier massa's, zooals het leefde in de marxistische idee. Zij was de dichtkunst van socialistische intellectuelen, die door abstracte motieven, uit liefde voor gerechtigheid, uit verlangen naar schoonheid, naar een harmonische wereld, tot het socialisme en den klassenstrijd gekomen waren, — dat is uit geestelijken nood, niet uit materiele ellende, en gedreven door persoonlijk gevoel en persoonlijk inzicht, niet door kollektieve belangen.

Het is duidelijk dat deze poëzie enkel kon opkomen in een tijdvak,

waarin reeds sterke socialistische spanningen aanwezig waren en de verwezenlijking van het socialisme nabij scheen. Echter kon zij ook slechts opkomen in een land, waarin de klassenstrijd niet zeer hevig was. De Nederlandsche dichters, die omstreeks 1900 als socialistische dichters optraden, hadden nog meer met de verbeelding dan in werkelijkheid, deel aan het groote drama der geschiedenis in de volgende twintig jaren. Zij leefden niet in het brandpunt dier werkelijkheid, zij werden niet door haar gebeukt, geslagen, gestampt. tot zij in iederen vezel veranderd waren. Juist daarom hadden zij de mogelijkheid, — en dit was de genade die het leven hun bewees, — van tegenover die werkelijkheid een zekeren afstand te bewaren. Zij waren nog beveiligd tegen het gevaar, dat de dichters der huidige generatie bedreigt: dat van op te gaan in het tijdgedicht.

Wil men zich duidelijk maken, wat die mogelijkheid en die beveiliging beteekenen, dan vrage men zich af, of een gedicht als Gorters *Pan*, of Van Collems *Van God en van de Natuur*, of Roland Holsts *Feest der Gedachtenis*, in Rusland gedurende de jaren van den verwoeden burgeroorlog geschreven hadden kunnen worden. Dáár en toen was het volslagen onmogelijk, nog den afstand te bewaren, die te bewaren in alle tijden tot het voortbrengen van kunst onmisbaar is gebleken. Wil men het anders zeggen: kunst, ook poëzie, komt niet tot stand buiten een proces van kiezen en schiften. In dit proces wordt zij *geklaard*. Zoolang de dichter verward blijft in de omstandigheden, en de hoofdzaak niet vermag te scheiden van het bijkomstige, blijft zijn lied troebel.

Het schijnt haast niet mogelijk, dat heden nog ergens in Europa socialistische poëzie voortgebracht zou worden, die aan deze vereischten kan voldoen. Allen worden wij meegesleurd in de kolken van een grootsch, maar benauwend en beangstigend wereldgebeuren. Alle steunsels des levens zinken onder onze voeten weg. Wellicht is enkel het „tijdgedicht” heden mogelijk.

Laten wij de talrijke „epigonen” en enkele eengangers ter zijde — vooral Adama van Scheltema's verstrant vond onder een aantal jongeren talentvolle navolgers, — dan vernieuwt de socialistische poëzie zich, sedert ongeveer 1920, in hoofdzaak door de volgende invloeden en van uit de volgende motieven.

Sedert den wereldoorlog verandert in alle klassen het levensgevoel.

Het wordt heftiger en wankelender, minder genuanceerd, sterker doorstroomd door de driften, door een brandend begeeren, dat zich telkens en telkens te pletter stoot. Deze veranderingen in het levensgevoel werken dóór in alle levensvormen en spiegelen zich ook in de kunst. Aan de poëzie wordt allereerst als eisch het beginsel der creativiteit gesteld, de poëtische weerslag der vitaliteit in den dichter. „Het beginsel der primaire vitaliteit verdrong het beginsel der orde, bij welks genade eerst een schepping is en zoo geraakte wilde pijn-schreeuw tot hooger aanzien dan de georganiseerde dialektiek van hoofd en hart.”¹⁾ Men gaat het chaotische aanzien voor het schoone en gelooven in „het hevige, het hartstochtelijke, het vurige, het felle, het schroeiende, het brandende, het onstuimige en het getourmenteerde als autonome schoonheid.” Ten gevolge daarvan, gaat men „het tot rust bedwongene, het tot klaarheid beheerschte, verachten als het middelmatige”. Eer nog dit driftleven zichzelf verteerd heeft, komt het ideaal der „nieuwe zakelijkheid” op: een streng, eenzijdig, armelijk ideaal, dat naar waarheid en doelmatigheid gericht is; uit hun beider verbinding bestaat volgens zijn aanhangers de schoonheid. Ook het zoeken naar deze nieuwe zakelijkheid werkt door in de poëzie. De onbeheerschte uitingen van kokende vitaliteit maken plaats voor een koelen, verstrakten schrijftrant. Maar de oude stijl handhaaft zich naast de nieuwe. De hevigheid werd enkel in schijn overwonnen, niet wezenlijk. En wanneer, in de jaren na 1925, de geestelijke en maatschappelijke ontredering toeneemt, is van waarachtige zakelijkheid niet veel te merken. Verbijsterd wordt de menschheid her en der gejaagd door de geesels van werkloosheid, nood, inflatie, ellende, terreur. Het leven holt voort in teugellooze verwarring. Niemand weet waarheen, niemand weet het in de teugels te vatten, behalve de russische bolschewiki en — de fascistten. Het gekrijsh van den angst (wereld-angst, doodsangst) en de kreten van den haat overstemmen in de harten elk ander gevoel. Haat en angst baren het sadisme als massa-verschijnsel. Doodsangst slaat om in begeerte-naar-den-massadood.

Uit de Russische revolutie rijst het ideaal eener nieuwe gerechtigheid omhoog. Maar niet lieflijk-mild is haar gelaat; hoeveel minder nog dan dat van het humanistisch-verzachte marxisme der vooroorlogsche

---

¹⁾ Anton van Duinkerken.

periode. Zij kondigt zich aan als een vóór alles straffende en wrekende gerechtigheid. Haar voorhoofd fronsen haatgedachten, haar blik omfloerst het gezicht, niet op de onmenselijkheden van den vijand, maar op het onmenselijke wat in haar eigen naam geschiedt; haar lippen vormen aldoor een donker woord „vergelding”. En ook deze geest, de geest van wil-tot-vergelding wordt nu tot eene, de poëzie bezielende kracht.

Zoo vernieuwt zich, — als een eerste, hulpeloze, telkens falende poging der levenskrachten om zichzelf te richten en te ordenen, naar vorm en inhoud de Nederlandsche dichtkunst. Die verandering en vernieuwing strekt zich óók uit over de socialistische. Zij spiegelt beide, maar zij spiegelt ze zóó willekeurig, in een zóó sterke vervorming, dat men hier misschien eerder van misvorming spreken moet. Het expressionisme, dat is het forceeren van de uitdrukking boven het gevoel uit, de karikaturale overdrijving en overijde versnelling, en niet minder de zwevende muziek, het verloren gaan van den vasten versvorm, de plotselinge overgangen van kinderlijk gestamel naar grillige verfijning: al die elementen van ontbinding, die tevens elementen van den opbouw eener nieuwe, nog niet in het gezicht gekomene, totaliteit van stijl, van levensvorm zijn, zij dringen ook de socialistisch-proletarische poëzie binnen. Maar zij verbinden zich in haar met de elementaire gevoelens, die nu snel aan macht winnen in het meest-lijdende en het heftigst-begeerende deel van het proletariaat. Immers nu is de crisis gekomen, die jaar op jaar verergert, en zich verder uitbreidt, jaar op jaar. Nu heeft de massale werkloosheid als een vreeselijke ziekte heel het maatschappelijke lichaam aangetast, zij die voor de ouderen het einde van hun normaal arbeidsleven, lang vóór den tijd, beteekent en voor de jeugd het binnenschuiven in een leege levensruimte, leeg aan uitzicht, leeg aan hoop. Nu wordt ook hier het leven voor tienduizenden zonder inhoud, zinloos. Nu wordt het ook hier voor die vele duizenden één bittere worsteling om niet in de drassige poelen der ellende te verzinken, om zich de vale grijpvingers van den nood van het lijf te houden, — één bittere, wanhopige worsteling om te *leven*, niet levend-dood-te-zijn. Nu leidt ook hier de exasperatie tot spanningen, die zich ontladen in, min of meer doelbewust, verzet, dat ruw wordt neergesabeld. Nu jaagt ook hier de politie te voet of te paard, — prikkelend werken de wél-doorvoede gezichten, de militaire

uniform, nóg meer prikkelend de paardenlijven, een symbool van stoffelijke, onbewogen, bruto-massieve kracht, — de grauwe drommen der slechtgekleede werklozen dag aan dag uiteen. Nu ontstaat ook hier een stand, die van de huidige orde niets meer te hopen, niets meer te verwachten heeft. Nu wordt ook hier in duizenden harten het sterkste, bijna het eenige gevoel deze hunkering: „Moge die orde, liever heden dan morgen, vergaan! En mogen wij medehelpen haar ineen te doen storten!” Nu komt het negativisme op, — de absolute haat tegen al het konkrete, bekende; het schrijnend gevoel van vervreemding voor eigen land en volk, de vijandige inzet tegenover eigen kultuur, — kortom: de gevoelens van het proletariaat tegenover de kapitalistische maatschappij in de dagen, dat het Kommunistisch Manifest ontstond.

Het negativisme breekt door in de revolutionair-socialistische poëzie der laatste jaren. Wat daarin opklinkt, zijn de kreten van pijn eener doodelijk gewonde menselijkheid; de vloekzang van een, soms kunstmatig aangewakkerden en vergiftigden haat, de woeste wraakliederen eener menigte, wier harten hunkeren naar vergelding. Het zijn in menig opzicht de losgerukte, uit hun verband gerukte flarden van de eens zoo sterk en hecht verbondene, socialistische idee, die in dit alles hoorbaar worden. Zeker moet men van deze poëzie getuigen: het instinctief gevoel, voornamelijk van dat deel dier massa's, dat van zijn ankers werd geslagen, krijgt in die poëzie klank. Zij leeft onmiddellijker en intenser uit het proletarisch socialisme dan een extatische zang van Gorter, een pantheïstisch gedicht van Van Collem, een liedje van Scheltema, een sonnet van H. Roland Holst. Met de geestelijk-sociale-ekonomische crisis, mét de ontwrichting des levens en de verscherping van den levensnood, is zij ontstaan als hun neerslag in het domein der dichtkunst. Het tijdgedicht, in de werken der oudere generatie uitzondering, is regel geworden in dat der jongere en jongste. De onmiddellijke psychologische reactie op de feiten en gebeurtenissen van den dag, is haar voornaamste motief. De stof van het gebeuren wordt, in al zijn grove, zinlooze rauwheid, in al zijn schijnbaren onsamenhang, omgezet tot hartstochtelijken aanklacht, tot haat- en vloekzang, tot den strijdoproep, tot het, tusschen zooveel onlust, van lust doorsidderde „te wapen”, de schrille kreet, waarin elke ongelouderde poëzie der sociale opstandigheid uitmond.

De gedichten dezer revolutionnaire jong-socialistische dichters, — ze zijn van een uiterst radikalisme, dat in dezen bundel slechts gedempt en als van verre hoorbaar wordt, — hebben te nauwernood nog deel aan de poëzie. Vele daarvan zijn blinde natuurklanken, kreten, zich losscheurend uit een verwarde worsteling. Zij, die ze uiten, overzien nog niet, wat groot is in het gebeuren en wat klein, wat hoofdzaak en wat bijkomstig. Ze verwarren zich, doordat ze geen afstand hebben. In hen is het element geheel verdwenen dier goddelijke lichtheid, waarmee de poëzie de somberste materie doorglanst en doorstraalt, de lichtheid van het bewuste, genotgevende spel, waarin de scheppingskrachtige geest zich uitleeft. Niets daarvan kan blijven leven in een poëzie, die zóó wanhopig tusschen de smartemuren der dagen is geklemd, zóó overheerscht door het tumult van ongelouterde harts-tochtelijkheid.

Maar was dat ook niet het geval met de Geuzenliederen? Hebben we hierboven, in iets andere bewoordingen, niet véél herhaald van wat we in een vorig hoofdstuk over hen schreven? En vormt die poëzie in haar geheel toch niet het volks-epos van een gloriëtijd, dat ruim een eeuw in het volk bleef leven? Vindt men tusschen haar ruigten niet enkele toppen, waarin de beleving van een wilde of een verheven spanning tot klanken en rhythmën stolde, die heden nog tot ons spreken? En rijst niet weer tusschen hen, hóóg boven allen, het allerschoonste gedicht, dat in onze taal geschreven werd, volmaakt in zijn soberen gloed, zijn groote harmonie van mannelijke kracht en vrouwelijke teerheid: het *Wilhelmus*?

Zeker: er bestaan, naar ik meen, punten van overeenkomst tusschen de „Geuzenpoëzie” en die der „links-gerichte” jong-socialistische dichters, zooals zij ook bestaan tusschen de tweede helft der XVIIe eeuw en onze eigen dagen. Voornamelijk hebben die poëtische uitingen, die wij hier in het oog vatten, gemeen, zich negatief te onderscheiden van de poëzie der geletterden van hun tijd. De Geuzenliederen hebben niets gemeen met renaissance-dichters als Van der Noot, zoomin als de dichters, die zich om „Links Richten” groepeeren, iets met die, welke op „Hélikon” den stempel van hun aesthetisch streven drukken. Positief stemmen de Geuzendichters en „linksgerichten” onzer dagen hierin overeen, dat zij beiden hun hartstochtelijke gevoelens over een gebeuren, waarin zij ook, hetzij lijdend of handelend, een rol spelen,

vertolken, zonder zich om schoonheid of harmonie te bekommeren.

Maar bij alle overeenkomst is tusschen hen beiden een fundamenteel verschil. Alle Geuzenliederen, ook die waarin de haat uitschiet in vervloeking of bitteren hoon, wortelen in een religieus geloof, een diepe trouw aan een transcendente waarheid, die te erkennen zin gaf aan het leven van eenlingen en groep en dat leven heiligde: in het geloof, dat al wat gebeurt goed is, hoe onbegrijpelijk ook voor den mensch, omdat God aan den ingang van alle gebeuren staat, en Hij het is, die den mensch alle smart te dragen geeft en met alle vreugde verblijdt. Daarentegen is de poëzie van het opstandig radikalisme in geen geloof verankerd, of het zou dat moeten zijn in een „heilig Rusland” en een „heilig proletariaat”, die beide fantasie zijn. Van beide heeft zij afgoden gemaakt, maar het echte, in zijn gebrekkigheid, hartvermurwende Rusland kent zij niet en heeft zij niet lief, zoomin als zij het echte, naar een diepste levenswaarheid dorstende proletariaat kent en liefheeft. Van de hooge, sereene zekerheid, die de oudere socialistische poëzie uit het marxisme was toegevoegen, is bijna niets meer in haar over, niets dan een wanhopig zich vastbijten in zekerheden van gisteren, zich vastklemmen aan hun afbrokkelenden grond. Al te pijnlijk ervaart de arbeidersklasse, dat juist datgene wat Marx had voorspeld, de schoonste bloem, het voldragen kind der sociale ontwikkeling te zullen zijn: het strijdbare eenheidsbewustzijn der geheele klasse, niet verwerkelijkt werd. En wat helpt het, waar dit ééne uitbleef, of hij goed zag op elk ander terrein van het maatschappelijk leven?

Zeker is de nieuwste socialistische poëzie, ondanks haar technische onvolkomenheden en geestelijke onevenwichtigheden, in dit essentieele de meerdere der oudere, dat zij meer rechtstreeks uit het hart van de maatschappelijke worsteling ontspruit. Daarom kán zij in lyriek, epos en drama misschien eens een dieper waarheid, een rijker schoonheid dan die oudere bereiken. Of zij ze bereiken zal — dat hangt van twee dingen af. Het eerste, of zij tot erkenning van een geestelijk beginsel, een hoogere waarheid zal komen, en zich daarin verankeren zal. Het tweede, of zij tegenover de stof der omstandigheden, den afstand zal weten te herwinnen, dien zij geheel verloor, — de starre onderwerping aan borende smart of ziedenden hartstocht zal weten op te lossen in de goddelijke harmonie van het spel en tegenover de ontbinding, die

in de burgerlijke poëzie dieper en dieper doorvreet, de fundamenten zal weten te leggen van een nieuw classicisme, dat is een nieuwe, gave eenheid van inhoud en vorm.

Aan het einde van den bundel vindt de lezer, in een afzonderlijke afdeeling, eenige verzen van niet-socialistische dichters. Niet-socialistisch in den zin waarin een paar generaties het woord gebruikt hebben: als eenheid van het aanvaarden van den proletarischen klassestrijd en de socialistische ordening der maatschappij. Hun aller poëzie wordt gedragen door een sterk gemeenschapsgevoel, een sterke solidariteit met de lijdende massa's en hier en daar, door een gevoel van de religieuze waarden, die uit dit leed ontbloeien. Het aktieve element komt in die poëzie slechts zwak tot uiting.

Mei—Juli 1933.

I. DE BURGERIJ ONTWAAKT

*„Twee woorden in de wereld zijn,
Dat 's alleene „mijn” ende „dijn”:
Mocht men die verdrijven,
Pais ende vrede bleven fijn,
Het ware al vrij, niemand eigijn,
Mannen met de wijven.
Het ware gemeene tarwe ende wijn;
Over zee noch op den Rijn
Zoude men iemand ontlieven.
Nu beneme 't dat venijn
Van gierigheden, Martijn,
En doet al achter blijven
En ander loy beschrijven.”*

JACOB VAN MAERLANT.

BIOGRAFISCHE EN BIBLIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN.

I. DE BURGERIJ ONTWAAKT.

Jacob van Maerlant is omstreeks 1235 in de buurt van Brugge (België) geboren. Hij was eenige jaren koster te Maerlant, thans een gedeelte van Den Briel. Omstreeks 1265 keerde hij naar Zuid-Nederland terug en was misschien schepenklerk (gemeente-secretaris) te Damme. Zijn sterfjaar is niet bekend, vermoedelijk is hij tegen 1300 gestorven.

De verzen, waarvan in dezen bundel fragmenten zijn opgenomen, zijn alle te vinden in: *Jacob van Maerlants Strofische Gedichten*, uitgegeven door Prof. Verdam en Dr. Leendertz.

De *Eerste Martijn* is vermoedelijk geschreven omstreeks 1266; de *Disputacie* misschien reeds eerder, terwijl *Der Kerken Claghe* en *Van den Lande van Overzee* op zijn vroegst in 1291 geschreven zijn. In dit jaar viel n.l. Acco, de laatste stad in Palestina, die de Christenen na de kruistochten nog in hun bezit hadden, in handen der Turken. De val van Acco werd de directe aanleiding tot het scheppen dezer gedichten.

Naar zijn voorbeeld werkten o.a. Jan van Boendale en Jan de Weert.

Jan van Boendale is eveneens Zuid-Nederlander. Geboren vermoedelijk tusschen 1280 en 1290. Hij werkte als schepenklerk te Antwerpen en stierf in 1365.

Zijn hoofdwerk is *Der Leken Spieghel*, tusschen 1325 en 1330 geschreven. Daarnaast schreef hij *Jans Teesteye* (Jans Overtuiging), waaruit we een fragment overnamen.

Jan de Weert, chirurgijn te Yperen, tijd- en landgenoot van Boendale, schreef o.a. *Nieuwe Doctrinaal*, Nieuw Leerboek, vooral voor zedekunde ($\pm$ 1350).

De auteurs van *Van den Levene ons Heeren*, geschreven tusschen 1260 en 1270 of reeds in de 12e eeuw, en van het *Boek van der Wrake*, dat uit het midden der 14e eeuw dateert, zijn niet bekend. De *Rinclus* is waarschijnlijk tegen het eind der 13e eeuw bewerkt naar een Fransch gedicht van Gielys van Molhem en een zekere Heinrec.

Anthonis de Roovere, metselaar, wiens geboortjaar niet met

zekerheid bekend is, was een der meest gevierde rederijkers van zijn tijd. Hij leefde en stierf te Brugge (1482). In 1562 werd z'n werk uitgegeven door Eduard de Dene. Van dit zeer zeldzame werkje zijn slechts twee exemplaren bekend, waarvan een zich te Leiden bevindt.

Jan van Steijevoort, vicaris te Utrecht, stelde in 1524 een bundel refereinen samen, waaruit *Rapen moet wel zijn een gezonde spijs*, gekozen is.

Jacob van Maerlant

Uit: EERSTE MARTIJN

Lieve Jacob, zoo bericht mij:
Of ¹⁾ 't volk al komen zij
Van den eersten Adame,
Twi ²⁾ is d' een edel, d' ander vrij,
De derde eigen man ³⁾ daarbij?
Wanen ⁴⁾ kwam deze name?
Twi zegget men ten dorpere: „Spij! ⁵⁾
Gaat weg! God onteere dij!
Gij zijt der wereld schame?“
De edele heeft al 't gekrij. ⁶⁾
Men zegget: „Wellekome gij!“
Dit 's dies ik mij vergrame,
Want het dunkt mij ontame.⁷⁾

Martijn, menigeen is bedekt
De ding', waar uw zin op mekt, ⁸⁾
En gij vraagt wel verre.
Want heeft een persemier geblekt
En de lieden 't hare ontpekt, ⁹⁾
Zoo wille hij zonder merre ¹⁰⁾
Onder de edelen zijn getrekt; ¹¹⁾
Al ware hij duizendvoud bevlekt,
't Geld klaart hem van den terre. ¹²⁾
Dit 's die ding', die liede wekt
Dat menig 't zijn te winnen trekt ¹³⁾
En maakt er God om erre ¹⁴⁾
En de ziele in werre. ¹⁵⁾

---

¹⁾ indien

²⁾ waarom

³⁾ lijfeigene

⁴⁾ vanwaar

⁵⁾ foei

⁶⁾ lof

⁷⁾ Hièrover maak ik mij boos,
want ik vind het onbehoorlijk.

⁸⁾ waar Uw gedachten op gericht zijn.

⁹⁾ Want heeft een woekeraar de menschen tot het hemd toe uitgekleet,

¹⁰⁾ zonder uitstel

¹¹⁾ worden gerekend

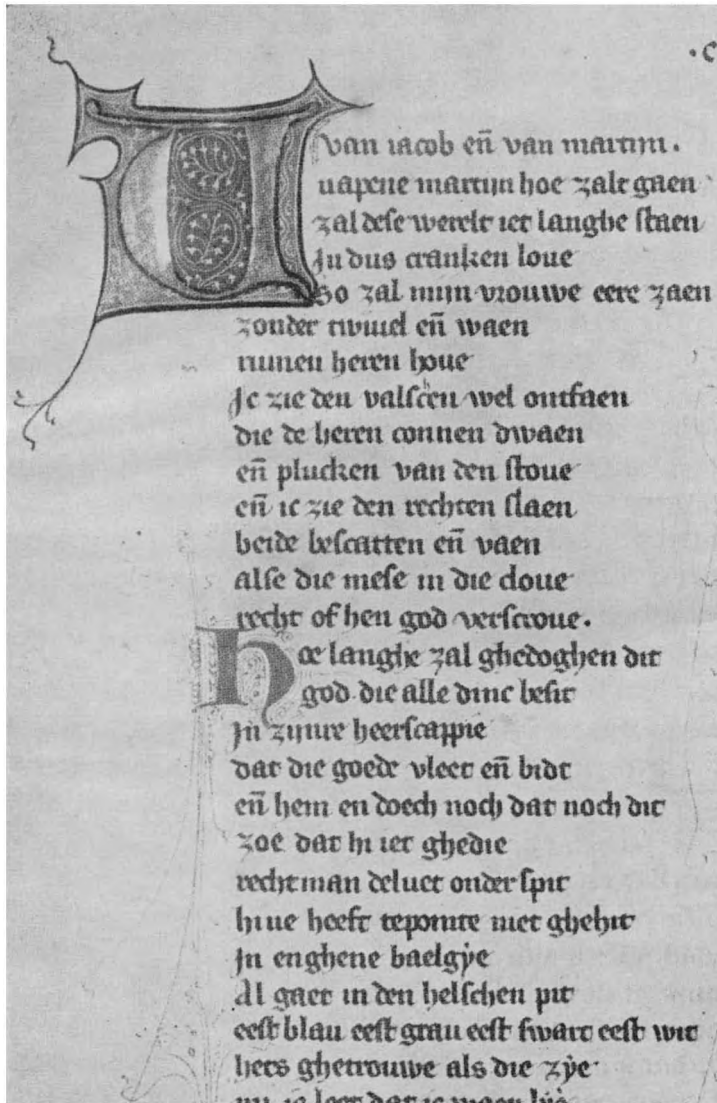
¹²⁾ Het geld zuivert hem van het vuil.

¹³⁾ Zoodat menigeen er op uit is te halen, wat er van te halen valt.

¹⁴⁾ vertoornd

¹⁵⁾ verwarring

DE TWEE EERSTE STROFEN VAN JACOB VAN MAERLANT'S
„WAPENE MARTIJN“

Zulk waant, dat 't volk eigijn ¹⁶⁾
 Komen is van de kwade Kaïn,
 Die vermoordde Abelle,
 Ende dien God verdoemd hiet zijn.
 Dit en is niet waar, Martijn,
 Bij redene, die ik telle: ¹⁷⁾
 Want al dat geslachte zijn
 Schrijvet ons de bijbel fijn
 Verdronk die lovie felle; ¹⁸⁾
 Maar 't valsche dorperlijk venijn,
 Dat Kaïn droeg, dat 's nog anschijn, ¹⁹⁾
 Aan menigeen, die ik spelle ²⁰⁾
 Van harten zijn gezelle.

Zulk waant, dat van den kwaden Cham,
 Dien Noë, zijn vader, was gram,
 Want hij hem niet en dekte,
 Dat 't eigen volk ²¹⁾ van hèm kwam,
 Want hem 's vaders vloek meskwam: ²²⁾
 Hij doolde, die er op mekte; ²³⁾
 Al vindt men, dat de goede ram
 Dikwijls wint d' ongave lam;
 Dit 's der rudarise sekte.
 Van den edelen Abraham
 Kwam eigen ²⁴⁾ volk, als ik vernam,
 Die ooit ²⁵⁾ ter eere trekte
 Ende nooit hem bevlekte.

¹⁶⁾ onvrij

¹⁷⁾ mededeel

¹⁸⁾ verschrikkelijke zondvloed

¹⁹⁾ duidelijk waarneembaar

²⁰⁾ noem

²¹⁾ 't onvrije volk

²²⁾ trof

²³⁾ die er zoo over dacht

De beteekenis van deze strofe is: Er

zijn er, die beweren, dat de lijfeigenen van Cham afstammen, maar zij dwalen; het is een redeneering van domooren (overal toch ziet men dat brave ouders soms slechte kinderen hebben), de lijfeigenen stammen evengoed van Abraham af als de anderen.

²⁴⁾ onvrij

²⁵⁾ altijd

Martijn, de duitsche loy ²⁶⁾ vertelt
 Dat van onrecht geweld
     Eigendom ²⁷⁾ is komen.
 Als een prinse wan wijch ²⁸⁾ op 't veld
 't Volk, dat men te lijve helt, ²⁹⁾
     Dat dede hij verdoomen ³⁰⁾
 Ende verkoopen omme geld.
 Dit 's volk, dat men eigen ³¹⁾ scheldt
     En dat men schalk ³²⁾ hoort nomen.
 Nature gaat haren rechten telt, ³³⁾
 Maar avonture wast ende smelt
     Menigeen te vromen
     Ende t' oneere hem somen. ³⁴⁾

God gedoget om onze misdaad,
 Dat één geslachte neder gaat
     Ende een ander rijzet.
 Wie mag weten zijn raad?
 Hij kent, wie hem mint of haat,
     Die al de wereld spijzet.
 Die meest t' zijnen dienste staat,
 Men ziet dat zijn oir ³⁵⁾ en zijn zaad
     Meest in d' eere gerijzet.
 Maar als 't volk wordt zoo kwaad
 Dat 't de wet Gods versmaadt,
     Wordt het te valle gewijzet
     Ende van niemene ³⁶⁾ geprijzet.

---

²⁶⁾ Het beroemde wetboek van Eike
 von Reggow, tusschen 1224 en 1230(?)
 uit het Latijn in het Duitsch vertaald.

²⁷⁾ lijfeigenschap

²⁸⁾ zegevierde

²⁹⁾ in het leven liet

³⁰⁾ veroordeelen tot slavernij

³¹⁾ onvrij

³²⁾ slaaf

³³⁾ gelijkmatigen gang

³⁴⁾ De zin is: Maar de fortuin doet
 menigeen in aanzien toenemen, anderen
 in aanzien verminderen.

³⁵⁾ nageslacht

³⁶⁾ niemand

Mine roec, wie hem droeg of wan,³⁷⁾
Waar trouwe ende deugd is an
En die rein is van zeden,
Uit wat lande dat hij ran,
Dat 's dien ik de name an
Van der edelheden.
Al verkocht men zulken man,
Er is niemand die hem rooven kan
Zijne dogedachtigheden.³⁸⁾
Mij dunkt, dat edelheid began
Uit de reine harten dan
Met deugden besneden³⁹⁾
En daar begint nog heden.

— — — — —

Jacob, ik hoor aan uw woord,
Dat alle menschelijke geboort
Van Adam begonde.
Hoe is de maagschap zoo verstoord
Dat d' een den andren vermoordt?
Dit 's jammer ende zonde.
Nijd is weder ende voort⁴⁰⁾
Meester in 't land en in de poort,⁴¹⁾
't Volk is worden honde.
Zeg 't mij, als die⁴²⁾ 't gaarne hoort;
Te vrage ne ben ik bekoord,
Als die 't gaarne ondervonde
Van beginne ten gronde.

---

³⁷⁾ Het is mij onverschillig, uit wat
geslacht hij afkomstig is, uit wat land
hij voortkomt, die trouw en deugd bezit
en rein is van zeden. Hem gun ik den
adellijken naam.

³⁸⁾ waarde

³⁹⁾ begaafd

⁴⁰⁾ alom

⁴¹⁾ stad

⁴²⁾ als iemand, die

Martijn, hoovaardij en nijd
 En de allereerste strijd
     Begonnen in hemelrijke,
 Als Lucifer te zijner ontijd ⁴³⁾
 In den hemelschen delijt ⁴⁴⁾
     Wilde zijn Gods gelijke.
 Daar viel hij in den helschen bijt
 Waar hij nimmermeer in slijt, ⁴⁵⁾
     Maar blijvet eeuwelijke.
 Nu zendt hij door de wereld wijd
 Zijn venijn ende zijn vlijt ⁴⁶⁾
 En wil dat 't blijke ⁴⁷⁾
     Als 't doet jammerlijke.

Twee woorden in de wereld zijn,
 Dat 's alleene ⁴⁸⁾ „mijn” ende „dijn”:
     Mocht men die verdrijven,
 Pais ⁴⁹⁾ ende vrede bleven fijn, ⁵⁰⁾
 Het ware al vrij, niemand eigijn, ⁵¹⁾
     Mannen met de wijven.
 Het ware gemeene ⁵²⁾ tarwe ende wijn;
 Over zee noch op den Rijn
     Zoude men iemand ontlijven. ⁵³⁾
 Nu beneme 't ⁵⁴⁾ dat venijn
 Van gierigheden, ⁵⁵⁾ Martijn,
     En doet al achter blijven
     En ander loy ⁵⁶⁾ beschrijven.

---

⁴³⁾ ter kwader ure

⁴⁴⁾ in de hemelvreugde

⁴⁵⁾ nooit in te niet gaat

⁴⁶⁾ ijverzucht, nijd

⁴⁷⁾ dat het zich openbaart

⁴⁸⁾ Dat zijn slechts....

⁴⁹⁾ Vrede

⁵⁰⁾ volmaakt

⁵¹⁾ onvrij

⁵²⁾ gemeenschappelijk eigendom

⁵³⁾ een gewelddadigen dood doen
sterven

⁵⁴⁾ verhindert 't

⁵⁵⁾ hebzucht

⁵⁶⁾ wet

God, die 't al bij redene doet,⁵⁷⁾
 Gaf het wandel⁵⁸⁾ aardsche goed
 Der menschheid gemeene,
 Dat zij er mede ware gevoed
 En gekleed en geschoed⁵⁹⁾
 En leven zoude rene.⁶⁰⁾
 Nu is gierigheid zoo verwoed,
 Dat elk zettet zijnen moed,⁶¹⁾
 Om alles te hebben alleene.
 Hier omme stort men menschenbloed;
 Hier omme sticht men metterspoed
 Burchten en hooge steene'⁶²⁾
 Menigeen te weene".

Jacob, ik hebbe wel verstaan
 Dat het waar is zonder waan,
 Wat gij hier hebt ontbonden.⁶³⁾
 Goeds is genoeg, liet men 't gaan
 In 't gemeene ende hèn ontfaan,⁶⁴⁾
 Die arme worden vonden.
 Dus vielen alle oorlogen saan,⁶⁵⁾
 Dus mocht men de zielen dwaan⁶⁶⁾
 En klaren van de zonden.
 Mildheid heeft hare macht gedaan,
 Vrekheid leert de wereld vlaan,⁶⁷⁾
 Dit proeven⁶⁸⁾ en oorkonden⁶⁸⁾
 De minnaars van de ponden.⁶⁹⁾

---

⁵⁷⁾ op redelijke gronden doet
⁵⁸⁾ vergankelijk
⁵⁹⁾ geschoeid
⁶⁰⁾ rein
⁶¹⁾ Nu is de hebzucht zoo sterk, dat
 iedereen zijn uiterste krachten inspant,
 om....
⁶²⁾ kasteelen

⁶³⁾ uitgelegd
⁶⁴⁾ ontvangen
⁶⁵⁾ spoedig
⁶⁶⁾ zuiveren
⁶⁷⁾ villen
⁶⁸⁾ beide: bewijzen
⁶⁹⁾ van het geld

Uit: EENE DISPUTACIE VAN ONZER VROUWE EN VAN HET HEILIGE KRUIS

Nu hoort mijns heeren Jezus geklag
Ende merkt, of hij klagen mag
Op dat kerstenhede.
Er is niemand onder den dag ¹⁾
Die 't ooit vreeselijker staan zag
Dan het staat nu ter stede. ²⁾
Het 's al verloren, o wi, o wach,
Het heilige land, daar hij in lag
Begraven naar menschelijkhede. ³⁾
Hooft hier rouwe zonder verdrag, ⁴⁾
Hooft hier zwaar handgeslag,
Hooft hier zwaren onvrede, ⁵⁾
't Hoofd klaagt over de lede. ⁶⁾

„Zeg, menschen, merk ende bezie,
Zaagt ge meerder rouwe ie ⁷⁾
Dan gij aan mij hebt gevonden?
Wat kon ik meer doen voor di
Dan hangen, sterven, proef ende gie, ⁸⁾
Met aldus zwaren wonden?
Merk op u zelve ende spie. ⁹⁾
In welken danket gij mij ie,
Dat ik gout ¹⁰⁾ uwe zonden?
Mij is als de arme bie,
Die de honig wint ende en ¹¹⁾ weet wie
Die 't nutten zal met monden
Of danken t' eeniger stonden.

---

¹⁾ in de wereld

²⁾ op dit oogenblik

³⁾ naar menschelijke natuur

⁴⁾ onverdraaglijke rouw

⁵⁾ bekommering

⁶⁾ De Kerk zelf klaagt over haar

volgelingen.

⁷⁾ ooit

⁸⁾ overweeg 't en erken 't

⁹⁾ let nauwkeurig op

¹⁰⁾ boette

¹¹⁾ niet

Voor dezen dank ende voor dit goed,¹²⁾
 Dat ik mijn lijf, mijn vleesch ende bloed,
 Voor u hebbe versleten,
 Toont gij mij uw fieren moed,¹³⁾
 Als die 't doopsel werpt onder voet¹⁴⁾
 Ende wilt mij al¹⁵⁾ vergeten,
 Ende dorret¹⁶⁾ mij als een hond verwoed
 Passiën,¹⁷⁾ crucen¹⁸⁾ metterspoed,
 Doornagelen ende doorspeten,¹⁹⁾
 Ende verwijt mij dezelfde vloed,²⁰⁾
 Die uit mijne zijden woedt,
 Ende wilt niet geweten,
 Hoe nauwe ik 't nog zal meten.²¹⁾

Waant gij, in hoore menigen eed²²⁾
 Mijn lijf, mijn dood, mijn bloed, mijn zweet,²³⁾
 U menigwerf verzweren?
 Ja, al het menschelijke leed,
 Dat ik voor u ontving en leed,
 Verwijt gij mij 't oneeren.
 Het arme menschelijke kleed,
 Dat ik aandeed voor u gereed,²⁴⁾
 Daar houdt gij mee uw scheren,²⁵⁾
 Ende vloekt 't in uwen moede heet.
 Gij zijt te mij waart alzo wreed,
 Kont ge, ge zoudt mij deren,
 Ende uit den hemele weren.

---

¹²⁾ als dank en voor dezen zegen
¹³⁾ hoogmoed
¹⁴⁾ de door den doop bezegelde op-
 neming in het Christendom versmaadt
¹⁵⁾ geheel
¹⁶⁾ durft
¹⁷⁾ folteren
¹⁸⁾ kruisigen
¹⁹⁾ doorboren

²⁰⁾ bloedstroom
²¹⁾ Hoe gestreng ik uw woorden nog
 zal beoordeelen.
²²⁾ Gelooft gij, dat ik niet hoor,
²³⁾ hoe menigeen oneerbiedig zweert
 bij mijn lichaam....
²⁴⁾ bereidwillig
²⁵⁾ Daar drijft gij den spot mee

Nochtans is dit niet genoeg.
 Hare, die mij, maget, ²⁶⁾ droeg
 In hare zuivere lanke, ²⁷⁾
 Ende mij baadde ende dwoeg ²⁸⁾
 Ende moederlijke op mij loech, ²⁹⁾
 Gij ne zweert van hare 't ondanke. ³⁰⁾
 Nu vindt ge geen andere ploeg
 Die u mag winnen eenig gevoeg
 Jegens de helsche stanke ³¹⁾
 Dan zij, die den vijand ³²⁾ versloeg,
 Ende zijnen fieren hals verwoeg. ³³⁾
 Zij ³⁴⁾ is de wijngaardranke,
 Die schenkt d' ontfermige ³⁵⁾ drankte.

Waant gij, menschen, weelde plien, ³⁶⁾
 Zonden volgen, weldaad vlien,
 Mij èn de wereld plegen?
 Gij zoudt mijn aanschijn niet bezien,
 Wilt gij u met de wereld tien, ³⁷⁾
 Els ³⁸⁾ hoedt u daar tegen.
 Gij moet u zetten in dien
 Dat u de wereld dood zal gien,
 Of gij waart verslegen,
 Of het zal u niet geschien
 Met mij te leven, ik weet wien
 Gij u dan laat ontwegen:
 Uw zin is ongedwegen. ³⁹⁾

²⁶⁾ als maagd (Maria)

²⁷⁾ moederlijk

²⁸⁾ waschte

²⁹⁾ lachte

³⁰⁾ om haar te hoonen

³¹⁾ De zin is: Zij is de eenige, die U beschermen kan tegen de pestwalm uit de hel.

³²⁾ duivel

³³⁾ En zijn trotschen hals neerdruchte

³⁴⁾ Maria n.l.

³⁵⁾ verkwikkende

³⁶⁾ Geloof gij, menschen, dat het mogelijk is, weelderig te leven....

³⁷⁾ met de wereld inlaten

³⁸⁾ anders

³⁹⁾ De beteekenis is: Gij moet uw leven zoo inrichten, dat de wereld u dood zal verklaren, alsof gij verslagen waart; anders zal het u niet mogelijk zijn, met mij te leven; ik begrijp niet, door wien gij u op een dwaalspoor laat brengen: uw verstand is niet helder.

Nu staat uw zin al aan den schat:
 Verstaat dat ik u leere dat,
 Dat gij hem niet zoudt minnen.
 Nu zoekt ge hem door de vloede nat, ⁴⁰⁾
 De wereld door in elke stad:
 U verzaadt geen winnen.
 Gij zijt mij al worden zat:
 Den naakten Jezus, dat reine vat,
 Wilt ge niet bekinnen, ⁴¹⁾
 Maar weeldig en ter deugd lat, ⁴²⁾
 Ende van edelen wijn mat ⁴³⁾
 Is 's morgens uw beginnen
 Ende 's nachts vermoord van zinnen.

Nochtans al deze overdaad ⁴⁴⁾
 Zie ik, dat rijst ende opgaat
 Uit de sacristië ⁴⁵⁾
 Vleeschelijk leven, vleeschelijk raad, ⁴⁶⁾
 Luxurie ende fier gelaat, ⁴⁷⁾
 Daar 's 't hoofd van clergië. ⁴⁸⁾
 Dien zijn habijt ⁴⁹⁾ wel staat,
 Ende dikwijls nieuwe kleeder' ontvaat,
 Dien geeft men prelatië. ⁵⁰⁾
 Mijn erve, daar ik omme was gebaad
 In 't roode bloed, nut ⁵¹⁾ die mij haat;
 Ik roepe ende ic castië,
 Naakt, buiten compagnië. ⁵²⁾

---

⁴⁰⁾ de zee

⁴¹⁾ belijden

⁴²⁾ traag

⁴³⁾ vermoed

⁴⁴⁾ onmatigheid

⁴⁵⁾ ontstaat uit de kerk

⁴⁶⁾ Zinnelijk leven, zinnelijke denk-
wijze,

⁴⁷⁾ Wellust en trotsche houding.

⁴⁸⁾ geestelijkheid

⁴⁹⁾ ordekleed

⁵⁰⁾ hooge geestelijke ambten

⁵¹⁾ tot nut van

⁵²⁾ buiten de samenleving

Ik zie het rek ⁵³⁾ wel gekleed,
Dat noch weder, koud noch heet,
    Niemand mag ⁵⁴⁾ gedoogen;
De spijsze adellijk gereed
Den besten wijn dien men weet
    Schoone nappe voortgetogen.
Ik dooge honger ende leed,
Ik roepe, dat mij de storte ⁵⁵⁾ zweet,
    „Brood”! voor haren oogen.
Zij zeggen: „Hoor, hoe die triwant bleet, ⁵⁶⁾
Hij ga waar hem de duivel geleed!” ⁵⁷⁾
    Al zoud' ik al verdrogen,
    Hun harte mag niet bogen. ⁵⁸⁾

---

⁵³⁾ kapstok, kleerkast
⁵⁴⁾ behoeft te gedoogen
⁵⁵⁾ keel

⁵⁶⁾ hoe die vagebond jammert
⁵⁷⁾ geleidt
⁵⁸⁾ zal niet buigen.

Uit: DER KERKEN CLAGHE

In dit gedichte zet ik voren:
Wie dat deugd heeft verkoren,
Van hem komt geene blame¹⁾;
Al is 't dat hen de kwaden storen,
Zij hebben daar van hun toebehooren²⁾:
Daarbij zwijg ik haren name.
Die in 't gemeene zaait zijn koren
Op den steen ende onder den doren
Hij³⁾ wilde dat er goede vrucht afkwame:
Wat mag de zaaier dan verboren?
Bij kwade herders blijven de schaaap' verloren:
De bij trekt honing uit de brame
Dat's de koppe onbekwame.
Daar wijngaard wies en edel koren,
Zal zeker staan distelen en doren,
Als 't ter wereld einde gaat.
Of Antkerst nu is geboren,
Ende zijne jongeren loopen voren?⁴⁾
Dorst ik 't zeggen, ik wane ja 't.
Is een dorper, schalk, verzworen⁵⁾,
Kan hij geven, men zal hem hooren
Spreken in der heeren raad.
Al heeft een zot op 't hoofd geschoren⁶⁾
Een breede kruine tot de ooren
Hij is te vroeder niet een zaad:
Hij is vroed, die wel verstaat.

---

¹⁾ Van de goede priesters niets dan goeds.

²⁾ De kwaden krijgen loon naar werken.

³⁾ Hij (d.i. de goede geestelijke), die zijn zaad strooit op steengrond of tusschen de doornen, deed dat met de beste bedoelingen — hem mag men voor den slechten uitslag niet verantwoordelijk stellen. Onder slechte herders (geestelijken) gaat de kudde verloren, zoo

weet de bij (de goede herder) honig zelfs uit de braam te trekken, wat de spin niet kan.

⁴⁾ Zou de Antichrist reeds geboren zijn; gaan zijn leerlingen hem als voorloopers voor?

⁵⁾ Is iemand laag, doortrapt, meinedig, als hij maar geld geeft....

⁶⁾ Een dwaas, die tot priester gewijd is, wordt daardoor geen zier wijzer.

Almachtig God, staat ons in staden,
 Ende helpt mij bij uwer genaden!
 Ik zoude gaarne doen gewag,
 Hoe d'eerste kruine was versmaden
 Die Sinte Petere was geladen
 t' Antiochen, daar hij lag ⁷⁾
 Gevaan ⁸⁾ zonder een'ge misdaden,
 Omdat hij 't volk wilde geraden
 Ten wege ⁹⁾, dat hij verdoold zag.
 Nu gaan ze op de kruine bladen ¹⁰⁾,
 De gieren, die niemand mochte verzaden.
 Ik wane nooit iemand zag
 Volk zoo gierig omme bejag ¹¹⁾!

Zij doen zich als meesters hooren: ¹²⁾
 Zij kraken ons de note voren,
 Zelve zoeken zij 't carnel.
 Aldus doen zij 't volk verdoren,
 Dien zij zouden leven voren
 Ende bewijzen goed bispel.
 Hoe vele zaads dat blijft verloren
 Op den steen ende onder den doren,
 Dat zegt de evangeliste wèl.
 Omdat de herders nu zijn doren ¹³⁾,
 Ende met weelden zich versmoren ¹⁴⁾,
 Zoo zijn de wolven nu rebel,
 Nijdig, gierig ende fel.

---

⁷⁾ Ik zou gaarne mededeelen, hoe de eerste kruinschering een beschimping was, Sint Pieter te Antiochie aangedaan.

⁸⁾ gevangen

⁹⁾ op den rechten weg brengen

¹⁰⁾ Nu begeeren ze profijt te trekken van hun kruinschering (priesterwijding).

¹¹⁾ begeerig naar voordeel

¹²⁾ Zij stellen zich aan als meesters.

Zij willen ons voordoen, hoe men de moeilijke kwesties moet oplossen, maar zelf zoeken ze nog naar het wezen van de zaak. Zoo brengen zij het volk van de wijs, dat zij ten voorbeeld moesten zijn...

¹³⁾ dwaas

¹⁴⁾ naar den geest ondergaan

Hoe menig wolf is nu haarde ¹⁵⁾
 Onder de schapen van groote waarde,
 Daar Christus omme stortte zijn bloed.
 Die de waarheid niet spaarde
 Ende sprak als een onvervaarde,
 Hem kwam menig fel gemoet! ¹⁶⁾
 Korte rokken, breede zwaarde
 Zijn nu nieuwe ¹⁷⁾, ende lange baarde,
 (Trouwe is getrokken onder voet). ¹⁸⁾
 Gierigheid ende hoovaarde,
 Dure kleedere, hooge paarde.
 Op der heiliger kerken goed
 Toont nu menig fieren moed. ¹⁹⁾

Ik peinze dikwijls, als ik wake,
 Dat Lucifer, die helsche drake,
 Heeft gestort dit kwade venijn.
 Elk is nu gierig omme wrake,
 Besmet met menigerhande zake,
 Ende niemand wil 't schuldig zijn. ²⁰⁾
 Toch roepen ze met luider sprake
 Om dure spijs van goeden smake,
 En waar koopt men den besten wijn.
 Jezus hing aan des crucen stake
 Dorstig, met grooten ongemake,
 Hem schenkte men galle ende azijn ²¹⁾
 Om te maken onzen fijn. ²²⁾

---

¹⁵⁾ herder
¹⁶⁾ Hem overkwam menige vijandige
 bejegening.
¹⁷⁾ in de mode
¹⁸⁾ vertreden
¹⁹⁾ Menigeen haakt nu naar het bezit
 van kerkelijke goederen, om er mooi
 weer van te spelen.
²⁰⁾ Niemand wil den mond openen
 om schuld te bekennen, maar wel om

elkaar mede te deelen, waar lekker eten
 en drinken te krijgen is.

²¹⁾ De beteekenis van de vier laatste
 verzen wordt duidelijker, als men de
 twee laatste regels omzet en daarna
 tusschen „fijn” en „Hem” het woord
 „Maar” denkt. De tegenstelling met het
 eerste gedeelte komt nu duidelijker uit.
²²⁾ om onze zonden te verzoenen.

Redene ²³⁾ is nu zeere versmaden,
 Hare is zoo zwaren last geladen,
 Daar zij onder ligt verplet.
 Woud' ik met redenen mij beraden,
 Het zoude t'allen steden schaden:
 Daar is zoo menig op gezet! ²⁴⁾
 Die noode klimmen of diepe waden, ²⁵⁾
 Die gaan in Gods wijngaard bladen ²⁶⁾
 En snijden af de druiven vet.
 Dat zijn zij en haar gegaden,
 Die 't volk leeren van goeden daden,
 Ende bekommeren zich niet daarmee,
 Wie is der heiliger kerken let. ²⁷⁾

Die zelden van koude verwarmen,
 Ende ook van hongere karmen,
 Daar men hen kleine genade doet,
 Dat is het roepen van den armen: ²⁸⁾
 „Ay heere zult g' u niet ontfarmen,
 Zoodat mijn lichame wordt gevoed?”
 Dus roepen zij met ijdeln ²⁹⁾ darmen,
 Met zieken leden, met naakten armen:
 Gij zit in weelden bij den gloed;
 Gij laat ze niet bij u geharmen ³⁰⁾
 Gij jaagt ze die gij zoudt bescharmnen,
 Ende hebt der heiliger kerken goed,
 Dat u te rechte nooit bestoet. ³¹⁾

---

²³⁾ Redelijkheid

²⁴⁾ Wilde ik met recht en billijkheid te rade gaan, dat zou mij zeer schaden: menig mensch is er zoo bittere vijand van.

²⁵⁾ Die van een gemakkelijk leven houden,

²⁶⁾ oogsten

²⁷⁾ Dat zijn zij, die het volk wel spreken over goede werken, maar er zich niet over bekommeren, wie hun mede-

leden in de Kerk zijn, n.l. de armen.

²⁸⁾ Aldus roepen de armen, die zelden uit hun verkleumdheid warm worden en bovendien van honger kerven, omdat men hun weinig barmhartigheid toont: „Ay heere....”.

²⁹⁾ ledige

³⁰⁾ rusten

³¹⁾ rechtens nooit toekwam

Die zoeken om te zitten boven,
 De kwaden in hare sekte ³²⁾ loven,
 Zij hebben nu de keuken vet.
 Als zij met de heeren hoven, ³³⁾
 Diepe drinken, dat zij stoven, ³⁴⁾
 Zij ne slapen maar te bet. ³⁵⁾
 Zij schelden de heeren niet om rooven,
 Zij kunnen hemelrijke belooven, ³⁶⁾
 Die zelve met zonden zijn besmet!
 Düs maken zij het volk verschoven,
 Als (of) zij zingen gaan den dooven,
 Ende men den dooden kaarsen zet,
 Die daar onder ligt geplet.

Dit 's der heiliger kerken klagen
 Van den jammerlijken slagen,
 Die menigeen op hare slaat!
 Is 't dat gij zijt van haren magen, ³⁷⁾
 Zoo moet ge nieuwe wapenen dragen,
 Keeren ende wreken deze overdaad. ³⁸⁾
 Des laat u niet versagen,
 Gij zet u niet in der wagen: ³⁹⁾
 God zal zijn uw toeverlaat.
 Die dit kwade nog zal verjagen,
 Hem zal een zalig dag bedagen, ⁴⁰⁾
 Doet hij der heiliger kerken raad,
 Als die in getrouwen dienste staat.

---

³²⁾ ondeugd
³³⁾ feestvieren
³⁴⁾ zweeten

³⁵⁾ Zij slapen er des te beter om.
³⁶⁾ Zij, die zelve met zonden besmet zijn, kunnen anderen nog de zaligheid belooven. Zoo brengen zij het volk in de war; 't is alsof zij mis lezen voor

dooven en lijkdiensten houden voor dooden, die zich toch niet meer kunnen bekeeren.

³⁷⁾ verwanten

³⁸⁾ schanddaad

³⁹⁾ Gij waagt niets, want....

⁴⁰⁾ aanbreken

Nu ziet, of hij met valen minde.
Die Gods schapen nooit en kinde,
Hij wil dat ik hem herder schrijve! ⁴¹⁾
Dus gaan ze voren als de blinde,
Ende leiden de schaa'p' in groote ellinde,
Als ze hen volgen, de keitijve. ⁴²⁾
Hier mee maak ik mijns dichtens inde.
Wij bidden Hem, die 't waar' bekinde, ⁴³⁾
Dat Hij de kwaden nog verdrijve,
Ende ons zijnen Heiligen Geest toezinde,
Die ons trooste in dit ellinde,
Door zijn heilige wonden vijfve,
Zoodat de kerke in eeren blijve!

---

⁴¹⁾ Nu ziet, of hij niet met leugen en bedrog omging: hij die zich nooit om zijn kudde bekommerde, wil toch, dat

ik hem „herder” noem.

⁴²⁾ rampzaligen

⁴³⁾ de waarheid kende, n.l. Jezus

Uit : VAN DEN LANDE VAN OVERZEE

Kersten man, wat 's u geschied?
Slaapt ge? hoe dient ge niet
Jezus Christus uwen heere?
Peins, doogde hij voor u eenig verdriet,¹⁾
Toen hij zich vangen ende crucen liet,
In 't herte steken met den spere?
't Land, waar hij zijn bloed in schiet,²⁾
Gaat al te kwiste,³⁾ als men ziet:
Lacy, daar is geene were.⁴⁾
Daar houdt 't Saraceensche diet
De kerke onder zijnen spiet⁵⁾
Daarneder, ende doet haar groot oneere,
Ende u dunket 's min no mere.⁶⁾

Om schat zoo gaapt ge wijde;
Elk is op and'ren vol van nijde,
Ende uwen God hebt ge vergeten!
Die voor u ontdeed zijne zijde,
Roept: „Help!” op u te dezen tijde,
Ende klaget; des⁷⁾ wilt ge niet weten!
Hoe kunt ge 't laten dus ter lijde
Dat dat volk vermaledijde
Zoo verre gepaald heeft ende gemeten?⁸⁾
God proevet u in dezen strijde.⁹⁾
Hij gedooft dat men Hem te halze rijde,
Voor u, ende gij zijt vast gezeten,
Zuigende an der weelde reten.¹⁰⁾

---

¹⁾ Overweeg, hoe hij ter wille van u pijn leed....

²⁾ stortte

³⁾ Gaat geheel te gronde....

⁴⁾ verdediging

⁵⁾ Daar houdt het Saraceensche volk de Kerk onder zijn bedwang.

⁶⁾ En gij trekt u er niets van aan.

⁷⁾ daarvan

⁸⁾ Hoe kunt ge het lijdelijk aanzien, dat dat vervloekte volk zich zoo ver heeft uitgebreid?

⁹⁾ dat men Hem op den nek zit om uwentwille (n.l. opdat gij uw zaligheid niet zult verbeuren).

¹⁰⁾ honigraten van de weelde

In weelden zit ge hier versmoord¹¹⁾
Zoodat bij u is ongehoord
Gods lachter¹²⁾ ende zijne schande.
Gij peinst niet om de moord
Die te Akers in de poort¹³⁾
Wrochten Gods vijanden.
Daar is Gods dienste geschoord¹⁴⁾
Kloosters en huizen zijn gestoord¹⁵⁾
't Volk verbeter van wreeden tanden.
Kerstenman, twi en trekt ge voort?¹⁶⁾
Waarom zit ge hier verdoord?¹⁷⁾
Gij zoudt hemelrijke panden
Op Gode, wilt ge dien lachter anden?¹⁸⁾

Kerke van Rome, trek uw zwaard,
Dat u van Gode gelaten waart,
Kerstenheid heeft 't te doene heden!¹⁹⁾
Bezie of 't vlegge²⁰⁾ heeft of schaad²⁰⁾
Aan 't einde of daar midderwaart;
En als ge 't overwaar vindt versneden,
Zoo spoedt u danne mettervaart
Ende doe al ongespaard
Een van betren snede smeden!²¹⁾
Kwalijk is het geachterwaard:²²⁾
Diere kardinale aard²³⁾
Die is van alzulken zeden
Hij strekt naar schat met allen leden.

---

¹¹⁾ verstikt
¹²⁾ gekrenkte eer
¹³⁾ in de stad Acco
¹⁴⁾ te gronde gericht
¹⁵⁾ verwoest
¹⁶⁾ waarom trekt ge niet op?
¹⁷⁾ verdwaasd
¹⁸⁾ Ge zoudt den hemel van God ver-
krijgen, indien ge die schande wilde
wreken.

¹⁹⁾ heeft 't noodig heden!
²⁰⁾ beide: scheur.
²¹⁾ En als ge 't werkelijk zoo geheel
geschaard en versleten bevindt, dat het
geheel onbruikbaar is en niet hersteld
kan worden, laat dan onverwijld een
smeden „van betren snede“.
²²⁾ beheerd
²³⁾ Het geslacht der kardinalen

Als 't hoofd gulzelijke ontvaat
Den wijn, die zijne kele doorgaat,
Het ontkeert alle die lede.
De mond hij roept; hij slaat, hij vaat,
Hij verzet dat wale staat,
Beenen falieren ende voeten mede.
De Kerke van Rome is dusdaan vraat,
Zij is dronken, ende al zonder raad
Die hoofd is van kerstenhede.
Zij heeft geen lid dat haar bestaat,
Keizer, koning noch prelaat,
Hij is mids der gierighede
Ontkeert van goeden zede. ²⁴⁾

Wat schatte hiesch ²⁵⁾ Jezus die,
Toen hij liet met nag'len drie
Aan 't cruce nagelen zijne lede?
Hen dogede man die angste nie, ²⁶⁾
Die *hij* dogede, geloove mie
Om u te brengene ter hooghede. ²⁷⁾
Wie is hij nu, wie is hij, wie,
Die hem volget na, daar hie
Ging om onze zalighede?
Mij dunkt dat elk ommezie
Wat hij begrijpt, of er af plie
Gemak te komen ende weeldighede ²⁸⁾.
Is 't niet, hij blijft mat op die stede. ²⁹⁾

---

²⁴⁾ De beteekenis van deze strofe is als volgt: De kerk is dronken op gelijke wijze als de man. Zooals bij den laatste de kwaal in het hoofd begint, vandaar op de leden overgaat en ten slotte het geheel van strekt brengt, zoo ook in de kerk. Daar begint het, dat de paus geen goede leiding weet te geven, zoodat ten slotte alle geestelijken, hoog en laag, een verkeerd leven leiden. Evenals de wijn den man van het goede spoor brengt,

zoo doet de hebzucht het de kerk.

²⁵⁾ verlangde

²⁶⁾ Nooit stond een mensch de angsten uit, die Hij verdroeg....

²⁷⁾ het hemelburgerschap

²⁸⁾ Mij dunkt, dat elk thans omzichtig nagaat bij wat hij onderneemt, of er gewoonlijk gemak van komt en overdaad.

²⁹⁾ Indien dit niet het geval is, dan blijft hij werkeloos.

Als vallen prelatiën ³⁰⁾
 In kerken ende in canosiën, ³¹⁾
 Daarwaart spoedet ³²⁾ mettervaart.
 D' een gaat smeeken, d' ander vriën, ³³⁾
 Daar ziet men der simoniën, ³⁴⁾
 Zeere toonen haren aard.
 Wie zijn zij, die daar 't vette af zien, ³⁵⁾
 Die 't herte hebben met reinaardieën,
 Van binnen bewist ³⁶⁾ ende wèl bewaard?
 Men heeft wat doen van clergiën: ³⁷⁾
 Met loosheden, met schalkernieën
 Mag men komen in Gods wijngaard;
 Dus blijft 't fruit al onbewaard!

— — — — —
 Schalkheid heeft die provende groot,
 Diviniteit gaat om haar brood: ³⁸⁾
 Dit ziet men nu alle dage.
 Kerke, klaag! Gij hebt nood;
 Gij vindt in dezen wederstoot ³⁹⁾
 Nergens eenen vriend of mage.
 Elk ontdoet wel zijnen schoot
 Jegens uw rente, maar zij zijn bloot
 Te wederstane die slage, ⁴⁰⁾
 Al stortte Jezus zijn bloed rood
 Nog eenmaal daar hij 't wilen ⁴¹⁾ goot
 De deugd is overal zoo trage,
 Men vonde cume, ⁴²⁾ die daarwaart zage.

³⁰⁾ prelaatschappen (d.z. hooge geestelijke ambten)

³¹⁾ kapittels

³²⁾ spoedt men zich

³³⁾ vleiend toespreken

³⁴⁾ het koopen van geestelijke ambten

³⁵⁾ afscheppen

³⁶⁾ Die het hart van binnen voorzien hebben van sluwheid.

³⁷⁾ Men heeft wat te stellen met de geestelijkheid.

³⁸⁾ De boozen hebben de groote kerkelijke inkomsten; de vromen gaan om hun brood uit bedelen.

³⁹⁾ treurigen toestand

⁴⁰⁾ Elk maakt wel graag zijn schoot grooter om uw inkomsten op te vangen, maar zij zijn te laf om de slagen voor u af te weren.

⁴¹⁾ eertijds

⁴²⁾ nauwelijks

Koningen, graven ende hertogen
 Die op and'ren oorlogen
 Ende om een kleine ding verraden
 Peinst, wat Jezus wilde doogen ⁴³⁾
 Om u te brengene ten hoogen
 Rijke, ⁴⁴⁾ daar altoos is genaden.
 Zijn huis, zijn land staat doorvlogen ⁴⁵⁾
 Ende verwoest, als men mag toogen,
 Ende u dunkt niet zijn schaden?
 Gij hebt hem zijn bloed ontzogen,
 Twi ontkeert gij hem uw oogen, ⁴⁶⁾
 Gij hebt eenen and'ren last geladen, ⁴⁷⁾
 Ende laat uwen God versmaden?

Nu wordt 't tijd, dat men zoude ⁴⁸⁾
 Den schild van sabel ende van goude
 Toonen, ende van lazuren.
 Die niet voort treedt als die boude ⁴⁹⁾
 Ende wreekt zijne moeder, ⁵⁰⁾ daar hij van houde
 Zijne kerstenheid, hij zal 't verburen.
 Twi wil elk leven met grooter vroude, ⁵¹⁾
 Zonder hitte ende zonder koude,
 Recht naar zijn gevoeg ter kuren? ⁵²⁾
 Het moet al sterven, jong en oude:
 Peinst, wat Jezus gedoogen woude
 Voor uwen wille ende bezuren ⁵³⁾
 Eer overgaan uw tijd ende uren.

---

⁴³⁾ verdragen
⁴⁴⁾ ten hemel te voeren
⁴⁵⁾ wordt door een leger afgeloopen
 en platgebrand
⁴⁶⁾ Waarom wendt gij uw oogen van
 hem af?
⁴⁷⁾ Gij hebt u met andere dingen be-
 moeid.
⁴⁸⁾ Met deze schilden van sabel

(zwart), goud en lazuur (blauw) worden
 de wapens van Brabant, Vlaanderen en
 Frankrijk of Holland bedoeld.

⁴⁹⁾ dapper

⁵⁰⁾ de kerk

⁵¹⁾ vreugde

⁵²⁾ naar zijn welbehagen

⁵³⁾ en wat hij voor u lijden wou

Neemt den schild vermillioene.
 Dat Jezus droeg omtrent noene
 Op den Goeden Vrijdag ⁵⁴⁾
 Toen hij den kamp vocht als die koene,
 Daar hij verding maakte ende zoene ⁵⁵⁾
 Ons jegens Hem, die 't al vermag.
 Vond men prinsen en baroene,
 Als men hier voormaals placht te doene,
 De Kerke dade niet zulk geklag, ⁵⁶⁾
 Want zij was des ongewoene
 Bij Godefried's tijden van Bulgoene, ⁵⁷⁾
 Ende bij Karel, die noode zag,
 Dat zij stoot ontving of slag!

Wat vaart gij in dezen dagen
 Met valken bersen ⁵⁸⁾ ende jagen,
 Gij landsheeren, gij civeteine ⁵⁹⁾
 Hoort gij niet de kerke klagen?
 Of gij zijt van haren magen,
 Openbaar lië 't in 't pleine! ⁶⁰⁾
 Durft gij uwes kerstenheids gewagen,
 Zoo moet gij den schild dragen
 Dien God verfdde met roode greine. ⁶¹⁾
 Hij liet zich niet versagen, ⁶²⁾
 Ons te lossene uit de plagen,
 Die vloeit uit der hellen fonteine ⁶³⁾
 Gemanc met torment ende met weine. ⁶⁴⁾

---

⁵⁴⁾ Toespeling op den marteldood van Christus: Stort ook uw bloed....

⁵⁵⁾ verzoende ons bij God

⁵⁶⁾ zou zoo niet klagen

⁵⁷⁾ ten tijde van Godfried van Bouillon (den bekendsten leider van den eersten Kruistocht)

⁵⁸⁾ jagen

⁵⁹⁾ hooge ambtenaren

⁶⁰⁾ Indien gij aan haar zijde staat, be-lijdt dit dan duidelijk in het openbaar.

⁶¹⁾ hier: bloed

⁶²⁾ bevreesd maken

⁶³⁾ omschrijving voor: de hel

⁶⁴⁾ Bestaande uit foltering en ellende.

Jan van Boendale

Uit: JANS TEESTEIJE¹⁾)

Ook vermeet ik mij wel dat,
Dat men nu meest trouwe ziet
In 't gemeene wereldlijke diet,²⁾
Dat zijnen arbeid dagelijks verteert
Ende met zijnen akker zich geneert³⁾
Ofte van lande tot lande rent,
Ende met koopmanschappe went,⁴⁾
Des die menige te bat heeft.⁵⁾
Ja, al dies de wereld leeft,
Staat, naast Gode, bij dezen,⁶⁾
Dat wil ik wel ter waarheid lezen;
Ja, zal trouwe staande blijven,
Dat zal bij deze twee⁷⁾ beklijven.
Er is geen paus, bisschop of pape,
Landsheere, ridder of knape,
Zullen zij haar leven hier ontdragen,
Deze twee en moeten 't bejagen.
Ook behooren zij gemeenlijke,
Ten edelen goeden huwelijke,
Dien God, de voorzienige wijze
Eerst maakte in den paradijze.
Dit 's de ordene⁸⁾ daar 't al aan staat,
Dat de wereld anegaat,
Ende daar men trouwe meest aan vindt.
Belge zich, die wille: — ik acht 's twint!⁹⁾
Het zijn landsheeren ende prelaten
Daar ik mij minst, trouwen,¹⁰⁾ toe verlate,

---

¹⁾ overtuiging

²⁾ volk

³⁾ den kost verdient

⁴⁾ voordeel behaalt

⁵⁾ waarvan menigeen profiteert

⁶⁾ Ja, alles waarvan de wereld leeft,
bestaat, naast God, van dezen.

⁷⁾ Paus...., kunnen hier op aarde
slechts dan in hun levensonderhoud voor-
zien, als God en de burgerij er voor zorgen.

⁸⁾ stand

⁹⁾ — ik geef er niets om.

¹⁰⁾ waarlijk

Ende volk van geestelijken habite, ¹¹⁾
Want zij houden verkeerd hun vite; ¹²⁾
Dat doet al nijd ende gierigheide,
Alzoo ik u hier vore zeide.
Gij leek man, ontzie u niet. ¹³⁾
Het paapschap ¹⁴⁾ is zekerder niet
Van 't hemelrijk dan gij zijt:
Die best leeft, best is.
Al predikt het paapschap God's woord,
Ende hun theologie brengt voort, ¹⁵⁾
Ende gij zit daar voor hare voeten,
Gij zijt licht al zoo zoète,
Ende al zoo waard voor 't aanschijn onz' Heeren
Als zij zijn, die u leèren;
Want clergie ¹⁶⁾ zonder goed leven
Kan geene zaligheid geven.
Het 's beter eene deugd alleene
Dan alle filosofie gemeene.

Hoore mij nu, dorpman,
Ende legt hier uwen zin an:
Gij, die leeft op uwen akker,
Ende tot uwen arbeid zijt wakker,
Gij zijt al zoo zeker, zijt gewis,
Als paus of bisschop is.
Landsheeren ofte ander papen,
Die altoos plukken ende rapen
Uwe moeite ende uwen arbeid,
Waar gij om stort uw zweet,
Zoo spreken zij aldus:
„Iste est rusticus, ¹⁷⁾

---

¹¹⁾ ordekleed

¹²⁾ leven

¹³⁾ Gij, burger, wees niet beducht:

¹⁴⁾ De priesterschap is niet zekerder
van....

¹⁵⁾ predikt

¹⁶⁾ geestelijkheid

¹⁷⁾ Dit is de boer,

Men neme hem dat hij heeft,
 Het is schade dat hij leeft."
 Zoo tijgt men hem 't verwoede an ¹⁸⁾
 Ende zoo moet de onschuldige man
 Verliezen daar zijn goed,
 Weder hij 't verbeurt of en doet. ¹⁹⁾
 Zoo dunkt hen gewonnen al,
 Maar om dat er na volgen zal,
 Peinzen zij twint noch vele; ²⁰⁾
 Zij houden zich aan de duurste morsele, ²¹⁾
 Waar zij hun zielen mede verworgen,
 Want niemand heeft geen en morgen. ²²⁾
 Gij, voller, wever, koopman,
 Schoenmaker, kleedermaker, stuurman,
 Ende allen die arbeid plegen,
 Die hier van den minsten zijn gedwegen,
 Ende met pijnen wint uw brodekijn,
 Gij zult ginder van den meesten zijn,
 Ende vele meere, dat weet ik wale,
 Dan deken, prelate ofte officiale,
 Die u versmaden ofte verdrukken,
 Ende uw goedeken hier afplukken,
 Ende het uwe verteeren in welden
 Ende in hoovaarde, daar zij in helden,
 Zijt verduelig, u zal niets gebreken:
 God zal u harde wel wreken,
 Ginder in het eeuwige vuur;
 Ende weet, wat u verwoede ²³⁾ hier
 Kort is ende vergankelijk,
 Ende ginder uw vroude ²⁴⁾ eeuwelijk,
 Die nimmermeer einde heeft
 Indien gij wel hebt geleefd.

¹⁸⁾ Zoo legt men hem het ongerijmdste ten laste.

¹⁹⁾ Of hij het (met reden) verbeurt of niet.

²⁰⁾ denken ze in het geheel niet

²¹⁾ stukken, hapjes

²²⁾ Want niemand ontkomt aan den oordeelsdag.

²³⁾ verdriet

²⁴⁾ vreugde

Zijt allen geduldig ende doet wale:
Hemelrijke is u altemale.
Gij leeke liede gemeenlijke,
Die zit in den edelen huwelijke,
Ende u met redenen geneert ²⁵⁾
Of uwes zelfs renten verteert,
Gij zijt bij Gode lief ende waard,
Want al aardrijke, hoe dat 't vaart,
Moet bij u staan zonderlinge ²⁶⁾
Of de wereld: zij verginge.
Ende ook kan men in u schouwen
Meer deugden ende trouwen
Ende godvruchten ende eeren,
Dan in prelaten of in landsheeren;
Ende zal trouwe staande blijven,
Dat zult gij meest toedrijven. ²⁷⁾

---

²⁵⁾ op betamelijke wijze den kost
wint

²⁶⁾ Moet door u inzonderheid bestaan.

²⁷⁾ bewerken

Jan de Weert

Uit: NIEUWE DOCTRINAAL

Ik heb parochiepapen bekend,¹⁾
Die zelve maakten het testament,
Daar²⁾ hun parochianen ziek lagen;
Huns ondanks ende ook der magen,³⁾
Was het bezegeld ende beschreven,
Eer zij het sacrament wilden geven.
Men vindt nog wel zulken kapelaan,
Als hij tot eenen zieke zal gaan,
Ende hem niet wille geven⁴⁾
In zijn testament beschreven,
Zoo gaat hij bidden ende klagen zeere:
„Ik zoude niet durven voor mijnen Heere
Komen met dezen testamentel!”
Dùs krijgen de parochiepapen renten,
Ende maken Gode om te verkoopen.⁵⁾
Daar zijn nog Judassen bij hoopen,
Die Christus, ging hij nog op d' aarde,
Verraden zouden ende doen onwaarde,
Opdat er hen testament van kwame.
O wee der jammerlijke blame!

Die ook bestuur hebben van steden,
Ende dan met machte bij gierighede⁶⁾
Nieuwe accijnzen ende schalke ocketten⁷⁾
Op het volk visieren ende inzetten⁸⁾
Opdat zij er van genieten mogen;
Of ander regeerders, die daar naar pogen,
Dat zij der gemeenten goed van der poort,
Dat tot den gemeenen oorbaar hoort,

---

¹⁾ Ik ken priesters
²⁾ Terwijl
³⁾ en ook tegen den zin der bloedver-
wanten,
⁴⁾ En deze hem niet een plaats wil
geven in....

⁵⁾ En dienen de Communie toe om
er geld van te trekken.
⁶⁾ door begeerigheid gedreven
⁷⁾ slinksche streken
⁸⁾ uitdenken en invoeren

Aan hun zelves bate leggen: ⁹⁾
Dat 's kwader dan diefstal, mag men zeggen,
Want zij stelen het den armen,
Die het met pijnen bezweeten ende bekarmen. ¹⁰⁾
God haat ze allen, die het plegen,
Ende al 't gemeene 'bed ¹¹⁾ is hen tegen,
Elk haat ze of vloekt ze luide of stille.

Die koren, of wijn, of ander goed
Valscht anders dan God het wassen doet,
Olie, boter, wol of vlas,
Dat 's groote zonde: elk hoede hem das. ¹²⁾
Die wijn bereiden of maken klaar
Die droeve is, lang ende zwaar, ¹³⁾
Zij dooden de lieden ende maken hen krank;
Als zij mesvallen ¹⁴⁾ in den drank,
Daar zijn zij allen van occusoen, ¹⁵⁾
Allen die het raden of die het doen,
Zijn van de gratie Gods versteken. ¹⁶⁾

Menig rechter, waar' hij het vroed, ¹⁷⁾
Die het veel liever mochte laten,
Die onrecht doet om eenige baten,
Die volgt dezen graad na:
Dit is: Injusta Judicia;
Hiervan is de verstannisse ¹⁸⁾
In het Dietsch: Onrecht Vonnisse.
Ligt een schepen of raad in schoude ¹⁹⁾
Jegens eenen, dien hij het wil onthouden,
Zijn gezelle, ²⁰⁾ die bij hem zit,

---

⁹⁾ de bezittingen van de gezamen-
lijke burgerij van de stad tot eigen
profijt aanwenden

¹⁰⁾ in het zweet huns aanschijns ver-
dienen

¹¹⁾ gebed

¹²⁾ hoede zich daarvoor

¹³⁾ troebel en drabbig is

¹⁴⁾ ziek worden

¹⁵⁾ de oorzaak

¹⁶⁾ uitgesloten

¹⁷⁾ zag hij het in

¹⁸⁾ beteekenis

¹⁹⁾ in de schuld

²⁰⁾ Zijn medelid

Weet geen vonnisse op dit.
 Al heeft hij ²¹⁾ goede brieven, nochtan
 Men zegt: „Wilt gij 't laten, ²²⁾ Jan,
 Aan ons zeggen, het 's u goed,
 En wij raden u dat gij 't doet.”
 Laat hij het over, zoo moet hij geven dag, ²³⁾
 Ende als hij 't dan krijgen mag,
 Dat 's schoone; ende is het, dat hij het niet doet,
 Zoo heeft hij ondank ende euvelen moed. ²⁴⁾
 Wil hij dan met het rechte voort,
 Zoo is zijn reden kwalijk gehoord;
 De rechter neemt op zijnen dank ²⁵⁾
 Zijn beraad ende zet het uit zoo lank
 In vorsten ²⁶⁾, dat hem het loopen verdriet,
 Ende heeft liever half recht dan niet;
 Zoo gaat men plaesteren ende maken. ²⁷⁾
 Aldus is het met vele zaken,
 Dat den rijke aangaat,
 Of dengenen, waar het recht aan staat:
 Den eene bièdt men 't recht, d' ander moet 't zoèken.

---

²¹⁾ d.i. de schuldeischer

²²⁾ overlaten

²³⁾ uitstel

²⁴⁾ laat hij het niet aan hen over, dan
is hij het voorwerp van hun gramschap.

²⁵⁾ op eigen gezag

²⁶⁾ stelt het zoo lang uit

²⁷⁾ schipperen

Uit: VAN DEN LEVENE ONS HEEREN

Zullen wij dragen bont ende grauw,¹⁾
Ende ons sieren als een pauw,
Ende d' arme zal zijn in zulk bedwang,²⁾
Dat hij zal hebben spel noch zang?
Zal de rijke hebben al dat hij geert,³⁾
Ende cume⁴⁾ weten wat hem deert,⁵⁾
Ende d' arme kaytijf⁶⁾ ende verraakt,⁷⁾
Dorstig, hongurig ende naakt?
Dat d' een weent en d' ander lacht,
D' een weeldig ende d' ander onmacht?⁸⁾
Dat is onwet,⁹⁾ dat zit niet wel,
Dat is een ongedeeld spel;¹⁰⁾
Van aarde zijn wij allen komen,
Wies¹¹⁾ mochten wij ons dan beroemen?
Ter aarde zullen wij allen varen;
Wel hem, die vaart ter hooger¹²⁾ scharen!

---

1) grijs bont

2) in zulke ellende

3) begeert

4) nauwelijks

5) ontbreekt

6) ellendig

7) verachtelijk

8) krachteloos

9) met natuur- of zedewet strijdige
toestand

10) ongelijke lotsbedeeling

11) waarop

12) hemelsche

Uit: RINCLUS

(Middelnederlandsch leerdicht.)

Lucas 16 : 19—25.

19. En daar was een zeker rijk mensch, en hij was gekleed met purper en zeer fijn lijnwaad, levende allen dag vroolijk en prachtig.
20. En daar was een zeker bedelaar met name Lazarus, welke lag voor zijne poort, vol zweren,
21. en begeerde verzadigd te worden van de kruimkens die van de tafel des rijken vielen, maar ook de honden kwamen en lekten zijne zweren.

22. En het geschiedde dat de bedelaar stierf, en van de Engelen gedragen werd in den schoot Abrahams.
23. En de rijke stierf ook, en werd begraven. En als hij in de hel zijne oogen ophief, zijnde in de pijn, zag hij Abraham van verre, en Lazarus in zijnen schoot.
24. En hij riep en zeide: Vader Abraham, ontferm u mijner en zend Lazarus, dat hij het uiterste zijns vingers in het water doope en verkoele mijne tong, want ik lijd smarten in deze vlam.
25. Maar Abraham zeide: Kind, gedenk dat gij uw goed ontvangen hebt in uw leven, en Lazarus desgelijks het kwade; en nu wordt hij vertroost en gij lijdt smarten.

Het 's recht, dat hem de helle wreed,
 Met hare felle wrake sleet,¹⁾
 Den gierigen tiran, den kwaden hond,
 Die Lazaruse was ongereed²⁾
 Ter lafenissen, daar³⁾ hij ontbeet.
 Hoor herwaart, proeft⁴⁾ dezen grond,
 Gulzige zielen, lekkere mond,
 Daar soberheid nooit in en stond.
 Fij ul laat 't u wezen leed
 Of God wreekt 't in korte stond:
 Want om wat de tiran al verslond,
 Heeft hij een stinkend bad en heet.

Wee, hoe onteekend⁵⁾ ende hoe zwart
 Is deze tiran nu, die zoo hard
 Den armen Lazaruse was!
 Ter poorte klaterde hij zijn bart⁶⁾
 En riep, dat hem de kele smart:
 „Geef brood, mij hongert boven pas.”⁷⁾
 Men zond hem niets dan hondgebas;⁸⁾
 Zijnen honger daar niemand genas,

---

¹⁾ slaat
²⁾ niet ten dienste stond
³⁾ terwijl hij zelf ontbeet
⁴⁾ overweegt
⁵⁾ onkenbaar

⁶⁾ deed hij zijn bedelaarsklep weer
 klinken
⁷⁾ boven mate
⁸⁾ hondgeblaf

Noch eenen voet te hem waart tart. ⁹⁾
Nu is zijn rijkheid slechts gedwas ¹⁰⁾
Die dus 't gemeene goed in las. ¹²⁾
Want hem rouwt, dat hij ooit geward. ¹³⁾

Herde is de kaytijf geschoffierd ¹³⁾
Die zich zoo grootelijk ¹⁴⁾ hadde gesierd
Met have, dat hij kwalijk nam.
God heeft hem verre van zich gestierd.
Hij had den arme het goed verdierd; ¹⁵⁾
Dies wederzeide ¹⁶⁾ hem Abraham
Den druppel, dat bij redene kwam.
Weel zijn hitte en werd niet lam ¹⁷⁾
Ware hij vol water gevisierd,
Want de gloed is zoo vreesam; ¹⁸⁾
Ook zijn hem de vijanden ¹⁹⁾ gram.
Dus is hij zwaarlijk gehantierd. ²⁰⁾

O rijke, aanzie uw armen fijn. ²¹⁾
Ter kwader tijd was 't goed ooit dijn
Ende den tresoor, ²²⁾ dien gij verkreegt.
God oordeelt u, dat 's wel in schijn, ²³⁾
Hij wreekt over den grooten wijn,
Dien gij door uwe kele zeegt
Verdoemd gij in den tormente ²⁴⁾ leegt
Omdat gij voor Lazaruse zweegt
Ende niet en stopte den honger zijn,
Ende hij ging ellendig weg zijns weegs.
Den brandenden dorst, dien gij nu dreegt ²⁵⁾
En bluschte niet, al dronkt ge den Rijn.

---

⁹⁾ trad
¹⁰⁾ zinsbegoocheling
¹¹⁾ Die aldus 't gemeenschappelijke
goed bijeschrapte.
¹²⁾ geboren werd
¹³⁾ de ellendige aan de kaak gesteld
¹⁴⁾ zeer
¹⁵⁾ duur gemaakt
¹⁶⁾ Daarom weigerde

¹⁷⁾ zwak
¹⁸⁾ vreeselijk
¹⁹⁾ duivelen
²⁰⁾ behandeld
²¹⁾ denk aan uw rampzalig einde
²²⁾ schat
²³⁾ duidelijk
²⁴⁾ kwelling
²⁵⁾ draagt

Nu hoort naar mij, gij lekker kelen
 Hoedt u van overtolligen velen,
 Die uwen God maakt van uwen buiken.
 Hij bad den druppel om geen spelen ²⁶⁾
 Lazaruse, dien hij had zien kwelen ²⁷⁾
 Ter poorte, die hij dede luiken. ²⁸⁾
 Wee hoe hem nu de vlammen ruiken!
 Hij mag geen weelde meer gebruiken.
 Heer Lekkernij, dus kunt ge stelen
 Hunne welvaart, die voor u ontpluiken
 Den mond en de maat ontduiken.
 't Is kwaad u eenig ding bevelen. ²⁹⁾

In overdade was deze gevoed,
 Ende Lazarus ziek, vermoed ³⁰⁾
 In breken ³¹⁾ zeer, want hij was arm.
 Nu is die ding anders; gevroedt: ³²⁾
 Elk vindt nu, wat hij heeft gebroed;
 De arme is blijde in Abrahams arm
 Daar boven in 't hemelsche geharm; ³³⁾
 En de rijke heeft 't zoo warm
 In 't vuur, dat niemand en verhoedt;
 Hem helpt bert, ³⁴⁾ schaduw noch scherm,
 Hij goot voormaals door zijnen derm, ³⁵⁾
 Dat bleven ware, had hij gevroed. ³⁶⁾

---

²⁶⁾ Het was geen scherts, dat de rijke Lazarus bad om een druppel.

²⁷⁾ kwellen

²⁸⁾ sluiten

²⁹⁾ Heer Lekkernij, aldus kunt ge hun de welvaart ontstelen, die voor u de mond openen en de rechte maat niet in acht nemen. Het is een leelijke zaak, iets aan u toe te vertrouwen.

³⁰⁾ vermoeid

³¹⁾ behoefte, gebrek

³²⁾ begrijpt

³³⁾ de eeuwige rust

³⁴⁾ vuurscherm

³⁵⁾ darm

³⁶⁾ Hij heeft vroeger te weelderig geleefd, wat hij niet gedaan zou hebben als hij de gevolgen had kunnen voorzien.

Wel was die man in groot delijt ³⁷⁾
 Maar zeer verwandelde ³⁸⁾ hem de tijd,
 Toen hij den droppel water iesch. ³⁹⁾
 „Zwijg zone, gij zijt vermaledijd,”
 Sprak Abraham, „dat 's om den nijd,
 Dien Lazarus aan u gevriesch: ⁴⁰⁾
 Ellendig op den harden driesch ⁴¹⁾
 Daar was 't, dat hij zijn zonden wies; ⁴²⁾
 Maar gij vielt tegen Gode in strijd,
 Blijf daar in des vijands gebriesch. ⁴³⁾
 God kent 't al, is 't Waalsch, is 't Friesch;
 Hij is gerecht, dūs oordeelt hij 't.

Dit voorbeeld mag huut ende haar ⁴⁴⁾
 Den rijken krimpen doen in vaar ⁴⁵⁾
 Maar bevreest den arme twent ⁴⁶⁾.
 Wel heeft de rijke 't goed te kaar
 Die 't nutten mag om menig jaar
 Ende zwaarlijk geldt 't in den torment;
 Maar de arme, dien men niet en kent
 Als men hem smadelijk op rent,
 Verdraagt hij 't wèl, zoo is God aldaar.
 Dien ⁴⁷⁾ hij een hemelsche krone zendt
 Ende den rijke, in deugden verblend ⁴⁸⁾
 Wijst God ter helle openbaar.

---

³⁷⁾ genot

³⁸⁾ veranderde

³⁹⁾ begeerde

⁴⁰⁾ van u ervoer

⁴¹⁾ grond

⁴²⁾ Daar heeft hij, door geduldig
armoede en ellende te lijden, zich van
zijn zonden gereinigd.

⁴³⁾ gehuil van den duivel

⁴⁴⁾ door al zijn leden

⁴⁵⁾ in vrees

⁴⁶⁾ in 't geheel niet

⁴⁷⁾ Den arme n.l.

⁴⁸⁾ in voorspoed verblind

Dat gij bidt Gode is te vergeefs
 Die 't goed te vele aan u heefs,
 Dat God in 't gemeene strekt ⁴⁹⁾
 Al den volke, dat gij verkeefs ⁵⁰⁾
 Ende metten haren in weelde leefs.
 Als d' arme te u waart trekt
 Om brood of om daar hij zich mede dekt,
 Gehelpt hem vlug, dies hem gebrekt; ⁵¹⁾
 En zorge voor breke kind noch neefs. ⁵²⁾
 Gereede ⁵⁴⁾ aalmoes Gode wekt
 En tweevoud dient; maar sijs bevlekt
 De ongereede, al waar ze eens greefs. ⁵⁴⁾

Beraadt u bat, ⁵⁵⁾ kwaad zot verdoord: ⁵⁶⁾
 Waant ge, dat u God willekoort ⁵⁷⁾
 Alleen al 't goed om uw gemak,
 Dat al den volke toebehoort?
 Uw zolder is vol koren gesmoord,
 En in uws evenkerstens zak
 Die ooit in last van kinderen stak,
 Is noch koren noch gebak;
 Hier ligt en zwilt; ⁵⁸⁾ dit is niets dan moord.
 Voor God, die ooit zwaarlijk wrak
 Antwoord ge nog, want hij 't vore sprak;
 En daardoor wordt ge niet verstoord? ⁵⁹⁾

---

⁴⁹⁾ Dat God verstrekt heeft voor de menschen gezamenlijk

⁵⁰⁾ van u stootte

⁵¹⁾ waaraan hij gebrek heeft

⁵²⁾ Dat kind noch neef voor gebrek bezorgd hoeft te zijn.

⁵³⁾ Bereidwillig gegeven

⁵⁴⁾ maar de verplichting tot geven bezodelt de niet vrijwillig gegeven aal-

moes, al was ze van een graaf.

⁵⁵⁾ Let beter op uw heil

⁵⁶⁾ verdwaasd

⁵⁷⁾ toewijst

⁵⁸⁾ Hij teert weg van honger

⁵⁹⁾ Voor God, die steeds zwaar wreekt, zult ge u moeten verantwoorden. Hij heeft het van te voren gezegd. Brengt dit u niet in onrust?

Uit: BOEK VAN DER WRAKE

Nu merkt, hoe sterk en hoe zeer
Gewroken heeft God Onze Heer,
Van beginne altoos de zonden,
Ende ie sinds, ¹⁾ als ik verstaan kan,
Dat landsheere opkwam.
Elk was gaarne de grootste heer
En steekt den anderen uit den keer; ²⁾
Daarvan komt, vroeg en spade,
Den volke menig ongenade,
Want d' overmoed van de heeren
Moet in 't laatst over 't volk keeren;
Het volk moet de schade dragen
En verbrand zijn en verslagen.
Wint een landsheer metterhand
Eenen anderen af zijn land,
Men tiet ³⁾ zijne vroomheid an.
Maar, neemt een maat ⁴⁾ man
Van een ander 't zijne, God weet
Men tiet an ⁵⁾ zijne kwaadheid
Ende neemt hem zijn leven daarbij,
Maar de landsheer blijft vrij.
Mij twijfelt er aan, zekerlijke
Of de landsheer komt in hemelrijke
Want al zulk recht en genade
Als zij ons doen, vroeg en spade,
Zal hen God doen na dit leven,
En hun al zulk oordeel geven
Alzoo Hij zelve doet gewag ⁶⁾
Wiens mond niet liegen mag. ⁷⁾

---

¹⁾ En sedert den tijd,

²⁾ En zet den anderen achteruit.

³⁾ roemt

⁴⁾ eenvoudig, onaanzienlijk

⁵⁾ verwijt hem

⁶⁾ spreekt

⁷⁾ met hegen kan

Anthonis de Roovere

HOUDT TAND VOOR TONGE, EN ZWIJGT AL STILLE

Ziet gij, helaas, de deugd alomme verjaagd,
En versmaden de goede gewerken,
Ziet gij dat de Juge ¹⁾ naar giften vraagt,
Of ziet gij hem den persoon aanmerken,
Ziet gij discretie alomme verperken
En elk volgen zijnen kwaden wille,
Al ziet gij het al dolen, priesters en klerken:
Houdt tand voor tonge en zwijgt al stille.

Ziet gij het houwelijk smallen ²⁾ en dinnen,
En het overspel voor goèd geprezen,
Ziet gij dat heeren looftuiters ³⁾ beminnen
Ziet gij onkuischheid in eeren gerezen,
Ziet gij ook ter wereld wezen
Dat zich de maagd gedraagt als een dille,
Ziet gij een monnik rebel tot dezen:
Houdt tand voor tonge en zwijgt al stille.

Ziet gij met de schapen de wolven gaan
En fortselijk ⁴⁾ henlieden het vel afstroopen,
Ziet gij groote dieven den hals ontgaan,
En kleine aan de galge knoopen,
Ziet gij een nonne met heer omnes ⁵⁾ loopen
En liever naaien dan hanteeren de spille
Ziet gij alomme gebrek bij hoopen:
Houdt tand voor tonge en zwijgt al stille.

Prince:

Prince: het zwijgen en mag men niet verelen ⁶⁾
Het vele spreken is vol van geschille,
Dus wat gij ziet, al mag het u vervelen:
Houdt tand voor tonge en zwijgt al stille.

---

¹⁾ Rechter

²⁾ smalen

³⁾ vleiers

⁴⁾ met geweld

⁵⁾ Jan en alleman?

⁶⁾ beter maken

Uit: LIEG IK, DAT WIL MIJ GOD VERGEVEN!

De Heeren, die hooge paarden rijden,
Mogen zich zelve wel verblijden,
Dat zij ter wereld ooit gekwamen:
Hen moeten buigen aan allen zijden
En obedieren¹⁾ altoos in tijden
Groot en kleine, divers van namen.
't Is recht: de deugd van haar lieder lichamen,
Naar experiëntie van haar lieder leven,²⁾
Teekent haar uit als rozen uit bramen!
Lieg ik, dat wil mij God vergeven!

Haar leven is een religioen
Zij mogen zoo haastelijk niet misdoen³⁾
Als braamhouwers, delvers, slaven:
Kerels die dragen gelapte schoen,
Die moeten het winnen op elk seizoen,
Daar zij mede leven als graven.⁴⁾
Zoo haarlieden paarden hooge draven,
Zoo zijn ze met Gode hoogst verheven!
Niemand zalig dan rijken van haven!⁵⁾
Lieg ik, dat wil mij God vergeven!

Aärons kinderen, dat heilige zaad,
Dat is: der priesterlijker staat,
Geeft goed exemple, groot met den kleenen;
Niets propers heeft monnik noch prelaat,⁶⁾
't Is er al arm van geeste, hoe dat 't er gaat,
Geen simonie is in eenen!⁷⁾
Aflaat en gratiën zij verleenen
Door God, alzoo 't God heeft gegeven:

---

¹⁾ gehoorzamen
²⁾ Zooals blijkt uit hun leven.
³⁾ Hun fouten worden hun niet zoo spoedig aangerekend.
⁴⁾ Terwijl zij, de Heeren, leven als graven.

⁵⁾ de bezitters
⁶⁾ hooggeplaatst geestelijke
⁷⁾ Simonie ('t verkoopen van geestelijke ambten), bestaat niet!

Zonder gifte van groote of van gemeenen!
Lieg ik, dat wil mij God vergeven!

Zij hebben van Gode autoriteit ⁸⁾
Over de schapen, ja rond uit gezeid,
Om scheren, om vlooien! soms ducht ik om eten!
Zij kennen alle zondig pleit!
Dat weet d' almogende Triniteit. ⁹⁾
In Gods stede zijn zij gezeten!
Wat zij misdoen, zij zijn 't die 't weten
Te beteren: klaar vinden zij 't beschreven!
't Is kwaad in haarlieder stok gebeten! ¹⁰⁾
Lieg ik, dat wil mij God vergeven!

---

⁶⁾ gezag
⁹⁾ Drieëenheid

¹⁰⁾ 't Is gevaarlijk, 't met hen aan
den stok te krijgen.

RONDEEL

Die geen pluimen en kan strijken, ¹⁾
Die en deugt ter wereld niet!
Is hij arm, hij en zal niet rijken! ²⁾
Die geen pluimen en kan strijken,
Alomme zoo heeft hij 't achterkijken! ³⁾
Hij wordt verschoven, ⁴⁾ waar men hem ziet:
Die geen pluimen en kan strijken,
Die en deugt ter wereld niet!

---

¹⁾ niet kan vleien
²⁾ rijk worden

³⁾ nakijken
⁴⁾ verstooten

Jan van Steijevoort

Uit: RAPEN MOET WEL ZIJN EEN GEZONDE SPIJS

Het wil al rapen, dat van Adam leeft;
Dat ze goedkoop zijn, mij wonder geeft:
Paus en bisschop, abt en deken,
Het komt al gelijk in 't raapveld gestreken.
Keizer, koning, heeren, alle edelen mede
Die buiten in 't dorp wonen, of in stede,
Priesters, religieuzen, kanunniken en klerken
Het wil al rapen zonder laboreren of werken. ¹⁾
Rechter, advocaten komen ook wel tot het heure,
Want zij het grovelijk nemen, daar het hun mag gebeuren.
Aldus neem ik voor mijnen regel en avijs: ²⁾
Rapen ³⁾ moet wel zijn een gezonde spijs.

---

¹⁾ iets uit te voeren

²⁾ richtsnoer, leefregel en meening

³⁾ Met „rapen” wordt bedoeld: 1° de vrucht; 2° het bijeenschrapen, afpersen van geld. De schrijver wil dus

zeggen: Als ik zoo rond mij zie, kom ik tot de conclusie, dat de menschen „rapen” wel bijzonder aantrekkelijk schijnen te vinden.

HET WAS EEN KIND, ZOO KLEINEN KIND

Het was een kind, zoo kleinen kind,
En een kind van twalef jaren;
't Zou met zijn boogje uit schieten gaan
Daar hazen en konijntjes waren.

Het spande zijn boogje al zoo stijf,
En al in de diepste kerve,
Het schoot daar hazen, konijntjes dood,
Daarom zoo moest 't sterven.

Dat vernam mijn heer al van Bruynswijck
En hij dee dat klein kind vangen,
Hij zette 't op een zoo hoogen kasteel,
Hij zwoer hij zou 't doen hangen.

En dat vernam zijn moederkijn,
Zoo ver in vreemde lande;
Zij nam er haar zilver ende rood goud,
Naar Bruynswijck is zij gegangen.

Als zij te Bruynswijck binnen kwam
Al voor dat huis staat hooge,¹⁾
Daar vond zij haar kind, zoo kleinen kind,
Met twee weenende oogen.

„Mijn edelen heer al van Bruynswijck,
Wou jij mij dat kind geven,
Ik heb er nog zilver ende rood goud,
En dat zal ik jou geven.”

„Jouw zilver en jouw roode goud,
En dat mag hier niet baten;
Al was er zijn halsje van roode goud,
Zijn leven moest 't laten.”

---

¹⁾ voor het kasteel

„Mijn edelen heer al van Bruynswijck,
Wou jij mij dat kind geven,
Ik heb er nog zeven gedochters ²⁾ stout
En die zal ik jou geven.”

„Jouw zeven gedochters en wil ik niet,
De drie dat benne nonne, ³⁾,
De vier dat zijne zoo edel landsvrouwe, ⁴⁾
Zij blinken tegen de zonne.”

„Mijn edelen heer al van Bruynswijck,
Wou jij mij dat kind geven,
Ik heb er nog zeven gezònen ⁵⁾ stout
En die zal ik jou geven.”

„Jou zeven gezònen en wil ik niet,
De drie dat benne papen, ⁶⁾
De vier dat zijn er zoo edel landsheeren, ⁴⁾
Zij dragen 's keizers wapen.”

Als 't kind op 't eerste trapje trad, ⁷⁾
Het keek zoo dikmaals omme,
Daar zag het zijn zeven gezusters stout
Van verre gereden komme’.

„Rijdt aan, rijdt aan, gezusters stout,
En steekt jouw paard met sporen,
Had jij er een half uur langer gebeid,
Mijn leven waar' al verloren.”

Als 't kind op 't tweede trapje trad,
Het keek zoo dikmaals omme,
Daar zag het zijn zeven gebroeders stout
Van verre gereden komme’.

---

²⁾ dochters

³⁾ Drie er van zijn nonnen.

⁴⁾ Deze regels zijn ironisch bedoeld.

⁵⁾ zonen

⁶⁾ Drie er van zijn priesters.

⁷⁾ van de ladder, die tegen de galg
opstond

„Rijdt aan, rijdt aan, gebroeders stout,
En steekt jouw paard met sporen,
Had jij er een half uur langer gebeid
Mijn leven waar' al verloren.”

Als 't kind op 't derde trapje trad,
Het most nog eensjes drinken;
Het liet er zoo menigen natten traan
Al in de schale zinken.

„Mijn edelen heer al van Bruynswijck,
Nou sluit jouw poorte vaste,
Morgen ochtend, eer dat er den dag aan komt,
Zoo zal jij krijgen gasten.”

's Morgens als den dag op kwam,
De poorten gingen open,
Toen lag er mijn heer al van Bruynswijck
Al door zijn halsje geschoten.

„Mijn edelen heer al van Bruynswijck,
Hoe ben jij nou te moede?
Gister avond toen was er jouw halsje sneeuw wit,
Nu is 't zoo rood als bloede.”

„Hoe dat ik nou te moede ben
Dat zal ik jou wel zeggen:
Ik heb er niet eenen vriend zoo groot
Die mij ter aarden wil leggen.”

Uit: *Haerlems Oudt-Liedtboeck.*

WAT MAG DAAR WEZEN, WAT MAG DAAR ZIJN

„Wat mag daar wezen, wat mag daar zijn,
Dat al de blad'ren verdorret zijn?"¹⁾

„O moeder! Ik ben er geen maget rein,
Ik draag bij den ruiter een kind zoo klein."

„Draagt gij bij den ruiter zoo kleinen kind,
Zoo ziet dat gij daar den vader van vindt."

„Ik zie daar den vader voor mij staan,²⁾
En ik derf³⁾ daar niet een oog op slaan."

„Derft gij daar niet een oog op slaan?
Gij dorst daar wel mede te bedde gaan!"

„O moeder! het geschiedde bij nacht,
Het was zoo donker dat niemand zag."

De landsknecht achter de deure stond,
Hij hoorde des ouden wijfs valsche grond.⁴⁾

„Zoete liefjel woudt gij met mij rijden
Of wilt gij bij uw vrouw moeder blijven?"

„Bij mijn vrouw moeder en blijf ik niet,
Liever met den ruiter in zwaar verdriet."

De landsknecht had ze lief en waard,
Hij zette mooi Elsje voor hem op 't paard.

Toen hij het smalle pad ten halven kwam,
Groote arbeid⁵⁾ kwam mooi Elsje an.

---

¹⁾ Weerklank van een oud volks-
geloof, dat in het dorren der bladeren
teeken zag van iets vreeselijks.

²⁾ in gedachten n.l.

³⁾ durf

⁴⁾ redencering

⁵⁾ zware barensweeën

„Zoet lief! Wilt gij wat zachter rijden?
Ik krijg zulke pijn al in mijn zijde.”

De ruiter stak zijn paard met sporen
Of hij mooi Elsje niet en hoorde.

Toen hij het smalle pad ten einde kwam,
Zware arbeid kwam mooi Elsje an.

„En is hier niet een huisje dan,
Daar ik een weinig in rusten kan?”

De ruiter ging daar een huisje maken
Van distelen, doornen en hooge staken.

Al in dat huisje was venster noch deur,
De ruiter hing daar zijn mantel veur.

„Zoet liefje! Wilt gij wat van mij treden!
Maar als ik ween, komt gij dan weder?”

Eer dat zij weende was 't meisje dood,
Toen was de ruiter in grooten nood.

De ruiter lei er zijn hoofd op een steen,
Van rouwe brak er zijn hart aan tveen.

NAAR OOSTLAND ¹⁾ WILLEN WIJ RIJDEN

Naar Oostland willen wij rijden,
Naar Oostland willen wij mee,
Al over de groene heiden,
Frisch over de heiden,
Daar is er een betere stee.

Als wij binnen Oostland komen,
Al onder dat hooge huis, ²⁾
Daar worden wij binnen gelaten,
Frisch over de heiden,
Zij heeten ons welleskom zijn.

Ja welleskom moeten ³⁾ wij wezen,
Zeer welleskom moeten wij zijn.
Daar zullen wij avond en morgen,
Frisch over de heiden,
Nog drinken den koelen wijn.

Wij drinken den wijn er uit schalen,
En 't bier ook zoo veel ons beliest;
Daar is het zoo vroolijk te leven,
Frisch over de heiden,
Daar woont er mijn zoete lief.

---

¹⁾ het land van geluk
²⁾ dicht bij het kasteel

³⁾ mogen

WIJ WILLEN VAN DEN KERELS ¹⁾ ZINGEN

Wij willen van den kerels zingen,
Zij zijn van kwade aard;
Zij willen de ruiters dwingen,
Zij dragen eenen langen baard.
Hun kleed'ren die zijn al ontnaaid, ²⁾
Een hoedekijn op hun hoofd gekapt,
't Kaproen ³⁾ staat al verdraaid;
Hun kousen en hun schoenen gelapt.
Wronglen, ⁴⁾ wei, brood en kaas
Dat eet hij al den dag;
Daaromme is de kerel zoo daas, ⁵⁾
Hij eet meer dan hij mag. ⁶⁾

Eenen grooten roggenen kant ⁷⁾
Is harde wel zijn gevoeg,
Dien neemt hij in zijn hand,
Als hij wil gaan ter ploeg.
Dan komt tot hem zijn wijf, de vuile,
Spinnende met eenen rokke,
Een sleter omtrent haar muile, ⁸⁾
En gaat zijn schotel brokken. ⁹⁾
Wrongelen en wei, brood en kaas....

Ter kermisse wil hij gaan,
Hem dunkt, dat hij is een grave;
Daar wil hij 't al ommeslaan
Met zijnen verroesten stave.
Dan gaat hij drinken van den wijn,

---

¹⁾ Scheldnaam voor de dorpers.

²⁾ heelemaal gescheurd

³⁾ muts

⁴⁾ gestremde melk

⁵⁾ dwaas

⁶⁾ kan

⁷⁾ homp roggebrood

⁸⁾ Een afgescheurde lap bij....

⁹⁾ spijs in de schotel brokkelen

Stappans is hij vermoord; ¹⁰⁾
Dan is al de wereld zijn,
Stede, land en poort. ¹¹⁾
Wrongelen en wei, brood en kaas....

Met eenen zeeuwschen knijve
Zoo gaat hij door zijn tassche; ¹²⁾
Hij komt tot zijnen wijve,
Al vol brengt hij zijn flassche. ¹³⁾
Dan geeft zij hem veel kwade vloeke,
Als haar de kerel genaakt;
Dan geeft hij haar een stuk van den lijfkoeke, ¹⁴⁾
Dan is de pays ¹⁵⁾ gemaakt.
Wrongelen en wei, brood en kaas....

Dan komt de groote cornemuse, ¹⁶⁾
En pijpt hem turelureleruut;
Ay, hoor van dezen abuze, ¹⁷⁾
Dan maken zij groot geluid.
Dan springen allen al over hoop,
Dan waagt ¹⁸⁾ hun lange baard.
Zij maken groot geloop, ¹⁹⁾
God geve hen kwade vaart. ²⁰⁾
Wrongelen en wei, brood en kaas....

Wij willen de kerels doen grijnzen,
Al dravende over 't veld,
Het 's al kwaad dat zij peinzen,
Ik weet ze wel besteld. ²¹⁾

---

¹⁰⁾ Onmiddellijk is hij smoordronken.

¹¹⁾ stad

¹²⁾ Hij geeft veel geld uit.

¹³⁾ lichaam

¹⁴⁾ zoeten koek

¹⁵⁾ vrede

¹⁶⁾ doedelzak

¹⁷⁾ vreemde zaak

¹⁸⁾ golft

¹⁹⁾ grooten oploop

²⁰⁾ God doe het hun kwalijk gaan!

²¹⁾ Ik weet wel hoe ze behandeld moeten worden.

Men zal ze sleepen en hangen,
Hun baard is al te lang;
Zij kunnen 't niet ontgagen,²²⁾
Zij deugen niet zonder bedwang.
Wrongelen en wei, brood en kaas
Dat eet hij al den dag;
Daaromme is de kerel zoo daas,
Hij eet meer dan hij mag.

---

²²⁾ ontgaan

II. DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD

*„Voor God wil ik belijden
En Zijner grooter Macht,
Dat ik tot geenen tijden
Den Koning heb veracht:
Dan dat ik God den Heere,
Der Hoogster Majesteit,
Heb moeten obediëren
In der gerechtigheid.”*

Uit: Wilhelmus van Nassauwe.

BIOGRAFISCHE EN BIBLIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN.

II. DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD.

Lauris Jansz. was faktor (maker der stukken en regisseur) van de Haarlemsche rederijderskamer De Wyngaertrancken, schrijver van tal van tooneelstukken met sociale tendenz. Zijn werk ligt tusschen 1559 en 1598 en is te vinden in het archief van de oude rederijderskamer Trouw Moet Blycken te Haarlem. *Het Spel van het Koren* dateert van 1565, een jaar van groote schaarschte en hevige duurte. Men zie hierover o.a. Dr. W. S. Unger: *De levensmiddelenvoorziening der Hollandsche steden in de Middeleeuwen*. De maatregelen, die ter bestrijding van de duurte genomen werden (zie pag. 161), zijn historisch en zijn te vinden in het *Placcaetboek Op 't Stuck van de Liiftocht* door Mr. Dirck Graswinckel (uitgave 1651, pag. 84), gedateerd op 25 September 1565.

Cornelis Everaert woonde te Brugge. Hij is geboren tusschen 1480—1485 en stierf in 1556. Hij was lakenverver en lakenvolder, keurmeester van de witte zoowel als van de geveerde wol. Tevens „clerc”, secretaris van een boogschuttersgilde. Schrijver van 35 tooneelstukken. Vooral uit zijn sociale spelen, waarvan enkele om hun critiseerende strekking niet mochten worden opgevoerd, leert men zijn tijd goed kennen. Van Mierlo noemt het in deze verzameling opgenomen spel een „bijna socialistisch pamflet”; een in meer dan een opzicht onjuiste betiteling.

Het *Liedeken van Weynken Claesdochter*, de eerste martelares van het Nederlandsche Protestantisme, een weduwe uit Monnikendam, 20 November 1527 in Den Haag verbrand, komt voor in *Het Offer des Heeren*, ons oudste martelaarsboek, in 1562 voor het eerst verschenen en minstens elfmaal herdrukt in de 2e helft der 16e eeuw. Nergens vinden we de krachtige geloofsovertuiging en de felle geloofsvervolgung zoo scherp uitgebeeld als in dit boekje. In de Doopsgezinde Bibliotheek te Amsterdam zijn verschillende exemplaren aanwezig.

Een Liedeken van Jacques is gedicht door Jacques d'Auchy, in Maart 1559 te Leeuwarden verdronken. Hij werd te Harlingen vresaderlijk gevangen genomen door den raadsheer Del Vaile.

De Heer is Koning in Israël is overgenomen uit *Liederen van Groot-Nederland*, verzameld door F. R. Coers Fr.zn. De dichter David Jorisz is een dier wonderlijke, door hun geloof bezeten, bijna hysterische figuren, waaraan de eerste tijden der Hervorming zoo rijk geweest zijn. In 1500 of 1501 te Brugge geboren, in 1556 te Bazel overleden. Bijzonderheden over hem o.a. in de inleiding van bovengenoemd boek door G. C. Hoogewerff.

Geuzenliederen.

Het *Gentsch Vader-Onze* (1572?) is overgenomen uit Van Vloten: *Nederlandsche Geschiedzangen I*, alle overige Geuzenliederen uit Kuiper: *Het Geuzenliedboek*. Van Vloten geeft bij dit vers de volgende aantekening, overgenomen uit *De Kempnaer: Vlaamsche Kronijk of Dagregister 1566—1585*:

Den 15en Maart vond men aan de hoeken der straten dezer stad (Gent) aangeplakt paskwillen (pamfletten, satirische geschriften), tot laster van den hertog, dewelke onbarmhartig is tegen zijn evennaaste en niets wil vergeven, die de arme lieden ook hun brood en nooddruft onttrekt; men maakte ook Vlaamsche gedichten, bij dewelke men God den Vader bad, dat hij toch de landen zou verlossen van zulken duivelschen vader, die te Brussel woont, wiens naam vervloekt zij, en wiens rijk niemand begeert.

Illegale propaganda dus uit de eerste jaren van den opstand.

Het *Troost-Liedeken der papen onderlage* dateert vermoedelijk uit den tijd onmiddellijk voor den Beeldenstorm, 1565—1566.

Het *Dans-Liedeken* is gemaakt op de verkiezing van een nieuwen Paus, óf Pius V (1566), óf Gregorius XIII (1572). Waarschijnlijk evenwel in 1566.

Slaat op den Trommele is misschien gedicht kort voor den Beeldenstorm van 1566. Ook de maker van dit vers behoort tot de martelaren voor het geloof. Hij werd met enkele andere afvallige priesters in Den Haag verbrand.

De *Tiende Penning* is een der gehate belastingen, die Alva invoerde om aan het z.g. bede-systeem te ontkomen. In hoeverre deze fiscale heffing naast economische en religieuze oorzaken de opstandigheid versterkte, schijnt niet met zekerheid uit te maken. Het aantal liederen

dat tegen de tiende penning gericht is, is klein en soms beperkt de aanval zich tot het opschrift of een enkel couplet. Alva zelf wordt echter in den mond gelegd (pag. 203):

„Maar nu ik hun Mammon aanroer met kracht,
Willen zij mij uit de landen verdrijven.”

Het *Wilhelmus van Nassauwe* is naar alle waarschijnlijkheid gedicht door Marnix van St. Aldegonde, een vriend van Prins Willem I. Over het jaar, waarin het gemaakt werd, bestaat geen zekerheid. Men weifelt tusschen 1568—1569 en 1570—1571.

De wijs is naar „de wijze van Chartres”, een oude Fransche melodie, die gediend heeft voor een lied op Lodewijk van Bourbon en z'n Hugenoten (Fransche Protestanten), die in 1568 tevergeefs de stad Chartres belegerden.

Prof. Mr. Paul Scholten schrijft over de laatste strofe:

„Hier wordt de opstand een grijpen naar hooger recht, ter wille der gerechtigheid wordt het recht verbroken; hier vindt hij zijn eenig vaste steunpunt in de gewetensdwang van hem, wien gehoorzaamheid plicht is, maar die weet dat meer dan de koning, God moet worden gehoorzaamd. Er is eigenlijk slechts één rechtvaardiging van de revolutie, dat is die, welke van het religieuze uitgaat, in het innerlijkst leven, de persoonlijkheid, haar steun vindt.

Naar deze maatstaf kunnen we voor wat onze voorouders in de tweede helft der 16e eeuw deden, niet anders dan bewondering hebben. En toch, het was een revolutie.”

Helpt nu u zelf is misschien een propagandaliëdje, van den prins zelf uitgegaan, om zooals Hooft zegt, „de harten der gemeenten tot afval van Alva te brengen.” Dateert van 1571.

Een nieuw liedeken behoort misschien eveneens tot de verzen, die de prins het land inzond, om het terrein van den opstand te vergrooten. Tijdens het beleg van Alkmaar (1573) gedicht en gericht tot de stedelingen in Noord-Holland.

Uit dezen tijd is ook het tweede *Een nieuw liedeken*, een der weinige verzen, waarin boerenklachten tot uiting komen.

De II Psalm van Duc D'Alve is in 1572 gemaakt door den Amsterdamschen koopman Laurens Jacobz. Reael, in 1567 om het geloof uit-

geweken naar Emden. In dit vers laat Reael Alva een aanval doen op de geldzuchtige Nederlanders.

De dichter P. C. Hooft (1581—1647) was een zoon van den bekenden Amsterdamschen burgemeester C. P. Hooft. Sinds 1609, na een driejarige reis naar Italië en z'n studie aan de hoogeschool te Leiden, resideerde hij als Drost op het Muiderslot, waar de beroemde Muiderkring bijeenkwam, een centrum voor dichters en geleerden. Hooft was dichter, dramaturg en prozaïst.

Geeraerd van Velzen dateert van 1612, Baeto van 1616.

Joost van den Vondel is geboren te Keulen uit Antwerpsche ouders, die als Doopsgezinden, dus om der wille van het geloof, uitgeweken waren. Als tienjarige jongen kwam hij in Amsterdam, nam al spoedig deel aan het kunstleven in de sterk-opbloeiende stad en verkeerde in Hooft's Muiderkring, tot z'n overgang tot het Katholicisme (1641) velen van hem vervreemde. Beroemd werd hij door het groote aantal prachtige drama's, dat hij schreef en door z'n felle hekeldichten. Bekende stukken zijn: *Palamedes* (1625), *Gijsbrecht van Aemstel* (1637), *Lucifer* (1654), *Adam in Ballingschap* (1664). Van 1658 af was hij suppoost aan de Bank van Leening, sinds 1668 als emeritus.

De *Geuzevesper* is gedicht naar aanleiding van de onthoofding van Johan van Oldenbarneveldt in 1619; de „vier en twintig” zijn de vier en twintig rechters, waaruit de rechtbank bestond, die het vonnis uitsprak.

In de *Roskam* hekelt Vondel de slechte en baatzuchtige regenten; in *De monsters onzer eeuw* doet hij een fellen aanval op stadhouder Willem II, na diens aanslag op Amsterdam in 1650.

De *Weversklacht*, van een onbekend dichter, wijst op zeventiende eeuwse malaise.

Lauris Jansz

EEN SPEL VAN ZINNEN, BEROERENDE¹⁾ HET KOREN

De personages zijn:

HET KOREN, *een vrouwspersonage*
ONVERZADIGBARE BEGEERTE, *een korenkooper*
NIMMER GENOEG, *een korenkooper*
EEN AMBACHTSMAN, *een burger*
EEN HUISMAN, *een burger*
EEN DEURWAARDER,
DE REDE, *een statig man*

UIT DE PROLOOG:

De Derde:

Wat zal men dan ageeren? ²⁾

De Tweede:

Maar een vrouwspersonage, genaamd Het Koren,
Zal komen te voren en hier gaan vertrekken, ³⁾
Hoe God haar heeft doen wassen in alle plekken,
In dorpen, in vlekken, om de menschen te verzaan. ⁴⁾

De Eerste:

Maar Onverzadigbare Begeerte, vol allerlei kwaan ⁵⁾
Met Nimmer Genoeg, deze twee korendieven.
Zullen het koren ophouden, ⁶⁾ om elk te ontrieven,
Naar hun believen als looze praktijkers.

De Tweede:

En smakken het op zolders, in schuren en spijkers, ⁷⁾

---

¹⁾ betrekking hebbende op

²⁾ opvoeren

³⁾ vertellen

⁴⁾ verzadigen

⁵⁾ boosheid

⁶⁾ gevangen houden, opslaan

⁷⁾ korenschuren

Als onverzadigbare rijkaards, om elk te plagen,
Slechts opdat zij het koren hoog zullen opjagen,
Hoewel haar gierige magen niet zijn te vernoegen.⁸⁾

De Eerste:

Dan zal d' ambachtsman en de huisman, die dagelijks ploegen,
Derwaarts haar voegen om wat koren te halen,
Mits biedend gereed geld terstond te betalen;
Maar het zal haar falen, ook waar dat zij raken.⁹⁾

De Tweede:

Want de een zal zijn koren, dat hij heeft, missaken,¹⁰⁾
d'Ander zal wijs maken, dat hij niet wil verkoopen,
Waardoor deez' schamelen bijna wanhopen
En ten laatste loopen tot een man, genaamd Rede.

De Eerste:

Dewelke dan gaat om de zaak te beleden,¹¹⁾
En straft de zeden en het groot geweld,
Dat van deez' korenkoopers wordt uitgesteld;¹²⁾
Maar 't is al om niet, zij blijven versteend.

De Derde:

Hoe zal haar dan houden de schamele gemeent,
Als zij dus verkleend¹³⁾ moet blijven in het beklag?

De Tweede:

Maar Rede vertroost haar, zoo hij best mag,¹⁴⁾
En belooft haar nog, en dat eer iet laat,¹⁵⁾
Dat hij 't aan zal geven ons konings raad,
Om zulk bedrog en kwaad te mogen uitroeien.

---

⁸⁾ voldoen

⁹⁾ bij toeval komen

¹⁰⁾ achterbaks houden

¹¹⁾ behandelen

¹²⁾ geopenbaard

¹³⁾ vernederd

¹⁴⁾ zoo goed als hij kan

¹⁵⁾ aanstonds

De Eerste:

Dit doet de armen hun druk wat verscoyen, ¹⁶⁾
En het hart verfrooyen inwendig van binnen,
Zoodat ze voor hem bidden met hart, met zinnen,
Opdat hij gehoor mag vinden bij alle personen.

De Tweede:

Dit is de materie, ¹⁷⁾ die wij zullen vertoonen.

Einde van de proloog.

*De twee korenkoopers, Onverzadigbare Begeerte en
Nimmer Genoeg, zetten hun speculatie op touw.)*

Ik heb flus ¹⁸⁾ wat gehoord, 't valt nog voordeel gewis.

Onverzadigbare Begeerte:

Wat is toch datte?

Nimmer Genoeg:

Dat er in Frankrijk geen koren is.
't Is gansch daar mis en kwalijk gewassen.
Daar is nu profijt te doen, wij moeten ons rassen, ¹⁹⁾
Op onz' dingen passen, of wij zouden verloren loopen.

Onverzadigbare Begeerte:

Wat zullen wij dan doen?

Nimmer Genoeg:

Maar groote menigte gaan van koren koopen,
En laten het op de zolders liggen verborgen,
Zoo zullen wij de gemeent' door benauwdheid zoo worgen,
Dat ze ons zullen geven de schat uit de kiste.

---

¹⁶⁾ verminderen

¹⁷⁾ de stof, het onderwerp

¹⁸⁾ pas

¹⁹⁾ haasten

Onverzadigbare Begeerte:

Igo, ²⁰ compere, ²¹) dat is een liste!

Wij met ons tweeën kunnen welhaast een duren tijd maken.

(Het koren zelf ziet het bedrijf der graanspekulanten met droefheid en gramschap aan.)

Het Koren:

Mij jammert, mij deert, helaas! acharme! ²²)
Dat ik dus misbruikt word in alle wegen.
Ik ben geschapen voor rijken, voor armen,
Opdat elk door mij, zoo men eertijds plegen, ²³)
Zou worden gevoed, hier ben ik toe genegen;
Elk zij ik even na, niemand uitgezonderd,
Maar de zaak, helaas! wordt nu bedegen. ²⁴)
't Misbruik is te groot, dus mij verwondert:
D' een heeft mijns nauw ²⁵) een aak, d' ander wel honderd
Lasten en schepen zonder getalle,
Dus word ik misbruikt en leelijk geplonderd,
Tot verderf van de armen, hier en overalle.
De meening van den Schepper in 's hemels stalle
Is zulks van aanbegin nooit geweest,
Maar dat ik elkeen in dit aardsche dalle
Haar kommer zou stelpen, minst ende meest.
Maar deez' groote katten, ²⁶) die elk, als een beest,
Nimmermeer te verzaden zijn, doen mij dus sneven
En houden mij verborgen in dit forest, ²⁷)
Zoodat menig mijns gebrek heeft om bij te leven.
De Heer wil d' overheid voorzichtigheid ²⁸) geven,
Dat ze worden verdreven in korte stonden,
Zoo mag 't gemeen ²⁹) welvaren weer worden gevonden.

---

²⁰) Sakkerloot

²¹) vriend

²²) wee!

²³) gewoon was

²⁴) verklaard

²⁵) van mij nauwelijks

²⁶) d.i.: de korenkoopers

²⁷) onherbergzaam oord

²⁸) doorzicht

²⁹) algemeen

(Onverzadigbare Begeerte en Nimmer Genoeg vreezen, dat de overheid inderdaad zal ingrijpen, maar Nimmer Genoeg zal wel een middel weten te vinden, om aan deze ongewenschte bemoeiingen te ontkomen.)

Onverzadigbare Begeerte:

Makker, een ding is er daar ik voor ga gruwen!
Zonder dat, te veruwen wist ik wel raad.³⁰⁾

Nimmer Genoeg:

Wat ding is toch datte?

Onverzadigbare Begeerte:

Maar ik gruw, dat er komen zal een plakkaat,³¹⁾
Ook eer iet laat; dat ducht ik te hand:
Als dat er geen koren zal mogen uit het land,
Op groot verband,³²⁾ hier ben ik in verslegen.

Nimmer Genoeg:

Daar zet ik een praktijkje³³⁾ weer tegen,
Dat wel eer is verkregen hier en overal.

(De nood stijgt, ellende waart rond, de bevolking lijdt honger, maar vruchteloos blijven de pogingen om in de eerste levensbehoeften te voorzien. Alle smeekbeden stuiten af op de geldzucht van Onverzadigbare Begeerte en Nimmer Genoeg.)

Ambachtsman:

Ach buurman, het wordt hoe langer hoe kwaar³⁴⁾
Deez' tijden zijn te scherp, dit doet mij bedroeven.

Huisman:

Dat moogt gij wel zeggen, ik voel het voorwaar!

---

³⁰⁾ Zonder dat, wist ik wel een mooie schijn aan de zaak te geven.

³¹⁾ bevelschrift van de regeering

³²⁾ onder strenge verplichting

³³⁾ list, kunstgreep

³⁴⁾ kwader

Ambachtsman:

Och buurman, het wordt hoe langer hoe kwaar!

Huisman:

Als ik al lang heb gewrocht met pijn³⁵⁾ zwaar,
Zoo mag ik 't brood nauw winnen, dat wij behoeven.

Ambachtsman:

Ach, buurman, het valt hoe langer hoe kwaar!
Deez' tijden zijn te scherp, dit doet mij bedroeven.

Huisman:

Hoe zullen wij 't maken?

Ambachtsman:

Wij moeten 't vertoeven³⁶⁾
En hebben patiëntie, dat is de beste raad!

Huisman:

Van weemoedigheid word ik schier desolaat,³⁷⁾
Als ik mijn staat eensdeels bevroe:
Ik heb zeven kinders en weinig daartoe,
Hoe zou ik niet moe zijn en verslegen?

Ambachtsman:

Ja buurman, en ik heb er negen,
Daar me terdege wat toe behoort.

Huisman:

Ik zal moeten verlopen,³⁸⁾ gaat het dus voort,
Want als ik rechtevoort al werk een heele dag,
't Allerhoogste, dat ik dan winnen mag,
Is vijf of zes stuivers, dat is 't meeste loon.

---

³⁵⁾ inspanning

³⁶⁾ afwachten

³⁷⁾ ontroostbaar

³⁸⁾ veranderen

Ambachtsman:

Zoo vaar ik mee. ³⁹⁾

Huisman:

En daags behoef ik wel twee roggebroon,
Elk van een stooter, ⁴⁰⁾ zal ik ze gerijven. ⁴¹⁾
Wat kan van mijn daghuur dan overblijven?
Dit moet er wezen, zal men de buik vervullen. ⁴²⁾

Ambachtsman:

Dan heeft men nog geen boter, linnen noch wollen,
Spek noch vleesch noch ander dingen;
Somma, wil het dus verkwaan. wij moeten het verspringen; ⁴³⁾
Ons winning is te klein, als men er op let.

Huisman:

Is 't tabbaard, is 't keurs, 't is altemet
In de Lommerd gezet en in 't lijf gegeten.
De benauwdheid die ik lijd, is niet te weten.
Wat baat 't gekreten, elk heeft zijn kruis.

Ambachtsman:

Ik verkocht gister mee de brief ⁴⁴⁾ van mijn huis
Ver onder de waarde, zonder lang beien.
Wat moest ik doen? Ik kan het schreien
Van mijn kinderkens niet hooren; 't hart zou mij scheuren.

Huisman:

Ditzelfde doet mij meest ook treuren,
Want het schreien om brood van die jonge kinderen
Is hetgeen dat mij meest gaat behinderen;
De krachten verminderen, als ik zulks zie aan.

---

³⁹⁾ Zoo gaat het mij ook

⁴⁰⁾ oude munt, 12½ cent

⁴¹⁾ hen voeden

⁴²⁾ vullen

⁴³⁾ als het nog erger wordt, moeten
we 't loodje leggen.

⁴⁴⁾ eigendomsakte

Ambachtsman:

Dat zelfde doet mij ook verstaan, ⁴⁵⁾
Maar waar wilt gij nu gaan, waar hebt ge 't voor?
Hebt ge iets vernomen of wat goeds in 't oor?
Ei, zonder getreur, laat mij dat hooren.

Huisman:

Neen, ik zou gaan zien om een achtendeel ⁴⁶⁾ koren,
Of ik dat kan bespeuren onder iemands dak.

Ambachtsman:

Dat is mee mijn boodschap; ik zou gaarne een zak
Twee of drie koopen voor mijn eigen verdoen, ⁴⁷⁾
Maar waar zullen wij 't vinden, ik kan 't niet bevroen,
Ik zie hier nergens munster ⁴⁸⁾ noch bekken. ⁴⁹⁾

Huisman:

Laat ons een weinig voorwaarts trekken,
Want daar ter plekken, zoo als ik mein,
Woont een koopman van allerlei grein, ⁵⁰⁾
Van goed niet klein, naar ik hem kan.

Ambachtsman:

De deur is gesloten.

Huisman:

Laat ons kloppen an.
Holla, huisheer, of man, ei, doet toch open!
Wij komen hier tot u geloopen,
Om wat te koopen. Is dit niet „In de kogge”? ⁵¹⁾

Onverzadigbare Begeerte:

Ja, wat is uw believen?

---

⁴⁵⁾ ontstellen
⁴⁶⁾ $\frac{1}{8}$ gedeelte van een hoeveelheid
koren, (een halve zak)
⁴⁷⁾ gebruik
⁴⁸⁾ een monster van koren

⁴⁹⁾ waarmee iets ter kennis van het
publiek wordt gebracht
⁵⁰⁾ graan
⁵¹⁾ naam van het huis

Ambachtsman:

Ik had gaarne een zakke rogge,
Twee of drie, voor mijn huisgezin;
Ik wil gaarne de markt geven en bien niet min.
Ei, gerieft mij hierin nu ter tijd.

Onverzadigbare Begeerte:

Ik heb geen koren, ook niettemijt; ⁵²⁾
Mijn zolders zijn leeg en onbeslegen.
Gij moogt gaan zoeken in ander wegen,
Daar 't bet ⁵³⁾ wordt gekregen; verstaat ge 't bescheid?

Huisman:

Ei, doet mij toch een achele! ⁵⁴⁾

Onverzadigbare Begeerte:

Is 't niet genoeg aan eens gezeid?
Wat let dees blijter? ⁵⁵⁾ Wat is dat voor een vond?
Gij zaagt wel dat er geen munster op 't venster stond.
Waarom klopt ge dan an? Of wilt ge mij t' onpasse vloeken?

Ambachtsman:

Koopman, die 't vuur van doen heeft, moet 't in d' asse zoeken,
Zoo moeten wij mee, dus neemt het in 't goe;
Hadt gij zooveel kinderen als ik doe
En zoo weinig daartoe, gij zoudt zoo niet spreken.

Onverzadigbare Begeerte:

Wilt gij uw armoed op mij dan wreken?
Wat zijn dat voor treken? ⁵⁶⁾ Ik ra, dat gij zwijgt.
Hebt ge koren gebrek, zie dat gij 't krijgt,
En elders stijgt, zonder hier te bewelven, ⁵⁷⁾
Want ik draag geen zorg, dan voor mij zelven.

---

⁵²⁾ hoegenaamd niets

⁵³⁾ gemakkelijker

⁵⁴⁾ $\frac{1}{2}$ gedeelte

⁵⁵⁾ Wat mankeert deze schreeuw-
leelijk!

⁵⁶⁾ listen

⁵⁷⁾ zonder hier langer te staan draaien.

Huisman:

„Een kwaad begin is een kwaad behagen,”
Zegt men gemeenlijk, mij dunkt, dat 't zoo is.

Ambachtsman:

Dat mogen wij wel zeggen, want d' eerst anslagen
Vielen niet wel, daar gingen wij mis.

Huisman:

Dat is gewis;
Een kwaad gesplis ons daar op kwam.
Hij wou hem vrij belgen en worden schier gram,
Omdat hij vernam, dat wij met ons tweeën
Naar koren gingen vragen.

Ambachtsman:

Wat zullen wij nu doen?

Huisman:

Daar woont er nog een.
Laat ons daar gaan treen voor alle zaken
En zien of wij zoo aan koren mochten raken!
Ik weet 't anders niet te maken, neen ik voorwaar.

Ambachtsman:

Hij staat in zijn deur.

Huisman:

Dat is klaar.
Vriend, goeden dag! hier komen wij te gaar
En vragen u eenpaar⁵⁸⁾ spa en vroeg:
Hebt gij geen koren?

Nimmer Genoeg:

Ja ik, koren genoeg.

---

⁵⁸⁾ steeds

Naar mijn gevoeg, meer als hondertig ⁵⁹⁾ lasten
Die ik mag verkoopen en aantasten
Voor alle gasten, die er naar snakken.

Ambachtsman:

Ei, doet mij toch twee of drie zakken,
Om die te verbakken voor mijn eigen huis,
Want mijn kinderkens, helaas! zijn heel confuis
Bij gebrek aan brood, en gansch zonder heil.

Huisman:

En ik had gaarne een achele.

Nimmer Genoeg:

Ik en heb niet veil;
Dat is de peil. ⁶⁰⁾ Zijt gij het wijs?

Ambachtsman:

Hoe zoo toch, vriend?

Nimmer Genoeg:

Ik begeer het niet te verkoopen bij dezen prijs;
Dat is mijn advies, al schijnt het verisinge. ⁶¹⁾

Huisman:

Geldt het nog niet genoeg?

Nimmer Genoeg:

Neen het, ik verwacht onlangs nog al ander rijzinge,
Naar het bewijzinge van mijn brieven,
Die ik ontvang; dus wil ik niemand gerieven,
Noch met koren believeen, ook hoe benepen. ⁶²⁾

Ambachtsman:

Waar gaan wij nu heen?

---

⁵⁹⁾ honderd

⁶⁰⁾ Dat is de stand van zaken.

⁶¹⁾ iets gruwelijks

⁶²⁾ hoe weinig hij ook vraagt

Nimmer Genoeg:

Ik meen een partij naar Frankrijk te schepen;
Zoo heb ik het begrepen zonder vertoven.⁶³⁾
Want daar geldt het honderd kronen en ver daar boven;
Is dat een prove⁶⁴⁾ om te versmaan?

Huisman:

Zou dat mogen wezen?

Nimmer Genoeg:

Ja het in trouwe; binnen Rouaan,
Naar ik heb verstaan, geldt het zoo veel,
En binnen Parijs ofte Rutseel
Is de prijs niet minder de waard' van een plak.⁶⁵⁾

Ambachtsman:

Wilt gij niet veel ontberen, doet mij maar een zak,
Om eenig gemak mijn kinders te doen,
Die van honger en kommer bijna verwoen;⁶⁶⁾
Daar zal ik thuis mee spoen zonder lang dralen.

Huisman:

Wij zullen niet borgen, maar terstond betalen,
Een mijt⁶⁷⁾ zal er niet falen. dus doet ons begeer,
Wij bidden u vriendelijk.

Nimmer Genoeg:

Ik wil niet verkoopen, kwelt mij niet meer,
Neemt elders uw keer; dat is kort bescheid?⁶⁸⁾
Ik wil nu gaan maken mijn dingen gereed,
Dat het koren worde besteed naar Frankrijk te varen,
Zoo mag ik geld en schat overvloedig vergaren.

---

⁶³⁾ dralen

⁶⁴⁾ opbrengst

⁶⁵⁾ geen duit lager

⁶⁶⁾ waanzinnig worden

⁶⁷⁾ oud muntstuk, waarde pl.m. 1/10 ct.

⁶⁸⁾ antwoord

Ambachtsman:

Helaas! buurman, 't is alleleens; ⁶⁹⁾
Waar dat wij loopen, wij vangen niet.

Huisman:

Dat moogt gij wel zeggen; dies ⁷⁰⁾ veel geweens
Ons hangt over 't hoofd met veel verdriet.

Ambachtsman:

Waar gaan wij nu heen?

Huisman:

Wij zijn verspied ⁷¹⁾
Verraan en verkocht van deze fokkers ⁷²⁾
Die niet en zijn dan groote opslokkers
Van de schamele gemeent, zoo men bespeuren.

Ambachtsman:

Deez' wil niet verkoopen!

Huisman:

D' ander missaakt zijn koren, ⁷³⁾
Al zijn van achter tot voren de zolders gevuld.

Ambachtsman:

Wij moeten per fors nog hebben verduid ⁷⁴⁾
Of 't zou nog wezen onz' schuld, zoo als ik meen.

Huisman:

Ik hoop, de Heer zal 't haast verzien ⁷⁵⁾
Laat ons meteen van hier vertien. ⁷⁶⁾

---

⁶⁹⁾ onverschillig

⁷⁰⁾ daarvan, daardoor

⁷¹⁾ overvallen

⁷²⁾ oplichters

⁷³⁾ loochent dat hij koren bezit

⁷⁴⁾ geduld

⁷⁵⁾ zal er haast in voorzien

⁷⁶⁾ vertrekken

Ambachtsman:

Ik ben tevreen;
Laat ons gaan heen, elk naar huis.
Ik hoop, de Heer zal alle abuis ⁷⁷⁾
Zonder confuus van ons ten besten weren;
Want als Hij wil, kan Hij 't dra ten besten keren.

*(In vrome berusting wenden Huisman en Ambachtsman
zich tot God: Hij zal alles ten beste keeren. De regering
acht nu evenwel het oogenblik gekomen in te grijpen.)*

Deurwaarder:

Philippus, koning van Spanje, door Gods genade,
Ook van Sicilië, van Napels ver en na,
Hertog van Oostenrijk buiten iemands schade,
Graaf van Vlaanderen en Holland etcetera,
Alzoo wij vernemen vroeg ende spa,
Dat het gewas dit jaar niet wel is geslegen,
Waar uit te bedenken is groote duurte en scha,
Ook door de muterij ⁷⁸⁾ die men er in plegen,
Waardoor het alree zeer hoog is gestegen,
Om dit te verhoen, zoo gaan wij verbien:
Dat niemand eenig koren door eenige wegen
Uit ons land moet ⁷⁹⁾ voeren voor eenige lien;
Voort alle verkoopen die er mogen geschien
Om 't groote molipolium ⁸⁰⁾ dat men er in zien,
Casseeren ⁸¹⁾ wij ze al en doen ze te niet.
Alle brouwers in onz' landen door dit gebied
Wordt ook bevolen, niet te mogen verbrouwen
De gerst, haver, sucreyen?, hier wel op ziet,
Ten ware dat het mout, dat zij willen behouen,
Uit ander landen kwam ter goeder trouwen,
Dat mogen zij bezigen tot haar believen.
Voort om d' onredelijke rijzinge, die men aanschouwen

---

⁷⁷⁾ onrechtvaardige behandeling

⁸⁰⁾ monopolie

⁷⁸⁾ het verborgen houden

⁸¹⁾ buiten werking stellen

⁷⁹⁾ mag

In koren, in graan, zoo gaan wij brieven
 Alle onze officieren om de armen te gerieven:
 Dat zij 't alle tijden, als het hun dunken zal goed,
 De korenzolders of schuren zonder eenig miskieven ⁸²⁾
 Te visiteeren en te vragen wie 't toekomen moet,
 En wat koren zij vinden meer dan zulk een behoet ⁸³⁾
 Zal de officier daarvan te markt doen dragen
 Zulke kwantiteit, als hij vermoedt
 Oorbaarlijkst ⁸⁴⁾ te zijn op zekere marktdagen,
 En stellen het tot een redelijke prijs, en dat bij behagen
 Van de wethouders, die het zullen taxeeren.

(Ambachtsman en Huisman hooren de jammerklachten van het Koren vanaf de zolder, waarop Nimmer Genoeg en Onverzadigbare Begeerte haar hebben gevangen gezet. Niet over eigen lot klaagt ze, haar bedroeft de ellende, die Nimmer Genoeg en Onverzadigbare Begeerte door hun gelddorst brengen over de armen. Ook Rede faalt in zijn pogen, de graanwoekeraars tot mildere gedachten te brengen.)

Het Koren:

Is het niet wel een jammer om te beklagen,
 Dat ik dus op zolder moet liggen gevangen
 En wordt hier vergeten nachten en dagen,
 Daar 't gemeen volk zoo groot verlangen
 Naar mij heeft, want als de bangen
 Roept het al om koren, jongen en ouwen,
 En ik, die haar last en groot verstrangen ⁸⁵⁾
 Te hulp zoude komen, wordt hier gehouwen
 Van Onverzadigbare Begeerte, zoo men aanschouwen,
 En van Nimmer Genoeg. Deez' twee korendieven
 Doen, dat het gemeen volk in 't benauwen
 Mij dus moeten derven; nu moet ik het brieven, ⁸⁶⁾

⁸²⁾ zonder dat er hun enig kwaad van overkomt.

⁸³⁾ behoeft

⁸⁴⁾ noodzakelijk, het nuttigste,

⁸⁵⁾ groote overweldiging, onderdrukking

⁸⁶⁾ openlijk vermelden

Want ik ben genoeg verleend ⁸⁷⁾ om elk te gerieven,
Zoo dat niemand gebrek behoefde te lijden.
Maar deez' groote katten, die het niet gelieven,
Houden mij op bij menigte aan alle zijden
Op zolders, op spijkers, ⁸⁸⁾ jaren en tijden,
Slechts om haar hongerige roppen ⁸⁹⁾ te verzaan,
Hetwelk is te beklagen zonder vermijden.
Och, waar zal het toe dijen, ik kan het niet verstaan;
Ik ducht, ziet men er niet toe, het zal nog verkwaan. ⁹⁰⁾

Ambachtsman:

Och, hier ligt ge gezolderd en wat wordt er honger geleden
In dorpen, in steden, omdat men u derven!
Wijf en kinderen van honger schier sterven,
Want niemand mag u verwerven, naar dat ik hoor,
Of hij moet wel geld hebben en een rijk kantoor, ⁹¹⁾
En dit slechts door die groote korenbijters,
Die niets zijn dan verslijters
Van 't vleesch en bloed van de schamele gemeent.

Huisman:

Helaas! hoe zal het nog worden beweend!
Mijn hart verkleent, als ik het smake. ⁹²⁾

Het Koren:

Dat de arme mij dus derft is een kleine zake,
Ik zal roepen nog wrake, al schijnt het nu voordeel,
Tot hun eeuwig verderven in 't laatste Godsoordeel,
Als men van hen zal eischen ⁹³⁾ der armen gebrek;
Want ik ben zoowel, hoort wat ik vertrek, ⁹⁴⁾
Voor de schamele gewassen als voor de rijke,

---

⁸⁷⁾ er is van mij genoeg

⁸⁸⁾ korenschuren

⁸⁹⁾ schrokken

⁹⁰⁾ erger worden

⁹¹⁾ Kast voor het bergen van papieren

en waarden.

⁹²⁾ ondervind

⁹³⁾ rekenschap vorderen van

⁹⁴⁾ uitleg

Niemand uitgezonderd, voor al gelijke,
Opdat hij zonder versijcke ⁹⁵⁾ door mij zoude krijgen
Zijn natuurlijke nooddrift, zonder verder te stijgen.
Hoe zou men het verzwijgen? Het waar' niet goed.

Ambachtsman:

O prinsesse, edel koren, gij kent ons gemoed;
Door u worden wij gevoed, alzoo men wel ziet.
Waar gaan wij heen, krijgen wij u niet?
In veel ongeval en verdriet zullen wij geraken,
Mogen wij u niet genaken.

Het Koren:

Wilt zulke reën staken.
Betrouwt den Heer al uw zaken,
Hij zal het wel maken, Hij is almachtig;
Het jaar van zes en vijftigen weest dat indachtig,
Toen de duurte zoo krachtig overal rees.
Heugt u niet, hoe haast dat de Heer toen bewees
Verandering ten beste, en dat wel dra?

Ambachtsman:

Wat dunkt u, buurman, of ⁹⁶⁾ wij gingen tot Rede,
Een man van zeden goed en perfekt,
En baden hem, dat hij gaan wou, eer hij vertrekt,
Tot deez' korenbijters en haar verspreken, ⁹⁷⁾
Misselijk of hij ze mocht besmeken, ⁹⁸⁾
Zulks is wel gebleken in voorleën ⁹⁹⁾ tijden.

Rede (tot Onverzadigbare Begeerte en Nimmer Genoeg):
Waarom houdt gij dan 't koren op, dat God laat wassen,
In uwe kassen zoo schandelijk verborgen,

---

⁹⁵⁾ zonder dat hij zich zorgen hoef
te maken

⁹⁶⁾ indien

⁹⁷⁾ berispen

⁹⁸⁾ Mogelijk zou hij ze tot betere
gedachten kunnen brengen.

⁹⁹⁾ vroegere

En gij door uw duurte zoudt gaarne verworgen
Uw evennaaste, tegen reden en recht.
Wat dunkt u hier van, is deez' zaak nog slecht? ¹⁰⁰⁾
Mij dunkt, zij wekt ¹⁰¹⁾ meer dan men kan vertalen. ¹⁰²⁾

Onverzadigbare Begeerte:

Ik verbie niemand eenig koren te halen;
Men darf op mij niet smalen, 't is maar een versierte. ¹⁰³⁾

Rede:

Is het haar niet genoeg verboon door de groote duurte,
Die gij er met uw muterij in hebt gebrocht?
Hoe zou het van de armen dus werden gezocht
Of eenigszins gekocht? Zij mogen het niet vergelden. ¹⁰⁴⁾

Nimmer Genoeg:

Hoe woudt gij het dan hebben, dat men het bestelde? ¹⁰⁵⁾
Ik wou gij het vertelde hier in 't gemeen. ¹⁰⁶⁾

Rede:

Maar dat elk met een kleine winning ¹⁰⁷⁾ waar te vreen
En geriefde elk een naar recht behooren,
En dat deez' fokkers zulke menigte van koren
Niet opkochten in het klein noch in het groot,
Want met haar tweeën of drieën opslokken ze nu een vloot,
Dat de arme ter nood daar niet uit mag krijgen.

Onverzadigbare Begeerte:

Nu moet ik lachen! Ei, wilt toch zwijgen!
Wat moogt gij dreigen, dat vraag ik nog?
Zou ik niet op mogen koopen, zooveel ik vermag?
Dat is een kwaad aanslag, dat moet gij belijden. ¹⁰⁸⁾

---

¹⁰⁰⁾ zuiver

¹⁰¹⁾ prikkelt

¹⁰²⁾ vermelden

¹⁰³⁾ verzinsel

¹⁰⁴⁾ Zij kunnen het niet betalen

¹⁰⁵⁾ inrichtte

¹⁰⁶⁾ in het openbaar

¹⁰⁷⁾ winst

¹⁰⁸⁾ bekennen

Rede:

Ging het dan kwalijk in voorleên ¹⁰⁹⁾ tijden,
Toen men van zulke fokkerijen ¹¹⁰⁾ niet en wist?
Elk kreeg zijn gerief toen zonder eenig twist;
Daar werd niet gevischt op zulke verbanden. ¹¹¹⁾
Maar nu, helaas! wat er mag belanden,
Komt in weinig handen, als het wel is gebleken,
En die het dan wil hebben, moet het er uit breken
Met kracht van gelde; dat ziet men alle dagen.
Is dit nog redelijk geleefd, ik moet het u vragen?
Beantwoordt deez' aanslagen hier in het kwartier ¹¹²⁾ nu.

Nimmer Genoeg:

Is het niet redelijk? 't Is de manier nu;
Bij zulk bestier nu de koopmanschap staat:
De grootste beurzen hebben de meeste baat.
Ik prijs vroeg en laat mee zulk bescheid.

Rede:

Gij mocht zoo goedkoop hebben gezeid:
Ik prijs d' onredelijkheid en het verderf van de armen:
Dat gaat gij toch zoeken, ik hoor het aan uw termen,
Want als gij, acharme! maar vullen moogt uw krop,
Zoo denkt gij niet om uw naasten, al heeft die nauw drop ¹¹³⁾
Ja brood of sop, gij laat hem bewelven. ¹¹⁴⁾

Onverzadigbare Begeerte:

Wij zorgen voor niemand dan voor ons zelven;
Verder willen wij niet delven, ¹¹⁵⁾ verstaat gij die zaken?
En wat gij praat, anders zult gij ons niet maken;
Dus uw reden wilt staken. Adieu! wij gaan drijven. ¹¹⁶⁾
En zoo als wij zijn, zoo passen wij te blijven.

---

¹⁰⁹⁾ vroegere

¹¹⁰⁾ oplichterijen

¹¹¹⁾ listige handelwijze

¹¹²⁾ op deze plaats

¹¹³⁾ nauwelijks een druppel

¹¹⁴⁾ gij laat hem aan zijn lot over

¹¹⁵⁾ graven; er niet op ingaan

¹¹⁶⁾ aan 't werk

Rede zal zich nu wenden tot 's konings raad, om een „prijszetting” te verkrijgen. Ambachtsman en Huisman bidden Gods zegen af over zijn pogingen.)

Rede:

Ik, Rede, zal haar raan ¹¹⁷⁾ te ordineeren een zettinge,
Om het koren zoo te stellen op een zekeren prijs,
Daar niet boven te geven, dat is mijn avijs. ¹¹⁸⁾
Op groote peine, ¹¹⁹⁾ al zoude het haar spijten.

Huisman:

Hoe zouden die korendieven dan roepen en krijten,
Op haar tanden bijten al even onzachtig!

Rede:

Waarom is ons koning niet zoo machtig
Als Engeland, Portugal en ander steden,
Daar men lichtelijk een zetting over het land verbreedten,
En dat met reden, om een kwaar ¹²⁰⁾ te voorkomen.

— — — — —

Ik, Rede, ga zelf ten hoof nu strijken,
Om haar praktijken zoo te doen zwichten;
Bidt God den Heer, dat Hij wil verlichten
Het hart der prinsen en des konings raad
Opdat ze met rede vroeg en laat
Zulk bedrog en kwaad mogen uitwrijven,
Als de korenkoopers nu dagelijks bedrijven.

Ambachtsman:

O Heer der Heeren omnipotent, ¹²¹⁾
Die al het regiment ¹²²⁾ der wereld doorziet,
Niets is er verborgen, ver of omtrent,
Of het is U bekend, ook wat er geschiedt.

---

¹¹⁷⁾ aanraden

¹¹⁸⁾ advies

¹¹⁹⁾ Op zware straf

¹²⁰⁾ erger

¹²¹⁾ almachtig

¹²²⁾ bestuur, heerschappij

Slaat toch uw oogen op ons verdriet,
Daar wij, helaas! mee zijn belaan;
Gij zijt ons troost, ons eenig onthiet, ¹²³⁾
Daar wij in nood toe mogen gaan.
O kenner der harten, wilt ons voorstaan,
U roepen wij hier aan in dit krijt. ¹²⁴⁾
Ontfermt ons, Heer, in deez' duren tijd!

Huisman:

Heere almachtig, doet op ¹²⁵⁾ de ooren
Van ons konings raad, geef haar verstand
En volkomen wijsheid om naar rede te hooren,
Opdat ze voorzichtig ¹²⁶⁾ aan elken kant
In deze benauwdheid, die er is op hand,
Zich moge gedragen, en dat tot welvaren,
Van de schamele gemeente, die hier in het land
Bedruktelijk leven als arme dienaren
Door gebrek aan koren, dat haar doet bezwaren,
Hierom is ons verklaren ¹²⁷⁾ tot u met vlijt:
Ontfermt ons, Heer, in deez' duren tijd!

Prinse.

O mogende prinse, die niet versmaadt
Het gebed van den arme, zoo het wel is bevonden,
U roepen wij aan, vroeg en laat,
Weest ons voorstander tot alle stonden
In deze ellende, al zijn ons zonden
Oorzaak van die, ¹²⁸⁾ Gij moet ons helpen,
Wij zijn Uw kreatuurkens, ¹²⁹⁾ Gij kent ons gronden, ¹³⁰⁾
Zonder U zijn wij niet dan arme welpen
En slijm der aarde, ja min dan schelpen,
Dus om ons lijden te stelpen roepen wij subbiyt: ¹³¹⁾
Ontfermt ons, Heer, in deez' duren tijd!

Lauris Jansz., fecit anno 1565, den 4 November.

---

¹²³⁾ onze eenige hulp

¹²⁴⁾ gebied; ook worstelperk

¹²⁵⁾ open

¹²⁶⁾ verstandig

¹²⁷⁾ bede

¹²⁸⁾ n.l. van deze ellende

¹²⁹⁾ schepselen

¹³⁰⁾ gemoed

¹³¹⁾ aanstonds

Cornelis Everaert

Uit : GEMEENE NERINGE

Personen:

GEMEENE NERINGE, *de lakenfabrikant*

ZULK SCHAMEL, *de arbeider*

ELCKERLYC, *de consument*

JUSTITIE, *de overheid?*

PROVISIE, *voorzienige overheidszorg*

Gemeene Neringe:

Waar zijt ge, knape?

(Zulk Schamel als knecht van Gemeene Neringe, beladen met een gesloten mars, geheeten Alle Dingen¹⁾.)

Zulk Schamel:

Hier ben ik, vrouwe.

Als dienaar getrouwe met gunstig betooge.²⁾

Gemeene Neringe:

Wel knecht, hoe staat het?

Zulk Schamel:

Al dor en droge.

Men kon wel een zwavelstok aan mij ontsteken.

Gemeene Neringe:

Waarover klaagt ge?

Zulk Schamel:

Van alle gebreken.

Benauwte³⁾ houdt mij in der zorgen butele(?)

---

¹⁾ Hier en verder: allerlei geweven goederen, die zich in de gesloten mars bevinden, d.w.z. onverkoopbaar zijn.

²⁾ tot uw dienst bereid

³⁾ nood

Gemeene Neringe:
Ei, magere harst ⁴⁾).

Zulk Schamel:
Ik zeg, ik rutele ⁵⁾
Gelijk een francijn ⁶⁾ voor het vuur gedroogd.

Gemeene Neringe:
Zulk Schamel heeft zich somtijds fier getoogd. ⁷⁾
Maar zijn staat hem nu behaget smal.

Zulk Schamel:
Licht Geladen mij dagelijks naast stapt. ⁸⁾

Gemeene Neringe:
Hoe dat?

Zulk Schamel:
Door u. Gij wordt zoo fel vroed ⁹⁾
Gemeene Neringe. Winning noch werk
Vind ik aan u.

Gemeene Neringe:
Sober wasdom ¹⁰⁾ doet karige rekening maken.
Gij moest overwegen met aandacht dit.

Zulk Schamel:
Waar ligt het aan?

Gemeene Neringe:
Dat ik achter vente zit
Van Alle Dingen, bij dat ik plochte ¹¹⁾).

---

⁴⁾ scharminkel

⁵⁾ kraak

⁶⁾ perkament

⁷⁾ getoond

⁸⁾ Armoede vergezelt me dagelijks.

⁹⁾ buitengewoon zuinig

¹⁰⁾ Kleine winst

¹¹⁾ minder debiet heb dan vroeger

Want Elckerlyc, die Alle Dingen bij mij kochte
Begeert nu wol, linnen noch doek.

Zulk Schamel:

Ik hoop, het zal niet lang duren,
Dat Alle Dingen door Elckerlyc worden versteken ¹²⁾).

Gemeene Neringe:

Ja, maar Gemeene Neringe lijdt gebreke
Dus kan ik u niet meer aan het werk stellen,
Maar geef u ontslag in dit seizoen, ziet.

Zulk Schamel:

Gemeene Neringe, wilt dat doen niet,
Dat woord maakt mij in het hart snevende ¹³⁾.
Gij hebt mij zoo lang gehouden levende,
Om de genegenheid van mijnen dienste.

Gemeene Neringe:

Ik zou u gaarne zijn de gevrienste,
Mocht op Alle Dingen profijt naar mijn zin zienen. ¹⁴⁾

Zulk Schamel:

Ik zal u liever een penning minder dienen,
Hoewel mij benauwte ¹⁵⁾ veel gekwels biedt.

Gemeene Neringe:

Al gaf ik u werk, ik heb het geld niet,
Om u te betalen.

Zulk Schamel:

Ik zal in betaling gaarne waren nemen.
Al verlies ik er aan, ik zal mij doen te verstaan ¹⁶⁾.
Het is beter wat te doen dan ledig te gaan.

---

¹²⁾ geminacht

mijn zaken maar beter gingen

¹³⁾ rampzalig

¹⁵⁾ nood

¹⁴⁾ Ik zou u gaarne ter wille zijn, als

¹⁶⁾ ik zal 't trachten te begrijpen

Gemeene Neringe:

Uit compassie ¹⁷⁾ zal ik het nog ten beste doen.
Mij deert het, dat ik om profijt niet weet u waar te jagen.

Zulk Schamel:

Ik zou....

Gemeene Neringe:

Wat?

Zulk Schamel:

Alle Dingen nadragen
Elckerlyc, waar hij frequenteert naar zeden:
t' Antwerpen, te Berge of in andere steden.¹⁸⁾
Het wordt beter dan dat Alle Dingen bij u vermoste ¹⁹⁾.

Gemeene Neringe:

Ja, maar 't wordt Zulk Schamel ten grooten koste.

Zulk Schamel:

Aan het verkoopen nochtans de bate ligt.
Doet mijn raad en wilt naar mijn woord spoen.
En laat ons alom Alle Dingen voort doen.
Het is zeker het best, dat gij hier uw kraam recht ²⁰⁾.

(Gemeene Neringe helpt Zulk Schamel de mars afdoen en geeft hem een laatste waarschuwing voor Elckerlyc komt.)

Gemeene Neringe:

En voegt u lichtelijk om mijn gerieven.

Zulk Schamel:

Ik zal volbrengen al uw gelieven.
Want Zulk Schamel, wien benauwte nijpt,

---

¹⁷⁾ medelijden

¹⁸⁾ Elckerlyc de koopwaar nadragen in de plaatsen, die hij gewoonlijk bezoekt.

¹⁹⁾ vervuilde

²⁰⁾ opricht

Moet nu dansen zooals gij pijpt.
Om werk te bidden Zulk Schamel bedocht is.

Gemeene Neringe:

Goed voorgedaan wel half verkocht is.
Ik zie Elckerlyc.

(Veel succes heeft Zulk Schamel bij Elckerlyc niet. Elckerlyc, de consument, oefent scherpe kritiek op alle kleedingstukken, die hem worden voorgelegd. Ten slotte trekt Gemeene Neringe zich terug, hij sluit zijn fabriek en Zulk Schamel, de arbeider, ziet nergens uitkomst meer.)

Zulk Schamel:

Helaas! Nu weet ik geen raad.
Blijft Neringe van hier verdreven,
Zulk Schamel weet niet waar bij te leven.
Och Elckerlyc, Zulk Schamel heeft het zoo kwaad.
Waar hij hem keert, noord, west, zuid, oost,
Alomme luttel of geenen troost.
Maar door Elckerlyc verjaagd, versteken,
Geschandaliseerd, zooals is gebleken,
Als waar' het een tijd van martyrisatie ²¹⁾.

Elckerlyc:

Zulk Schamel, om te stelpen uw tribulatie ²²⁾
Ik zag niets beters in mijn gedachten, weet, ²³⁾
Dan dat gij Justitie zelve uw klachten deed.
Zij zal u om te hooren niet versmaden.

Zulk Schamel:

Waar' dat 't best?

Elckerlyc:

Het kan niet schaden.

---

²¹⁾ Alsof 't een tijd van foltering was.

²²⁾ kommer

²³⁾ begrijp je

(Zulk Schamel overwint zijn aanvankelijke aarzeling en wendt zich in zijn wanhoop tot Justitie, de Overheid?, om haar te bidden, maatregelen te nemen, waardoor er een einde aan zijn ellende komt. Maar de „Voorzienige Overheidszorg” (Provisie) slaapt, en alle pogingen om haar te wekken blijven vruchteloos. Patiëntie, geduld — daarmee tracht Justitie Zulk Schamel tevreden te houden. Voorspoed en Welvaart zullen eerst terugkeeren, als Elckerlyc zijn zondig leven opgeeft.)

Justitie:

Wat is uw begeeren?

Zulk Schamel:

Wilt toch goedgunstig wezen.

Zulk Schamel, Adams geboren zaad,

Die door de schuld van Neringe verloren gaat.

Justitie, wilt toch op zijn deringe gissen.²⁴⁾

Want moet Zulk Schamel lang Neringe missen,

Zoo blijft hij in armoede met druk deurvriert²⁵⁾.

Justitie:

Zulk Schamel, wilt gij wijten mij

Dat van u Neringe is verjaagd?

Zulk Schamel:

Neen ik, in trouwe.

Och Justitie, ik kan niet voorderen²⁶⁾

Vind ik bij u geen secours²⁷⁾, ik moet verflauwen²⁸⁾.

Justitie:

Omdat ik gehoord heb van uw benauwen,

Zulk Schamel, heb ik intentie

Dat men u helpen zal uit 's lijdens bedwang.

---

²⁴⁾ aandacht schenken aan zijn kommer

²⁷⁾ hulp

²⁵⁾ doorschroeid

²⁸⁾ den moed verliezen

²⁶⁾ vooruitkomen

Zulk Schamel:

Och Justitie, het beidt ²⁹⁾ zoo lange,
Dus Zulk Schamel den zin ontvreedt.³⁰⁾

Justitie:

Weest patient wat.
Het moet van boven komen
Door de goddelijke inspiratie.
Ik vrees, gij vallen in meer versijk ³¹⁾ zult.

Zulk Schamel:

Bij wat causen?³²⁾

Justitie:

Bij Elckerlyc's schuld,
Die dagelijks in groote zonden leeft,
Die kleine liefde t' allen stonden heeft
Tot zijnen Heere, tot zijnen God,
En tot zijn nevenmensen naar het goddelijk gebod.

Zulk Schamel:

Het is geen wonder, als is God ontpayt waen.³³⁾
Zooals Elckerlyc in zonden leeft onbehoorlijk.

Justitie:

Tenzij Gods gramschap gestoorlijk ³⁴⁾
Door Elckerlyc met leedschap ³⁵⁾ en bédinge
Weder gebracht wordt tot paisige vrede,³⁶⁾
Provisie, Zulk Schamel, pijn hier op te roeken
Zal niet rijzen om Oorboor te zoeken.³⁷⁾
Aldus, Zulk Schamel:
Elckerlyc moet zich beteren, zal Neringe komen
Dit is van onze meening het rechte besluit.

---

²⁹⁾ duurt
³⁰⁾ Daardoor verliest Z. S. zijn ge-
moedsrust.
³¹⁾ ellende
³²⁾ Door welke oorzaak?
³³⁾ als God, helaas, vertoornd is

³⁴⁾ verstoord
³⁵⁾ berouw
³⁶⁾ vrede
³⁷⁾ Tenzij enz., zal de Voorzienige
Overheidszorg niet uitgaan om voor-
spoed te brengen.

EEN LIEDEKEN VAN WEYNKEN CLAESDOCHTER

De Heer moet zijn geprezen
Van zijn goedertierenheid,
Dat hij altijd wil wezen
Bij die nieuw zijn verrezen,
En hebben 't kwaad afgeleid.

Dit mag men klaarlijk sporen
Aan de vrouwe Weynken Claes,
Uit God zijnde geboren,
Wiens woord zij had verkoren,
Tot haarder troost ende solaes.¹⁾

Gevaan²⁾ liet men haar bringen
In Den Haag voor d' Overheid,
Met vragen zij haar aangingen,
Of zij bleef bij de dingen,
Die zij voorheen had gezeid.

„'t Geen, dat ik heb gesproken,
Blijf ik vast bij”, heeft zij verklaard;
Zij mochten het vuur wel stoken,
Om³⁾ branden ende rooken,
Zij was daar niet voor vervaard.

Een was er, die daar taalde,⁴⁾
Vraagde nog van 't Sacrament,
Daarop Weynken verhaalde,
Dat ('t) meel was, dat men maalde,
En 't brood eenen duivel blend.⁵⁾

Hij zeide: „Gij moet sterven
Is 't zaak, dat gij hierbij blijft”;

---

¹⁾ hoogste geluk

²⁾ gevangen

³⁾ om te

⁴⁾ sprak

⁵⁾ dom

Maar om 't rijk Gods te erven
En de kroon te verwerven,
Was zij door Gods kracht gestijfd.

Dus is 't oordeel gegeven,
Dat zij zou worden verbrand,
Maar door Gods geest gedreven,
Gaf zij willig haar leven
Over in des Heeren hand.

De monnik zag men loopen
Om de vrouwe, met zijn kruis.
De leugenen met hoopen,
Ging hij aldaar ontknoopen,⁶⁾
Om haar te brengen tot confuijs.⁷⁾

Hij haar alzo zeer kwelde,
Dat ('t) jammer was en verdriet;
De beul dies ook ontstelde,⁸⁾
„Moeder” (was zijn vermelden),⁹⁾
„Laat u van God trekken niet.”

Zij hielp den pulver steken
Zelf tot haren boezem in;¹⁰⁾
Ziet wat daar is gebleken,
Van zelf is zij gestreken¹¹⁾
Tot den paal, als een heldin.

Sprak: „Zal ik niet afvallen,
En staat de banke ook vast?”
Daar ging de monnik rallen,¹²⁾
En had, met zijn loos kallen,
De vrouw nog gern verrast.

---

6) aan den man brengen
7) verwarring
8) ergerde zich ook zeer
9) waren zijn woorden

10) om den dood te verhaasten en het
lijden te verkorten
11) gegaan naar
12) kletsen

Maar zij ging zich zelf voegen
Zeer blijdelijk aan den paal,
Wel ging 't naar haar genoegen,¹³⁾
Maar de Sophisten wroegen¹⁴⁾
En de godloozen allemaal.

De beul trad aan om worgen,
Toen sloot zij haar oogen fijn,¹⁵⁾
Hebbende in 't hert verborgen
Een trooster, niet om zorgen,¹⁶⁾
Verlangende thuis te zijn.

Dus liefelijk ontslapen
Is Wendelmoe in den Heer
Maar monniken en papen,
Die naar 't Christenbloed gapen
Verzaad worden zij nimmermeer.

Uit: *Het Offer des Heeren.*

---

¹³⁾ zij had van deze wereld reeds afscheid genomen.

¹⁴⁾ Maar de Sophisten (d.z. zij, die schijnware praatjes verkoopen) waren vol wroeging.

¹⁵⁾ schoon

¹⁶⁾ waardoor zij niet bevreesd behoefde te zijn

Uit: EEN LIEDEKEN VAN JACQUES

Als ik daar was gekomen,
Zeer lieflijk hij mij groet.
Zijn hart heb ik niet vernomen, ¹⁾
Want hij sprak tot mij zoo zoet.

Terwijl deed hij halen
Den deurwaarder, ²⁾ die kwam an.
Spijtig sprak hij daar voor allen:
„Vangt hem, ziet, hier is de man!”

Daar deed hij mij aantasten
En heeft gesproken: „Houdt vast.”
Zij hebben gezocht met haasten
Ende mij rondom betast.

Toen zaid' ik: „O, mijn heere,
Wat hebt gij nu gedaan.
Gij doet u zelve groot oneere,
Dat gij mij dus hebt verraan.

Ik heb op u mijn leven
Betrouwd, en al mijn goed.
Hoe zijt gij dus ontrouw beseven, ³⁾
Dat gij zoo staat naar mijn bloed?”

Hij sprak: „Ik moest u vinden.
Mijn eed heb ik gedaan.
Nu zijt tevreden, laat u binden;
Op 't Huis moet gij met mij gaan.”

Toen ging hij mij daar lezen
Zijn wreede tyrannische macht. ⁴⁾
En na dat inhoud van dezen,
Heeft hij nog naar vier mans gevraagd.

---

¹⁾ Ik heb niet gemerkt, wat er in zijn
hart omging.

²⁾ deurwachter

³⁾ bevonden

⁴⁾ volmacht.

„Ik wil ze niet bedragen, ⁵⁾
Maar hebt gij in eenig oord,
Iemand over mij hooren klagen?”
Hij sprak: „Dat heb ik niet gehoord.

Gij zijt niet gevangen,
Om eenige misdaad zwaar.
Maar gij hebt ketters aangehangen.”
„Mijn heeren, 't en is niet waar.”

„Zijt gij ook niet een herdooper?”
„Neen ik, mijn heeren, hoort mij:
Een doope hebbe ik alleen proper
Ontvangen naar 's Heeren woord vrij.” ⁶⁾

Ende naar de Roomsche Kerke,
Hebben zij mij gevraagd.
„Dat en is niet Godes werke”,
Heb ik daar op gewaagd.

Als ik daar zat gevangen,
Kwam binnen mijn huisvrouw.
Toen werd mij al zoo bange,
Als ik zag haar droefheid en rouw.

De deurwaarder met hardhede
Stond tegen en stiet haar van mij.
Veel waren daar die weenden mede,
En baden: „Och, laat ze komen bij.”

't En mocht niet lange duren.
Zij was bevaan met kind. ⁷⁾
Als ik haar zag aldus treuren,
Sprak ik: „Och, gaat thuis, mijn bemind’.

---

⁵⁾ beschuldigen of in het ongeluk
storten

⁶⁾ edel
⁷⁾ zwanger.

Troost u nu in den Heere,
Om Gods woord ben ik gevaan.
't En zal u niet zijn tot oneere,
Want ik hebbe niemand misdaan."

Zij antwoordde mij: „De Heere
Sterke u in der waarheid.
Strijd vromelijk tot Zijner eere:
De kroone is u bereid.

Och, mocht ik bij u sterven,
Dat waar' mij een groote vreugd,
En bij u 't leven beërven,
Mijn hart zou zijn verheugd."

„Och, zuster uitverkoren
En hebt toch geen verdriet,
Al moet ik nu wat treden vore
De wille des Heeren geschiedt."

De deurwaarder mocht niet lijden.
„Ras gaat van hier", heeft hij vermond.
Ik zeide: „Och laat God betijden,
Met ons nog een kleine stond."

Daar worden wij gescheiden
Van een met groote droefheid.
De Heere wil ons bereiden
Blijdschap in der eeuwigheid.

Jacques heeft dit gezongen,
Daar hij lag gevangen zwaar.
Geweldig is hij doorgedrongen,⁸⁾
En rust nu onder den Altaar.

Uit: *Een Lietboecxken, tracterende van den Offer des Heeren.*

---

⁸⁾ Met groote geestkracht is hij door   in het eeuwig heil.
den smartelijken doodsstrijd gedrongen

Uit: DE HEER IS KONING IN ISRAËL

De Heer is Koning in Israëel
Des verblijden wij van herten zeere!
Hij komt ons bald ¹⁾ op met vlijt zeer snel,
Te verlossen immer meere!
Die nu hier zijn in druk
En in ongeluk,
Van dezer wereld plein, ²⁾
Zij worden nog verblijd certein, ³⁾
In God den Vader, den Ouden,
Als de Heer het Oordeel zal houden.

Gij armen dezer wereld bloot,
Wilt niet kleinmoedig werden: ⁴⁾
Gij wordt nog rijk aan macht zeer groot,
De serpente zult gij verterden. ⁵⁾
Uw oogen zullen nog zien
De stoute godlooze liên, ⁶⁾
Die hier met Babel zijn een,
Op de aarde als drek vertreen.
Als geëind zullen zijn haar tijden,
Dan zult gij met vreugden verblijden.
De armen en ellendigen versmaad,
Die van 's menschen hulp zijn verlaten,
Zullen vroolijk zijn in den Heere, verstaat,
Al schijnen zij nu te verwaten. ⁷⁾
Als der tyrannen geschal
Een einde hebben zal
Ende als 't al is gedaan
Met de spotters, die haast zullen vergaan.
Als vernield zijn die d'armen kwellen,
Die nu wakker zijn om hen te vellen.

Uit: *Een Geestelijck Liedtboecxken*, deur David Jorisz.

¹⁾ Hij zal spoedig verrijzen om ons..

²⁾ van deze wereld

³⁾ zeker

⁴⁾ worden

⁵⁾ vertreden

⁶⁾ menschen

⁷⁾ te zeer in de ban gedaan, ver-
stooten

TITELBLAD VAN HET „GEUSEN LIEDEN BOECKKEN“
 NAAR DE TWEDE UITGAVE VAN 1588

GEUZENLIEDEREN

GENTSCH VADER-ONZE *)

(tegen Alva)

Helsche duivel, die te Brussel zijt.
Uwen naam ende faam zij vermaledijd,¹⁾
Uw rijk verga zonder respijt,²⁾
Want ³⁾ heeft geduurd te langen tijd.
Uwen wille zal nièt geworden⁴⁾,
Noch in hemel noch op erden;
Gij beneemt ons heden ons dagelijksch brood,
Wijf ende kinderen hebben het groote nood;
Gij en vergeeft niemand zijn schuld,
Want gij met haat ende nijd zijt vervuld;
Gij en laat niemand ongetempteerd⁵⁾,
Alle de landen gij perturbeert⁶⁾.

O Hemelsche vader, die in den hemel zijt,
Maakt ons dezen helschen duivel kwijt,
Met zijnen bloedigen, valschen raad,⁷⁾
Daar hij mede handelt ⁸⁾ alle kwaad,
Ende zijn Spaansch krijgsvolk allegaar,
't Welk leeft of zij des duivels waar'.

---

*) HET ONZE-VADER

(Mattheus VI: 9—13)

Onze Vader, die in de Hemelen zijt,
Uw naam worde geheiligd;
Uw koninkrijk kome;
Uw wil geschiede, gelijk in den Hemel
alzo ook op de aarde;
Geef ons heden ons dagelijksch brood;
En vergeef ons onze schulden

Gelijk ook wij vergeven onzen schulde-
naren;
En leid ons niet in verzoeking,
maar verlos ons van den booze;
Want Uw is het Koninkrijk,
en de Kracht, en de Heerlijkheid
In der Eeuwigheid.
Amen.

- 1) vervloekt
- 2) uitstel
- 3) Want het
- 4) geschieden

- 5) ongeplaagd
- 6) brengt gij in onrust
- 7) de z.g. Bloedraad
- 8) bedrijft

TROOST-LIEDEKEN DER PAPEN ONDERLAGE ¹⁾

Pater grijpt toch eenen moed,
En kust eens uw abdisse.
Al liggen wij nu onder de voet,
Wij hooren nog dagelijks misse.
Wij hopen wij zullen,
Ons buikskens nog vullen,
Wat lekkers doen smullen,
Deur brieven, deur bullen,
Al zijn wij nu verjaagd.
Uw kappers, lamoenen,
Uw kiekskens, kapoenen
En zijn niet al geknaagd. ²⁾

Uw vischkens ook, zeer net gebraan,
Met sauskens overgoten;
Anijs, sukade wel gedaan,
Tegen den wind besloten: ³⁾
Uw kuchen, uw kuimen ⁴⁾
Uw hoesten, uw pluimen,
Zal ik u doen ruimen,
Door suiker en pruimen,
Dùs zult gij zijn getoefd ⁵⁾
Een beddeken zachte,
Om slapen bij nachte,
En dat daar toe behoeft.

Koekskens, vijgen en rozijnen
Om soberlijken te vasten:
Uw zuipen zoet van Rijsche wijnen,
Die 't harteken niet belasten,
Die zal ik u maken,

---

¹⁾ Troostliedje voor de priesters bij
hun val of voor de priesters onderling.

²⁾ Zijn nog niet geheel opgegeten.

³⁾ Tegen benauwde opgeblazenheid

⁴⁾ klagen

⁵⁾ onthaald

En lustig doen smaken,
Uw lipskens, uw kaken,
Zal ik er doen blaken;
Dus paterken, weest gerust
Van zwaarheid en smarten,
Of druk van der harten,
En doet al wat u lust.

Uw lenden-kusken wel geheet,
Een stoofken onder uw voeten,
's Morgens vroeg eer gij u kleedt,
Zal ik u komen groeten,
En zeggen als mater:
Goeden dag, lieve pater,
Belieft u wat water,
Te wasschen uw snater?
Wat dient er dan meer gezeid:
Te zeggen met stuipen ⁶⁾
Belieft u te zuipen
Een eiken, versch geleid?

Princelijke pater fraai,
Al moeten wij sobereeren, ⁷⁾
Ons rolleken krijgt nog eenen draai, ⁸⁾
Wij zullen nog domineeren,
Want princen en graven
Die rijden en draven,
Deur giften en gaven
Als knechten en slaven,
Voor ons al in den strijd,
Wij hopen de renten,
Van onze conventen
t' Ontvangen in korten tijd.

---

⁶⁾ met beleefde buigingen

⁷⁾ ingetogen leven

⁸⁾ De bal rolt nog wel een anderen
kant op

DANS-LIEDEKEN, ZONDER HETWELK 'T SPEL NIET VOLMAAKT ZOUDE ZIJN

Antechrist is geboren,
Dat rijke Gods wil hij verstoren
En maken onvree,¹⁾
Uit den duivel is hij geboren,
Zijn dienaars mee.

Hij verbiedt de spijs al op den ban,
Hij consenteert het wijf en man,
Als hij aan geld geraken kan,²⁾
Daar hij 't om dee.
Uit den duivel is hij geboren,
Zijn dienaars mee.

Hij verbiedt te trouwen echte wijven,
Hij laat wel hoererie bedrijven,
Als hij mag krijgen de ronde schijven
Daar hij 't om dee.
Uit den duivel is hij geboren,
Zijn dienaars mee.

Hij wil voor ons den Hemel sluiten,
Zèlve moet hij er blijven buiten,
Met alle zijn gekapte guiten.³⁾
Zijn oordeel is ree.⁴⁾
Uit den duivel is hij geboren,
Zijn dienaars mee.

---

¹⁾ En vijandschap verwekken, n.l. tegen het rijk Gods.

²⁾ Op straffe van den ban verbiedt hij de spijs, maar als men er voor be-

taalt, laat hij het gebruik toe.

³⁾ monniken

⁴⁾ Zijn vonnis is geveld.

EEN LIEDEKEN GEMAAKT DOOR M. ARENT DIRKSZ VOS,
IN ZIJN LEVEN PASTOOR IN DE LIER

Slaat op den Trommele van dirredomdeine,
Slaat op den Trommele van dirredomdoes:
Slaat op den Trommele van dirredomdeine,
Vive le Geus, is nu de loes.¹⁾

De Spaansche pokken,²⁾ licht als sneeuwvlokken,
De Spaansche pokken, loos ende boos:
De Spaansche pokken, onder 's Paus' rokken,
De Spaansche pokken groeien altoos.

De Spaansche Inquisitie, voor God malitie³⁾
De Spaansche Inquisitie, als draaksbloed fel:
De Spaansche Inquisitie, gevoelt punitie,⁴⁾
De Spaansche Inquisitie, ontvalt haar spel.⁵⁾

Vive le Geus, wilt Christelijk leven,
Vive le Geus, houdt fraaien moed:
Vive le Geus, God behoed' u voor sneven,
Vive le Geus, edel Christen bloed.

De Paus en Papisten, Gods hand doet beven,
De Paus en Papisten, zijn t' einden haar raad:
De Paus en Papisten, wreed boven schreven,⁶⁾
Gij Paus en Papisten, zoekt nu aflaat.⁷⁾

Aflaat in tijds nog, Gods woord te krenken,
Aflaat in tijds nog uw goddeloos spel:
Aflaat in tijds, ook wilt u bedenken,
Aflaat in tijds, en valt God niet rebel.⁸⁾

---

¹⁾ Leve de Geus, is nu de leus.

²⁾ letterlijk: syphilis. In dit vers wordt bedoeld: zooals de syphilis in 't geheim voortwoekert, zoo werkt het verderf heimelijk in de Roomsche kerk verder en verder voort.

³⁾ boosheid

⁴⁾ wordt nu gestraft

⁵⁾ verliest haar kans

⁶⁾ boven mate

⁷⁾ Hier en in het volgende vers: woordspeling tusschen: aflaat = vergeving en aflaat = laat af, houdt op.

⁸⁾ komt niet in opstand tegen God.

't Zwaard is getrokken, certein *) Gods wraak naakt,
't Zwaard is getrokken, daar Johannes van schrijft:
't Zwaard is getrokken, dat Apocalipsis maakt naakt,
't Zwaard is getrokken, gij wordt nu ontlijfd.

't Onschuldig bloed, dat gij hebt vergoten,
't Onschuldig bloed, roept over u wraak:
't Onschuldig bloed te storten heeft u niet verdrotten,
't Onschuldig bloed, dat dronkt gij met den draak.

Uw vleezen arm, daar gij op betrouwde,
Uw vleezen arm, bezwijkt u nu:
Uw vleezen arm, die uw huis bouwde,¹⁰⁾
Uw vleezen arm, wijkt van u schuw.

---

*) zeker

¹⁰⁾ daar gij uw macht aan ontleendet

VAN DEN TIENDEN PENNING

O Heere, wilt u erbarmen
Over 't zuchten en karmen
Van ons, armen, eenpaar ¹⁾
Want wij zijn in groot lijden,
O Heer, wilt ons bevrijden
Uit deez' benauwdheid zwaar.

O Heer, wilt van ons weeren,
Die den Tienden Penning begeeren
Die 't land regeeren fel:
En uw volk overlasten:
Ontslaat ons deze gasten,
En van zoo groot gekwel.

Haar hoofd is Duck de Alve,
De Paus die staat het halve, ²⁾
Om 't land te berooven onzoet

---

¹⁾ allen te zamen

²⁾ neemt de helft voor zijn rekening

Leggen zij listige lagen.
O Heer, wilt ze verjagen,
Dit snood Spaansche gebroed.

Zijn dit niet fraai gezellen,
Zij nemen wol en vellen,
Al van ons schaapkens slecht,
Die langs den dijke loopen, ⁸⁾
O Heer, laat ze bekoopen
Zeven dubbel haar onrecht.

Gij zegt, O Heer van allen,
Dat Babel is gevallen,
Komt, maakt uw woorden waar:
Laat nu den slag gebeuren,
Dat Babylon zal treuren,
Met zijn valsche dienaar.

O Heere God almachtig
Uw woorden zijn waarachtig,
Zoo Johannes schrijft openbaar:
Dat hare val zal komen
In een ure, dan zal men romen ⁴⁾
Uwe woorden voorwaar.

Wee u, moorders onreine,
Die zulk vreemd gespuis vileine, ⁵⁾
Zoo trouwlijk bijstand doet,
Om uw trouwe naburen ⁶⁾
Te vernielen en verscheuren
Als wolven zeer verwoed.

---

⁸⁾ van de onnoozele, onschuldige
armen n.l.

⁴⁾ roemen

⁵⁾ kwaadaardig
⁶⁾ naburen

WILHELMUS VAN NASSAUWE

Kort nadat Graaf Lodewijk van Groningen opgebroken ende Van Jemmingen verdreven was, is de Prince van Oranje naar de Maze getogen.

Een nieuw Christelijk lied, gemaakt ter eere des Doorluchtigsten Heeren, Heere Wilhelm Prince van Oranje, Grave van Nassau, Patris Patria, mijnen G. Vorsten ende Heeren. Waarvan de eerste Capitaal letters van elk vers zijner F. G. ¹⁾ name meebrengen.

Wilhelmus van Nassauwe
Ben ik van Duitschen ²⁾ bloed,
Den vaderland getrouwe
Blijf ik tot in den dood:
Een Prince van Oranje
Ben ik vrij ³⁾ onverveerd,
Den Koning van Hispanje
Heb ik altijd geëerd.

In Godes vrees te leven
Heb ik altijd betracht.
Daarom ben ik verdreven
Om land, om luid gebracht: ⁴⁾
Maar God zal mij regeeren
Als een goed instrument,
Dat ⁵⁾ ik zal wederkeeren
In mijnen regiment. ⁶⁾

Lijdt u ⁷⁾ mijn onderzaten
Die oprecht zijn van aard,
God zal u niet verlaten,
Al zijt gij nu bezwaard:

---

¹⁾ Fürstlichen Gnaden (Vorstelijke Genade)

²⁾ Nederlandschen

³⁾ gansch

⁴⁾ Beroofd van land en volk.

⁵⁾ Zoodat

⁶⁾ stadhouderschap

⁷⁾ Weest geduldig

Die vroom begeert te leven
Bidt God nacht ende dag,
Dat Hij mij kracht wil geven
Dat ik u helpen mag.

Lijf en goed al te zamen
Heb ik u niet verschoond,⁸⁾
Mijn broeders, hoog van namen
Hebben 't u ook vertoond:⁹⁾
Graaf Adolf is gebleven,
In Friesland in den slag,
Zijn ziel in 't eeuwig leven
Verwacht den jongsten dag.¹⁰⁾

Edel en hoog geboren
Van keizerlijken stam:
Een Vorst des Rijks verkoren¹¹⁾
Als een vroom Christen man,
Voor Godes woord geprezen,
Heb ik vrij onversaagd,
Als een held zonder vreezen
Mijn edel bloed gewaagd.

Mijn schild ende betrouwen
Zijt Gij, o God, mijn Heer,
Op U zoo wil ik bouwen
Verlaat mij nimmermeer;¹²⁾
Dat ik toch vroom mag blijven
Uw dienaar t' aller stond,
De tyrannie verdrijven
Die mij mijn hert doorwondt.

Van al die mij bezwaren¹³⁾
En mijn vervolgers zijn,

---

⁸⁾ voor u niet ontzien

⁹⁾ bewezen

¹⁰⁾ oordeelsdag

¹¹⁾ Een verkoren rijksvorst

¹²⁾ nooit

¹³⁾ in het nauw brengen

Mijn God wilt toch bewaren
Den trouwen dienaar dijn: ¹⁴⁾
Dat zij mij niet verrassen ¹⁵⁾
In haren boozen moed,
Haar handen niet en wasschen
In mijn onschuldig bloed.

Als ¹⁶⁾ David moeste vluchten
Voor Saul den tyran:
Zoo heb ik moeten zuchten
Met menig edelman:
Maar God heeft hem ¹⁷⁾ verheven,
Verlost uit aller nood,
Een Koninkrijk gegeven,
In Israël zeer groot.

Na 't zuur zal ik ontvangen ¹⁸⁾
Van God, mijn Heer, dat zoet,
Daar na zoo doet verlangen ¹⁹⁾
Mijn Vorstelijk gemoed,
Dat is, dat ik mag sterven
Met eeren in dat ²⁰⁾ veld,
Een eeuwig rijk ²¹⁾ verwerven
Als een getrouwe held.

Niets doet mij meer erbarmen
In mijnen wederspoed, ²²⁾
Dan dat men ziet verarmen
Des Konings landen goed,
Dat u de Spanjaards krenken
O edel Neerland zoet,
Als ik daar aan gedenke
Mijn edel hert dat bloedt.

---

¹⁴⁾ Uw trouwen dienaar

¹⁵⁾ overvallen

¹⁶⁾ zooals

¹⁷⁾ David

¹⁸⁾ Evenals David zal ook ik....

¹⁹⁾ Daarnaast verlangt

²⁰⁾ het

²¹⁾ Het eeuwige leven

²²⁾ tegenspoed

Als een Prins opgezeten
Met mijner heeres kracht, ²³⁾
Van den tyran vermeten
Heb ik den slag verwacht, ²⁴⁾
Die bij Maastricht begraven ²⁵⁾
Bevreesde mijn geweld,
Mijn ruiters zag men draven
Zeer moedig door dat ²⁶⁾ veld.

Zoo het den wille des Heeren
Op die tijd had geweest,
Had ik geern willen keeren
Van u dit zwaar tempeest: ²⁷⁾
Maar de Heer van hier boven
Die alle ding regeert,
Die men altijd moet loven
En heeft 't niet begeerd.

Zeer Christelijk was gedreven
Mijn Princelijk gemoed,
Standvastig is gebleven
Mijn hert in tegenspoed,
Den Heer heb ik gebeden
Van mijnes herten grond,
Dat hij mijn zaak wil reden, ²⁸⁾
Mijn onschuld doen bekond. ²⁹⁾

Oorlof ³⁰⁾ mijn arme schapen
Die zijt in grooten nood,
Uw Herder zal niet slapen
Al zijt gij nu verstrooid:

---

²³⁾ heirkraft = leger
²⁴⁾ Ik heb den slag van den overmoedigen (vermetelen) tyran afgewacht
²⁵⁾ verschanst
²⁶⁾ het

²⁷⁾ deze zware ramp
²⁸⁾ Dat Hij mijn pleitbezorger wil zijn
²⁹⁾ doen kennen
³⁰⁾ Nu neem ik afscheid van u

Tot God wilt u begeven,
Zijn heilzaam woord neemt aan,
Als vrome Christen leven, ²¹⁾
't Zal hier haast zijn gedaan.

Voor God wil ik belijden
En Zijner grooter Macht, ²²⁾
Dat ik tot geen en tijden
Den Koning heb veracht:
Dan ²³⁾ dat ik God den Heere,
Der Hoogster Majesteit,
Heb moeten obediëren ²⁴⁾
In der gerechtigheid. ²⁵⁾

---

²¹⁾ Als vrome Christenen moet gij
leven

²²⁾ Voor den Almachtigen God durf
ik het uitspreken:

²³⁾ Maar

²⁴⁾ gehoorzamen

²⁵⁾ Naar den eisch der gerechtigheid

**NADAT DUC D'ALVE ¹⁾ HET ZEEM DOOR DEN MOND GE-
STREKEN HAD MET HET PARDON, ²⁾ HEEFT HIJ WILLEN DE
WOLLE BEGINNEN TE PLUKKEN DOOR DEN TIENDEN
PENNING**

Helpt nu u zelf, zoo helpt u God,
Uit der tyrannen band en slot,
Benauwde Nederlanden,
Gij draagt den bast ³⁾ al om uw strot,
Rept fluks uw vrome ⁴⁾ handen.

De Spaansche hoogmoed valsch en boos,
Zond u een beudel ⁵⁾ goddeloos,
Om u Godloos te maken,
Gods woord rooft hij door menschengloos, ⁶⁾
En wil u 't geld ontschaken.

---

¹⁾ De Hertog van Alva
²⁾ het volk „lekker” gemaakt heeft
met de aflaat
³⁾ strop

⁴⁾ kloeke
⁵⁾ beul
⁶⁾ menschelijke verzinsels

Zoo neemt hij elk zijn hoogste goed:
Die 't woord, der zielen voedsel zoet,
Om draf niet willen derven,⁷⁾
Bekopen 't met haar roode bloed,
Of moeten naakt gaan zwerven.

Maar die zijn hart op Mammon stelt,
Moet ook ontberen 't lieve geld,
Zijn God, zijn vleesch betrouwen:⁸⁾
Hij eischt den tienden met geweld,
Die 't geeft, zal niets behouwen.

Want geeft men dik ⁹⁾ van tien een,
Daar blijft ten lesten een noch geen:
Wol mag een herder stillen,
Deez' wolf is met wol noch melk tevreen,
Hij wil de schaapkens villen.

Zijn buik is onverzadelijk,
Bloed en gelddorstig stadelijk,¹⁰⁾
Als die met wreedde moede,
's Lands geld verkwist, verraderlijk,
Aan koninklijken bloede.¹¹⁾

Verdient dan zulk een huurling fel,¹²⁾
Den tienden penning niet zeer wel,
Om 't Nederland te schinden?¹³⁾
Geeft gij hem die, zoo maakt gij snel
Den band om u te binden.

---

⁷⁾ die het woord Gods dierbaarder
is dan levenszekerheid

⁸⁾ 't geld, dat voor hem een god is

⁹⁾ dikwijls

¹⁰⁾ voortdurend

¹¹⁾ verraderlijk tegenover den koning
zelf

¹²⁾ boosaardig

¹³⁾ ten gronde te richten

O Nederland, gij zijt belaan,¹⁴⁾
Dood ende leven voor u staan:
Dient den tyran van Spanje,
Of volgt (om hem te wederstaan)
Den Prince van Oranje.

Helpt den herder die voor u strijdt
Of helpt den wolf, die u verbijt,
Weest niet meer neutralisten,
Vernielt¹⁵⁾ den tyran, 't is nu meer dan tijd,
Met al zijn tyrannisten.

---

¹⁴⁾ in nood

¹⁵⁾ Verdelgt

EEN NIEUW LIEDEKEN

Hoort toe, menschen, nu ter tijd.
Gij die den Spanjaard gunstig zijt,
Gij wenscht hem allen vrede,
Meent gij daar door te wezen bevrijd,
Of ¹⁾ hij kwam binnen uw steden?

Zijt gij zoo slecht man ende vrouw,²⁾
Meent gij dat u dat baten zou
Dat men u Katholieken noemen?
Zoo neemt exempel aan Bossou
Die in Rotterdam is gekomen.

Hij nam de stad in zijn geweld,
Wien heeft hij van geloove vermeld,³⁾
Of naar geloove doen vragen?
Maar hij heeft de lieden neder geveld,
Doorschoten en doorslagen.

---

¹⁾ Indien

²⁾ Zijt gij zulke onnoozele menschen?

³⁾ Tot wien heeft hij gesproken over
zijn geloof?

Spiegelt u aan Mechelen in Brabant
Zij kwamen met ongewapende hand
Den Spanjaard tegemoet gegangen,⁴⁾
Zij droegen processie triumphant,
Wat loon hebben die ontvangen?

Zij werden verslagen, als waren zij koen,⁵⁾
De burgers waren in dit seizoen
Vol zuchten ende treuren:
Al zulke gratie en pardoen
Zoude u Katholieken gebeuren.⁶⁾

Te Zutfen, hoort al naar mijn vermaan,
Daar kwam de Spanjaard binnen gaan;
Met alzoo korte spatie,
Ging men de lieden met zwaarden verslaan,
Was dit niet schamele gratie?

Zij kwamen voor Naarden metter spoed,
Tien Burgers vielen Don Fredrik te voet,
Die hem om gratie baden,
Ik zal u doen, sprak hij verwoed,
Genade en geen genade.

De burgers hadden nooit zulks gehoord,
Geen verstand en hadden zij uit dit woord,
Eer de stad was opgegeven;
Toen werden aldaar de mannen vermoord,
De vrouwen liet hij meest leven.

Te Assendelft hoort men de lieden klagen,
Zij spraken: wij Geusden nooit onze dagen.
Hooft wat de Spanjaards zeiden:
Daarom willen wij uw zielen ten Hemel dragen
Eer u de Geuzen verleiden.

---

⁴⁾ gegaan

⁵⁾ alsof zij koeien waren

⁶⁾ Op dezelfde wijze zult gij, Katholieken, worden behandeld.

Hierom gij burgers, hier wel op past,
En stelt u niet in zulken last,
En laat u niet bedriegen
Een Spaansch pardoen dat houdt zoo vast,
Als een open hand vol vliegen.

Alkmaar die stad, zeer wijs bedocht,
Die en heeft geen Spaansch pardoen gekocht,
Daarom was zij belegen,
Ook een storm daar voor gewrocht,
God dank nog onverkregen.

Gij, die den Prins wilt hebben verdreven,
Zoudt gij liever den tienden penning geven,
Is dit al uw verlangen?
Duc d'Alve uw beminde neve
Die wil ze geern ontvangen.

Of wilt gij u zelf tot eigenschap keeren,
Daar derft gij geen Spaansch om te leeren,
Trekt liever in Westfalen,
Daar wil men wel eigen slaven begeeren,
Men spreekt er duitsche talen.⁷⁾

Oorlof, gij burgers fijn en oprecht,
Al wat de Spanjaard toezegt,
Of wat zij u beloven,
Dat houden zij gelijk een hond zijn echt,
Wacht u voor zulke boeven.

---

⁷⁾ Als ge u zelf wilt onderwerpen
daar behoeft ge geen Spaansch voor te
leeren: trekt dan naar Westfalen, daar

wordt ge tenminste in uw eigen taal
onderdrukt.

EEN NIEUW LIEDEKEN

Waar zullen wij nu toch blijven,
Wij boeren klein en groot?
Ons koeien ziet men ontdrijven ¹⁾
Wij worden bijster ²⁾ en bloot, ³⁾
Wij mogen niet langer heeren blijven,
Om onze boter men niet en kijken,
Men neemt ze tegen onzen wil.
De boer, de boer, de schamele boer,
Hij moet nog zwijgen stil.

De Spanjaard wil ons henken ⁴⁾
Als wij de Geus bijstaan,
De Geus die wil ons krenken
Als wij bij de Spanjaards gaan,
Wij hebben aan geenen kant vree,
Wij zouden wel geern' houden stee,
En melken onze koe,
De boer, de boer, dit krijgen ⁵⁾ is hij moe.

Onz' huizen men afbranden
Al boven onze hoofd,
Wij verliezen geld en panden,
Wij worden heel beroofd.
Och, mocht het gaan naar onzen zin,
Wij namen het wel een luttel min,
Dit kruis valt ons te zuur,
De boer, de boer, heeft kwaad avontuur.

Men gaat ons schatten en scheeren ⁶⁾
Want het hun zoo behaagt,
Of wij het mogen ontberen.
Dat wordt ons niet gevraagd,

---

¹⁾ wegdrijven
²⁾ arm
³⁾ berooid

⁴⁾ ophangen
⁵⁾ oorlogvoeren
⁶⁾ brandschatten en uitplunderen

't Is: Brengt ons geld al bij het pond ⁷⁾
Of wij zenden knechten nu terstond,
Die halen 't met geweld,
De boer, de boer, die is kwalijk gesteld.

Wij moeten ook arbeien
Aan schansen ende wal
Het zij in wat contreien,
Men roept ons in 't getal:
't Is: Hier een twintig, dertig man,
Wij zijn er al wat kwalijk an
Als men dit wel inziet.
De boer, de boer, die lijdt nu veel verdriet.

Wij worden nog ontboden,
Dit is de meeste last
Om de Spanjaards uit te roden, ⁸⁾
Hoewel het ons niet en past,
Willen wij behouden goed en lijf,
Wij moeten loopen al wat stijf, ⁹⁾
Met onze geweer al naar de schans
De boer, de boer, kwalijk loopt zijn kans.

Wat wilt gij toch veel klagen
Gij boeren allegaar,
Dat gij alleen moet dragen
Dit bitter lijden zwaar?
Maar neen gij zijt het niet alleen,
De steeman ¹⁰⁾ is ook in 't geweent,
Het is aan alle zij,
Dus laat uw klagen, in deze dagen,
't Zijn nu al gemeene plagen,
Daar en is nu niemand vrij.

---

⁷⁾ bij massa's.
⁸⁾ uit te roeien

⁹⁾ zeer haastig
¹⁰⁾ stadsbewoner

Wat willen wij veel zeggen,
Laten wij 't lijden met geduld,
Als wij 't wel overleggen,
Zoo is 't meest ons eigen schuld,
Wij waren hooveerdig ende rijk,
Wij leiden 't over met praktijk,¹¹⁾
Al om ons naasten te verraan,¹²⁾
Dus wil de Heer naar Zijn begeer,
Ons nu met roeden slaan.

Gij, Princen, wilt dit weten,
En onthouden op dit pas,
Doorleest al de Profeten,
Hoe dat (het) met Israël was,
De Heer en heeft haar nooit geplaagd,
Als zij deden dat Hem behaagd'
En volgden Zijne leer,
Dus laat uw zonden, nu ter stonden,
Zoo wordt gij van 't lijden ontbonden
Zoo neemt uwen druk een keer.

---

¹¹⁾ Wij legden het er met list en be-
drog op toe

¹²⁾ verraden

DE II PSALM VAN DUC D'ALVE

Vermaledijd is uur ende tijd,
Dat ik in Nederland ooit ben gekomen,
Dat mij de Inquisitie zonder schromen
Ooit heeft verkoren, dat mij nu wel spijt:
O, ik onzalige meende subijt
't Land geheel tot mijnen profijt te winnen:
Maar ik ben aller menschen harten kwijt,
Krijg ik geen troost. zoo verlies ik mijn zinnen.

Al heb ik veel onnoozel bloed vertreen,
Gebrand, gedood, geworgd ende gehangen,
Veel Edelen, ja Graven in 't verstrangen ¹⁾
Gebracht, en 's lands privilegie met een
Te niet gedaan, en veel maagdekens reën
Tot schand gebracht en ook de ord' der Staten
Ganschelijk veracht, dit deed mij vreeze geen,
Had ik den Tienden Penning nagelaten.

Deez' Flamingo's, deez' Lutheranen ²⁾ onvroed
Kon ik onder mijn tyrannije plagen,
Al had ik al die vromen dood geslagen,
Niemand en rebelleerde mijn gemoed. ³⁾
Tot hunner schande, en al hun gebroed ⁴⁾
Moesten zij onder d'Inquisitie beven,
Een engel was ik voor hun oogen, zoet,
Nu een duivel, niemand en gunt mij het leven.

Vervloekt moge zijn de dag en de nacht,
Dat men in England mijn geld heeft gehouwen:
Dit heeft dat kwaad altemale gebrouwen,
Dat ik hun Mammon moest roeren onzacht:
't Bederven huns lands hadden zij geen acht,
Zoolang ik hen bij den vleeschpot liet blijven:
Maar nu ik hun Mammon aanroer met kracht,
Willen zij mij uit de landen verdrijven.

Liefde vermag 't al: fecit.

---

¹⁾ lijden

²⁾ Flamingo's — de Spaansche aanduiding voor de Nederlanders in 't algemeen; Lutheranen de algemeene naam voor kettters.

³⁾ Dit optreden zou niemand tot tegenstand brengen.

⁴⁾ Tot hun eigen schande en die van hun kinderen, beschouwden ze mij toen nog als een zoeten engel.

P. C. Hooft

Uit: GEERAERDT VAN VELZEN

Och, had zij konnen ook de booze lusten breken,
Daar uwer koningen geslacht is toe gewend!
En had toch Brutus,¹⁾ met het loffelike wreken,
Omziende vreeze den nakomers ingeprent!

Zoo zouden nu ter tijd de vreeze wij ontberen,
Die ons belegerd heeft met angsten en verdriet.
Maar, laes! het lichte 'luk noch trouwe wraak verleeren²⁾
Der grooten kinderen hun woeste moedwil niet.

Nu is 's lands rust gesteurd, de zwaarden uit de scheeden,
Gij helden hooggemoed,³⁾ gij burgers trotsch, beziet
Erlegt⁴⁾ in uw gedacht, bezint, eer verder treden,
Aan welke gruw'len gij der poorten sleutels biedt.

Keert buiten, buiten keert dat beest ontsteld van harsen,⁵⁾
Den goddeloozen krijg: en bouwt hem geenen brug,
Die 't met bebloeden bek in 't ijzer lust te knarsen.⁶⁾
Men kan wel nauwelijks, doch men kan nu nog terug.

Maar thans, als 't al vervuld zal zijn met schrik en duchten,
Door 't overromplen en verwoesten van het land,
Der schuren droeve smook, en het verbaasde⁷⁾ vluchten
Der huislien opgejaagd, der sloten lichte brand;

Zal ieder achten dat zijne⁸⁾ is de grootste schade,
En zijn⁹⁾ de beste kans, in 't wrokkige gemoed;
En luchtig¹⁰⁾ open doen zijn ooren tot het kwade,
En niemand luist'ren naar verdrag of vredes goed.

---

¹⁾ Brutus verdreef in 510 v. C. den laatsten koning der Romeinen, Tarquinius Superbus.

²⁾ de onbetrouwbare fortuin noch de wraak die nooit uitblijft, verleeren....

³⁾ fier

⁴⁾ Overlegt

⁵⁾ hersenen

⁶⁾ en maakt hem den toegang niet gemakkelijk, wien het aanlokt, in het harnas te knarsetanden....

⁷⁾ verbijsterde

⁸⁾ zijn schade

⁹⁾ zijn kans

¹⁰⁾ lichtzinnig

Uit: BAETO OFT OORSPRONG DER HOLLANDEREN

Waar zijt gij, vorsten, die, alleenlijk om te woeden
Met bloedvergieten staag, uw nimmerzatte zwaard
Voert in der vuiste? daar 't
Gegeven is tot dwang der muitige gemoeden?

Leert helden eens, leert eens en prent u in, te stroopen ¹⁾
Het ijzer gebruieneerd, ²⁾ om geenerhande ding,
Als, daar men, met een kling,
Door hooge parsing, ³⁾ vree genoodzaakt is te koopen. ⁴⁾

De vree, de vree, de vrede is, vorsten, u bevolen,
Te waren ongeschend, ⁵⁾ voor 't sterfelijke zaad.
Wie vree te buiten gaat,
Tenzij om vredes wil, zet buiten 't spoor zijn zolen.

Of 't tot onwaardigheid der hoogwaardige wetten,
Al schoon gebeurt, dat d' ecn met onrecht d' ander deer, ⁶⁾
Noch is het niet zoo zeer,
Uw ambt op 't billijk rècht, als wel op vrèe te letten.

't Is kleene last het recht te kreuken of te vlijen, ⁷⁾
Als 't het beloop der tijd, tot vredes steun, begeert.
Maar wordt de vree bezeerd,
De wijze wetten zijn wel haast in bitter lijn.

Want, onder 't krijgsgedruisch, daar 't scherpe schichten hagelt,
De woestmakende trom, d'aanschennende ⁸⁾ trompet
En hooren naar geen wet:
Met ijs'ren punten wordt de mond des rechts vernageld.

---

¹⁾ ontblooten

²⁾ het blinkende zwaard

³⁾ in hoogen nood

⁴⁾ bevechten

⁵⁾ ongeschonden te handhaven

⁶⁾ Indien het al eens gebeure, dat de

een den ander dere op onrechtvaardige wijze, met schennis van de heilige wetten

⁷⁾ 't Is van weinig beteekenis het recht te schenden of te plooiën

⁸⁾ opjagende

Die thans, stipt op zijn zaak, geen voordeel wilde ruimen ⁹⁾
Van eer of van genot, waagt dan zijn heelen staat.
Naam, rijkdom, ziel en zaad,
Als 't opgewekt geweer ¹⁰⁾ bekneld is van de duimen.

Helaas, en waagd' hij maar niet anders dan zijn eigen!
En dat de landman arm het rietdak van zijn kot
Niet af waar, eer men 't slot
Van zijnen heere met den brand begon te dreigen.

Als oversten verwaand ¹¹⁾ de heilge vreed' onteeren
Eer dat de nooddwang op komt; wat ontgelt ¹²⁾ er dan
Helaas al menig man
Dien 't scheel ¹³⁾ niet aan en gaat, den schuld van weinig heeren.

---

⁹⁾ opgeven

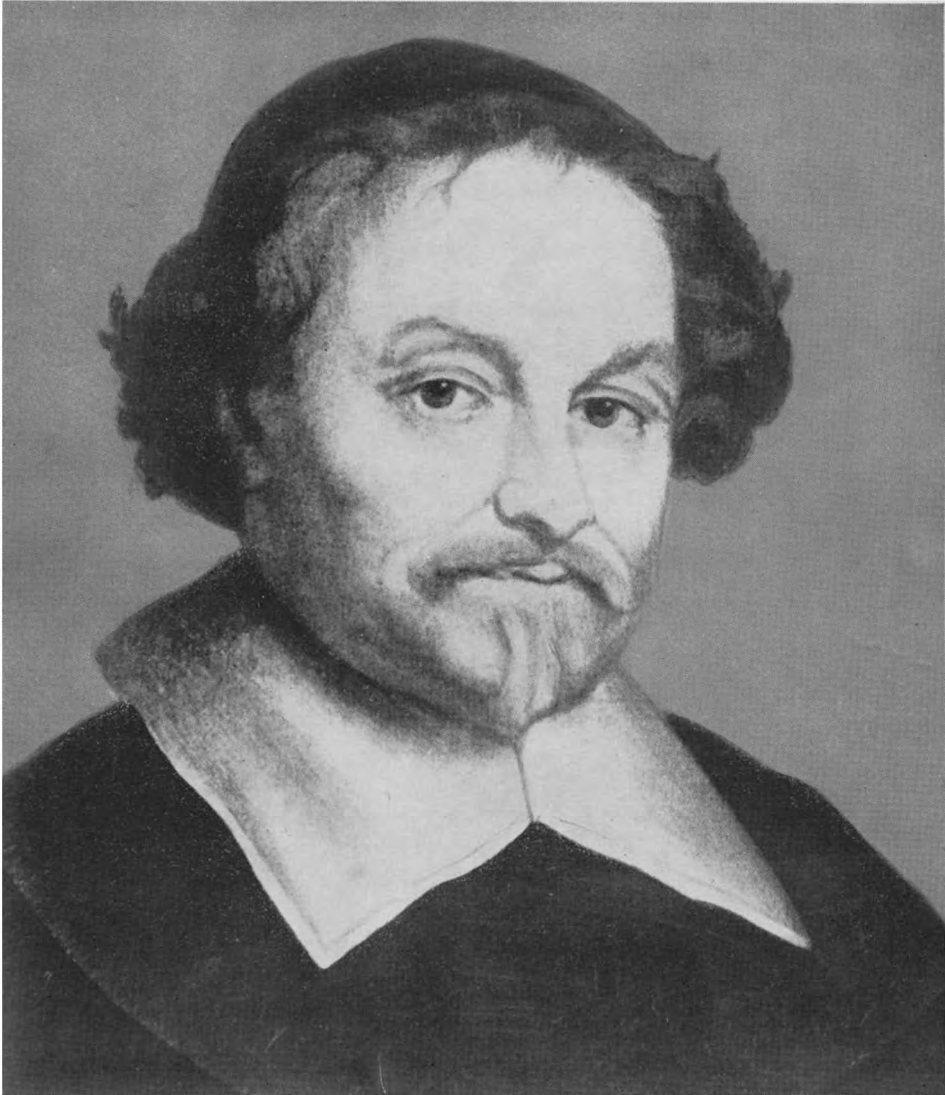
¹⁰⁾ te voorschijn gehaalde wapen

¹¹⁾ overmoedig

¹²⁾ bezuurt

¹³⁾ geschil

JOOST VAN DEN VONDEL

Joost van den Vondel

GEUZEVESPER OF ZIEKENTROOST, VOOR DE
VIER EN TWINTIG

Had hij Holland dan gedragen,
Onder 't hart,
Tot zijn afgeleefde dagen,
Met veel smart,
Om 't meinedig zwaard te laven
Met zijn bloed,
En te mesten kraai en raven
Op zijn goed?

Maar, waarom den hals gekorven?
Want zijn bloed
Was in d' aders schier verstorven;
In zijn goed
Vond men nooit de Pistoletten¹⁾
Van 't verraad,
Uitgestrooid, om scharp te wetten
's Volleks haat.

Gierigheid en wreedheid beide,
Die het zwaard
Grimmig rukten uit de scheide,
Nu bedaard,
Zuchten: Wat kan ons vernoegen
Goed en bloed?
Ach, hoe knaagt een eeuwig wroegen
Ons gemoed!

Weest te vreen, haalt Predikanten
West en Oost:
Gaat en zoekt bij Dordsche santen
Heil en troost;

---

¹⁾ Gouden Spaansche munten. Oldens-
barneveld was beschuldigd met de Span-

jaarden te hebben geheuld.
²⁾ den moord ongedaan maken

't Is vergeefs, de Heer komt kloppen,
Met zijn Woord.
Niemand kan de wellen stoppen *)
Van die Moord.

Besluit:
Spiegelt, spiegelt u dan echter,
Wie gij zijt:
Vreest den worm, die dezen rechter
't Hart afbijt.
Schendt uw' handen aan geen Vaders *)
Dol van haat.
Scheldt geen Vromen voor verraders
Van den staat.

---

*) goede regenten

Uit: ROSKAM

Hier schort het. Overdaad ¹⁾ stopt d'ooren voor de rede,
En kromt des vromen recht, deelt ambten uit om loon,
En stuurt den vijand 't geen op halsstraf is verboôn,
Luikt ²⁾ 't oog voor sluikerije, en onderkruipt de pachten,
Besteelt het land aan waren, aan sloopstuig, en aan vrachten,
Neemt giften voor octrooi, of maakt den geldzak zoek,
En eischt men rekening, men mist den zak en 't boek;
Hoewel het menschlijk is, dat zulke zaken beuren:
't Heeft ditmaal ook zijn reên. Dik ³⁾ raakt er mee te veuren
Die verr' ten achter was. Kort om, dit 's onze plaag.
't Is: drijft den ezel voort: gemeente ezel, ⁴⁾ draag!
Het land heeft meel gebrek; dus breng den zak te molen;
Het drijven is ons ambt, het pak is u bevolen.
Vernoeg u, dat ge zijt een vrijgevochten beest:
Is 't naar het lichaam niet, zoo is het naar den geest.
Tot 's lichaams lasten heeft de hemel u beschoren.
Dit past u bet ⁵⁾ dan ons. Gij zijt een slaaf geboren.
Best doet gij 't williglijk ⁶⁾ van zelf dan door dwang.
Dus raakt het slaafsche dier al hijgende, op den gang,
En zweet, en zucht, en kucht; de beenen hem begeven,
Hij valt op beide knien, als bad hij: laat me leven!
En giegagt heesch en schor; de drijvers stok is doof,
En touwt ⁷⁾ des ezels huid, en zwetst vast van 't geloof.
Hoe kan een Kristen hart deez' tyrannie verkroppen?
Ik raas van ongeduld. En zijn er dan geen stroppen
Voor geld te krijgen, dat men 't kwaad niet af en schaft?
En dat landsdieverij tot nu blijft ongestraft?

---

¹⁾ Weelde

²⁾ sluit

³⁾ Dikwijls

⁴⁾ de gemeente, voorgesteld als 'n ezel

⁵⁾ beter

⁶⁾ gewillig

⁷⁾ ranselt

Uit : DE MONSTERS ONZER EEUWE

Men hoeft om Monsters niet te reizen
Naar Afrika:
Europe broedt ze in haar paleizen,
Vol ongena.
De groote Moeder¹⁾ van Europe
Vindt schut noch scherm,
En sterreft balling, zonder hope
Verdrukt en erm.
Der Engelandren tongen lekken
Hun vaders strot,²⁾
En toonen 's Konings hoofd in 't bekken,
Om 't snood genot.
De wraak wil Ottoman niet borgen:³⁾
De moeder laat
Den Keizer, haren zoon, verworgen,
Uit blinden haat.
Oranje, in 't harnas opgezeten,
Rukt Holland in,
Op Amsterdam te helsch gebeten,
's Lands noodvriendin.
Hij wenscht zijn dol rapier te stooten
Door 't hart des lands.
Hoe heeft de deugd haar verf verschoten!
Waar is haar glans?
Verbeet⁴⁾ ooit wolf een lam verwoeder?
Waar baart de tijd
Een zoon, zoo boos, die zijne moeder
De borst afsnijdt!⁵⁾

---

¹⁾ d. i. grootmoeder, i.c. Maria de Medici, moeder van den Franschen koning en de Engelsche en Spaansche koningin.

²⁾ Karel I, koning van Engeland, stierf op het schavot in 1649.

³⁾ Met medewerking van zijn moeder

was Ibrahim, sultan van Turkije, in 1649 geworgd.

⁴⁾ Beet.... dood

⁵⁾ Het laatste gedeelte ziet op den aanslag van stadhouder Willem II op Amsterdam in 1650.

WEVERSKLACHT

O felle winter koud,
Gij komt te vinnig an:
Gij laat mij turf noch hout
Dat ik mij warmen kan!
Gij rooft deksel¹⁾ en kleeren
Mijn pluimig bed en al:
Dus moest ik, arme man
Nu rusten op de lange veeren.

De koorts, al is hij kwaad,
Die komt maar al te met:
Maar gij hebt vroeg en laat
Mijn lichaam zoo besmet
Met schudden en met beven!
Ik heb mijn beste klee
Om uwentwil verzet,²⁾
't Geen mij de zomer had gegeven.

Zoo droevig als ik leef,
Geen tong verhalen kan:
De baas daar ik voor weef,
— Nu ik bevroren ben, —
En wil niet langer schieten!³⁾
Bot vang ik overal,
Waar ik mij keer of wen:
Zou mij dat leven niet verdrieten?

Daar is noch vriend noch maag,
Die vraagt hoe dat ik vaar:
Dus leef ik alle daag
Gelijk een kluizenaar.

---

¹⁾ dekens

²⁾ verpand, beleend

³⁾ voor loon laten werken

Maar 's avonds, — hoort mijn karmen, —
Dan zoek ik bij de straat
Wat spaanders hier en daar,
Om mij een weinig bij te warmen.

Tot Oompjes, op den hoek
Al van die Gorte-steeg,
Daar staat mijn beste broek,
Daar ik wat geld op kreeg. ⁴⁾
Maar dat en mag niet maken!
Ik voel mijn buidel plat,
En mijn tresoor ⁵⁾ is leeg, —
Hoe zal ik aan de kost nog raken?

Ik maak mijn woning kaal:
De planken in de schouw
Verbrand ik allemaal,
Door d' overgroote kou,
Daar toe mijn onderlagen
En ook de zitplank mede
Van mijn gehuurd getouw.
Ik speel: die vindt en heeft geen klagen.

Prince, 't en waar geen nood,
Waar' ik deez' winter kwijt,
Zoo kocht ik kaas en brood:
Daar kreeg ik weer credijt.
Nu wil mij niemand borgen!
Krijg ik na deze kou
De zoete zomertijd,
Zoo zal ik beter voor mij zorgen.

Uit: *Haerlemsche Somer-bloempjes* (1646).

Overgenomen uit: Dr. H. F. Wirth: *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes*.

---

⁴⁾ ook verpand dus

⁵⁾ schatkamer

III. DE ARBEIDERS ONTWAKEN

*„Het socialisme groeit. Breed wordt zijn rots!
O zoetste tijden die veranderen!
O zoete tijden die zijn nu.”*

HERMAN GORTER

*„Wij zullen den Arbeid oprichten over de aarde
een zuil van schoonheid, een vlamhart van vreugd.”*

HENRIËTTE ROLAND HOLST—
VAN DER SCHALK

BIOGRAFISCHE EN BIBLIOGRAFISCHE AANTEEKENINGEN.

III. DE ARBEIDERS ONTWAKEN.

Medelijden.

H. Tollens (1780—1856), geboren te Rotterdam, wel de meest gevierde volksdichter van zijn tijd. Dichter van de huiselijkheid en de vaderlandsliefde. (Wien Neerlands bloed en de Overwintering op Nova-Zembla.)

B. ter Haar (1806—1881), een der vele predikant-dichters, die in de 19e eeuw een grooten rol speelden in onze letterkunde. Predikant te Eemnes-binnen en Amsterdam, later professor te Utrecht. Dichter van godsdienstige en huiselijke poëzie. Bij ouderen is zijn pathetisch *Huibert en Klaartje* misschien nog bekend.

E. J. Potgieter (1808—1875) was Zwollenaar van geboorte. Hij woonde eenige jaren in België en vestigde zich als handelsagent in Amsterdam. Een der meest beteekenende figuren uit de literaire wereld der 19e eeuw. Mede-oprichter (1837) en lange jaren redacteur van het nu nog bestaande maandblad *De Gids*. Prozaschrijver, dichter en criticus met sterke sociale belangstelling. Hij schreef o.a. de allegorie *Jan, Jannetje en hun jongste kind*, *Het Rijksmuseum*, *Zangen des Tijds*.

Multatuli, pseudoniem van Ed. Douwes Dekker (1820—1887) werd in Amsterdam geboren. Ging in 1838 naar Indië om tot Oost-Indisch ambtenaar te worden opgeleid. Maakte door zijn begaafdheid snel promotie. Klom op tot assistent-resident, eerst te Ambon en in 1856 te Lebak. Hier de Havelaar-geschiedenis, waaraan zijn beroemd boek *Max Havelaar* herinnert. Hij schreef verder o.a.: *Vorstenschool*, een drama, geschreven tusschen 1867 en 1872 en voor het eerst opgevoerd in 1875, *Ideeën*, waarin de geschiedenis van Woutertje Pietersen. Vooral zijn *Max Havelaar* is een werk van schitterende stijlqualiteiten. In dit werk komt voor de Toespraak tot de Hoofden van Lebak, die in deze verzameling is opgenomen.

Guido Gezelle (1830—1899), de beroemde Vlaamsche priester-dichter van de vorige eeuw, geboren te Brugge als tuinmanszoon. Was eenige jaren leeraar aan het Seminarie te Roesselare. In 1860 werd hij

door de hem vijandig gezinde regeering uit z'n ambt ontzet en overgeplaatst eerst naar Brugge, later naar het afgelegen Kortrijk. 't Meest bekend zijn z'n mooie *Kleengedichtjes*, waarvan verscheidene op muziek gezet zijn door Catherine van Rennes. Tusschen 1860 en 1890 is zoo goed als geen poëzie van hem verschenen; na 1890 geeft hij nog de bundels: *Tijdkrans* en *Rijmsnoer om en om het Jaar*.

De Oude Beweging.

Dirk Troelstra (1870—1902), geboren te Stiens, het zesde kind uit het huwelijk van Troelstra's ouders. Een vurige geest en een zwak lichaam. Een der meest geliefde dichters van de Oude Beweging. Vele zijner verzen worden nog door socialistische zangkoren gezongen. Troelstra schrijft over hem in z'n *Gedenkschriften*, in de deelen *Wording* en *Groei*.

J. Vuylsteke (1836—1903), advocaat en later boekhandelaar te Gent. Dichter en prozaïst.

De Grooten.

P. J. Troelstra (1860—1930) is geboren te Leeuwarden en overleden te Scheveningen. Hij doorliep eerst de H.B.S. te Leeuwarden en studeerde voor advocaat aan de Groninger Universiteit. Gedurende lange jaren de leider van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij, tot lichamelijke zwakte hem in 1925 dwong, de leiding neer te leggen. Voor Friesland is hij als Piter Jelles de groote volksdichter uit de laatste halve eeuw. Een vertaling van vele zijner Friesche gedichten gaf Dr. J. B. Schepers in: *Troelstra als Fries dichter*. We verwijzen verder naar de vier deelen van Troelstra's *Gedenkschriften*.

Herman Gorter (1864—1927), geboren te Wormerveer. Was aanvankelijk leeraar in de klassieke letteren aan het gymnasium te Amersfoort en woonde later te Bussum. Hij overleed geheel onverwachts te Brussel. In 1889 publiceerde hij zijn beroemd gedicht *Mei*. Eenige jaren later keerde hij zich tot de filosofie van Spinoza en vervolgens tot de socialistische arbeidersbeweging. In 1897 werd hij lid van de S.D.A.P. Later wendde hij zich tot het communisme.

Van Gorter verscheen: *Pan, De School der Poëzie* (2 deelen), waarin hij alle verzen verzameld heeft, „die tusschen 1890 en 1906 door mij

werden geschreven, en die, als pogingen, tot een zekere hoogte van volkomenheid reikten." In het 2de deel is opgenomen: *Een klein Heldendicht*. Verder *In Memoriam*, *Liedjes*, *De Arbeidersraad*.

Henriëtte Roland Holst—Van der Schalk, geboren in 1869 te Noordwijk-binnen. Ze huwde in 1896 met Prof. R. N. Roland Holst en woont thans te Bloemendaal. Van 1897—1912 was zij lid van de S.D.A.P. en keerde zich, als Gorter, daarna tot het communisme. Later vond zij rust in het religieus-socialisme. Op het oogenblik is zij niet politiek georganiseerd, maar houdt toch door lezingen en publicaties nauw contact met de socialistische arbeidersbeweging.

Van Mevrouw Roland Holst verscheen: Lyrische poëzie: *Sonnetten en verzen in terzinen geschreven*, *De nieuwe geboort*, *Opwaartsche wegen*, *De vrouw in het woud*, *Het feest der gedachtenis*, *Het pantheon der menschheid*, *Verzonken grenzen*, *Tusschen twee werelden* (waarin opgenomen *Arbeid, een spel tot inwijding*), *Heldensage*, *Verworvenheden*, *Vernieuwingen*. Dramatische poëzie: *De opstandelingen*, *Thomas More*, *Het offer*, *De kinderen*, *Arbeid*, *Kinderen van dezen tijd*, *Wij willen niet*, *De moeder*, *De roep der stad*, *Der vrouwen weg*.

Verder eenige biografieën en een aantal werken op geschiedkundig, sociologisch en filosofisch gebied.

C. S. Adama van Scheltema (1877—1924). Geboren te Amsterdam, studeerde aan het Barlaeus-gymnasium en vervolgens aan de Amsterdamsche Universiteit. Na eenige jaren ging hij voor korten tijd over naar het tooneel en wijdde zich daarna aan zijn kunst. Na vele reizen in het buitenland vestigde hij zich in 1913 te Bergen, waar hij tot zijn dood verbleef.

Van Adama van Scheltema verscheen: *Eerste Oogst*, *Van zon en zomer*, *Zwerversverzen*, *Eenzame liedjes*, *Uit stilte en strijd*, *Meisdroom*, *Zingende stemmen*, *De keerende kudde*, *De tors*, *Levende steden: I. Londen, II. Dusseldorp, III. Amsterdam*.

A. E. van Collem (1858—1933). Te Rotterdam geboren. Hij was zeer muzikaal van aanleg en werd opgeleid voor operazanger.

Later richtte hij te Rotterdam een mantelfabriek op en bleef zijn leven lang in den handel.

Was voorzitter van de Zionistische Partij in Nederland. Aanvanke-lijk lid der S.D.A.P., later eenige jaren van de Communistische Partij. Hij publiceerde de bundels: *Van Stad en Land*, *Liederen van Huisvlucht*,

Liederen der Gemeenschap, Opstandige Liederen, Nieuwe Liederen der Gemeenschap, Van de nieuwe Gemeenschap der menschen, De Soldaten, Van God en van de Natuur. Was lange jaren medewerker aan verschillende groote dagbladen en maandbladen, o.a. *De Gids* en *De Kroniek* van P. L. Tak.

C. Vosmaer (1826—1888), geboren in Den Haag. Hij bekleedde functies bij de rechterlijke macht. Een man met sterke belangstelling voor literatuur en kunstgeschiedenis. Het opgenomen versje maakte hij na den slag bij Saarbrücken in den Fransch—Duitschen oorlog. Het officieele overwinningsbericht, dat Napoleon III naar Parijs zond, bevatte o.a. de volgende zinsneden:

„De keizer woonde de operaties bij, en de kroonprins, welke hem overal begeleidde, ontving op het eerste slagveld van den veldtocht den vuurdoop. Zijn tegenwoordigheid van geest en zijn koelbloedigheid waren den grooten naam, dien hij draagt (n.l. Napoleon) waardig.”

F. van Eeden (1860—1932), geboren te Haarlem. Hij promoveerde in 1886 tot doctor in de medicijnen. Vestigde zich te Bussum. Aanvankelijk een man met sterke sociale neigingen; hiervan getuigt o.a. de stichting der kolonie Walden.

Als kunstenaar van groote veelzijdigheid: dichter, prozaïst en toneelschrijver. In 1922 overgegaan tot de katholieke kerk.

Jac. van Looy (1855—1930), de Haarlemsche schrijver en schilder. Uitmuntend prozaschrijver en als dichter bekend door zijn vertalingen van drama's van Shakespeare.

De tweede generatie.

René de Clercq (1877—1932), de heftige Flamingant, was leeraar aan het Athenaeum te Gent, na 1918 in Nederland woonachtig. Zijn *Liederen voor het volk*, waarvan verscheidene op muziek zijn gezet, maakten hem zeer populair. Sterke sociale tendenzen heeft ook zijn bundel *Toortsen*. Het oorlogswee bracht een nieuw element in zijn poëzie. Hij schreef o.a.: *Gedichten, Toortsen, Uit de Diepten, De zware Kroon, Van Aarde en Hemel, De Noodhoorn*. In 1932 verscheen een bundel: *Het beste uit de gedichten van René de Clercq*.

François Pauwels, in 1888 geboren te Amsterdam, promoveerde tot meester in de rechten te Utrecht. Thans advocaat te Amsterdam.

Bibliografie: *Het Kristallen Masker, Fantomen, Tziganen, Morgen*, eerste van de drie deelen, waaruit de cyclus: *Een dag van Leugen* zal bestaan.

Marie Roetman, geboren 1879 te Sliedrecht. Was onderwijzeres te Beets (Fr.) en Zaandam. Zij publiceerde in haar jeugd verzen, o.a. in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De Beweging*. Later vooral in verschillende organen van de socialistische pers.

S. Bonn (1881—1930), Amsterdammer van geboorte. Genoot slechts weinig onderwijs. Een proletariër met een moeilijk leven. Er verscheen van hem: *Naar het dagen, Wat zang en melody, Zangen van hoop, Een bonte vlucht, Immortellen, Maria's Bruidzang, Jonge Mei, Gewijde liederen, Het nieuwe Gezang*.

S. Franke, in 1880 te Middellie geboren. Werkte bij de H.I.J.S.M. Nu in dienst van den Raad van Arbeid te Amsterdam. Publiceerde eenige bundels kinderverzen. Voorts gedichten in de socialistische pers, en in *Tijdsignalen 1930*.

Margot Vos, geboren in 1891 in de gemeente Opsterland (Fr.). Van haar verscheen: *De Nieuwe Lent', De dienende Maagd, Intermezzo, Vlamme Verten, De lichte Uren, De Windharp*.

Marie Vos, jongere zuster van Margot Vos, publiceerde de bundels *Opgang, Bloei, Roode Geranium*. Verder bij de A.J.C. o.a. een spreekkoor: *Reikt de handen en Goudvreugdes Ontwaken*.

D. de Jong, geboren in 1898 te Amsterdam. Hij maakte een zeer moeilijk leven door, doch slaagde er in zich op te werken door zijn voorliefde voor studie. Schreef: *Eenzame Opstandigheid en Melancholische Monologen*. Publiceerde verder o.a. in *Tijdsignalen 1930, Flarden, Links Richten, Het Roode Lied van heden*.

F. Tingen, in Losser geboren in 1900. Verschenen is: *Stemmingen en Strevingen*. Werkte mee o.a. aan *Tijdsignalen 1930, Het Roode Lied van heden* en aan een *Religieus-Socialistische Liederenbundel*.

Jef Last, geboren in Den Haag 1898. Doorliep de 5-jarige H.B.S., studeerde Chineesche letteren te Leiden, voer als matroos ter koopvaardij en visscherij, werkte eenigen tijd bij de filmdienst van het Instituut voor Arbeiders-ontwikkeling en als ambtenaar bij het Nationaal Arbeids Secretariaat (N.A.S.). Verbleef daarna geruimen tijd in Rusland. Een der leiders van *Links Richten*. Hij publiceerde: *Bakboordslichten, Liedjes op de maat van den roffen, De wind speelt*

op het Galgetouw, Kameraden!, Verleden Tijd, Tusschen twee werelden.

Jan W. Jacobs, in 1895 te Bentheim in Duitschland geboren. Werkte als corrector bij De Telegraaf, later bij Het Volk. Publiceerde: *Uit mijn geheimenis, De dag, Van onder ons vaandel, Vogels van Mei, Roode bloesem uit zwarte struiken*. Voorts enkele spreekkoren. Werkte mee aan *Tijdsignalen 1929, 1930*, en aan *Flarden*.

Willem van Iependaal (pseudoniem voor Willem van der Kulk), is in 1892 geboren. Uit zijn contact met de onderwereld kwam zijn bundel: *Liederen van den Zelfkant* voort. Schreef verder: *Liedjes van ordelijke ellende*. Werkte mee aan *Flarden* en aan verschillende socialistische bladen.

H. Overst (1883—1927) vervulde verschillende functies in de arbeidersbeweging, vooral te Amsterdam. Schreef het bundeltje *Tintelingen*.

Jac. van Hattum, geboren in 1900 te Wommels (Fr.). Is onderwijzer te Amsterdam. Schreef verzen o.a. in *De Socialistische Gids, Flarden* en *Tijd en Taak*. Verder medewerker aan *Helikon*.

A. J. Mussche, geboren te Gent in 1896. Zoon uit een arm arbeidersgezin. Thans leeraar aan de Rijks-Normaalscholen te Gent. Publiceerde o.a. een bundel verzen: *De twee Vaderlanden*.

De jongsten.

Freek van Leeuwen, geboren te Leiden 1905. Aanvankelijk bestemd voor het kleermakersvak. Werkte later als ongeschoold arbeider in verschillende fabrieken.

Publiceerde o.a. een bundel *Uitverkoop*. Schreef voorts in *Tijdsignalen 1929, 1930* en in verschillende uitgaven van *Links Richten*.

Geert van Oorschot is in 1909 te Vlissingen in een arm proletariërsgezin geboren. Doorliep L.S. en H.B.S. Bracht tien maanden door in de Bijzondere Strafgevangenis te Scheveningen wegens militaire dienstweigering om principiële redenen.

Schreef de bundeltjes: *Gevangenis, De Turfgravers, Van Oudegeest tot Revolutie*. Werkte mee aan *Flarden, Links Richten* en verschillende socialistische bladen.

Jac. v. d. Ster werd in 1909 te Rotterdam geboren. Bezocht L.S., U.L.O. en Gemeentelijke Kweekschool voor Onderwijzers aldaar. Ging later voor korten tijd over in gemeentedienst. Verzen verschenen in

Flarden, Links Richten, Het Roode Lied van heden en verschillende socialistische bladen.

VI. Trotlen (pseudoniem van Hein van Wijk), geboren in 1907. Publiceerde in enkele socialistische organen en studentenbladen.

Hans Wispel publiceerde het bundeltje *Jonge Vreugde*.

Theun de Vries werd geboren te Veenwouden (Fr.) in 1907 uit een boerenfamilie. Via uitgeverij en journalistiek kwam hij in het bibliotheekwezen. Gaf aan poëzie uit: *Bijschriften bij Hans Holbeins Doodendans, Terugkeer, De vervreemding, Westersche Nachten, Sneeuw op de Fudsji, Sheherezade en andere verzen, Doodenmasker*.

Garmt Stuiveling in 1907 te Stroobos (Gr.) geboren. Doorliep de L.S. te Buitenpost, de H.B.S. te Groningen en deed in 1932 zijn doktoraal-examen Nederlandsche Letteren.

Van zijn hand verscheen de bundel *Elementen*. Hij werkte voorts mee aan *Tijdsignalen 1929, 1930* en aan *Flarden*; publiceerde verzen in verschillende jeugd- en studentenbladen, organen der socialistische beweging en in literaire tijdschriften.

Niet-socialistische dichters.

Jan Engelman, in 1900 te Utrecht geboren. Is redacteur van het R.K. dagblad Het Centrum. Tevens redacteur voor Kunst en Letteren van het weekblad *De Nieuwe Eeuw*. Een der oprichters van het maandschrift *De Gemeenschap*.

Publiceerde de bundels: *Het roosvenster, Sine Nomine, Tuin van Eros*. Medewerker o.a. aan *De Gids, Roeping, Helikon*.

To Hölscher, geboren in 1898 te Helmond, publiceerde nog weinig gedichten; steeds in *De Gemeenschap*. Is onderwijzeres te Helmond bij het U.L.O.

Albert Kuyle (pseudoniem voor Louis M. A. Kuitenbrouwer), is in 1904 te Utrecht geboren. Werd vroeg journalist, later directeur en redacteur van *De Gemeenschap*. Schreef: *Seinen, Songs of kalua*.

A. J. D. van Oosten is geboren te Delft in 1898.

Van hem verschenen de bundels: *His Master's Voice, De Intocht, Het Vuurwerk* en *De Wonderlijke Weg*.

M. Mok, in 1907 te Haarlem geboren. Thans letterkundige te Zandvoort. Publiceerde in *Nu, De Stem, De Gemeenschap, Elsevier's Maandschrift* en *Den Gulden Winckel*.

MEDELIJDEN

H. Tollens

Uit: EEN BEDELBRIF IN DEN WINTER

Wij gaan met schaal en bussen rond
En kloppen aan in al de wijken.
De nood is klimmende in de stad:
Geeft, burgerluif! geeft allen wat,
En geeft wat veel, gij rijken!

Verschoont u niet, onttrekt u niet;
De schatting wordt van elk geheven;
Ze is minder drukkend, dan men meent:
't Wordt immers slechts aan God geleend,
Wat we aan den arme geven.

De koude nijpt, de honger knaagt;
Zij vlijmen tot in merg en pezen.
Och, een van beide valt reeds zwaar,
Maar kou en honger bij elkaâr! . . .
Dat moet verschriklijk wezen!

Men zegt (de buurt gewaagt er van
En aaklig is 't, om aan te hooren)
Een moeder, die niet vragen dorst,
Vond 's ochtends aan haar koude borst
Haar zuigling dood gevoren.

Een grijze schooier, half gekleed,
Was op een ijsklomp uitgeleden:
Men vond den stumpert, krank en zwak,
En stervend op zijn bedelzak,
Een sneeuwdek op de leden.

En gistren, bij de sleêvaartvreugd
En 't klinglen en 't geklets der zweepen,
Stal, in 't gewoel van klein en groot,
Een vader voor zijn kindren brood:
Men heeft den dief gegrepen.

Geeft, lieve menschen! helpt en geeft!
Met geld is zoo veel goeds te plegen:
Het stilt den honger niet alleen,
Het warmt en kleedt niet enkel, neen!
Het houdt de misdaad tegen.

Wij gaan met bus en schalen rond
En strekken u onze armen tegen.
Geeft, geeft de beê om hulp gehoor,
Ge ontvangt er dan dit liedje voor,
En, bovendien, Gods zegen.

Uitgegeven ten voordeele van de Armen te Rijswijk (1848).

B. ter Haar

VOOR DE ARMEN

Wie den armen geeft, leent den Heer.

Als 't winteravondfeest, o rijken dezer aarde!
Op 't zinbetoov'rend bal, dat u ten dans vergaarde,
Zijn vloed van kleuren en van stralen om u schiet;
Als vlammende om u heen, kristallen kronen wieg'len,
En luchters in den wand hun zonnig licht weerspieg'len,
En ge aller oog en voet van blijdschap hupp'len ziet; —

Als 't gouden speelwerk, dat u de uren toe moet tellen,
U meldt in zangrig spel, hoe vroolijk de uren snellen;
O denkt ge soms dan, hoe in 't donkerst van de straat
Een arme de oogen richt op uw verlichte zalen,
En in den wilden dans uw schimmen om ziet dwalen,
En glurend voor uw glasraam staat?

Bedenkt ge dan, hoe koud de sneeuw valt op de leden
Diens vaders, zonder werk, door honger afgestreden,
En hoe hij fluistert: „Voor één enklen zóóveel goed!
„Wat vrienden kan die man saam om zijn disch vereenen!
„Gelukkige! — zijn kroost stoeit lachend om hem henen!
„Ach, gaf hij mij slechts brood, waarmee 'k mijn kind'ren voed'!”

Hoe hij, bij al den glans, die hem in de oogen blikkert,
Denkt aan zijn kouden haard, waar schaars een spaander flikkert;
Aan 't half verhongerd kroost, door lompen nauw gedekt!
Aan hunne moeder, en de grijze, suffende oude,
Reeds half tot lijk versteend, eer zij 't besterft van koude,
Op vochtig stroo terneergestrekt?

De Hemel trok die grens voor 't weenen en verblijden.
Daar zijn er, die gekromd gaan onder 't wicht van 't lijden;
Ach, weinig die ten reie in 't blinkend feestkleed gaan!
Niet elk gevalt de rang, door 't lot hem toegemeten!
Een onverbiddre wet (die velen onrecht heeten!)
Zegt tot den een: *geniet!*, tot d'ander: *zie het aan!*

Dit somber denkbeeld, vol van 't scherpst venijn der smarte,
Het gist en woelt en kookt dien arme dáár in 't harte....
O rijken, door de weelde in slaap gewiegd! ziet toe,
Dat niet zijn sterke vuist die schatten u ontwringe;
Maar laat de liefde 't zijn, die u tot weldoen dringe
En willige offers geven doe!

De liefde, de eenge troost en schutsgodes der armen,
Wie 't lot bedeed heeft met stiefmoederlijk erbarmen;
Die opheft, wie door elk verschopt wordt met den voet;
Die, eischt de nood, zichzelf zal heel ten offer geven,
En, als de Godmensch, dien zij moedig na blijft streven,
Zal zeggen: „Eet en drinkt, dit is mijn vleesch en bloed!”

Ja, liefde, liefde dringe u, rijken dezer wereld! —
Neemt goud en diamant, hoe schitt'rend ook ompareld!
Neemt kant en halsjuweel, dat luttel glans u bood,
Maar hongrigen in nood tot redding komt te stade,
En windt het van den hals van dochter en van gade
En werpt het d'armen in den schoot!

Geeft, rijken! de aalmoes is de zuster der gebeden.
Helaas! wanneer een grijze, uw drempel opgetreden,
Dáár vruchtloos nederknielt, of 't hoofd buigt op zijn staf;
Als, met verkleumde hand en kruipende aan uw voeten,
De kindren naar de kruim van uwe tafel wroeten, --
Dan wendt de Heer 't gelaat vol toorn en droefheid af.

Geeft mild! opdat de Heer ook u in gunst gedenke;
Uw dochters lieflijk schoon, kracht aan uw zonen schenke,
Uw wijnstok zoeter vrucht, die in uw kuipen stroom';
Uwe akkers rijper graan, dat ge optast in uw schuren;
Uw peluw zachter dons, waarom ge in nachtelijke uren
Ziet Englen zweven in uw droom!

Geeft mild! — De dag genaakt, dat de aarde u zal ontzinken;
Die weldoet ziet omhoog een eedler rijkdom blinken.
„Hij is der armen vriend,” die lofspraak volge u na!
Opdat de ellendige, die, als de stormen razen,
Uw feestgejubel ziet en heengluurt door uw glazen,
Een min afgunstig oog op uwe woning sla!

Geeft mild! opdat de Heer, die arm werd, liefd'rijk roeme
Wat ge aan Zijn broed'ren deedt; de booswicht zelfs u noeme
Met eerbied, en er vrede om uwe haardstee woon'!
Geeft mild; opdat gij eens genade moogt verwerven,
En daar een zaalge zij, die in het uur van sterven,
Nog voor u bidde, voor Gods troon!

Naar het Fransch van *Victor Hugo*.

E. J. Potgieter

HET LIED VAN 'T HEMD

Onvrouw'lijk haveloos gekleed,
Viel 't werk der arme naaister bang;
En toch, wat pijn 't hare oogen deed,
Wat wee door 't eelt der vingren sneed,
Weêr gingen naald en draad hunn' gang —
Stik! stik! stik!

't Gebrek ten prooi, de borst beklemd,
Zong zij, met neêrgeslagen' blik,
Zoo droef het „Lied van 't Hemd!”

„Werk! werk! werk!
Als 't verre haangekraai weêrklinkt,
En werk — werk — werk,
Tot door de ruit 't gestarnte blinkt!
Wat heet de vrouw hier vrij?
Wat kent de kerk een ziel haar toe?
Veel ligter Turksche slavernij
Dan Christ'lijke arremoê!

„Werk — werk — werk!
Al wordt het ons in 't hoofd zoo ligt,
Werk — werk — werk!
Al vallen de oogen loodzwaar digt;
Een spil, een boord, een naad,
Een naad, een spil en weêr een zoom,
Tot 't op den tast naar knopen gaat,
Die 't aanzette in den droom!

„O mannen, wie ge ook zijt,
U, wien een moeder 't aanzijn gaf!
Het is geen linnen dat gij slijt,
Ons leven slijt gij af!
Stik — stik — stik,
Hoe wèl 't uw vrouw, uw zusters ga,
Met d'eigen' dubb'len draad zoom' ik
Uw hemden en mijn wa'!

„Wat spreke ik van den Dood!
Ben ik dan voor 't geraamte bang?
Helaas! ten prooi aan elken nood,
Gelijke ik 't al zoo lang! —
Wat vastte ik menig middaguur!
Ons schrale loon daalde onder peil, —
Ach God! waarom is 't brood zoo duur,
En menschenvleesch zoo veil!

„Ik werk, werk, werk, gestaâg;
Ik slaap op 't stroo vaak hong'rend in;
't Zijn vuile vodden, die ik draag;
Wat vraagt ge, wat ik win?
Zie maar dit zolderhok eens aan,
Daar 'k op gebroken' stoel in huiz',
Vermolmd van dak, van vloer vergaan,
Is nog zijn huur me een kruis!

„Werk — werk — werk!
Van uur tot uur, altijd alleen,
Ja, werk — werk — werk,
Als boeven, met het blok aan 't been!
Een spil, een boord, een naad,
Een zoom, een spil en weêr een boord.
Tot alles meê in 't ronde gaat,
En 't oor het dwar'len hoort!

„Werk — werk — werk
In 's winters doffe duisternis,
En werk — werk — werk,
Als 't buiten zoel en zonnig is —
Als 't vrolijk zwaluwpaar
Zijn nest bouwt onder gindsche goot,
En 'k gaarne huns gelijke waar,
En gaarne als zij genoot!

Och! dat ik werd weêr, die ik was!
Och! stond het me nog eens vrij
Te zitten in het groene gras,
Den hemel boven mij!
Den geur te rieken van 't gebloemt'
Te voelen als ik plag,
Nog niet tot broodsgebrek gedoemd,
Zoo 'k uitging nacht of dag!

„Een uur, een wijle, een omzien rust,
Waar' wèl aan mij besteed!
Geen vierdag meer voor Liefde of Lust,
Maar tijd tot troost in 't Leed!
Och! dat voor 't minst ik schrijven mogt
Om wat ik bitters proef!
Doch ieder drop van 't zilte vocht
Maakt naald en draad zoo stroef!”

Onvrouw'lijk haveloos gekleed,
Viel 't werk der arme naaister bang;
En toch, wat pijn 't hare oogen deed,
Toch gingen naald en draad hun gang —
Stik! stik! stik!
't Gebrek ten prooi, de borst beklemd,
Zong zij met neêrgeslagen blik,
(Dat hooger loon haar dra verkwikk'!)
Zoo droef dit „Lied van 't Hemd!”

Naar het Engelsch van *Thomas Hood: The song of the Shirt 1843*

MULTATULI — (EDUARD DOUWES DEKKER)

Multatuli (Ed. Douwes Dekker)

Uit: VORSTENSCHOOL

Louise (De Koningin):

....Het Volk

Is laag gezonken, moeder! Ziel en hart
Gaan onder, bij aanhoudend stoflijk lijden,
De gloed van hooger geestdrift wordt gedooft,
Als 't leven slechts één kamp is met het lage,
Als niet te sterven 's levens eenig doel is,
En uitgesteld bezwijken hoogste prijs!
Wat is den arme 't schoon der lente? Niets!
Een sterrenhemel? Niets! Wat is hem kunst?
Wat zijn hem tonen, tinten, geuren? Niets!
Wat is hem poëzie? Wat, liefde? Niets!
Dit alles mag hem niets zijn. Alle vlucht
Is hem verboden door de werkelijkheid,
Die met 'n ijzeren vuist hem perst in 't slijk,
En elke poging tot verzet, bestraft
Met honger....

Koningin-Moeder:

— Edel kind! Maar toch.... 'n dweepster!

Louise:

O, moeder, zeg niet: dweepster! Is het dweepen,
Wanneer ik wil, dat allen die als gij
En ik geschapen zijn, die zich als wij
Bewegen, aadmen, minnen, en, als wij,
Hun blikken richten op onsterfelijkheid....
Is 't dweepen, moeder, als ik wil dat zij
Niet lager staan dan 't stomme dier des velds,
Dan 't redeloze vee?

Koningin-moeder:

— De standen!

Louise:

— Zeker!

Ik zal de laatste zijn die stand ontkent. . . .
Een booswicht hoort tot uwen stand niet, moeder!
En tot den mijnen niet, godlof!

Koningin-Moeder:

— Louise,

Dit was de vraag niet, kind! Ik sprak van. . . . stand,
Van. . . . hoogte of laagte in onze maatschappij,
Van. . . . meer of minder aanspraak op genot,
En. . . . van 't verschil in vatbaarheid vooral!

Louise:

Goed, goed, ik neem 't verschil van standen aan,
En wil 't nog fijner onderscheiden dan
Gijzelf. . . . maatschappelijk en burgerlijk.
Geboorte, titels, rijkdom, rang, vooroordeel,
Zie, moeder, alles wil ik laten gelden,
Maar vraag: of één stand honger voorschrijft, moeder?
Of één stand kan gedoemd zijn tot gebrek?
Ik vraag, of een dier standen lager staat
Dan 't schaap of rund dat onbekommerd graast,
En dat gewis den mensch verachten zou,
Als 't weten kon hoe slecht die mensch zich voedt?
Is 't kind van de arme minder dan 'n kalf?
De moeder minder dan 'n koe? Mijn God,
Is dat haar stand? Eischt dat uw maatschappij?
O, dan is alles leugen, wat men preekt
Van zielenadel en beschaving!

Koningin-Moeder:

— Kind!

Louise:

— Het Volk is ruw, zoo zegt men, en misschien
Te=recht. Maar, moeder, hoe zoudt gij en ik zijn,

Indien van kindsbeen af, ons gansch bestaan,
Ons wenschen, willen, streven... àlles, zich
Had opgelost in 't ééne woord: gebrek?
Zeg, moeder, zouden wij dan zijn als nu?
En blijft het niet de vraag altoos, of ons
De scherpe prikkel van den honger, en
Het kankrend wee van dagelijkschen angst
Voor 't onderhoud van morgen, zoo gedwee
Zou laten, als dat ruwe Volk zich toont?
Ik, moeder, sta verbaasd bij zooveel zachtheid,
Maar vind, helaas, de reden die 't verklaart:
Het Volk is uitgeput, berust uit zwakte.

Koningin-Moeder:

— Doch... de oorzaak van dit alles?

Louise:

— Broedermoord!

Een deel, een nietig deel der maatschappij
Heerscht, regelt, kuint, maakt wetten, en verwijst
Het ovrig deel — en 't grootste — tot ellende!

1872.

TOESPRAAK TOT DE HOOFDEN VAN LEBAK

— Mijnheer de Radhen Adhipatti, Regent van Bantan-Kidoel, en gij, Radhens Dhemang die Hoofden zijt der distrikten in deze Afdeeling, en gij Radhen Djaksa die de justitie tot uw ambt hebt, en ook gij, Radhen Kliwon die gezag voert op de hoofdplaats, en gij Radhens, Mantries, en allen die Hoofden zijt in de afdeeling Bantan-Kidoel, ik groet u!

En ik zeg u dat ik vreugde voel in mijn hart, nu ik hier u allen vergaderd zie, luisterende naar de woorden van mijn mond.

Ik weet dat er onder ulieden zijn, die uitstekten in kennis en in braafheid van hart: ik hoop mijn kennis door de uwe te vermeederen, want zij is niet zoo groot als ik wenschte. En ik heb wel de braafheid lief, maar dikwijls bespeur ik dat er in mijn gemoed fouten zijn, die de braafheid overschaduwten en daaraan den groei benemen... gij allen weet hoe de groote boom den kleinen verdringt en doodt. Daarom zal ik letten op degenen onder u, die uitstekend zijn in deugd, om te trachten beter te worden dan ik ben.

Ik groet u allen zeer.

Toen de Gouverneur-generaal mij gelastte tot u te gaan om adsis-tent-resident te zijn in deze afdeeling, was mijn hart verheugd. Het kan u bekend zijn dat ik nooit Bantan-Kidoel had betreden. Ik liet mij dus geschriften geven, die over uwe afdeeling handelen, en heb gezien dat er veel goeds is in Bantan-Kidoel. Uw volk bezit rijstvelden in de dalen, en er zijn rijstvelden op de bergen. En ge wenscht in vrede te leven, en ge begeert niet te wonen in de landstreken die bewoond worden door anderen. Ja, ik weet dat er veel goeds is in Bantan-Kidoel!

Maar niet hierom alleen was mijn hart verheugd. Want ook in andere streken zou ik veel goeds gevonden hebben.

Doch ik ontwaarde, dat uwe bevolking arm is, en hierover was ik blijde in het binnenste mijner ziel.

Want ik weet dat Allah den arme liefheeft, en dat Hij rijkdom geeft aan wien hij beproeven wil. Maar tot de armen zendt Hij wie zijn woord spreekt, opdat zij zich oprichten in hun ellende.

Geeft Hij niet regen waar de halm verdort, en een dauwdrup in den bloemkelk die dorst heeft?

En is het niet schoon, te worden uitgezonden om de vermoelden te zoeken, die achterbleven na den arbeid en neerzonken langs den

weg, daar hun knieën niet sterk meer waren om optegaan naar de plaats van het loon? Zou ik niet verheugd wezen de hand te mogen reiken aan wie in de groeve viel, en een staf te geven aan wien de bergen beklimt? Zou niet mijn hart opspringen als het ziet gekozen te zijn onder velen, om van klagen een gebed te maken en dankzegging van geweest?

Ja, ik ben zeer blijde geroepen te zijn in Bantan-Kidoel!

Ik heb gezegd tot de vrouw die mijne zorgen deelt, en mijn geluk grooter maakt: „Verheug u, want ik zie dat Allah zegen geeft op het hoofd van ons kind! Hij heeft mij gezonden naar een oord waar niet alle arbeid is afgelopen, en Hij keurde mij waardig daar te zijn vóór den tijd van den oogst. Want niet in het snijden der padie is de vreugde: de vreugde is in het snijden der padie die men geplant heeft. En de ziel des menschen groeit niet van het loon, maar van den arbeid die het loon verdient. En ik zeide tot haar: Allah heeft ons een kind gegeven, dat eenmaal zeggen zal: „Weet ge dat ik zijn zoon ben?” En dan zullen er wezen in het land, die hem groeten met liefde, en die de hand zullen leggen op zijn hoofd, en zeggen zullen: „Zet u neder aan ons maal, en bewoon ons huis, en neem uw deel aan wat wij hebben, want ik heb uwen vader gekend.”

Hoofden van Lebak, er is veel te arbeiden in uwe landstreek!

Zeg mij, is niet de landman arm? Rijpt niet uw padie dikwerf ter voeding van wie niet geplant hebben? Zijn er niet vele verkeerdheden in uw land? Is niet het aantal uwer kinderen gering?

Is er niet schaamte in uwe zielen, als de bewoner van Bandoeng dat daar ten-oosten ligt, uwe streken bezoekt, en vraagt: „Waar zijn de dorpen, en waar de landbouwers? En waarom hoor ik den gamlang niet, die blijdschap spreekt met koperen mond, noch het gestamp der padie uwer dochters?”

Is het u niet bitter, te reizen van hier tot de Zuidkust en de bergen te zien die geen water dragen op hunne zijden, of de vlakten waar nooit een buffel den ploeg trok?

Ja, ja, ik zeg u dat uw en mijn ziel daarover bedroefd is! En daarom juist zijn wij Allah dankbaar dat hij ons macht heeft gegeven om hier te arbeiden.

Want wij hebben in dit land akkers voor velen, schoon de bewoners weinig zijn. En het is niet de regen die ontbreekt, want de toppen der

bergen zuigen de wolken des hemels ter aarde. En niet overal zijn rotsen die plaats weigeren aan den wortel, want op veel plaatsen is de grond week en vruchtbaar, en roept om de graankorrel die hij ons wil weergeven in gebogen halm. En er is geen oorlog in het land, die de padie vertreedt als ze nog groen is, noch ziekte die den patjol¹⁾ nutteloos maakt. Noch zijn er zonnestrallen, heeter dan noodig is om het graan te doen rijpen dat u en uw kinderen voeden moet, noch banjirs²⁾ die u doen jammeren: „Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb!”

Waar Allah waterstromen zendt, die de akkers wegnemen... waar Hij den grond hard maakt als dorre steen... waar Hij Zijn zon doet gloeien ter verschroeijing... waar Hij oorlog zendt, die de velden omkeert... waar Hij slaat met ziekten die de handen slap maken, of met droogte die de aren doodt... daar, Hoofden van Lebak, buigen wij deemoedig het hoofd, en zeggen: „Hij wil het zoo!”

Maar niet aldus in Bantan-Kidoel!

Ik ben hier gezonden om uw vriend te zijn, uw ouder broeder. Zoudt gij uw jongeren broeder niet waarschuwen als ge een tijger zaagt op zijn weg!

Hoofden van Lebak, we hebben dikwijls misslagen begaan, en ons land is arm omdat we zooveel misslagen begingen.

Want in Tjikandi en Bolang, en in het Krawangsche, en in de ommelanden van Batavia, zijn velen die geboren zijn in ons land, en die ons land verlaten hebben.

Waarom zoeken zij arbeid ver van de plaats waar ze hun ouders begroeven? Waarom vlieden zij de dessah³⁾ waar zij de besnijdenis ontvingen? Waarom verkiezen zij de koelte van den boom die dáár groeit, boven de schaduw onzer bosschen?

En ginds in 't noordwesten over de zee zijn velen die onze kinderen moesten zijn, maar die Lebak hebben verlaten om rondtedolen in vreemde streken met kris en klewang en schietgeweer. En ze komen ellendig om, want er is macht van de Regeering daar, die de opstandelingen verslaat.

Ik vraag u, Hoofden van Bantan-Kidoel, waarom zijn er zoovelen

---

¹⁾ houweelachtige spade.

²⁾ tropische overstroming.

³⁾ dorp.

die weggingen, om niet begraven te worden waar ze geboren zijn? Waarom vraagt de boom, waar de man is dien hij als kind zag spelen aan zijn voet?

— Hoofden van Lebak! Wij allen staan in dienst des Konings van Nederland. Maar Hij, die rechtvaardig is, en wil dat wij onzen plicht doen, is vér van hier. Dertig-maal duizendmaal duizend zielen, ja, meer dan zooveel, zijn gehouden zijn bevelen te gehoorzamen, maar hij kan niet wezen nabij allen die afhangen van zijnen wil.

De Groote-Heer te Buitenzorg is rechtvaardig, en wil dat ieder zijn plicht doe. Maar ook deze, machtig als hij is, en gebiedende over al wat gezag heeft in de steden en over allen die in de dorpen de oudsten zijn, en beschikkende over de macht des legers en over de schepen die op zee varen ook hij kan niet zien waar onrecht gepleegd is, want het onrecht blijft verre van hem.

En de resident te Serang, die heer is over de landstreek Bantam, waar vijf-maal-honderd duizend menschen wonen, wil dat er recht geschiede in zijn gebied, en dat er rechtvaardigheid heersche in de landschappen die hem gehoorzamen. Doch waar onrecht is, woont hij verre. En wie boosheid doet, verschuilt zich voor zijn aangezicht omdat hij straffe vreest.

En de heer Adhipatti, die Regent is van Zuid-Bantam, wil dat ieder leve die het goede betracht, en dat er geen schande zij over de landstreek die zijn regentschap is.

En ik, die gisteren den Almachtigen God tot getuige nam dat ik rechtvaardig zou zijn en goedertieren, dat ik recht zou doen zonder vrees en zonder haat, dat ik zal zijn: „een goed adsistent-resident” ... ook ik wensch te doen wat mijn plicht is.

Hoofden van Lebak! Dit wenschen wij allen!

Maar als er soms onder ons mochten zijn, die hun plicht verwaarloozen voor gewin, die het recht verkoopen voor geld, of die den buffel van den arme nemen, en de vruchten die behooren aan wie honger hebben . . . . . wie zal ze straffen?

Als een van u het wist, hij zou 't beletten. En de Regent zou niet dulden dat zoo-iets geschiedde in zijn regentschap. En ook ik zal het tegengaan waar ik kan. Maar als noch gij, noch de Adhipatti, noch ik het wisten . . . . .

Hoofden van Lebak! Wie zal dan recht doen in Bantan-Kidoel?

Hoort naar mij, als ik u zeggen zal hoe er dan recht zal gedaan worden.

Er komt een tijd dat onze vrouwen en kinderen schreien zullen bij het gereedmaken van ons doodkleed, en de voorbijganger zal zeggen, „Daar is een mensch gestorven”. Dan zal wie aankomt in de dorpen, tijding brengen van den dood desgenen die gestorven is, en wie hem herbergt, zal vragen: „Wie was de man die gestorven is?” En men zal zeggen:

„Hij was goed en rechtvaardig. Hij sprak recht en verstootte den klager niet van zijn deur. Hij hoorde geduldig aan, wie tot hem kwam, en gaf weder wat ontnomen was. En wie den ploeg niet drijven kon door den grond omdat de buffel uit den stal was gehaald, hielp hij zoeken naar den buffel. En waar de dochter was geroofd uit het huis der moeder, zocht hij den dief en bracht de dochter weder. En waar men gearbeid had onthield hij het loon niet, en hij ontnam de vruchten niet aan wie den boom geplant hadden, en hij kleepte zich niet met het kleed dat anderen dekken moest, noch voedde zich met voedsel dat den arme behoorde.”

Dan zal men zeggen in de dorpen: „Allah is groot, Allah heeft hem tot zich genomen. Zijn wil geschiede . . . er is een goed mensch gestorven.”

Doch andermaal zal de voorbijganger stilstaan voor een huis, en vragen, „Wat is dit, dat de gamlang zwijgt, en het gezang der meisjes?” En wederom zal men zeggen: „Er is een man gestorven”.

En wie rondreist in de dorpen, zal 's avonds zitten bij zijn gastheer, en om hem heen de zonen en dochteren van het huis, en de kinderen van wie het dorp bewonen, en hij zal zeggen:

„Daar stierf een man die beloofde rechtvaardig te zijn, en hij verkocht het recht aan wie hem geld gaf. Hij mestte zijn akker met het zweet van den arbeider dien hij had afgeroepen van den akker des arbeids. Hij onthield den werkman zijn loon, en voedde zich met het voedsel van den arme. Hij is rijk geworden van de armoede der anderen. Hij had veel gouds en zilver en edele steenen in menigte, doch de landbouwer die in de nabuurschap woont wist den honger niet te stillen van zijn kind. Hij glimlachte als een gelukkig mensch, maar men hoorde gekners tusschen de tanden van den klager die recht zocht. Er was tevredenheid op zijn gelaat, maar geen zog in de borsten der moeders die zoogden.”

Dan zullen de bewoners der dorpen zeggen: „Allah is groot... wij vloeken niemand!”

Hoofden van Lebak, eens sterven wij allen!

Wat zal er gezegd worden in de dorpen waar wij gezag hadden? En wát door de voorbijgangers die de begrafenis aanschouwen?

En wat zullen wij antwoorden, als er na onzen dood een stem spreekt tot onze ziel, en vraagt: „Waarom is er geweest in de velden, en waarom verbergen zich de jongelingen? Wie nam den oogst uit de schuren, en uit de stallen den buffel die het veld ploegen zou? Wat hebt gij gedaan met den broeder dien ik u gaf te bewaken? Waarom is de arme treurig en vloekt de vruchtbaarheid zijner vrouw?”

— Ik wenschte gaarne in goede verstandhouding met u te leven, en daarom verzoek ik u mij te beschouwen als een vriend. Wie gedwaald mocht hebben, kan op een zacht oordeel van mijn kant staat maken, want daar ikzelf zoo menig keer dwaal, zal ik niet streng zijn... niet althans in de gewone dienstvergripen of nalatigheden. Alleen waar nalatigheid zou worden tot gewoonte, zal ik die tegen gaan. Over misslagen van groveren aard... over knevelarij en onderdrukking spreek ik niet. Zoo iets zal niet voorkomen, niet waar, m'n heer de Adhipatti?

— O neen, mijnheer de adsistent-resident, zoo iets zal niet voorkomen in Lebak.

— Welnu dan, mijne heeren Hoofden van Bantan-Kidoel, laat ons verheugd zijn dat onze Afdeeling zoo verachterd en zoo arm is. Wij hebben iets schoons te doen. Als Allah ons in 't leven spaart, zullen wij zorg dragen dat er welvaart kome. De grond is vruchtbaar genoeg, en de bevolking gewillig. Als ieder in 't genot wordt gelaten van de vruchten zijner inspanning, lijdt het geen twijfel dat binnen weinig tijds de bevolking zal toenemen, zoo in zielental als in bezittingen en beschaving, want dit gaat veelal hand-aan-hand. Ik verzoek u nogmaals mij te beschouwen als een vriend die u helpen zal waar hij kan, vooral waar onrecht moet worden tekeer gegaan. En hiermede beveel ik mij zeer aan in uwe medewerking.

Ik zal u de ontvangen berichten over Landbouw, Veeteelt, Politie en Justitie met mijn beschikkingen doen teruggeworden.

Hoofden van Bantan-Kidoel! Ik heb gezegd. Ge kunt terugkeeren, ieder naar zijne woning. Ik groet u allen zeer!

Guido Gezelle

ARM HUISGEZIN

Onder 't duister dak gedoken,
strooi en vodden ¹⁾ altegaar,
heel onttoodderd ²⁾, half gebroken,
staat des werkmans woonsteê daar.

't Kaafgat, ³⁾ omme~~s~~ en scheefgetrokken,
vallen gaat; en daar, deureen,
liggen afgerolde brokken
bruingebrand al, gruis en steen.

't Dak beneden, deur de wanden,
glazenloos, van latte en leem
zie 'k getelde turven branden,
doodsch, in 't deerlijk huisgehem. ⁴⁾

Open ligt het, aller oogen;
't waait erdeure en 't sneeuwt erin;
's zomers zal me' er hitte in doogen,
's winters koude. — Arm huisgezin.

Uit: *Rijmsnoer*.

---

¹⁾ zoden
²⁾ uit de voegen

³⁾ bovenste deel van de schouw
⁴⁾ binnenhuis

DE OUDE BEWEGING

Dirk Troelstra

MOEDER, GA VOOR JE KINDJE STAAN

Moeder, ga voor je kindje staan,
Want daar komt de justitie aan.
De justitie is een kwade man
Die geen arme menschen lijdē kan;
En waar hij komt met zijn grimmig gelaat
Ontdekt hij wis en zeker kwaad.
    Is 't krom of recht,
    Is 't valsch of waar,
Daar luistert geen justitieman naar.
Heeft hij je kindje eenmaal vast,
Dan komt het zeker in de kast.

Moeder, ga voor je kindje staan,
Want daar komt de militie aan.
De militie is het oorlogsgeweld;
Daar is geen moedertje op gesteld,
Want is haar jongen negentien jaar,
Dan staat die booze militie klaar:
    Goedschiks, kwaadschiks,
    Met zucht of traan,
Daar helpt geen lieve moederen aan.
Bij dunne rats en kommiezenbrood,
Drillen ze menig jongen dood.

Moeder, ga voor je kindje staan,
Daar komen de kapitalisten aan.
De kapitalisten bezitten het land
En regeeren ons met strenge hand.
Zij dwingen de armen en maken hen ziek
Op 't oorlogsveld en in vunze fabriek.
    't Zij klein of groot,
    't Zij zwak of sterk,
Allen voor de rijken aan 't werk.
Maar ben je nergens toe in staat,
Dan vindt de honger je op straat.

Moeder, laat nu je kindje vrij,
Daar komen de socialisten voorbij.
Zij loopen achter de roode vaan
En brengen geluk voor je kindje aan.
Justitie, militie en kapitalist
Gaan op den loop voor den socialist.
Want: rijk en arm
En knecht en heer,
Dat willen de socialisten niet meer.
Dus, trekken de socialisten voorbij,
Moeder, laat dan je kindje vrij!

J. Vuylsteke

Uit: FABRIEKSGALMEN

„Wij willen verbetering, wij willen méér winnen,
of anders is 't uit met weven en spinnen.
Wij willen meer brood, een gezondere woon,
wij werken niet langer voor zulk een loon.”
De politie verscheen en sprak verbolgen:
„In naam der Wet zult gij mij volgen.
Komaan, geen tegenstribbelen, mannen;
wij zullen u leeren samenspannen!
Eerbiedig voorwaarts! Zoo niet, Gendarmes,
faites usage de vos armes!”¹⁾
Zij worden voor den Rechter gezonden,
als dieven, moordenaars gebonden.
De Wet gebiedt, en er hoeft een voorbeeld:
„In naam der Wet zijt ge allen veroordeeld.” —
„Onschuldig voor ons geweten, voor God,
waarom dan moeten ook wij naar het kot? . . . ” —
„Een jaar, zes maanden, de kosten. Zwijgen! . . .
Gij hebt u vereend om uw loon te doen stijgen!”

---

¹⁾ Agenten, maakt gebruik van uw wapens

De jongen is op zijn tiende jaar;
noch lezen noch schrijven kan hij voorwaar.
Maar vader wint weinig, en moeder is ziek;
het kind moet mede naar de fabriek.
Als draadjemaker wordt het geplaatst
te midden van 't werktuig, dat ronkt en raast.
„Ach vader, 't is hier zoo benauwd. . . .” — „*Let op,
of anders grijpen de riemen uw kop.*”
„Mijn oog is zoo moede, mijn hoofd is zoo zwaar . . .” —
„*Let op, of de tanden grijpen uw haar.*”
„Ach vader, ik voel mijne armen verlammen.” —
„*Let op, of ze raken tusschen de krammen.*”
De vader gebiedt, het kind zwijgt stil.
Welhaast weerklinkt een snerpende gil . . .
Bloed verft riemen en draden rood . . .
Het kind heeft geleden, het kind is dood.

DE GROOTEN

P. J. Troelstra

Uit: EEN NIEUWE TIJD

Daar gaat een roep door alle landen,
Een roep om vrijheid, kennis, recht;
Daar ruist een woord langs alle stranden:
Wat velen voelen, wordt gezegd;
Daar schijnt een zon op duizend knoppen,
Wie nacht belette in bloei te gaan;
En kleumse vogels hoort men roepen,
Om ook de vleug'len uit te slaan.
Met forse ruk komt storm gevaren
De ganse trillende aarde rond;
Wat vaststond, lange, lange jaren,
Blijkt nu vermolmd, valt naar de grond. —

En wie zo lang in nood en lijden
Zwaar hangen liet het duffe hoofd,
Wie, onder 't juk, om straf te mijden
Zich zelf zijn eer-als-mens ontroofd',
Wie aan geen hoger doel geloofde,
Aan niets dacht dan aan slaap en brood,
In 't nare duister wurmde en sloofde,
Blind als de mol, ja levend-dood —
Die steekt, bij 't ruisen van die vlagen
Verrast, ontzet zijn oren op;
Die slaat, bij 't nieuwe zonnedagen
Nog schuw de knippende ogen op;
Die zuigt met uitgezette longen
De milde lichten gulzig in
En wordt zo vreemd, bij 't blij gezongen
Vogelenlied in voorjaars wind;
Die branden hete transporen
Langs 't stom verbaasd verweerd gelaat;
Als hij de klare stem verstaat:
„Heil U, ook gij zijt mens geboren!”

Daar leeft in 't diepst van 's mensen harte
Een beeld van waarheid en van recht;
Hem kan een diep verlangen smarten
Naar 't rijk van vrede, liefde en licht;
En hoe hij omwroet in het duister,
Hoe ook bevlekt door zonde en kwaad,
Nooit derft dat beeld geheel zijn luister,
Nooit hem die zucht geheel verlaat.
Zij drijft de zwerver uit de dalen
De hoogste en steilste bergen op;
Vermoeid, bij hijgend ademen:
Daar duikt een nieuwe wereld op;
De nieuwe wereld zijner dromen,
Met vreemd gebloemt, vol zaligheid,
Ligt voor zijn ogen uitgespreid.
— Hij weet: dit heeft hij voelen komen —
En tranen breken hem uit de ogen,
Hij buigt de knieën, valt te voet:
„Wat mij geleid heeft, 't was geen logen,
Land van Belofte, wees gegroet!”

Heil dan, o tijd, die wij beleven,
Gij, zegenzwangre grootse tijd!
Nu 't volk zelf werken wil en streven
En strijden de echte vrijheidstrijd.
Geen strijd alleen om 't brood te winnen,
Neen, elke hoge levensbloem,
Kunst, kennis, vrijheid, liefde, roem,
Wenkt het een nieuwe wereld binnen.
Die reuzestrijd moet niet beginnen,
Hij woedt in 't rond al om ons heen,
Ja, wordt de wereld door gestreen.

Waa, geest der Waarheid, door de zielen
Van 't volk, dat uit zijn dood opstaat;
En wijd elks hart tot 't hoogste willen.
En gij, o zelfzucht, beestigt kwaad

Van de eeuw, grond van haar maatschappijen
En daardoor grond van al haar lijën,
U geldt hij, de titanenstrijd
Van deez' geweldig schone tijd.

Vertaling uit het Friesch van *Dr. J. B. Schepers*.

HERMAN GORTER – IN DEN TIJD TOEN HIJ ZIJN „MEI” MAAKTE – 1889

Herman Gorter

O, BERGEN, DIE MET UW HOOFDEN STEEKT

O bergen, die met uwe hoofden steekt
tot in het fijnste van de lucht. En stroomen,
die den voet der granieten bergen omgaat. En landen,
groen van gras, die schittert in de zon. En zon,
goudene, die onmeetlijk lacht. En sterren,
die blauw de aarde bekroont. En zee, en aarde,
paradijs van 't heelal. Hoort, hoort: Het socialisme komt.
Rivieren en boombladen en zeegolven
en winden, paarden van de lucht, ruischt het voort.
Het socialisme komt, het socialisme komt.

Kleinoodiën der aarde, groote steden
en kleine dorpen, vangt het in u op.
Ontvangt het in u als het door de lucht gaat.
Roept het, laat het uitschallen als fonteinen,
antwoordt de bergen, antwoordt de rivieren,
zoodat zij anders kijken, andren vorm verkrijgen,
zoodat zij u toelachen: „'t Socialisme komt,
wij worden één met u, bergen en dalen,
wij steden en wij dorpen groeien samen
met u, Natuur, tot oneindige schoonheid.”

Arbeiders, die nu leeft, hoort het, aanschouwt het,
hoort het met uw oogen, ziet het met uw ooren,
maakt uw zintuigen één, met al te samen
tot één, neemt het op in u: 't Socialisme komt.
Armen! groei' er in uw mag're arm een kracht
om al den rijkdom der steden en dorpen
en Natuur te ontrukke' aan wie onwaardig
ze beheerschen: Armen, wordt één groot leger,
één zee, die de aarde met zich spoelt en ze in
de schoonheid brengt, de oneindige schoonheid.

Jeugd, al wie jong is, al wie nu het bloed
in bloemen heeft, wie uit de aarde opgroeit
jeugdig, zooals een bloesem, met zijn beenen
als stengels vol kracht. Fonkelende jeugd!
hoort het diep in u: 't Socialisme komt.
Jonge arbeiders en jonge arbeidsters!
doet uw hart open, stroome het diep er in,
laat het zich breiden door u tot uw toppen,
wordt Socialisten, schaart u tot een leger,
en grijpt het kapitaal aan en doodt het.

O gij, die in vroeger tijden voor de vrijheid
streedt, en, als de fabels zeggen, nog bewoont
de hooge grijsgestreepte kristallen lucht,
zoodat wij u soms nog meenen te zien
ritselen door de lucht in uwe schoonheid.
Wij roepen u, waar gij binnen ons leeft:
het Socialisme komt, de Vrijheid komt.
Maar blaast ons met uw nooit gestorven woord
Uw liefde voor de vrijheid in, dat wij
voor haar weten te sterven en te leven.

Arbeiders, liefste armen, arbeiders!
Dat is uw heerlijke taak: het Socialisme komt.
Maar alleen door u. Gij kunt de heerschers zijn
der aarde, der natuur en hare bergen
en zeeën. En der steden en der dorpen.
Gij kunt de jeugd maken tot ééne bloem.
Gij kunt de menschheid weer verzoenen met
haar martelaars. Gij kunt den droom vervullen
van Vrijheid en van oneindige Schoonheid.
Weest één met elkander. Dan brengt ge de Menschen-Eenheid.

Uit: *De School der Poëzie III*. Socialistische verzen.

HET MEISJE STOND DOODSTIL, VAN GOUD

Het meisje stond doodstil, van goud, en hief de
Oogen naar heel van ver, vanwaar zij kwam.
En 't was of zij de kracht der sterren nam
Door hare oogen in haar rijpen mond,
En sterrenadem door haar lippen zond:
„Weet gij hoe soms in 't bosch, op den boschvliet,
Den vijver, in het winterhout en 't riet
Kraakrig en dood, de Februari-schelle
Zon zich vertoont, en of een vluchtig schellen
Der zon gehoord wordt, klinkt? — De Lente vliegt
Den rand van 't bosch en verliest er haar licht. —
Maar stil, zij ziet den boschvliet, en staat stil,
Met eenen vreemden en te vroegen wil,
En treedt door gele strandhalmen hem nader.
Zacht huppelt aan de eene zij het water
Des vijvers vroolijk, bleek, en vlammend donker, —
Aan de andre zij spant zich nog 't nat gefonkel
Van de ijsplaat, — en Lente ziet den schijf,
En treedt er heen, buigt over, spiegelt 't lijf, —
De golfjes deinen in buigend gewiegel
Den vroegen, jongen, bleeken lentespiegel.
En zij vlucht weg, maar blijft op de aarde waren,
Waar zij nog niet te huis is heelegare.
Zoo kom ik op de aarde, ik ben zeer vroeg,
Vroeger dan andre, er is nog geen zon genoeg.
Ik ben een wezen van 't Gouden Geslacht
Der Toekomstmenschen, iets vroeger gebracht,
Dan de massa's die komen op de aarde.
Ik ben een gouden ster, gevallen waar de
Boom der Toekomst staat in de eeuwigheid.
Zoo werpt een boom van verre uit een gaarde
Door wind gedrage' een appel, rollend glijdt
Hij in den tuin des buurmans. 'k Ben gevallen
Van toekomst's sterren in de donkre hallen
Der aarde, waar Gij mij vindt en in dans

Rondvoerde. Nu klim ik met u den schans
Der bergkloof op, zooals een gouden zaad
Dat tusschen de kluiten door te bloeien gaat.
Ik ben maar 'n fijne sneeuwpluim, langs het bosch
Ziet men mij gaan, — straks komt de bui zelf los,
Ik ben een glanzend harde witte hagel
Tusschen de mosjes van groene boschtafel,
Straks komt de groote witte hagelbui,
Wanneer de groote Toekomstwolk zich spui.

Uit: *Pan*.

EN PAN KWAM BIJ EEN DICHTER

En Pan kwam bij een dichter, die daar was.
En zooals één dichter een ander hoort.
Hoorde hij hem stil fluistren: „Ik zal 't u zeggen. —
Luister, — ik wil het om de poëzie.
Luister, o Pan, want dit is mijn geschied'nis:
„Met al mijn bloed heb ik voor u geleefd,
O poëzie, en, nu het sterven nader komt,
Nu wil ik het u nog eens eenmaal zeggen.
Als kind voelde ik u reeds, o poëzie,
Niets kan ik mij herinn'ren of gij waart
Er in. De wederschijn van mijn gedachten,
Die ik bewust werd in alle, waart gij,
Het zoete zegefluister, Moeder's stem,
De gang van mijne kameraden, 't licht
Der wereld. 't Loopen der menschen. De nacht.
Alles was mij alleenig iets om u. —
't Was ook om u, dat ik heb liefgehad. —
Niets was mij liefde zelve dan om u.
Niets was mij het diepste genot van 't lijf,
Niets was mij der vrouwen donkere schoot,
Dan omdat ik diep daar in haren schoot,
Diep in het eindeloos vergeten zijn
Niets vond dan u, — u, u, o poëzie.
En toen heb ik u nog eens weer gezocht.

Voor u ben ik des avonds ver gegaan
In de vergadering der donkre mannen.
Daar was de zware strijd der arbeiders.
Die zee, die berg, die had ik niet gekend.
En daar ook moet gij wederom huizen,
O liefste poëzie, o poëzie.
Alles zijt gij, alles is uwe maat.
Dus ging ik ook om u daar, daar, te zoeken,
En 'k vond u daar, o liefste poëzie. —
Maar mijne krachten waren wel gering.
Ik had ook veel verbruikt om u te zoeken
In mijn jeugd, in den nacht, den gouden dag.
Maar toch ik ging. De dichter is u zoeken.
Anders is hij niet. Anders is hij niet.
En 'k vond u. Zwarte lap van uw zwart kleed
Zag 'k soms, buiten de deur der vergaading,
Hangen, en 'k wist dat gij waart daarbinnen.
En ik vond u, ik zag u ook daarbinnen.
O, hoe fonkeldet gij zoo zwart, zoo zwart.
Er komt een golf omhoog, een zwarte golf,
Dat zijn de arbeiders, de arbeiders.
Er schijnt een gouden licht, zonsondergang.
Daar is de donkre vloed der arbeiders,
Die heengaat om te overstroomen, — Ik
Zag het, en u daarin als godin drijven.
Maar mijne krachten waren opgeteerd,
'k Kon niet meer vinden uwe gansche schoonheid,
O zachte poëzie, o poëzie.
Verschriklijk was het toen ik daar u zag,
Hoe gij het allerschoonste daar, daar huist.
Dat uw nacht'lijk en daar diep zwarte lijf
Schooner was dan ik u ooit had gekend.
Het schoonste daar van alles van wat gij
Zijt in de oneind'ge wereld, Diamant.
O zachte poëzie, daar laag en diep,
Vergeef mij dat 'k met stamelende stem
Getracht heb om u daar toch ook te nadren,

Waar gij zoo zwart bij de arbeiders troont,
En uw goud licht van ze afschept, diamant.
Vergeef mij dat 'k met te zwakke krachten kwam.
Vergeef het mij, omdat 'k u heb gediend
Mijn leven lang, omdat mijn lijf een offer
Aan u geweest is, u, o u alleen. —

Uit: *Pan.*

O TE LEVEN IN DEZEN SCHOONSTEN TIJD

O te leven in dezen schoonsten tijd,
Nu men zich ieder oogenblik kan geven
Aan de menschheid, en ieder uur van 't leven
Zich zelf hebben en zich zelf raken kwijt.

Dit is het wat de mensen te allen tijd
Hoopten en zochten, om zich weg te geven
Aan elkaar liefdevol, en — toch daarneven
Zich te houden: de hoogste zaligheid.

En dit kan nu. Men kan in vollen trots
Oprijzen als eenzaam individu,
En toch zich geven vol aan anderen.

Het socialisme groeit. Breed wordt zijn rots!
O zoetste tijden, die veranderen!
O zoete tijden die zijn nu.

Uit: *De School der Poëzie. Tweede deel.*

D' ACHTURENDAG

„D' achturedag. — Wij vragen hem omdat de vrouwen niet sterk genoeg zijn, en omdat de eeuwige krachtsinspanning in fabriek ons, vrouwen, sloopt. Daar zitten wij 't eentonig werk doende, onze teedre zenuwen verstompen door den blik op de machine. De hersens worden stomp als botte messen — wij denken niet meer — onze hand doet maar. Onze ziel druppelt uit ons lichaam weg.

Wij vragen den achturedag, omdat wij gezond willen zijn, zooals de boomen, zooals de dieren, als deez' gouden zon wier schijn ik hier in mijne vingren heb. Wij vragen den achturedag, omdat wij vrouwen bergen willen zijn van gezondheid. Wij vragen hem omdat wij willen golven zijn van rijp vleesch en helder bloed.

Wij vragen den achturedag, omdat ons lichaam anders is, dat iedere maand bloed stort en vrucht draagt. Als wij niet beschermd worden, dan stort het nieuw geslacht uit ons zwak en bouwvallig, en groeit niet vast op tot rijke, rijpe, rijzige gebouwen. Wij vragen den achturedag, omdat wij meisjes, maagden, moeders zijn. Daarom vragen, ja eischen wij d' achturedag.

Wij vragen den achturedag, omdat het kind beschermd moet worden, dat in ons leeft, hier in onzen schoot. Als dit lichaam, deez' armen, dit bovenlijf, deze beenen, en dit hoofd niet zacht gaan, en aan het kind denken — dan wordt de stoot, hier gestooten,

voortgeplant op het kind. En als mijn hoofd niet denkt voortdurend aan mijn kleine kind, en als mijn hoofd niet rijp verstandig denkt in mijne zwangerschap, dan wordt mijn kind dom of dof of arrem, zooals zoovelen.

Wij vragen den achturendag, omdat het zacht gebabbel van het kleine kind door ons gehoord moet worden. Wij willen niet heengaan van de aarde zonder dat gehoord te hebben, dat zachte beekvalletje door ons huis heen. Als wij in de andre kamer zijn, dan spreekt het daar verre stil, zijn ziel beweegt, gaat open, en klankt open als een bloem. Zouden wij geen tijd hebben om dat te hooren? O geeft ons dan den dag van acht uur, dat er een stuk voor ons over is om naar ons kind te luistren.

Wij willen onzen jongen tot een man zien worden — de eerste manlijke gedachten zien over zijn gelaat, de eerste taal van mannelijke daad hooren, zijn bleeke wangen onder zijn donkerbruine haren bespieden, en weten wanneer de liefde de eerste klop doet in zijn slaap, daar hoog aan zijn gezicht, laag in zijn hart. Wij willen aan ons meisje vertellen, wat de liefde is, wat de man. Wij willen bij haar zijn totdat zij vrouw is, als haar eigen zuster.

Wij willen bij onzen man zijn opdat wij onze liefde voor hem, o doorproeven. Tot aan zijn dood of onzen dood. En omdat onze kinderen moeten zien wat of een huwlijk is. Daarom d' achturendag, want zonder dien bestaat daarvoor geen tijd.

Wij eischen den achturendag omdat
ons hart brandt. Wij zijn niet de doode menschen
der bourgeoisie, wij zijn de proletaren,
de bloemen der menschheid. In onze harten
brandt een fakkel, wij willen naar hooger
als vlammen. De natuur roept ons.

Ziet ge die blauwe wolken? Daarheen willen
wij, hier onze kleine gestaltetjes.

Wij willen de natuur in, willen schoonheid
zoeken en vinden in het schuim der zee,
wij willen de muziek aanhooren
die opstijgt van het zeevlak, wij willen
liggen aan 't strand en de geheimen van
de schelpen en het zand voor ons uitkijken,
wij willen de vogels zien gaan in 't bosch,
wij willen de bloemen daaruit zien groeien,
wij willen de zon als een broeder voelen,
even vrij als hij zijne stralen zendt
willen wij dat de menschheid ons uitzendt.

Wij willen 's avonds in ons kamertje
gedichten lezen, bliksem door de hersens
voelen van gedachten, en gloed in wel
van ons hart, als de hartstocht in leugen
en schoonheid der fantasie waarheid wordt.

Wij willen in de museums stil gaan
langs de marmeren lijven, en in ons
schoonheid voelen aan de antieken verwant.
Wij willen bij de muziek luisteren
die als een stroom over ons henen komt,
en ons reinigt als een stroom door ons hart.
Wij willen reine wetenschap kennen,
want zonder die worden wij nimmer sterk.

Wij eischen den achturedag omdat
hij vastheid geeft.

Wij eischen den achturedag, omdat
gij en ik moeten maken lichamen
van menschen, die de bezitters bestrijden.
Gij en ik moeten van onz' lijven stalen
geraamten maken, waar de harde vuist
van den patroon op stuk slaat, als hij ons
aantast.

Gij weefsters en gij naaisters en gij die
spint — ziet gij niet hoe uw heeren maken
verbonden tegen u, — gij, maakt ze ook
en strijdt met hen.

Tijd is noodig, een stukje van den tijd.
Wij moeten 's avonds in dat stukje tijds,
geroofd van 't kapitaal, in ons hoekje
gaan zitten en studeeren wat toch is
de maatschappij en haar groote lichaam.
Wij moeten met gedachten in de hoeken,
waar gewerkt wordt, dringen, en evenals
met 't lijf des daags het kapitaal, zoo 's avonds
met onz' gedachten nog eens 't kapitaal
maken, met ons begrip. Gij moet d' oorzaken
der proletariërsellende door-
vroên — de voorwaarden van bevrijding
naspeuren, en als vrouwen doorzoeken
hoe gij dubbel slaaf zijt, arbeidster-vrouw!
Daarom de achturedag!

Gij moet den politieken strijd doorgronden tot
zijn bodem, onder zijn diepsten bodem.
Gij moet inzien hoe gij met u allen,
hoe wij met ons allen tot ééne macht
moeten worden, zooals de lucht daarginds
één is. Wij moeten inzien, hoe de strijd

niet in het vak slechts, maar tegen den Staat
gevoerd moet worden, dat wij als een storm
kunnen worden, als wij in diepe lucht,
organisatie, alle vrouw saambrengen.
Daarom acht uur.

O komt vogels, komt breede schare van
zwaluwen, heft u op en komt met ons
te zamen de deinzende diepte in
der toekomst. Komt vrouwen, komt zusters,
verheft u uit deez' tijd naar de toekomst.
Uw blanke en bruine kleuren, uw cirkels
en massa's die daar staat, o komt, o komt!
Wie is de toekomst zoozeer als gij, vrouwen?

Te zamen met den man willen wij vrouwen
ten strijde trekken tegen 't kapitaal.
Te zamen met den man willen we onze scharen
helkleurig opschiên doen naar d' hooge burcht.
Ziet gij niet hoe daarginds hoog in het zonlicht
het *denkbeeld* van het socialisme staat?
Welnu —
Wij eischen den achturedag omdat
alleen een geestelijk en zedelijk,
lichamelijk en zielssterk proletaarjaat
het socialisme timmren kan *met daden!*"

Uit: *De School der Poezie. Tweede deel.*

O DICHTERS, ZIET GE NIET

O dichters, ziet ge niet dat hier de bron
is van het drama, en het heldendicht,
en de lyriek, dat alle poëzie
uit de wel der toekomst te scheppen is?
En schilders, ziet ge niet de helle kleuren
van de oogen die zich diep hebben gedoopt
in de toekomst, die 't heden hebben gezien
zoo diep, dat ze de toekomst zagen, en
die uit het werkelijke den blik opslaan
vol van het klare diepe toekomstlicht?
Zoodat het in hun klare oogen droomt
als achter zonnemiddag donker bosch.
Ziet ge de wereld niet in menschenoogen,
als achtergrond, die veel meer, veel meer is
dan 't klare vóór, waardoor dit vóór eerst wordt
diep en schoon en mysterieus ernstig?
En muzikanten, hoort ge niet de hoop
en de liefde en de broederschap, dof
nog maar toch. Hoort ge niet de Vrijheid met
haar kinderstem, zooals ze nog nooit klonk?

Uit: *De School der Poezie. Tweede deel*

O VRIJ TE ZIJN!

O vrij te zijn! Met geene vaste banden
aan iemand vast. O aldoor door de tanden
vrijheid te voelen gaan bij iedren adem.
Tot heel de wereld te zeggen: 'k omvadem
u als vrij man, gij zijt zoo vrij als ik.
Elk mensch te zien opgroeien met een blik
zoo vrij van wimper en van ooglid, armen
zoo schoon, schouders zoo vrij, geen arme
blikken meer die doen 't gloeiend hart zoo'n pijn.
Maar zuiver stralende oogen als het rein
droomende blauw van verre zomerlucht.
O vrij te zijn, en in zich het geducht
wezen mensch te voelen, heel, tot aan de voeten

van uit het hoofd. Vrouw en kinderen te groeten
als zelfstandige even macht'ge wezens.

O vrij te zijn en de armen te steken
in de natuur, en daaruit te halen
haar schatten en die samen te bewerken.
Elken dag van den ochtend tot den avond
zich te mengen met 't wezen der natuur.
Vrije en bewuste natuurkracht te zijn,
kind van de onbewuste heerlijke moeder,
en door het zuivre hoogste wat zij had
aan ons te geven, de klaarste heerlijke melk,
het bewustzijn, mij met haar te mogen meng'len
aldoor, aldoor. En in die zachter uren
waarin ik niet met 't groote spel der spieren
door haar heenga, zooals een bloeddruppel,
haar leeren kennen met andren, met het brein,
als zelfstandige even macht'ge wezens.

O vrij te zijn en op de grens der aarde
elk uur te mogen staan en in 't heelal
den blik te zenden, als een vrij vrij mensch.
In 't zachte blauw des hemels mijnen wensch
te mogen gieten naar de onpeilbre waarde
der wereld, en der wezens zonder tal.
En dan in de bloem, droomend aan mijn voet,
den blik te slaan, die in de kleine kelk
zich als in peillooze afgrond diep verliest.
Want elk kleinst ding 't oneindig in zich kiest.
O vrij te zijn, als een mensch, zwevend, elk
mensch vrij, door geluk, dat mijn oog ontmoet.
O vrij te zijn door oneindige schoonheid,
door aller samenwerking hoogste schoonheid,
als zelfstandige en bewuste wezens.

Uit: *De School der Poëzie. Tweede deel.*

VAN UIT EEN NIEUWE WERELD TREEDT

Van uit een nieuwe wereld treedt
een vrouw mij aan met hangend kleet,
zoo helder als ik nimmer zag,
het oog zoo stralend als de dag.

Zij heeft geen enkel sieraad aan
van schuwheid, en geen enklen waan,
maar zij is zuiver als een glas,
alsof ze zoo geboren was.

Haar arm is in een zuivren hoek,
in schoone stralen valt haar doek,
en om haar schoon gelaat gezond
speelt 't helderst licht van keel en mond.

Van uit een nieuwe wereld treedt
een man mij aan met enge kleet,
schittrend zooals ik nimmer zag,
met 't hoofd zoo stralend als de dag.

Hij heeft geen enkel sieraad aan
van slaafschheid en geen enklen waan,
maar hij is zuiver als een man
naakt opgegroeid maar wezen kan.

Hij heeft den arm in zuivre vuist,
hij heeft het been tot zuivren voet,
en om het trotsch gelaat, gekuischt,
hangt stil en hoog een sterke gloed.

Uit: De School der Poëzie. Tweede deel.

DE ARBEIDERSKLASSE DANST EEN GROOTE REIDANS

De arbeidersklasse danst een groote reidans
aan de oceaan der wereld, zooals kindren
die men 's avonds op strandmuur bij de zee,
bij het geel licht der lantarens en 't licht
der zon, ziet huppelen op muziek. Hun lichte
dunne gestaltetjes dragen al dansend
hoop en gedachten gaand op de oceaan,
gaand in den hemel, gaand diep in de aarde --
zoo danst de arbeidersklasse aan de zee.
Hoop en verwachting stroomt hun van de zee,
hoop en verwachting straalt van uit de lucht,
hoop en verwachting rijst van uit de aard.
Hoe klinkt nu alles helder, 't aardmetaal
klinkt, en de lucht is sonoor, 't handgeklap
van mannen en vrouwen volgt op breeden zwaai
van armen door de zachte helle lucht.
Jongens en meisjes stuiven om hen heen.
Dezen zullen 't beleven dat de lichte
lichamen der menschen overal dansen
in vrijheid.
De arbeidersklasse danst een groote reidans
aan de oceaan.

Uit: *De School der Poëzie* III. *Socialistische Verzen*.

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk

EILAND VAN GELUK

Ver over de glinst'rende zeeën, verder weg dan het avondrood,
voorbij de klippen van strijd, en het bare strand van den nood,

voorbij aan de rots waar de winden van den haat worden uitgebreed
drijft het zon- en schaduw beminde eiland van geluk op den vloed.

Zijn groene oevers ombruischen de oevers van groen kristal,
den zeezang echoot het ruischen van zijn dichten boomenwal

Daar in het bosch wordt geboren het allerinnigst geluid:
de tortel koert haar bekoren-bewogene vrede uit.

Glanzende boomen dragen t' eener tijd bloesem en vrucht,
en door de bloeiende hagen gonst altijd zomergerucht.

Het dichte gewas der dalen buigt onder zijn gouden vracht,
en tegen de hellingen stralen de weiden hun gouden pracht.

Daar wonen de blinkende menschen met vrede-omlicht gelaat
door wien het gemeene wenschen als een stroom van kracht heengaat.

Hun spraak ruischt als onze gebeden, hun gang schrijdt als onze dans,
hun stem is een nest van zachtheden, hun oog een bad van glans.

Leven is altijd beladen daar met een geur van vreugd
als waar zomerwind vol genade hier somtijds ons hart mee verheugt.

In den morgen gaan blijde gezellen zingend tot het arbeidsfeest
dat lijf noch ziel zal kwellen, en dadendrang geneest.

En de uren der rust heenglijden door den toover menigvoud
van der schoonheid fonk'lend gesmijde, en het plechtig gedachtewoud.

De dood komt op lichte schreden, hij draagt een wit gewaad
en wien hij wenkt gaat mede, als een gast van een feest opstaat.

HENRIËTTE ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK
(NAAR EEN TEEKENING VAN R. N. ROLAND HOLST 1921)

Hem woelt door het hart niet de wreede zorg om wezen of hulplooze
weeuw,
want daar heerschen de zachte zeden, heerscht de wet van de gouden
eeuw.

Het veld en de wei en de bosschen, en de vruchten der zee en de wijn
geperst uit de purperen trossen, daar het erfdeel van allen zijn.

Mijn en dijn hebben verloren hun rink'lende klank van metaal
en zoeme' in die zuivere ooren als zinlooze kindertaal.

O wisten wij waar u te vinden, land van gelukzaligheid,
voorbij aan de rots der winden van haat, en de klippen van strijd.

Uit: *Thomas More*.

DE MOEDER

Bij de moeder begint de wereld; in 't hart
staat ze van af het eerst-bewuste, stadig
door der dagen en nachten val,
zij met de warmte van het open hart,
in stem en oog en streelgebaar weldadig
meevoerend het thuis-veilige overal.
En om haar de heel-eigene atmosfeer,
eeuwig gelijk en doorzichtig-gezeefd
van innigheid die geen één ander heeft:
iets helderzachts, dat in haar stem 't meest teer
is vastgelegd en o haar hand hoe zacht.
Haar glimlach is als een maanlichte nacht.
De moeder heeft de onbesnoeide macht
die reikt van voor leefheugenis begon
en alle vezels trekken tot haar heen.
Jeugd steigert, stelt zich op zichzelf alleen,
en waant ontijdig, dat zij alles won
en wil macht over alles wat bestaat;
jeugd dwaalt weg, achtloos, van de liefdesbron.

Maar dat 's niet blijvend, en een dag hoe laat
ook, komt, een dag van wederkeer.
En zonder één vervreemding, zonder tasten
vindt de ziel van het kind de moeder weer
en drukt zich tegen haar met al zijn lasten
als een jong lam tegen het moederdier
zich aandrukt om de levenswarme vacht.
Er ging van haar liefde geen vlok verloren:
zij was altijd nabij en heeft gewacht
en staat gereed als voor het pasgeboren.

Neen er is geen vervreemding van de moeder:
hoe kan dat, daar haar hart alles begrijpt?

Met de jaren wordt de kinds liefde vroeder
en voller zoet, als van een vrucht die rijpt,
want deze liefdebron, dit hartevoeder,
behoeft het dieper naar leven meer nijpt.
En al geringer krijgt het levenswenden
macht over deze eerste innigheid;
het is al scheiden van het lief-gewende,
het is al schrijnen van verbrokenheid,
maar ongerept blijven de zegeningen
van natuur's opperste zachtheid.

De moeder staat in 't hart van alle dingen,
er is geen waan, die van haar scheidt.

Wanneer de jaren met gestaag aandringen
het liefst-vertrouwde hebben uitgehold
als de golven der zee de moede kusten:
het leven ebt uit de stille gestalt'
en om het oog legt zich een waas van rusten
als over weiden wen de schemer valt, —
ja de zinnen en hun scherpte vermindren,
de ziel verbleekt in teeder avondrood,
dan komt het laatst geluk, de liefde groot
te voelen blijven in het hart der kindren.

Zij zien het zinken aan met stillen schroom,
zij dompelen wat afneemt in den stroom
herinnering, die drenkt alles met glans:
zie een nieuw licht verschijnt aan d'avondtrans:
kinds liefde, die zoo lange vroeg, wordt gevend;
de moeder is als kind in 't kindhart levend:
o schoone voleinding van schoonen krans!

Een donkere schande
ligt over dit zonnig land:
de moederband
is verscheurd door handen.

Menschen hebben vermeten
dit erge natuur aangedaan,
hebben uiteengereten
wat zij vast doet staan.

Door de wereld maakt dit
een booze wonde:
het liefst menschen-bezit
het wreedst geschonden.

De zachte dieren lekken
hun jong, hun broed
maar de menschoeder met harde trekken
weet niet, hoe wèl liefde doet.

De dartele jongen spelen
met het moederdier in 't veld:
de menschoeder heeft angstig haar vele
jonge hoofde' in de nacht geteld.

De vreugd zwijmt in haar oogen,
diep, diep welt de liefdebron,
maar de menschereld wil niet gedoogen
vreugd die zij won.

Moeders, de tijden
gaan zacht worden voor u:
wij komen u bevrijden
van den smaad van nu.

Ziet: ongeboornen
maken de kimmen blauw,
elk jong kind de verkoorne
van een schoone vrouw.

De mildheid, de zegen
als een oogst over de landen:
moeders in uw zachte oogen
gaat geluk ontbranden.

Uit: *Opwaartsche wegen.*

DER VROUWEN MOED

Buite' in de heldre wereld vol bewegen
weefden de mannen hun glanzende taak,
zij vulden saam de uren tot de zege,
de oogen zage' op hen als op een baak.

Zij stonden in 't sterk licht, om hen het rennen
van vijande' en der vrienden krijgsgezag;
Hoop wickte rond op glanzend-groene pennen.
zij voelden haar suizen tegen hun wang,

In 't blij eind stonden ze, aaneengeklonken
zoeter bewust van eenheids tooverkracht:
menig oog ziet naar de dagen die zonken
als naar een berggezicht vol hooge pracht.

Maar de vrouwen, hoe vulden zij de dagen?
Wat is achter muren, wat is geschied
in de holle nachten, dat zij waak lagen
turend naar wat men in waaknachten ziet?

De kindren werden bleek en naakt de woning,
Vrouw Zorg zat aan, stond niet op van den haard; —
de mannen vonde' in strijden strijds belooning:
licht lot, van wie leven aaneengeschaard. —

Maar de vrouwen achter muren verscholen
hoe heeft hun hart, hoe heeft hun hart geleefd?
Onrust brandde in hun vleesch diepe holen:
Zij hebben verdragen en niet gebeefd.

Zij verteerden den tijd als een schip golven,
hoe joeg hun hart vooruit naar 't end dat week,
soms voelden ze in onzekerheid bedolven;
soms kille wanhoop die langs hun hart streek.

Soms werd een hoop klein als een zeil geboren,
ver aan de kimmen, zwol en leek nabij
en dreef weg en liet hen wereldverloren
als te voren, worstlend tegen 't getij.

Dan voelden zij of de watren zich sloten
boven hun moegetobde hoofd dat zonk,
en zij zwolgen de zekerheid der groote
duistre ellende in een bittren dronk.

Nu staan zij, in 't blijende van de zege
als schuwe dieren na een lange jacht,
hun mond die lijdend zooveel leed verzwegen,
verraadt het nu hij lijdend lacht.

Hun arme oogen zien zwart uitgebrande
als vensters waar het vuur aan heeft geknaagd:
neem met zachten eerbied hun heete handen
en zeg hun, dat een morgen daagt,

zeg hun dat de kindren die zij gaan baren
den vrede brengen, dat hij zeker daalt
omdat de moeders dapper waren
omdat hun hart niet heeft gefaald.

Uit: *Opwaartsche wegen.*

O ZUSTERS, MAAKT UW HART TOCH GROOT EN DIEP

„O zusters, maakt uw hart toch groot en diep,
vull' zorg voor man en kind het niet geheel:
véél is de man ons en het kind is veel,
maar meer moet zijn gemeenschap die ons schiep.

Geeft haar uw man als zij mannenkracht vraagt,
geeft haar uw kind, als kinderkracht doet nood,
geeft haar u zelven: beter onze dood
dan ondergang van wat ons allen draagt.”

Uit: *Het feest der gedachtenis.*

SAMENGEPERST IN DE BENAUWDE WIJKEN

Samengeperst in de benauwde wijken,
kwijnen de kind'ren en de vrouwen kwijnen;
waar is de blos, waar zijn de ronde lijnen,
bekorend in de kinderen der rijken

den blik, en ach, waar is hun dartelheid?
Deze zijn grauw, en in hun scherpe trekken
valt niets van kinderlijke vreugd t' ontdekken,
niets dan onkinderlijke treurigheid.

O moord, die steeds zich voltrekt, alle dagen,
aan d' arme kinderen van 't zwoegend volk,
aan allen die den vloek der armoe dragen; —

langzame moord van onschuld, schoonheid, blijheid;
bove' alle landen zweeft uw duistre wolk:
wat spreken wij nog van wordende vrijheid?

Uit: *Vernieuwingen.*

HELPT MIJ, MAKKERS

„Helpt mij makkers, voor wie ik vallen liet
veel zachts van bemind worden en beminnen;
voor wie ik neigingen, jong ziel en zinnen
ingeplant, als basterdkind'ren verstiet.

Ik zag eenzaamheid opdoemen, ik ried
haar kwellinge' en ging toch haar poorten binnen
zonder aarz'len of mij lang te bezinnen
want zoo kon ik u dienen anders niet.

Maar draag mij nu in uw liefde en trouw....
Ik ben armer geworden aan het milde,
mijn hart is aan meenge streeling verweesd.

Laat mij weer heel uw kind zijn... vouw o vouw
uw breede vlerken om mijn half-verkilde
borst, hongerend toch naar uw liefde meest."

Uit: *De vrouw in het woud.*

GEDENKT MIJ IN UW GEBEDEN!

Gedenkt mij in uw gebeden!
Gebeden hebben kracht:
zij komen als stralen gegleden
door onze nacht.

Gebeden zijn gedachten
gedrenkt met innigheid,
gevormd in zuivere zachte
oetmoedigheid.

Hun mild-bewogene vrede
geneest de eenzame pijn; —
gedenkt mij in uw gebeden,
opdat ik geheeld moge zijn.

Uit: *Verworvenheden.*

IN ALLE PIJN, DIE DOOR MIJ HEEFT GEWOELD

„In alle pijn, die door mij heeft gewoeld,
heb ik toch altijd uw geluk gevoeld.

In allen strijd, die verwrong mijn gelaat,
heb ik u nooit verloochend, nooit gesmaad.

Nimmer heb ik geklaagd in dezen trant:
„o was ik maar gebleve' in 't oude land,

o had ik socialisme nooit gekend,
dan lag ik nu niet laag, omvergerend.”

Ik ben altijd gebleven trotsch en blij
dat ik leed omdat ge waart 't liefste mij.

In al mijn zwakheid ben ik nooit zóó zwak
geweest, te begeeren dat het band brak

dat mij bindt aan den held proletariaat
en mij doet volgen, al naar zijn loop gaat,

en door de wateren van mijn gemoed
zijn stormen en zijn klaarten spieg'len doet.

Mijn liefde voelde ik lang zelve niet:
zij lag bedolven onder zwaar verdriet,

zij lag halfverplet onder puin van hoop,
vleugellam diertje, dat moeilijk voortkroop.

Nog heeft zij niet de oude kracht weerom:
zij fladdert zwakjes en zij blijft nog stom.

Maar de zekerheid, die begaf mij nooit,
dat alle kracht en moed in u uitstrooit

zijn zaad; dat gij 't groot licht der wereld zijt,
dat hield ik vast, ook in den zwartsten tijd.

Het weten verloor ik nimmer, dat gij
menschheid komt maken zuiver, zacht en blij,

en nimmer willigheid, als het moet zijn
daarvoor te lijde' alles, ook deze pijn.

Kunt g' alleen worden doordat wij vergaan:
het komt op geen verbruikte harten aan.

Kunt g' alleen bloeien zoo ons hart verdort,
en groeien wanneer het verbrijzeld wordt,

zoo weet ge immers, dat ik mijn hart gaf,
en niets bedong, want dat waar klein en laf, —

zoo bid ik nimmer, dat ge mijn hart spaart:
op d' andere schaal zweeft het geluk der aard.

Hoeveel duizend harten ook noodig zijn,
ge moogt ze nemen, en de prijs blijft klein.

De prijs blijft klein voor het mensche-geluk,
al gaan duizendmaal duizend harten stuk."

Uit: *De vrouw in het woud.*

GE ZIJT VERWONDERD, DOKTER

Ge zijt
verwonderd, dokter, over
die krachtige lichaamsbouw,
die knokkige polsen en enkels
de borst als een vierkant gebouw,
en ge begrijpt niet, zegt ge
dat ik hier lig, ter nauwernood
halfweg een beklimmer des levens,
en een willige prooi voor den dood.
Maar al die kracht was schijn
en ging niet door tot het merg:
daaronder loerde zwakheid
als een hol loert onder een berg.
Dat was de vrucht der ontbering
in jeugd; van de ragge kleedij,
van het voedsel dat vult maar geen kracht geeft,
en de windbeet in wintertij,
van de laaizon die zuigt uit de botten
het merg en al 't vocht uit het lijf,
van het zwoegen tot men niet meer staan kan
en 's morgens ontwaakt, mat en stijf;
en van de nachten doorwaakt
in den fellen bewogen tijd
dat ik dubbel wilde leven
om sterk te worden tot strijd,
en spellend de vreemde klanken
mijn weg door de boekwereld won
tot de letters dansten voor d' oogen
en het lichaam niet meer kon.

Onder schijnkracht, zegt ge, is de weerstand
van het lichaam wonderlijk klein; ...
en zóó was het ook met de ziel ...
Nooit ben ik zonder die pijn
geweest van heimlijke zwakheid

neen ook niet in jeugd. Wat ik deed
was als een brug over een poel,
daaronder borrelde 't leed
van een groote onvastheid, van nimmer
te hebben genoten wat doet
groeie' als een plant in een siertuin,
gezond, van kruin tot voet,
gaaf, van schors tot kern:
de zorgzame hand die in jeugd
recht leidt, en inprent de richting
die de ziel levenslang heugt.
Neen ge begrijpt mij niet,
ge weet niet wat ik bedoel,
want ge kent dat leed der onvastheid niet
en dat wrak onzeker gevoel
dat men schuw poogt te verbergen:
geplaveid is uw ziel met rust
want lagen van wijsheid en weten
geniet zij kalm-bewust
maar in ons is alles vol gaten
en stort licht ineen....

Ik heb heel mijn leven honger
gehad naar de liefde van een
die zou spreken als van omhoog
en drage' in haar oogen het licht
dat wekt de goede gedachten
en de ziel houdt in evenwicht.
Gij weet waar ik het niet vond...
haar val ik daarom niet hard;
kon zij het helpen, het kind,
opgegroeid in dompig stadshart
als een plant in een zonlooze steeg?
Zorgen verstikten haar jeugd
en lieten geen ruimte in haar over
dan voor wat benepen deugd;
en als ik poogde te vliegen

en mij opgaf met zwakken slag
hield zij mij angstig tegen
of doodde mij met dien lach....
Neen, ik bedoel geen verwijt,
maar o god dat het zóó moest zijn,
want ik was gegaan met den vorsten
had een teedre vaste hand mijn
hand maar gegrepe' en geleid,
en een zuivere adem gevoed
de vlam die in mij beefde....
zij was een steen voor mijn voet.

Dikwijls heb ik in oogen
van vrouwen een licht gezien,
hun vriendelijke handen bewogen
mij toe, of ze hulp kwamen biën.
Dan sprong mijn hart op en hoopte;
was het mijn schuld, dat mijn aard
bij velen iets zachts ontknopte?
Ik zag hun oogen besnaard
met gevoelens van mededoogen,
ik hoorde in hun stem zijn klank:
dan kwam er een wolk voor mijn oogen,
en ik voelde droeven dank
want al het oude ontwaakte
en wou niet worden gestild
als ik zag wat had kunnen wezen,
had het leven maar anders gewild
en mij maar anders gegrepe' en
langs gelinder paden geleid...
Het is nu niet meer droef te denken
maar het is geweest een tijd
alsof de hel in mij brandde...
en velen vat het toch aan
met teeder-behoedzame handen:
wat hebben zij daarvoor gedaan?

Niets volbracht voor mijzelf
en niets voor die andren vermocht;
wat doen zulken als ik was op aarde?
Ik heb lang antwoord gezocht
en dit is wat ik heb gevonden:
ik weet nu dat zij bestaan
om de kloof te helpen dempen
waardoor het volk moet gaan.
Wij hoorden de wekstem in jeugd
wij volgden vol drang en moed
maar te spoedig verschrikt was ons hart
te spoedig vermoeid onze voet.
Hoe kon het de steilte beklimmen,
dit ellendig, half-blind geslacht?
Wij vielen neer aan den rand,
en vergaan, waar de zon nooit lacht.
Maar volgende rijze' uit de schachten
en verlengen het bloedig spoor:
hun voet is gespierd, en hun stem
heeft een nieuwe klank voor ons oor;
wij liggen gekneusd, verloren,
in sombere rij aan rij;
wij kunnen hun stappen hooren:
zij komen . . . nu gaan ze voorbij,
verder dan waar wij vielen
hooger dan 't zwak wezen ons droeg . . .
wij toonden het pad sterker zielen
en dat is voor vroegsten genoeg.

Uit: *De nieuwe geboort.*

WIJ ZULLEN U NIET ZIEN, LICHTENDE VREDE

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet voelen uw weligheid
van onze lippen naar ons hart gegleden,
en niet wikklen om onze leden
den weeken plooi uwer broederlijkheid.

Wij zullen niet wone' in het voorportaal
dier eenheid glorieus, waarnaar wij staren
met stom ontzag, en niet de donkre scharen
eendrachtig tot de worstling óp zien varen:
wij zullen hen niet in hun roem zien staan.

De groote Denker met den fellen blik,
hij heeft het lot van dit geslacht voortekend,
hij heeft ons wanklen voorgerekend
het droeve, het armzalige beschik.

Wij zijn het geslacht dat moet vergaan
opdat een grooter rijze uit onze graven;
wij zijn het geslacht dat zich moet laven
aan zijn gebrokenheid en smartelijken waan;
wij zijn het geslacht welks gansche have
is als 't flauwe schijnsel van d' eerste maan.

Reeds heeft onze besten het lot bereikt.
Zij vielen in de ongewisse uren,
en andre grooten, levenden, verduren
de kwellingen die donkre machten sturen:
verschiet dat nabij scheen, en weder wijkt.

Voor hen uit ging een stralend licht..,
Zij vlogen, zij voelden zich als bevlugeld;
hun wil schoot vooruit onbeteugeld —
nu hullen zij in zwijgen hun gezicht.

Nu klemmen zij de lippe' opeen
die zoo heerlijke lach bloeiend omspeelde;
zij zijn als boomen die een dor seizoen vergeelde;
en diep in hen, als in het dicht struweel de
bron weent, ruischt het verborgene geweent.

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet worden in uw glans gewijd;
d' extase van den laatsten aardestrijd
zal niet zette' in gloed onze leden
noch ons hart vullen met haar zaligheid.

Wij zijn de bouwers van den tempel niet,
wij zijn alleen de sjouwers van de steenen;
wij zullen niet zien rijze' en zich vereenen
zijn stoute pijlers; wij krielen dooreene,
omlaag, in verwarring en in verdriet.

Wie 't niet kan willen en standvastig blijven,
hij verlate ons en keere niet weer;
hij ga nog hede' en late ons onze eer,
hij neme mede zijn geluksbegeer
en late ons, verscheurde ziele' en lijven.

Wij zullen in het grauw gewaad
onzer schaarsche en zwakke daden schrijden
wij zullen hun armzaligheid belijden
met fiere lip en ons hierin verblijden
dat zij van heerlijkere zijn het zaad.

Wij zullen u niet zien, lichtende Vrede,
wij zullen niet proeven uw weligheid
van onze lippen naar ons hart gegleden;
wij zullen 't hunkeren naar uw zachtheden
meedrage; ongestild, in de eeuwigheid.

Uit: *Tusschen twee werelden.*

DE ZACHTHEID HEEFT NU NIET VEEL PLAATS OP AARDE

De zachtheid heeft nu niet veel plaats op aarde;
geweld zette zich op haar breed ter neer;
de haat schoot uit, de woorden werden zwaarden;
het hart kromp same' in de verkilde sfeer.

Ginds in de donkerte der diepe togen
beidt Liefde rustig haar gezegend uur,
geen twijfel heeft haar klaren blik omtogen;
de glimlach om haar mond bleef even puur.

Eens komt de dag, dat de gouden krachten
doordringen, stralend, heel het levensveld, —
maar dit zijn dagen dat het hart zijn smachten
moet onderdrukken, als zijn pijn een held.

Uit: *Tusschen twee werelden.*

MAAR GE WEET HET, MAKKERS: WIJ . . . MOGEN NIET ONDERGAAN

Ljoeba:

Oestoichyw, makker, wat moeten wij doen?
Strijden, zegt ge, maar niet haten?
Vertrouwe' opnieuw die ons verrieden? Broeders
van morge' in vijanden zien van vandaag?

Oestoichyw:

Ik zal u zeggen wat wij moeten doen,
onze taak heffen omhoog voor uw oogen
waar ge haar schittren ziet. Wij moeten staan
vast in wil te verdeedgen dezen staat,
deze heilige wieg van 't Communisme.

Wij moeten 't vredes-smachten diep in ons
terugdringen, het groote doel ter wille,
een langen tijd, een langen langen tijd.
We moeten strijden, bloeden voor de vrijheid,
werken, hongren voor haar; voor haar verwinnen
onze vertwijfling, ons hunkeren naar rust;
voor haar weer spanne' onze verslachte spieren,
oprichte' ons afgematte lijf. Wij moeten
opbouwen onze legers, man voor man.
Wij moeten in hen make' een sterke tucht,
de oude vooze niet, met vrees tot wortel,
die vernedert den mensch tot slaaf,
maar de nieuwe, die hem verrijkt, verheft,
omdat zij omhoog bloeit uit overtuiging.
Gelijk een bosch uitrijst tege' avondklaarte,
de steile kruinen één gesloten kracht,
zóó moet onze strijdwil uitstaan, een wal,
tegen den goudgloed onzer groote liefde.
Wat alle staten der wereld vermochten
Voor hun verwerpelijke doelen, dat
moeten wij voor ons ideaal vermogen.
De leugen kán geen sterker kracht uitstralen
dan de waarheid: zoo werkt nooit de natuur:
de kindren van liefde en waarheid zijn sterker
en schooner dan die van logen en haat. —
Dit is de eene helft van onze taak
en zij is zwaar genoeg; wij moete' een baaiert
binden in vaste vorme' en duizendmalen
zwakheid terugdringen in 't eigen hart.
Maar hiermee is niet voleindigd ons werk.
Van het zwaarste heb ik nog niet gesproken.
Wij moeten het geweld dat wij gebruiken
verafschuwen, het beseffend te zijn
een deel van de oude orde die wij hate' en
die sterft door ons. Maar het geweld
tegen broeders moeten wij dubbel haten
omdat het ons vernedert voor ons zelf.

De strijd tegen hen moet een strijd zijn die
ons hart van meegevoel ineen doet krimpen;
iedre wonde die wij hun slaan, moet wekken
door 't eigen vleesch een siddering van pijn.
En altijd opnieuw, elken dag opnieuw,
moeten wij tot hen gaan gelijk wij gingen
vandaag: op de lippen 't waarachtig woord,
in de handen vrede en welbehagen,
't hart vol broederschap. Nog in 't oogenblik
dat zij ons dwingen tegen hen te voeren
de wapens die de lijven wonden, moet
onze geest het wapen hanteeren
dat waanbevangen zielen maakt gezond.
Onze arm mag niet verslappen in verweer,
ons hart niet verflauwen in broederliefde,
onze stem niet in broederlijk vermaan.
Ontgroeien moet een dubbele bloem van daad
den stengel van het enkelvoudig willen;
ook doodend moeten wij wekken nieuw leven
en wonden heelen onder 't wonden slaan.
Dit is het andre wat wij moeten doen,
gedurig, onvermoeid; en waarlijk, haast
bovenmenselijks wordt van ons gevorderd,
maar in 't hart, ja in het onwankelbare
geloof aan onze roeping, moeten wij
kracht vinden ook dit zwaarste te volbrengen,
of wij gaan onder. Maar ge weet het,
makers: wij... mogen niet ondergaan.

Uit: *Het offer*.

LENIN EN TROTZKY

Hij is de Gids

die vooraan gaat door d'onbetreden
gebieden van het wordende.

Hij hakt de treden in de rots, zorgvuldig;

hij hakt ze, d'eene voor de and're,

hij is geduldig, o hoe zeer geduldig,

hij waagt enkel als men wagen moet.

Sluw als een wilde is hij, stoutmoedig

als een held der sage

groot van blik als d'oude profeten,

nuchter als de koopman op zijn kantoor.

Het wezen van zijn volk belichaamt hij,

't wezen van vele millioenen boeren,

maar hij is meer dan millioenen boeren,

grooter dan zij door de kracht van den geest.

Kennis, inzicht, scherp ontledend verstand,

intuïtie van wat in diepten

des levens opkomt en zich voorbereidt, —

verachting voor elke halfslachtigheid,

ieder uitwijken van het harde en wreede

wanneer het doorgevochten worden moet, —

onverschrokken vastheid die niet vreest

alléén te staan en alléén te strijden, —

zij woonden samen in zijn ruimen schedel

met meegevoel en deernis voor

de zwakken, d'uitgezoog'nen, de vertraptten;

— meegevoel en deernis, als ligge' altijd

aan den strijdwil ten grond der groote strijders.

Zij woonden samen in zijn helder hart

met vertrouwe' onvoorwaardelijk onwankel-

baar in de wording der Gemeenschap,

menschengemeenschap die d'aarde ééns ompant.

— — — — —
En nu die andre groote — hij

staat niet zoo ver af van mijn eigen wezen,

dichter naderde ik tot hem.

De tweede maal dat ik hem zag....
o lichte herinnering in mijn leven,
ik wil u oproepe' uit vergetelheid. —
Een dal ligt hoog en eenzaam tusschen bergen:
groen zijn de hellinge' als een groene krans.
De lucht is zuiver, prikklende September-
lucht, die d' eeuwige rondedans
van het bloed aanvuurt tot versnelde maten....
Wij allen, die daar zijn, we braken uit,
brake' uit tusschen de hagen van soldaten
die de landen scheiden van elkaar....
Wij, weingen nog, hebben den roep gehoord
die tot ons kwam, „o makkers, helpt een einde
make' aan den grooten volkrenmoord.”
Liebknecht is niet met ons: zij hebben hem
in den gehaten uniform gestoken.
Rosa sloten z' op: ze vreezen haar.
D' oude Clara ook met het witte haar
sloten z' op, in haar trilt 't fel verlangen
d' onterfden te vereenen tot den strijd,
den eengen waaraan onze harten hangen.
Maar Lenin kwam en Trotzky is gekomen....
zijn naam had toen nog niet den vollen zwaren klank;
de massa had dien naam nog niet vernomen,
maar in zijn geest leefde al het groote en
stoute dat hij weldra zou volbrengen....
Zijn vertrouwen heeft hij mij ingegoten
als een heilzame drank.... Nog ben
ik blij en trots, in die jonge dagen
zijn kameraad te zijn geweest,
trots dat we hóe te handle' en wát te wagen
bespraken als makkers van éénen geest....
Beraad was ten einde: allen zwoeren
den strijd tegen de slachting in hun land
als een heiligen kamp te voeren.

Toen scheidden ze. En in de klare luchten
daalden getweeën w' uit het bergdal neer:
de perelaars boge' onder gouden vruchten,
de herfst omstraalde ons met zijn gouden sfeer.
D' een gaf den ander onder 't dalen
een beeld van wat hij had gewild, gewrocht:
onze innerlijkheid sprak verwante talen.
Wel klonk zijn taal beslister, forscher, stouter,
— week blijft het denken van de vrouw altijd —
maar wat hij sprak, hoevéél was het vertrouwder
dan wat andren spraken. . . . „'t Is voor mij tijd:
'k ga. Tot weerziens genootte” — „Waar?” — Hij lachte:
„In Rusland, dat dan een vrij land zal zijn.” —
„Wanneer?” — „Als d' Internationale in jonge pracht en
vlammenden luister zal zijn opgestaan.” —

Uit: *Heldensage*.

AAN FRIEDRICH ADLER

Ik kom nog eenmaal met u worstlen om
uw ziel, Friedrich Adler; u bidden dat ge
weerkeert tot hen die ge verriedt.
Mijne genooten geven u verloren,
in felle smart geven zij u verloren,
smart die zich in zichzelf verbijt: ge hebt
iets zeer schoons in hunne ziel gedood,
een teere plant van vertrouwen en liefde; —
dat ge het deedt is mee uw zwaarste schuld.
Maar ik kan u nog niet verloren geven,
mijn makker dien ik zooveel nachten heb
gelijk een kleinnood in mijn hart gedragen,
u slijpend tot een flonkerend juweel
om mee te verheugen der makkers harten;
ik moet nog eenmaal met u worstelen om uw ziel.
Zij ligt voor mij als mijn eigene open,
in haar diepste schachten daalde ik neer; —
gij zelf hebt ze voor mij ontstoken met
den sleutel van het wonderbare woord

dat uw lippen vormde' in het opperst uur
toen leven en dood voor u in elkander vloten.
En 'k vond in alle schachten van uw ziel
der liefde goudkorrel; uit al haar kaam'ren
woei mij tegen oprechtheids zuivre geur; —
maar ook oprechte zielen kunnen dwalen
en liefde zwalkt vaak stuurloos op een blinde zee:
dat dit zoo is is het droevigst mysterie
des levens, pijn waarover niets vertroost.

Gij zegt dat liefde ons verlossen zal.
Het zijn de woorden van mijn evangelie
en in mijn twijfelingen en mijn pijnen
houd ik mij vast aan hun stralend gelaat.
Maar wat is liefde zoo niet dadig zijn
om menschheid te brengen den grooten vrede
die enkel in het Communisme bloeit?
En wat is liefde, zoo niet moed'ge strijd
opdat de vlammen van het Communisme,
hier, daar, en overal opslaand op aard',
zich tot één wereldwijden brand vereenen,
alomme gloed, die den hoogmoed der heeren
te samen met der knechten laffe zeden
verteert tot asch.... Kom broeder, help ons om
het reinigende vuur hóóg te doen laaien!...
Gij fronst het voorhoofd? ... Wèl blijft uw mond stom,
maar 'k zie op uw lippen een woord zich vormen
en mijn hart raadt zijn hatelijken klank...

Voorbarig? Omdat wij voorbarig zijn
wilt ge niet met ons gaan? 't Is nog te vroeg,
meent g', om den ouden levensbouw te slope' en
steene' aan te dragen voor een nieuwen bouw?
„Wij moeten wachten: menschheid is te krank;
te gering nog de macht van wie dit willen:
zij vermogen niets, als geduldig-zijn”...

O vreemd verkeeren! te nauwernood is
de galm verwaaid der stemmen, u betichtend
van dat waarvan ge ons beticht. Toen gij
een fakkel ophieft en richtet haar gloed
naar waar de zware walm hing der verleugning, —
gij ons opriept, ons saam te scharen, tegen
de wilkeur, onze willen worgend,
opriept tot manlijk verzet tegen wie
dwongen ons lijf tot broedermoord, te knielen
voor valsche goden dwongen onzen geest, —
toen riepen duizend stemmen, schrill van angst,
— de stemmen der kleingeloovige dralers —
„gij zijt voorbarig: uw roekeloos wagen
sleept ons en allen mede in 't verderf” . . .
Voorbarigheid was toen het zachtst verwijt
waar menschenvrees en sleurzin mee beproefden
te stuiten uw moedige vaart. . . .

Voorbarig zijn de voorloopers altijd,
zooals de vroege ranke' en 't jonge blad
voorbarig zijn en d' eerste sleutelbloemen
hun dappre stengels heffend uit de sneeuw.
Voorbarig is elk die door daden streeft
een nieuwe idee lichaam te geven: hij
kan niet slagen eer te hebben beproefd.
Beproevend, zal hij vele keeren falen,
falen misschien zoo lang hij leeft; maar na
hem komt een ander die zal slagen, leerend
waar hij faalde, van hem, en na dien ander
een die op de schouders van dezen staat.
Zoo rijst de bouw des levens aldoor hooger.
O mijn broeder, de tijd is reeds voorbij
van ons eerste beproeve' en eerste falen;
reeds worden wij anderen dan wij waren,
rijper aan inzicht en sterker aan kracht.
Anders door het bloed onzer martelaren,
anders door smartlijk-schrijnende ervaring

van nederlage' en ook reeds door ervaring
van hoe zege aanvoelt en hoe haar lach
uitschiet, gouden over de vale aarde.

Er is een diepte van verworpenheid
waaruit geen hunkering meer kan verlossen,
een hel-van-'t-hart, waar het versteent in kwaad.
't Is zich te stellen in den weg der kracht
die het leven vernieuwt en voert naar boven,
— zij die werkt in veel vorme', is rijk aan namen,
maar wier weze' eeuwig blijft zich zelf gelijk —;
't is zich te stellen in den weg van 't leven.
Dat is die zonde waar de Heilige
Boeken der menschheid van getuigen
dat zij nimmer vergeven worden kan.
Des levens heilge groeikracht, o mijn broeder,
die uit zich nu als strijd voor 't Communisme:
stel u dien strijd niet in den weg zoo ge
niet wilt opstaan tegen den groei des levens.
O laat uw naam, die eens ons riep, een klok,
tot fier getuige' en mannelijk verzet,
niet bij de namen der afvalligen
worden vermeld door latere geslachten,
uitgesproken met verachtenden klank...

Ik wilde dat ik wist 't geheime woord
om de betoovering te breken
die uwe ziel vervreemdt van onze waarheid
en der dingen vorm voor uw blik verwringt.
Ik wilde dat de drang van millioenen harten
in mij verdicht tot een machtigen klank,
uw hart omversmeet als een sterke golf
en 't ophief midden tusschen onze scharen
en het daar veilig achterliet... Helaas...
mijne genooten geven u verloren...
maar ik kan u nog niet verloren geven:
met u sterft een stuk van mijn eigen ziel.

Uit: *Tusschen twee werelden.*

1919

ZOOALS OP EEN STRANDMUUR 'T GETIJ AANROLT

Zoals op een strandmuur 't getij
aanrolt der golve': achter voorsten komen andren aangerend
en achter deze weer andre en weer, het oog ziet geen end
aan hun schuimkoppen; zoo trekt de vloed der arbeiders aan op de hal;
en zooals een bergbeek zich heendrukt door een kloof: hij wringt door
het smal
portaal zich, dan uitwaaiert breede in basijn door natuur bereid,
zoo perst zich hun vloed door de deuren en stolpt dan uit in het wijd
vierkant zijn vele gestalten.

Zij komen van 't arbeidsveld;
sommige van de fabrieken waar eentonige handgreep kwelt
en nijpt het verstand in zijn haken en de zenuwkracht aldoor spant
maar geest en hart laat woestledig als braakliggend akkerland:
nog trilt het gedreun der machine door iedere zenuw heen.
Zij, bleeke mannen en vrouwen, en jongens en meisjes, van leên
tenger, naast de makkers van 't bouwwerk die aanstorten lenig-rap:
men kent ze aan hun lijverankheid en de vlugge veerkracht van hun
stap.

En andere stegen zwaar-aâmend uit der diepgaande schepen ruim:
verweerd zij, breedschonkig, en zwaar gelijk hun gang is hun luim.
En andre komen, in d' oogen moe-omkransd nog 't geduldig getuur
naar de kleine lettervormen die zij saamvoegen uur na uur.

Voor allen is de Meimorgen gelijk aan elke andre vergaan,
maar langzamer scheen 't, ontrolde zijn lange kleurlooze baan
de tijd; in hun borst klapwiekte een vogel rusteloos
naar 't warme licht, naar den klaren dag, naar de gouden roos
der vrijheid, tot eindelijk: het schaftuur.

Zij stroomen de wijde hal
binnen, half nog bevangen in d' aldag: het klein geval
van den enkling. zijn zorg, zijn belangen; half al gestemd op den toon
van feestlijk verwachten, hunkrend weer te doorleven het schoon,
rijk bestaan dat hun heugt t' omtoooven wanneer zij gegaderd zijn
alle ding. Terwijl zij zich scharen, valt van hun hart vale pijn
van d' aldag; de Eenheid omvat ze, de Eenheid giet een nieuw licht
om ze, eerste geluksglans.

Als wanneer de hemel dicht
is en triestig de aarde, doorschijnend wordt de wolklaag,
nog schijnt geen zon, maar gezeefd vloeit al haar zegen omlaag
en de vaalte verzilvert tot roerend-milde belofte van glans:
zoo omvloeit het geluk der Eenheid, wolkomfloersd nog, die scharen
nu zij worden de Massa. thans

Als duizend kristalletjes plotseling
schieten aaneen tot hard lichaam: ijsklomp, anderssoortig ding
dan zij waren: het deinende water — zoo schieten hun zielen aaneen
tot massaziel anderssoortig dan die van elk hunner alleen,
met nieuwe wil en vermogen te drage' en te brijzelen.

Ze zijn een nieuw wezen geworden en nieuwe kracht voer in hen:
Massakracht. Elk ziet in aller oogappels weeromgestraald
zijn verlange', als in spiegels oneindig; door aller lippen verhaald
het harde verhaal van zijn leven, vlamme uit elk gelaat
zijn hoop, door elk voorhoofd getrokken de diepe voor van zijn haat;
elk voelt zich aan alle andren en alle andren aan zich
gezogen: en dit is de Eenheid.

Als een vogelzwerf in een wig
aanschiet van kimme' en voorbij vliegt, dan zwenkt aan de lichte lucht,
enklen die vlogen alleenig nadren de zwerm: in zijn vlucht
zuigt hij ze op: ze verdwijnen, nu zijn ze niet anders meer
dan een deel van 't verschietend bewegen, dat golft in de lucht op en
neer

en schrijft zijn sierlijke slingers aan het melkwit hemelveld:
uit al die kleine lichamen werd een nieuw lichaam saamgesteld
met één wil en ééne beweging — zoo verzwelgt nu de massa den
eenling; hij duikt in haar onder, wordt als deel van haar wezen
herboren: hij helpt haar maken, zijn kracht is een stuk van haar kracht
als zandkorrel stukje aarde.

Uit: *Opwaartsche wegen.*

WIJ LEIDERS, WIJ ZIJN DE MOND

Maria spreekt:

.... Wij leiders,
wij zijn de mond, die wat het hoofd der massa
denkt, haar hart klopt, uitbeeldt in klare spraak;
wij zijn de hand die wenkt, naar haar geweten
te wenken maant, — wij zijn het oog, dat spiegelt
wat haar diepste diepten beweegt. En wie
dat het klaarst spiegelt en 't standvastigst, loonen
de makkers met rijksten oogst hunner liefde
en trouw. — O zaligheid, hen voor te gaan
ten strijd, te voelen hoe zij kracht uitstorten
in ons, die weder te storten in hen,
te voelen zwelle' ons lijf van 't schoone leven
dat zij plantten in ons, en hun te baren
het stralend kind vlammoogig enthousiasme
door henzelfen geteeld . . . . . Mijn kameraden,
is er niet een van u die kan uitspreken
wat gij en wij elkander zijn?

Stem uit het koor (Een man treedt naar voren)

Gij kunt ons van hen, gij kunt hen van ons niet scheiden:
Zij en wij zijn één in blijvende ondeelbaarheid,
als van een penning één zijn de beide zijden;
hun woorden en onze daden maken samen den strijd.

Onze leiders, zij zijn de spiegels, de klare
waarin weerstraalt de gloed van onzen vlam;
zij zijn de glanzende ruischende blaren
waartoe heendringt het sap uit ons, den stam.

Wij zijn de stam en zij zijn de ruischende twijgen
van den sterken boom, 't strijdend proletariaat:
wij zijn elkaars deelen, wij zijn elkaars eigen,
wij zijn één kracht, die niets uit elkander slaat.

Een andere stem (*Een vrouw treedt naar voren*)

Zij zijn ons geweten, dat roept en maant te volharden
als ons hart versaagt in zwarte vertwijfeling.
Zij schragen den wil, als hij zinkt, in twijfels verwarde;
zij wijzen hem 't spoor, wanneer hij dwalen ging.

Zij vlogen ons voor op de lichtende starrebezaaide
banen van zege; zij hebben met ons gestaan
waar de wind die onze lichamen vol omwaaide
droeg het gouden getoeter uit Vrijheids horen aan.

Toen wij stromp'lend vloten langs nederlaags steenige wegen
hield hun hand ons op: haar greep was vast en zacht,
toen w'op de velden der wanhoop zijn neergezegen
hebben zij ons gelaafd met hun laatste druppel kracht.

Bloed van ons bloed, hart van ons hart, wij zijn samen
gegroeid met u; zij snijden u niet uit ons vleesch:
als wij maar fluist'ren uw glans-doorblonkene namen
staan sterren op door onze nacht van twijfel en vrees.

Uit: *De opstandelingen.*

O ARBEIDERS, REIKT ELKAAR TOCH DE HANDEN

O arbeiders, reikt elkaar toch de handen,
legt de lange bittere veete bij;
rept u, rept u; de dagen gaan voorbij,
elke verzwaart het leed, vermeert de schande.

Gaat tot uw meesters: zegt dat ge niet wilt
meer op hun folterrad gebroken worden,
u niet wilt schikken in hun duivelsche orde
die goud stelt boven menschlijk leven. Gilt

het uit, schreeuwt het luidkeels van alle daken,
dat de krachten van uw bloeiend lijf,
uw teere ziel, in doodsgevaar geraken.

Laat een heilige drift in u ontbrande' en
vloeibaar maken de liefde die ligt stijf
en star . . . o verstrengelt uw sterke handen.

Uit: *Vernieuwingen*.

MIJ VERVOERDE DEZER GEDACHTE VLUCHT

Mij vervoerde dezer gedachte vlucht:
dit alles is nog onontrold, verborgen;
nog zijn onze plichten en onze zorgen
and're dan ze zijn zullen in de lucht

der vrijheid, wanneer wij zulle' eigen lot
vormen naar den drang van het eigen wezen,
wanneer dit werd gezuiverd, en geneze' is
de kwaal die 't opdeed in dees donkre grot.

Zelf doel te zijn, omdat men is een mensch;
en saam te streven met alle mensch-makkers
naar 't hooge doel, dat geeft aan 't leven waarde; —
samen te ploegen d' oneindige akkers
der ziel, allen één in den zuivren wensch
het Godsrijk nader te brengen op aarde.

Uit: *Vernieuwingen*.

C. S. Adama van Scheltema

DE DAAD

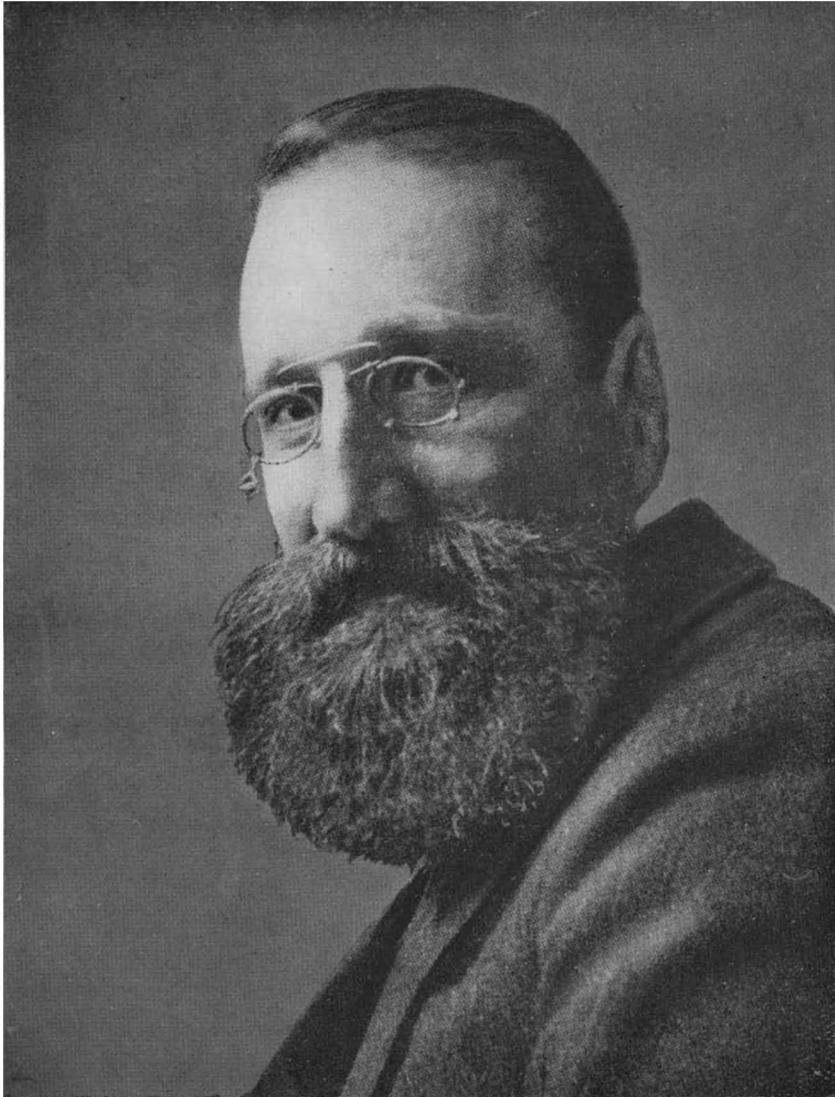
Wie is het die de zwarte voren
In golvend goud verandren doet,
Wie mesten en wie maaien 't koren,
Wie is het die de wereld voedt —?
Dat zijn de paarden en de ploegers,
Dat zijn de zweeters en de zwoegers,
Dat zijn de zaaiers van het zaad — —
Dat is de daad!

Wie graaft de glinsterende kolen,
Wie schept het schitterende zout,
Wie haalt uit diepe duistere holen
Het gele glanzend zachte goud —?
Dat zijn die in het donker graven,
Dat zijn de slovers en de slaven,
Dat is de zwarte kameraad — —
Dat is de daad!

Wie zijn het die de wereld tooien
Met hunne wapperende vlag,
Die roode bloesems om zich strooien
Gelijk een eeuw'ge lentedag —?
Dat zijn de werkers en de wakers,
Dat zijn de sterken en de stakers,
Dat zijn de mannen van de straat — —
Dat is de daad!

En wie die hunne vaandels vlechten
Tot ééne rozerooden band,
Die voor een nieuwe wereld vechten
En sterven voor 't beloofde land —?
Dat zijn de muiters en de makkers,
Dat zijn die taaie rooie rakkers,
Dat zijn de sloopers van den staat — —
Dat is de daad!

Uit: *Uit Stille en Strijd.*

C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA
EEN PORTRET UIT 1912

WAAKT OP PROLETAREN!

Het is lente geworden — waakt op proletaren!
Wekt elkaar voor het teedere feest van den Mei,
En herstelt en hertelt en verzamelt uw scharen —
Weer een jaar van den oorlog op aarde is voorbij.

Weer een jaar is de strijd tusschen menschen gestreden,
Weer een winter van jammer en leed is volbracht,
En weer komt onze stoet langs de wegen geschreden
Als een donkere vlek op de aarde — die licht.

Zie, die lacht! en met al hare bloeiende toppen,
Vol van geurende zomerbeloften, opzwelt
Tot een ruiker van duizend ontelbare knoppen —
En wij hebben de hoofde' en de harten geteld! —

Hoe vaak keert nog die lente voor ons proletaren,
Hoe vaak gaat zij voorbij aan ons zonneloos hart —
Tot hoe lang neemt de greep van een groep tollenaars
Ons het loon van den arbeid — de vrucht onzer smart?

Wanneer zullen die vaandels het lentefeest vieren,
Niet verstrooid hier en ginds, als een bloem in de wei,
Maar vereend tot een leger van roode banieren,
Naast elkaar — als een land roode tulpen in Mei?

Wanneer bloeien ook òns al de doornige hagen,
Wanneer komt ook voor òns eenmaal de lentedag,
Die ons niet meer een kruis op de schouders ziet dragen,
Maar een bloeiende twijg — en een bloedroode vlag! —

O hij wacht ons, hij wenkt ons — waakt op proletaren!
Want het is onze adem die die lente wekt,
Want het is onze schoot die die lente zal baren
En ons hart waaruit ze eenmaal haar levenskracht trekt.

O hij komt, want hem draagt ge in uw hoopvolle handen,
Hij ontbloeit aan uw lichaam, hij bot uit uw bloed —
De dag dien we als een vuur in ons oog voelen branden,
Die de duistere verte verlicht met zijn gloed.

't Is de dag die met iedere lente ons nadert,
't Is de dag der bevrijding — de dag van den Mei —
't Is de dag die gansch 't volk om ons vaandel vergadert —
O zij allen — zij allen — en niet alleen wij! —

Het is lente geworden — waakt op proletaren!
Wij zijn nog maar een zwervende stem in de lucht,
Wij zijn nog maar de gidsen en de martelaren,
Wier gebeent' die toekomstige lente bevrucht.

Maar gelijk ieder lente al haar glanzende loover,
Al haar weelde opbouwt uit het schamele zaad
En zich breidt als een bloeiende zegening over
Al het oude, dat rot en vervalst en vergaat —

Zoo groeit eens op dit dor en ellendig verleden,
Als de dag uit het duister, als 't koren uit kaf,
Een onkenbare wereld vol liefelijkheden — —
Kameraden, eens bloesemt die Lente om ons graf!

Uit: *Uit Stille en Strijd.*

DE BOEKWEIT

De donkere grond waar zij staat,
Dringt haar bloedenden steel uit de voren, —
Als een bruid glimlacht haar gelaat;

Waar de akker het hemelhoog koren
— Dat diep onder eigen last boog —
Al zijn ruischende goud heeft verloren,

Rijst! rijst met de zon in haar oog,
Rijst uit vlammen en brandende bladen
De bloeiende boekweit omhoog! —

En zoo zijn wij! — kameraden!

Uit: *Van Zon en Zomer.*

DE VLUCHT

Ballade. Historische episode uit de laatste maanden van den wereldoorlog.

De stormwind waait door Belgenland,
De lucht laait in den rooden brand
Van de granaten,
De Duts wijkt — maar is niet geveld, —
Zij moeten voor zoo wild geweld
De stad verlaten.

Zij haalde al wat zij bezat
Sinds zij heur man verloren had,
Die lag verslagen: —
Het jongske en meiske aan ieder zij —
Haar derde moest zij zelf in beï
Heur armen dragen.

Zoo togen zij door vreemd gebied
Naar 't verre land — ze wisten niet
Waarheen zij vluchtten;
Zij waren duizend armen saam,
Als duizend dingen zonder naam —
En duizend zuchten.

Een laten dag het jongske kloeg:
„Och moeder 'k ben niet groot genoeg —
Is 't ver, dat we hoeven?”
Ze zei: „Ginds bij die ster is 't, och
Vat moeders rok, de Duts zegt toch:
Ge moogt niet toeven!”

„Och moeder” zei hij „'k kan niet meer,
Mijn hert doet mij zoo hevig zeer —
Zal 'k sterven moeten?”
Toen gleed hij naar den natten grond
En stierf daar als een zieke hond
Aan hare voeten.

Men stak een kleine greppel af,
Men lei hem in een haastig graf
Onder wat steenen, —
Zij hing een kranske aan de heg,
Zij zette een kruiske aan den weg —
En moest weer henen.

Haar voeten zogen door het slijk,
Al dieper dook heur lichaam lijk
Die honderdtallen,
En zwaarder slepend met heur last,
Hield haar het meiske zwaarder vast
Om niet te vallen.

Een laten dag het meiske zei:
„Och moeder, 't is te ver voor mij,
Rust gij niet even?”
Ze zei: „Waar gindsche sterre staat,
Daar is 't, de Duts zegt toch: het gaat
Thans om ons leven!”

„Och moeder” zei het meiske zacht,
„Het zijn àl sterren in den nacht
Voor mijne oogen” — !
Toen zeeg zij als een wankel lam
Naast heure moeder neer — en kwam
Niet meer omhoog.

Men droeg haar van den weg op zij
En groef een graf, — de moeder lei
Daarop wat zoden,
Zij vlocht een kranske inderhaast,
Zij zette er een kruiske naast —
En liet de doode.

Zij ging en drong het kleintje stijf
Tegen haar mager moederlijf,

Nat van den regen;
Zij zag niet meer de sterren staan —
Zij zag alleen haar voeten gaan
Langs 's Heeren wegen.

Doch eind'lijk kwam ze aan 't laatste end,
Aan 't land, dat over haar ellend'
Zich zou erbarmen —
Daar drukte zij haar stille wicht
En lachte naar het lief gezicht
In hare armen. — —

Zijn oogskens waren wondergroot,
Die zagen in den grooten dood
Oneindig verre —
Nog verder dan de verre vlucht,
Nog hooger dan de hooge lucht
Vol duizend sterren!

Uit: *De keerende kudde.*

TE WAPEN

Te wapen! 't roept: „te wapen!” —
De kreet gaat als een geesel los —
Daar springt het als een spokend ros,
Daar holt het al door beemd en bosch,
Daar davert het: „te wapen!” —
Zij ijlen op dien luiden last,
Zij grijpen lood en ijzer vast,
En allerwegen roept en wast
Dat wilde woord: „te wapen!”

Te wapen! 't roept: „te wapen!”
En bonzend port het — klop! klop! klop!
Aan ieder hart aan ieder kop:
Trek tege' uw menschenbroeder op
En slacht hem met uw wapen! — —
Zij rennen op een blinden hoop,
En 't blinde noodlot neemt zijn loop —
Zij vallen bij den eersten doop
En blijven eeuwig slapen.

Te wapen! en 't roept: „te wapen!”
En nieuwe scharen zijn gehaald,
Getooid, getuigd, gespoord, gezaâld —
En uit hun starre oogen straalt
De glans van 't valsche wapen;
Zij zijn uit huis en hof vergaard,
Zij stijgen op hun stampend paard —
En uit hun harde oogen staart
De doodswil van het wapen.

En overnieuw! — en nieuwen weer: „te wapen!”
Ligt de eerste vijand neergeveld,
Dan gaat het gauw om goed en geld,
Dan groeit de waanzin van 't geweld
Te rooven en te kapen, —

Dan gaat het om een mensch zijn dood,
Een mensch zijn goed en bloed en nood —
Zoo verven zij de wereld rood
Met hun betooverd wapen! — —

Te wapen! — hoor: „te wapen!”
Waar hijgend heel een menschheid streed,
Waar heel de wereld druipt van leed,
Rijst uit de aard een nieuwe kreet:
„Te wapen! — óns het wapen!”
En 't roept — het groeit, het nieuwe woord —
O makkers! roept het verder voort,
Dat ieder menschenkind het hoort: —
„Ontwapen hen! ontwapen!”

„Ontwapen hen! ontwapen!”
Vecht tegen miss'lijk onverstand,
Vecht tegen al wat samenspannt
Met lood en dood en moord en brand —
Te wapen! taaie knapen!
Komt kerels! kerels houdt u kloek!
Vecht tegen dien verdoemden vloek!
Vecht! vecht gij voor ons roode doek!
Te wapen! — om het wapen!

Sta op! — op! op! te wapen!
't Gaat tegen al wat ons verblindt,
Het gaat om al wat samenbindt —
't Gaat om de toekomst van uw kind:
Kind tot geluk geschapen! —
Help, help te strijden voor 't geslacht,
Dat staamlend in zijn wiege lacht,
Dat op úw durf en daden wacht — —
Te wapen! — om het wapen!

Uit: Zingende stemmen.

AAN HEN!

Aan hen die eenzaam door het leven gaan,
Die met hun warme hongerige borsten
Een echo zochten in hun eng bestaan —
En toch niet zoeken en niet leven dorsten —
En met hun hunkerende hart vergaan —!

Aan hen die eens, vloekend aan 't licht gebracht,
Met stralen om hun slapen zijn geboren —
Doch door hun medeschepselen veracht,
De vlammen van hun vurig hoofd verloren —
En tasten door een wankelenden nacht —!

Aan hen die heimelijk geteekend zijn —
Die in hun hart een diepe schaduw dragen,
Maar in hun geest een dubbel-lichten schijn —
Die zwijgend aan 't vergeefsche leven vragen
Voldoening voor hun vruchteloze pijn —!

Aan hen die met het bleeke morgenlicht
Eenzaam hun leege bed zuchtend verlaten —
En als de lijdensdag weer is verricht,
Zich met hun wonden hulploos nederlaten —
Van 't leven weg met hun stille gezicht —!

Aan hen voor wie het leven is voorbij,
Gegaan — en die nimmer meer hopen mogen —
En zij die zwijgend zinken — zij — en zij
De starenden — en zij met blinde oogen —
Aan hen — aan hen — mijn machtloos medelij —!

Uit: *Zwerversverzen*.

DE STAL

Tegen het donker van een schuur
Danste op de deel een gouden vlieg,
Vlak voor den schemer van een wieg
Straalde op den grond het zonnevuur;
Een wijnrank en een rozelaar
Vlochten hun takken door mekaar —
En midden uit die zwarte poort
Bekeek een kleine rose droomer
Verbaasd dien grooten groenen Zomer,
En murmelde een verwonderd woord, —
En voor de poorte van den stal
Bloeide het blauw, heerlijk heelal!

Zoo was het meer: — er was eenmaal
Een kind, dat in een kribbe lag
En naar de groote wereld zag,
— Het is een oud prachtig verhaal —
Een wijnrank en een rozelaar
Vlochten hun takken door mekaar —
Daar was alleen wat stroo in huis,
Daar was een moeder en een herder,

Een ezel en een duif — — en verder
Brachten de menschen hem een kruis, —
En voor de poorte van den stal
Bloeide het blauw, heerlijk heelal!

Buiten wiegelt het jonge graan
En viert de Mei een gloeiend feest —
Diep uit den donker is een geest,
Een nieuwe wereld opgestaan!
Een wijnrank en een rozelaar
Vlechten hun takken door mekaar —

Vrienden! geprezen en geloofd
Zij onze aarde als nooit te voren:
Ons wordt de nieuwe mensch geboren!
Zegent zijn gelukkig hoofd —!

.. ..
En voor de poorte van den stal
Bloede het blauw, heerlijk heelal!

Uit: *Van Zon en Zomer.*

O TIJD DIE KOMT

O tijd, die komt — die ééns uw dageraden
Als teedre tuinen aan den hemel bouwt,
Die eens uw rijke wereld van genade
In ieder zalig wezen openvouwt,
Eenmaal, van 't ruischen uwer morgenstonden
Tot aan het stille schrijden van uw nacht,
Den zegen uwer overvolle stonden
Zaait in elk hart, dat naar uw zegen tracht —
Wanneer óns hart uw licht niet meer ervaren,
Uw milden adem niet meer voelen mag,
Niet meer in blanke vleugels op zal varen
Tot den azuren hemel van uw dag!
O tijd, waarheen wij gaan als wankle schimmen
Met niet meer op ons weifelende spoor
Dan 't scheemren van uw lichtkroon aan de kimmen,
Dan de muziek van uw bedolven koor — —
Geef onze ziel één aalmoes van uw weelde,
Waar' het de glimlach van een morgendroom,
Waar' het één bleeke beeltnis uwer beelden —
Wijs ons één oogwenk 't wonder van uw stroom,
Dat wij geloovig aan zijn bronnen drinken,
Dat wij nog luistren naar zijn bruisend bed,
Dat ons nog ééns de toekomst anders klinke
Dan de echo van een hunkerend gebed!

O tijd, die komt, — wiens stem wij in ons dragen
Als een belovend, ééns verlossend woord,
Die ééns den vloek van deze vloekbre dagen
Oplost in uw onmetelijk akkoord —
Laat het geloof in uw gelukkig Eden
Ons doen geloove' aan de eigen menschlijkheid,
Wijs ons, die worstlen met dit vreeslijk heden,
De stille kiemen van uw zaligheid!
Wijs ons wat onder deze dorre logen
Naar uw zegenrijke waarheid groeit —
Al wat aan liefde en menschlijk mededoogen
Diep op den bodem dezer wereld bloeit,
Al wat beneden dit tumult van kreten
Zijn zuiver levenslied in stilte speelt,
Al wat, ontroerd door schoonheid, ongeweten
Reeds in de schoonheid van uw toekomst deelt;
Wijs al wie over deze aarde neigen,
Wijs al die lijden om eens anders leed —
Ach! wijs ons de gelukkigen — die zwijgen —
Opdat ons hart den jubel niet vergeet,
Opdat ons hart nimmer verleer' te zingen
— Gaan wij ook zwijgzaam door dit levensdal —
Tot uw geluid ons, dooden, zal omringen
Als één storm van geluk door het heela!

O tijd, die komt — hoe ver uw werkelijkheden
Nog weg zijn van dit schemerig bestaan,
Hoe ver de wegen uit dit heilloos heden
Naar 't heilig land uwer beloften gaan —
Gij woont bij ons, gij weeft door al de nachten,
Die ons de dagen zijn, uw zekerheid,
Gij zijt het stralend doel onzer gedachten,
Gij zijt de ster, die onze ziel geleidt;
Want hoe waar' ons dit leven één ellende,
Zoo in deez' storm uw vuurbaak wierd gebluscht —
Naar wat voor streken zouden wij ons wenden,
Zoo er geen golven braken aan uw kust?

Ons aad'men is 't geloof aan u belijden,
Ons leven is het bouwen aan uw staat,
Wij zijn het zelve die uw komst bereiden
En toch zitt gij het, die ons leven laat! —
Gedragen door den storm, die u verkondigt,
Geleid door 't lichten van uw horizon,
Gelouterd door wat wij hebben gezondigd
Omdat geen onzer uwe stem verstond,
Gaan wij, immer uw zeegnend beeld voor oogen.
Immer van uwe verre visioen gevoed —
Gaan wij, zieners, die niet aanschouwen mogen — —
Gaan wij uw wijkende einders te gemoet!

Uit: *De keerende kudde.*

A. van Collem

KOM SOCIALISME

Kom, Socialisme, draag het witte licht,
Dat in de harten brandt der lichtverteederden,
Boven de hoofden van de diepvernederden,
Dat zij het zien en worden opgericht.

Kom, Socialisme, steek opvlammend aan
De lampen in de hoofden der arbeiders,
En in de harten van de kleine lijdens,
Die als vergetelheden ondergaan.

Kom, Socialisme, stoot de volkeren heen,
Dat in hun ziel opsta ontzachlijk beven,
Tot zij zich werpen weg, om vrij te geven
De wereld aan elkanderen gemeen.

Kom, Socialisme, maak de harten wijd
Als sterrennacht en diep als Oceanen,
Dat alle gouddorst zinke in de lanen
Van den charybdis ter vergetelheid.

Kom, stralend Socialisme, kom weldra,
Bind mij met uwe machtige accoorden,
Raak met uw gouden adem aan, mijn woorden,
Opdat ik zingende tot u inga.

Uit: Opstandige Liederen.

GEBED TE WAALWIJK

O Christus met Uw zacht gelaat,
Marye, die daarneven staat,
    Wil U tot ons bezinnen.
Gij, die den hemel overziet,
Van daar Uw milde oogen biedt,
    Zie onze wereld binnen;
Verhef Uw eens gehoorde stem,
En Uwe hand, en ga tot hem,
    Den meester in de zalen,
Die over onze dagen wikt,
Die over onzen nacht beschikt,
    Van Wien wij arbeid halen.

Zeg hem het klein betaalde loon,
De dagen lang, de korte woon,
    De altijd vochte muren,
De krankheid en het kinderbed,
Het schamel lichtje, neergezet
    Om op het leer te turen,
Waarop mijn man te hamer gaat
En kloppende zich zelf verslaat,
    Totdat hij ligt versleten.
Zeg hem, dat elk paar schoenen heeft,
Voordat het in zijn handen beeft,
    Het bloed van ons gegeten.

O Jezus, kenner van den weg,
Ga tot den rijken meester, zeg:
    Mijn man is gansch onkrachtig,
Zijn vel is rul, zijn oog staat geel,
Een kort geluid komt uit zijn keel,
    En ik ben weder drachtig.
Gijzelve zei toch: Ga, vermeer
Ulieden als het zand zoo zeer,

En even menigvuldig;
O Jezus, lieve Jezus zoet,
Mijn âren hebben gansch geen bloed,
Mijn schoot blijft steeds geduldig.

Marye met Uw hemelkroon,
Geef Uwe voorspraak tot den Zoon,
Dat Hij ons koom' te hooren.
Op Uwe zachte trede ga,

Dat hij met hemelsche genâ
In onze hut mag gloren.
Een beetje ruimte, en wat licht,
En op mijn armen man's gezicht
Een weinigje van blijheid,
Dat op zijn arbeid zegen zij, —
O, zoete Jezus, zeg er bij
Het loon; — en wat meer vrijheid.

De Christus met het zacht gelaat,
Marye met het rein gewaad,
In Waalwijk's woning binnen,
Zij, die de wereld overzien
En haar de milde oogen biên, —
Zij staan zich te bezinnen.

Uit: *Liederen van Huisvljft.*

DE STRAATVEEG

Is geneigd om alles aan te bijten,
Loopt, wanneer men haar te loopen zegt,
Komt haar voeten aan de straten slijten,
Heeft zich voor de heeren heengelegd;

Draagt uit kroegen kruiken drank voor mannen,
Kraait, wanneer men borrels in haar giet,
Lacht, in wezenlooze sfeer gebannen,
Danst, wanneer men haar te dansen stiet;

Werd geschopt en vroeg om nog wat schoppen,
Aaide naar de vuist, die haar beklemt,
Liet zich op de arme borsten kloppen,
Zet zich voor een centje in haar hemd.

Haar gelaat is vel, doorgloed van vlokken.
Lichtloos staan de oogen uitgepeld,
Onbeweeglijk zijn de wezenstrekken
En haar neus is puntig opgespeld;

Aan haar rokrand draagt zij drek van vaarzen
En haar luttig hoedje is wat stroo,
En haar schoudertjes beweegt zij bloo
En haar voetjes steken in manslaarzen.

Heen en weer getrapt en weggeslagen
Uit danshuizen op de morgenstraat,
Heeft zij zich gehavend weggedragen
Naar de schuwe steeg, die zij ingaat;

Schuifelt aan de trappen met haar schenen;
Hoort het vreugdeblafje van haar hond;
Iets van mensch'lijkheid is toen verschenen
Om het masker van haar dooden mond.

Uit: Lieder van Huisvlucht.

Uit : DE ADVERTENTIE

En duizend werkers in een groote stad,
Die armoe leden in de winterdagen,
Kocht ik per week voor kleine centenschat, —
Ik liet ze niet vergeefs om arbeid vragen.

Ik sloeg ze op, per zitplaats in een woon,
Zeer hoog behuifd, met licht van felle ruiten; —
En ieder hunner geeft wat van zijn loon; —
Ik kan ze toch niet huizen van *mijn* duiten!

Bij *mij* staat niet de hooge teringman
Gebogen aan de nimmerzatte bouten,
En perst zich uit al wat hij persen kan,
De longen vol van zwavel uit de houten.

Je ziet zijn kind'ren niet, uit school, in huis
De magere armpjes naar de mouwen rekken,
Met kleine tandjes bijten af het pluis,
Of vlugge-weg de rijgedraadjes trekken.

Je ziet hier niet zijn teere jonge vrouw
Volzwanger en ontijdiglijk verbogen,
Met vlugge voeten trappen gauw, gauw, gauw, —
De stalen naald komt door de wol gevlogen.

Je hoort hier niet de kerming en het leed,
Je ziet den man niet in een rooddoek spuwen
En veegen af verbeterden mondespleet
En stiekum weg het vochte doekje duwen.

Dit alles moog geschieden waar het wil,
In *mijn* fabriek riekt alles naar gezondheid;
De vingers staan geen oogenblikje stil,
Tenzij er een door 't jachten voor den grond leit.

Uit: *Liederen van Huisvljft.*

DE MAN MET DE SPADE

De avond valt, het wijde land wordt donker,
Maar in mijn doffe hersens brandt een licht,
Was het der zonne scheidende geflonker,
Die als een schat in mij gezonken ligt?

Ik zie mijn beeld zich aan mij openbaren,
Ik zie mij bukken als een dampend beest,
Ik zie mij spitten tusschen wonderbare
Kleurspelingen van een wegstervend feest.

Mijn handen zijn gemetseld aan de spade,
Daarmee sla ik den grond die openbreekt,
Mijn handen zijn twee sterke stalen bladen,
Met harde bulten die de zon niet weekt.

Ik kan met hen niet anders doen dan breken,
Wat zij aanvatten in hun hengsels, kraakt,
En nochtans zou ik willen dat zij leken
Zooals mijn hoofd, door iets zeer zachts geraakt.

Mijn hoofd, dat werd van morgen toegefluisterd,
Door een zeer milde stem die trok voorbij,
Ik heb aandachtiglijk in haar geluisterd,
Van haar muziek verbleef gezang tot mij.

Ik weet niet hoe dit werd, de om mij staande
Boomenalleeën in haar wijde kom,
Zij waren allen eensklaps henen gaande,
En trokken op, ginds waar de verte glom.

Ik keek hen na, ik trok niet met hen mede,
Ik stond gemetseld aan den harden grond;
En toch geleet het, of ik werd vergleden,
En mij met hen in zaligheid bevond.

Mijn oude moede oogen werden levend,
Zij keken over tak en bladen uit,
Ik kuste deze en zij, antwoord gevend,
Waren als het zingen van een fluit.

Ik zag mijn grove trekken zich ontspannen,
Ik hoorde naar mijn keel een stil geklop,
Ik was niet meer aan d' oude plek gebannen,
Daar was een teeder iets, dat nam mij op.

Dat liet mij spreuken van de bladen lezen,
Dat zei een vreugdewoord dicht aan mijn oor,
Het was alsof ik werd een menschenwezen
En 't oude leem van mijn bestaan verloor.

Ik hoorde om mij heen de kleuren spelen,
Mijn goore looden handen werden licht,
Ik wou de wolken aan den einder streelen,
Ik werd als naar den hemel heengelicht.

Toen zag ik neer, ik stond nog bij de spade,
De beide voeten in den grond geplant,
Mijn handen overdwers en zwaar geladen;
En boven mij was avondzonnebrand.

Uit: *Liederen der Gemeenschap*. (Tweede deel der Liederen.)

VOOR MIJN KINDEREN

Ik wilde dit U voor uw leven geven,
Dat blad en boom en struik uw vrienden zijn,
En wolkenspel en blanke maneschijn.

Ik wilde dit zoet weten U toebrengen,
In lucht en zee en aardrijk's diepe schacht,
Woont een geheim, dat op uw komen wacht.

Ik wilde dit licht schenken aan uw oogen,
Waar gij ook wacht of aarzelende staat,
Een kleine vlam in uwe ziel rondgaat.

Ik wilde deze ruisching in u wekken,
Wanneer de wereld druk voor U bereidt,
Moet gij U heffen in opstandigheid.

Ik wil een lied zijn in uw ziel gezonken;
Waar gij ook toeft, of U moogt spoeden voort,
Zult gij den zang vernemen van mijn woord.

Maar als ik dood zal zijn, moet gij mij wekken,
Opdat, wanneer de Vrijheid zingt op aard'
Mijn oude stem zich bij de Uwe paart.

Maar als ik dood zal zijn moet gij mij wekken.

C. Vosmaer

HET RAAPT AL KOGELS

(2 Augustus 1870.)

De vorsten spelen 't hooge spel,
't Plundrende, volkenvermoordende spel.

Waar 't krijt gekozen is, wordt al
Wat oogst beloofde
Groen weggemaaid;
't Hinderlaag biedende struikgewas
En 't breed gekruinde hout geveld;
Bloemrijke villa's en nijvere hoeven geslecht;
En vóór den oorlog
Is reeds het schoone land geschonden,
Natuur verkracht.

Dan woedt de krijg op 't leeg gevluichte land.
Volken, in vrede wedijverend,
Vrienden door kunst en verstand,
— Vrienden weer na de bedwelmig, —
Storten, waanzinnigen,
Opgezweept en verdwaasd
Door heerschergeweld en bedrog,
Elkander op 't lijf.
Trompetten en trommen verdooven 't gevoel;
De glorie, vuige deern,
Meestbiedenden, meestbloedoffrenden veil,
Viert de beestlijke tochten.¹⁾
Uit bloedroes en kruitwalm ontwakend
Heet één de zegevierende!

Versplinterd
Ligt het vernuftige moordtuig;
Des vredes werk verwoest; verminkt

---

¹⁾ hartstochten

De duizenden;
Weel wee! wee! over der duizenden
Kinderen, vrouwen en ouders.

En ginds raapt, welbewaakt,
Het keizerskind van 't slagveld
Wat kogels spelend op,
En licht.

Uit: *Gedichten*

F. van Eeden

HET LIED DER ARME KLANTEN

„Wij, zwervelingen, zonder land
Wij zijn maar arme klanten;
Wie meer geld hebben dan verstand,
Die mogen lanterfantent.
Wij springen hoog, wij springen laag
Wij moeten 't loodje leggen;
We dansen met een leege maag . . . .
De centen, die gezeggen.

Van oudsher was de koning baas,
Van wege onze zonden;
Nu is hij maar een houten Klaas,
En heeft zijn baas gevonden.
Wie er al kroon of sceppter draag
En louter gouden kleeren,
Al springt hij hoog, al springt hij laag
De centen, die regeeren.

Voor 't leger staat de generaal,
En leert de menschen moorden,
De dappere helden allemaal,
Ze vliegen op zijn woorden.
Toch heeft hij met zijn gouden kraag,
Geen donder te beweren;
Al springt hij hoog, al springt hij laag —
De centen kommandeeren.

Waar leit ons land, waar staat ons dak?
Wij leven van de gunsten.
Voor wie maar centen heeft op zak,
Vertoonen we onze kunsten.
Maar breken we ten lest den nek,
Dan kunnen we óók wat krijgen;
Een mondje vol, een lekker dek,
En 'n hoekje voor ons eigen.”

Uit: *De kleine Johannes II.*

Jac. van Looy

AAN HET COMITÉ DER STAKING VOOR DE BOEREN

Koninklijke dag die kwam de nevel scheuren;
De dikke smook onzer benauwde tijen;
De saâmgewolkte floersen van ons lijen;
Waaronder smart liep leuteren en de klacht te zeuren
O licht, o licht tumult . . . .
Neen, 'k vraag, ik vraag niet of gij slagen zult,
Ik kan 't rumoer van uit mijn hart niet bannen,
Prachtige, prachtige mannen.

Dit is de oude kracht
Van schoeren ¹⁾ die kennen de vracht;
Dit is het nieuwe onderstaan ²⁾
Van schouder aan schouder gaan;
Dit zijn de lossers, de laaiers,
De stakers, de oproer-kraaiers.

Dwaze bezonnenen met de durf in 't lijf;
Hoe hebben we U te danken voor Uw heerlijk bedrijf;
En niet wij vragen of gij slagen zult . . . .
O stralen-rijk tumult . . . .
Wie vraagt den morgen hoe het licht zoo perelt,
En wie wat er de avond zal halen . . . .
Volk, word een Atlas en schoor de wereld,
Leve de Sociale.

Uit: *De Kroniek*.

14 Oct. 1901.

(Jacobus van Looy schreef dit gedicht voor Fransche arbeiders, die staakten tot hulp van de Boeren.)

---

¹⁾ schouders

²⁾ ondernemen

DE TWEEDE GENERATIE

René de Clercq

DORSCHERSLIED

Vlegels op, en vlugge,
Plof!
Kromt uw nek en rugge,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Beukt de vlakke vloeren,
Plof!
Maakt ze rijk, de boeren,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Volt de diepe zakken,
Plof!
O, de boer zal bakken,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Geld en drank en eten,
Plof!
Alles nauw gemeten,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Kaf dat kunt ge krijgen,
Plof!
Om d'r op neer te zijgen,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Vlegels op en vlugge,
Plof!
Kromt uw nek en rugge,
Plof!
Niets voor 't huis en al voor 't hof!
Vlegelt dol en dof.

Uit: *Gedichten*.

OP HET UITEIND DER STAD

Op het uiteind der stad, rings afgemuurd,
Ligt de overbevolkte vuile achterbuurt.
Veel dalende steegjes, een korte straat,
Een gangetje waar ge in het donker gaat,
En ge valt op een plein met huizekens rond,
Zwartschouwde, ontkalkt en ongezond.
Daar is maar één koer, daar is maar één pomp;
Aan een waschkoord hangt er een lap en een lomp;
En op een rot berd, bij het wakke gemak,
Een waterpot schuimt met gesprongen verlak.
De wijven klappeien, de mannen ruw,
Hun zonen schelmen, hun dochters schuw!
Dat nestelt dooreen, dat kwist en zorgt,
Dat slemt en vast, dat bergt en borgt;
Dat zwoegt, dat kweekt, dat sterft te vroeg:
Een prins in die krocht is de waard uit de kroeg.

Uit: *Toortsen*.

François Pauwels

DE NACHTELIJKE SLEEPSTER

Nu zijn de wegen in rust gezonken,
het loover sluimert in den nacht,
het lied van den merel is lang verklonken,
de wind is van bloemen en bloesems dronken
en tusschen z'n boorden rimpelt zacht
het water van den zomernacht.

De huizekens op de velden droomen,
ik zie hun lichten van heel ver,
daar rusten de zwoegers aan 't ploegen ontkomen,
de mannen van 't land, de zwijgers, de vromen,
hun leven verbloeit als gindsche ster,
zij zijn mij even vreemd en ver.

Als heuvels van schaduw zijn de beesten
die nederliggen in het gras,
zij zien niet de stijgende, zwevende geesten
met waden van damp om hun vluchtige leesten,
die rijzen maar steeds uit beemd en plas
en laten tranen aan het gras —

Van ginds komt een licht langzaam glijden
over het zwarte water heen,
ik wil op den oever in vreemd verblijden
dien kleinen en rooden robijn verbeiden
als gloeide zijn glans voor mij alleen
zoo tusschen aard' en hemel heen,

als kwam uit het land der stille dooden
een droeve ziel mij tegemoet,
een ziel die niet rusten kan onder de zoden
en vol verlangen kwam uitgevloten,
een zwevend begeeren, rood als bloed,
dat naar mijn wachtend harte moet.

Maar zie, wie treedt uit het verre duister,
mij nader, langzaam en gebukt,
wie zocht er als ik den vertroostenden kluister,
waarmede de nacht mij bond aan zijn luister
en komt nu geheiligd en verrukt
tot zijn omgeurd altaar gebukt?

Wie zoekt er als ik zijn diepste wezen
in 't zwijgen van dit rustig uur,
wie wil aan mijn zij voor zijn hopen en vreezen,
een lichtenden droom uit de sterren lezen
en zonder besef van dag of duur
gelukkig zijn in 't nachtelijk uur?

Een zwijgende vrouw gaat langs mij henen,
haar oogen kennen slechts den grond,
zij mijdt in gewoonte de kuilen en steenen,
in moeizame regelmaat zwikken haar beenen,
maar streng is haar toegesloten mond
en stil gebogen naar den grond,

en achter haar glijdt een laag gevaarte,
het schip aan een nauw zichtbaar koord,
het glijdt even zwart als het nachtelijk geblaârte
den spieglenden baan en zijn drijvende zwaarte
gaat zonder geluid in 't water voort
door 't immer strak gespannen koord.

In 't ondergezonken ruim verblijven
de moede schipper en zijn zoons,
de slaap heeft hun magre, gemartelde lijven,
zij liggen gestrekt als in laatst verstijven,
zij werken den dag voor weinig loons
de stramme schipper en zijn zoons.

Zij laden en lossen bij het stralen
der pijnigende middagzon,
dan torsen hun ruggen de drukkende balen,

dan gaan ze de stapels der kaden halen,
tot eindelijk het schip zijn vracht herwon,
en vloeken het leven en de zon.

Nu weten ze van geen zweetend slaven,
ze leven pas in looden slaap,
wel zoet is de reis naar de wachtende haven,
ze liggen in 't ruim als tezamen begraven,
de vrouw weet den weg voor man en knaap
en sleept hen verder in hun slaap.

Voor haar is de nacht een tijd van zwoegen
na het huislijk sloven van den dag,
hoe dikwijls ging z' als de stormwinden joegen,
de regens hun striem in haar aangezicht sloegen,
terwijl ze met dof verlangen zag
naar 't flauwe breken van den dag,

hoe dikwijls begaven haar de krachten
op 't eenzaam en beslijkte pad
en stond ze vertwijfeld een wijle te wachten,
maar geen dan de nachtwind vernam haar klachten
en verder weer ging ze door het nat
den stillen weedom van haar pad.

Hoe troosteloos waren eens de jaren
waarin haar zwaar en zwanger lijf,
maar enkele dagen voor 't smartelijk baren
nog immer het donkere schip deed varen,
terwijl ze met vingren koud en stijf
het voelde leven in haar lijf,

en daarna de nachten als haar borsten
gezwollen waren van het zog
en achter haar luide de lipjes die dorstten
hun nutlooze klacht aan den nacht vermorsten,
want verder moest schip en lading toch
al schreid' een kind om 't moederzog.

Nu zijn haar de stille zwarte dreven
gewoont' en geen verschrikking meer,
vertrouwd is de sleur van haar eenzame leven,
alleen, wat ze droomd' is een droom gebleven,
ze gaat door den nacht maar immer weer
en is tevreên en wil niet meer.

Vaarwel moede sleepster, ik blijf staren
naar uw verdwijnend wonderlicht,
een enkele ziel zal in komende jaren
uw moederlijk beeld en uw lijden bewaren
al gaan in den dood uw oogen dicht
en leidt een ander 't roode licht!

Ik zal waar uw oude voeten traden
nog menigmaal een pelgrim zijn,
uw lot zal de nachtelijke wind mij verraden
en op de doorweekt' en verlaten paden,
zal, mede aan de staag-gespannen lijn,
ik d'ongeziene helper zijn!

Nog zijt ge niet ganschlijk uit mijn oogen,
ik kan u vaag langs 't water zien,
straks zult g' als een schim, als een vluchtige logen
in 't kolkende duister zijn ondergebogen
en ben ik alleen en heb misschien
u voor het allerlaatst gezien.

Dan neemt mij de nacht op nieuwe wegen
gelijk een goede zuster mee,
dan treed ik het licht van den morgen tegen
met boven mijn hoofd den melodischen zegen
van heel een bewogen looverzee:
vaarwel, vaarwel, mijn wensch gaat mee! —

Uit: *Fantomen*.

ZONDARES

Ze kwam van uit het donker in het licht
naar 't bankje der beklaagden toegetreden
en aan haar borst droeg ze het slapend wicht
waarvoor ze in 't celhuis bloedend had geleden.

De rechters zagen slechts de zondares
en op hun vragen klonk haar stem gebroken,
ze had zich met een bottig tafelmes
op haren man, die zoop en sloeg, gewroken.

Toen kwam de wanhoop van haar enge cel,
het dof berusten in de lange dagen,
het leven vloot uit haar vergeelde vel,
haar beenen konden nauw haar lichaam dragen,

het zwellend lijf waarin de vrucht bewoog, —
zóó kon de doode na zijn dood zich wreken, —
en niemand die zich tot haar nederboog
om een klein woord van troost en hoop te spreken.

Maar plotseling, toen 't grauwe morgenuur
stil voortkroop langs de witgekalkte wanden,
ontstak een pijn haar lendenen in vuur
en greep ze met haar radeloze handen

naar 't wonder dat zich losbrak uit haar schoot,
dan zeeg ze neer en liet het al geschieden
tot op den luiden jammer van haar nood
de stugge waakster slaap'rig hulp kwam bieden.

Wat later klonk opeens het ijl geschrei
van 't nieuwe leven in de cel geboren,
de moeder hief zich bevend op de zij
als om het vreemd geluid beter te hooren,

en toen ze 't naakte kinderlijfje zag
dat met z'n armpjes raakte aan haar beenen,
bloeid' op heur lippen een bedroefde lach
die vluchtig kwijnde door haar tranen henen...

Zoo stond ze bij des rechters wijs vermaan
als heel ver weg en door geen mensch te deren
en had ze niet het zwart der toga's aan,
toch was ze rijker in haar boevenkleeren,

toch bracht ze in de kille, strenge zaal
iets mede dat de stemmen zachter maakte,
wanneer ze, onaantastbaar, telkenmaal
met teedren blik over haar kindje waakte.

O, was ik U tot oordeelen gesteld,
mijn hart had in zijn nameloos erbarmen
voor al Uw leed, het vonnis ras geveld:
gij droegt de vrijheid, moeder, in Uw armen! —

Uit: *Tziganen*.

VELDPREDIKER

Hebt gij vermaand met opgeheven handen:
„Laat af, in naam van Gods gezalfden Zoon,
„voor Uw verlossing is dan dit het loon,
„een doodenrijk en platgetrapte landen,
„droeg 't edel hoofd hiervoor den doornenkroon,
„dat gij zoudt rooven, moorden, schenden, branden...
„zoo weest gevloekt en tot de verste stranden,
„moog' U verdelgen stortvloed of cycloon!...”

Valsche propheet, dus hebt gij niet gesproken,
gij hebt den stank van kruit en bloed geroken,
maar Uw gebed was een verkapt: „Vooruit ....”,
had Christus dit verraad aan Hem geweten,
Hij had van 't kruis zich toornend losgereten
En joeg U, lijk een dief, Zijn tempel uit! —

Uit: *Morgen*.

Marie Roetman

„SINTE MAARTEN”

Uit donkre stegen kleure-bollen dansen,
Vreemd feestend bij het doode herfstgelaat:
De dorre bladen huivren over straat
Daar voelloos-witte gaslantarens glanzen.

Drom proletarenkinders zingen gaat,
Beedlen, stuwend de rijke huizen langs, en
Avondstad vol eentonige kadanzen
Loopt, vol geluid van fijne stemmen laat.

Groepje houdt stil daar, lampen grijs gedoofd
Om kaarsje dat gauw op brandt: boezel open,
Telt groote meid den buit... Dan vroolijk loopen
Ze verder, één heeft om z'n bleeke hoofd
Een dunnen doek gewonden, rood geruite...
Hoog gaan de schouwertjes als wind komt fluiten.

Uit: *De XXe Eeuw IX.*

S. Bonn

MEI-LIED

De hamer in den hoek gesmeten,
Het gore schootsvel afgereten,
De raders stop, de slinger stil,
Want nieuwe zon, vol goudgetril
Schijnt uit! schijnt uit!

De hand geschuurd! gepoetst den kop!
Je Zondagsjas en petje op,
De vrouw en kinders allemaal
Moeten mee naar de vergaderzaal,
Sleept mee! sleept mee!

Geen maat, geen knecht laat in zijn huis,
Haalt hen uit mijnen en kombuis,
Sleept hen van treinen en machien,
Zij moeten mee de optocht zien!
Mee zien! mee zien!

Dan komt gelooven in hun hoofd,
Gelooven, hun gedood, geroofd
Door 't trappen en de zwoegerij,
Maar deze dag maakt nieuw hen blij.
't Is Mei! 't is Mei!

Op Mei dan is zoo warm het hart,
Al 't wee en leed, zoo donker, zwart,
Van dag aan dag, van week aan week,
Vervaagt, trekt af, en wordt zoo bleek
Voor 't licht! voor 't licht!

Voor 't licht dat brandt in onzen kop,
Dat bralt uit onze oogen óp,
Dat tinteltrekt om onzen mond,
En van ons tandenwit ópblondt,
Zoo hel! zoo hel!

De lucht is vol van zanggeluid,
Vogels joolen hun lied'ren uit,
En wij, wij zingen allemaal
Ons lied, met trom en pijpsignaal
Van hoop! van hoop!

En al de struiken groen in brand,
En 't bloemen-bont aan allen kant
Bedringt ons, spreidt rond om ons heen,
Weeft bloemen-kransen om de leên
Van 't volk! van 't volk!

Zoo ga, mijn volk, naar uwe bruid
Uit uw kotten en uw stegen uit,
Met bloem en zang en wimpelvlag
Naar uwen goudstralenden dag.

Uit: *Naar het dagen.*

ZANDSCHIPPERS

In 't donkre schipje
wroeten de paren,
de vader en moeder
het kind met kind
de bruine wroeters
die 't zand vervaren
die drijven met water
en wind.

En waar zij komen
werpen hun armen
met klekkende schokken
het zand omhoog:
een vel om wat beenen
een maag en wat darmen
een dof, gebroken en
hooploos oog.

In 't ruimpje
als een doodenkot
daar bukken zij samen
als regen giert,
een lampje schijnt er,
de lucht is er rot
en vocht is er veel
en afzichtlijk gediert.

In 't donkre ruimpje
sterven er velen
— die niet in het donkere
water vergaan —
Zij eten, slapen,
vechten en telen
hun leven is vroeg,
heel vroeg gedaan.

Dan komt het zand
het gele, droge,
en plompt met schokken
over hen henen:
dan is 't voor 't eerst
dat ze rusten mogen
en hongrangsten
niet schrenen.

Uit: Zangen van hoop

S. Franke

DE LUCHT WAS BLAUW

De lucht was blauw
en wij wisten 't niet,
de zon was goud
en wij zagen 't niet.

De dag was schoon
wij bevroedden 't niet,
het leven goed
wij begrepen 't niet.

Ons hart was warm
maar 't verwarmde niet,
wij waren mensch
en we wisten 't niet.

Uit: *De Socialistische Gids XI.*

Margot Vos

TROELSTRA — IN MEMORIAM

De aad'laar met de gebroken wieken
Is heengegaan;
Legt neder den arbeid in veld en fabrieken
Voor de rouwevaan!

Dempt de schreden voor 't groote heden
Dat nadertreedt,
Dat draagt het hart van een wereldbard
In het doodenkleed.

Dat toont de nerven en diepe kerven
Daarin gesneên.
Dat zal zijn teeken door d'eeuwen spreken:
Een runenstein!

O makkers, hij was aan ons gegeven,
Deze berg van licht!
Historie heeft met zijn bloed geschreven
Ons heldendicht.

Hij heeft de wonden voor ons ontvangen
Als een Godsprofeet;
Neerlaag en opstand stuwden zijn gangen
Door een meer van leed.

Ontbloot de hoofden, heft aan de hymne
Die zijn hart ons sloeg!
Heilig is hij die de heldenstriemen
In het voorhoofd droeg!

Hij is met het volk omhoog gerezen
Van uur tot uur;
Hij heeft de werkers den weg gewezen
Door bloed en vuur.

Hij is vóór de zege' ineengezonken,
Maar zijn geest stond op,
En zijn leven heeft hij ons uitgeschonken
Tot den laatsten drop.

Wij willen met hem vereenigd wezen
Op zijn laatsten tocht;
Nog éénmaal hem volgen die zonder vreezen
Ten dood zich vocht.

Wij willen nog éénmaal aan zijn zijde
De vlag omstaan . . .
Ontbloot de hoofden, de groote strijder
Is heengegaan!

DE HOUTHAKKER

Hij kapt het hout
En hij zingt een lied
En de zon schijnt laag over 't veld;
Hij is brons en goud
En hij weet het niet,
Hoe schoon hem de avond stelt!

In het eenzaam land
Is zijn lichtstatuur
Gedreven uit louter pracht;
Zijn zwaaiende vuist
Als een vuist van vuur
Klinkt den avond aan den nacht.

Hij kapt het hout
En hij zingt een lied
En de arbeid is hem feest.
Hij openbaart
En hij weet het niet,
Den komenden wereldgeest.

Uit: *De Socialistische Gids XVII.*

DE STEENBIKKER

Ik bik en bik en breek den steen
In éénd're takt en één voor één,
En uur op uur doortokt den dag
De éénd're val, de éénd're slag;
Van d'uchtendschemer hamer ik
Tot d'avondschemer tik op tik.

Ik bik en bik en breek den steen
Tot stuivend pulver om mij heen,
En in mijn haren klimt het stof
En voor mijn oogen wordt het dof
En in mijn hersens hoopt de tijd
een duister-grauwe oneindigheid.

Ik bik en bik en breek den steen;
De herfst beukt door de bosschen heen,
De herfst beukt op mijn beiteltek
En geeselt op mijn blinden blik.
De herfst beukt in mijn moeên kop
En kreunt àl door mijn harteklop.

Ik bik en bik en breek den steen
En klop mijn donker bloed uiteen
En kets en kerf en keer tot gruis
De muren van mijn levenshuis;
In éénd'ren val, in éénd'ren draf
Bik ik de gruijzels voor mijn graf

Uit: De nieuwe Lent'.

DE PAASCHHEUVEL

Bij de inwijding van het kamp-
gebouw der Arbeiders-Jeugdcentrale.

Voor 't donker bosch, aan de wijde hei,
Machtig beschermd en toch eindloos vrij,
Tusschen de rust en het naaldgeruisch
Rijst onze woning, ons makkerhuis.

Vlak voor de vensteren ligt gespreid
Heuvel aan heuvel: één golvend krijt,
Dat onzen blik aan de wijdheid went
Waarnaar het leven ons henenzendt.

Achter den gevel in breede wolk
't Sterke geweldige boomevolk,
Dat in zijn opwaartsche bogen wijst
Hoe 't blijde hart tot zijn toppen rijst.

Makkers in liefde, in lach en lied,
Bouwden wij zelf dezen tempel niet?
Rijker aan schatten dan goud en brons;
Iedere steen is een droom van ons.

Uit ons geboren, van ons geschoord,
Is het ons vuur, dat dit huis doorgloort.
't Hart der gemeenschap hoog tegenslaat
Ieder die over den drempel gaat.

Al wie den weg tot deez' woning vindt,
Wordt als het licht, als de lentewind:
Warm en blijmoedig; een gouden dracht
Wordt hem zijn knoppende levenskracht.

Al wie hier 't brood der gemeenschap eet,
Sterkt zich en maakt zich ten kamp gereed.
Golvende hei zal zijn gang doorgaan,
Bosch van belofte zal naast hem staan.

Heuvels en dalen staan in zijn strijd,
Lents nachtegaal voor hem lacht en schreit;
Doch nimmer doolt hij alleen door 't woud,
Naast hem de makkers, verhonderdvoud.

Eens zal hij keeren met wat hij won:
Glanzende bij in de avondzon.
Moede van vleugels, doch vol en zwaar,
Wendt hij zijn blinkende oogen naar

't Donkere bosch, naar de wijde hei:
Machtig beschermd en toch eindloos vrij,
Tusschen de rust en het naaldgeruisch,
Vindt hij zijn woning, het makkerhuis.

Uit: *Vlammende Verten*.

December 1923.

Marie Vos

DE MOEDER

Zoo'n hut gestruikeld op den grond
En half nog waggelend, half al plat,
Waarin een scheefgetrokken gat
Gaapt als een tandelooze mond.

'n Klit van kinders, schichtig, blond.
Rullig en bruin als 't heidepad,
Waarop het leeft en God weet wat
Te tieren en te groeien vond.

Daar mist geen tree de blonde trap
Die z' aardig bouwen, naast mekaar,
Van 't regen en zongebleekte haar
Geleidlijk klimt de ladder op.

Zoo véél, zoo arm, zoo oergezond....
Maar achter 't deurgat draalt, beschaamd,
Een schim, een schaduw, een geraamt....
En 't blij verbazen stokt terstond.

Uit: *Opgang*.

DE VLAGGEN

Omwoelt de vlaggen, omkranst de Vanen
Met bonte bloemen, met bloemen van Mei.
De vlaggen zijn onze liefste panden
Draag ze nu hoog in de lucht voorbij.

De vlaggen zijn onze liefste tolken
Zij schaatren in 't zonlicht, zij zingen in storm!
Zij brengen één boodschap aan alle volken
Zij geven onze wenschen den schoonsten vorm!

Wanneer wij uittrekken naar verre landen
Met de broeders te vechten voor d'eendere zaak,
Laat onze vlaggen in de lucht ópbranden
Zij brengen onze trouw in de schoonste spraak.

De vlaggen zijn onze zwaarste zorgen,
Die w' in gesloten geled'ren omstaan.
Ze zijn ons beloften en zijn ons borgen
En wuiven zoo zeegenend boven ons gaan.

De vlaggen zijn onze vurige tongen,
Die breken op Aarde de Waarheid baan.
De vlaggen zijn onze fonklende zeilen
Wanneer wij de zeeën bemeesteren gaan.

De vlaggen zijn onze lachende vlammen,
Die steken op Aarde de Vreugde aan.
De vlaggen zijn onze stralende vleugels
Die wij omhoog in den Hemel slaan!

Uit Opgang.

MUSSOLINI—MATTEOTTI

Mussolini, Mussolini . . . .
Half in weenen, half in lachen,
Staa'm'len wij de wreede name!
Weenend om de droeve offers,
Lachend, in het zeker weten,
Dat zijn doen ons niet kan deren.

Matteotti, Matteotti . . . .
Half in weenen, half in lachen.
Staa'm'len wij de zoete name.
Weenend om den dapp'ren makker,
Lachend, in het zeker weten,
Dat zijn dood ons niet kan deren.

Mussolini, Matteotti...
Onze kracht en onze zwakheid
Branden in die beide namen.
Eén zal opgaan als een sterre,
Eén zal dooven als een sintel.
En zoo zij het spoedig. Amen.

Uit: *Roode Geranium.*

VAANDRIG

Uit erts gehouwen door een meesterhand,
Boven z'n hoofd de roode vlag ontbrandt,
Bewegingloos, de voeten vastgestampt,
Slechts levend in den wil, die in zijn vingers krampt.

Zoo onverwrikt, als hadde hij lach noch stem
Als werd hij vlag, of vlag werd deel van hem,
Zoo staat hij, strak symbool, uit boven roerigen stoet
En voedt de deugd van 't dienen in iedren droppel bloed.

Uit: *Opgang.*

D. de Jong

DE TROOST

Dit is de zoete troost die wij omdragen
In leedgeknauwde, haat-verwrongen dagen:

Dat wij nog eens ... nog eens ...

En uit de scherven van een oud geslacht
Een versche vreugd, een versch geluk herbouwen,
En met zoo'n wijd, zoo'n mateloos vertrouwen
Gelooven in de zege onzer macht!

Dat wij, o, wij,
Wij met onze open, hulpelooze handen,
En ons zoo groot, doch zoo gehavend hart,
Wij erfgenamen van Almoeder Smart,
En slappe vruchten van der eeuwen schande:

Dat wij, o, wij nog eens

In dagen kil van honger-schreeuwend zorgen,
Een hellen roep als plassend zonlicht gooien,
En ons met hoop als lentesier omtooien,
En juichend opgaan naar een schooner morgen!

Dat wij, o, wij,

Gevoed door sappen van zoo'n dorren grond,
Dat slechts een enk'le, maag're bloei ontluikt,
Die al te ras de schriële pracht verbruikt,
En nimmer leeft dan slechts één uchtendstond;

Dat wij, o, wij nog eens

In tijden zwaar van ongestild verlangen,
En ziek van hoon om 's dichters teëre droomen,

Een milder menschheid zoeken na te komen,
Die blinkend leefde in ongestelpte zangen:

Is wel de zoetste troost die wij omdragen,
Diep in ons hart, waar stemmen klagen
Van 't felst verdriet, des levens schraalste wind!

Uit: *Eenzame Opstandigheid.*

WERKLOOS

De dagen zijn als dolle dieren
Die gulzig alle vreugde vreten,
Doch steeds de zwarte zorg vergeten,
Waarvan wij schuwen maaltijd vieren.

Ach, elke klank van werk doet pijn,
Is spot voor beï je sterke handen,
Waarvan vermorste tijd gaat branden
Als bijtend vocht in helsch venijn!

Je hart wordt een vergeten tuin,
Met distels die er welig bloeien,
Vergiften die steeds dichterbij groeien
En scherven van verachtelijk puin.

En och, het schamelst vonkje mooi,
Wordt iedren dag een beetje schraller,
En maakt het leven eens zoo kaler,
In zijn geplukten bibber-tooi.

En, God, dan nog dien stillen smaad
Die lekt van zóóveel koele lippen,
En gluurt uit zóóveel oogenstippen,
Dan schroeit je hart tot louter haat.

De uren sjokken troostloos voort
Als sjoofle zwervers in den regen:
O, hart, o, hand, kun je er tegen
Zonder één enkel bitter woord?

Uit: *Melancholische Monologen.*

F. Tingen

BELIJDENIS

Ik geloof in den mensch, den zoon der aarde,
Drager van licht en wekker van vuur,
Het denkende dier, dat in zich vergaarde
De diepste krachten der diepe natuur.
Ik geloof in den mensch en zijn moeizaam verrijzen
Uit het oeroude dierenbestaan
Tot verten, waarheen zijn verlangens wijzen
En waartoe hij strijdende in zal gaan.

Ik geloof in den mensch, die, zwerver geboren,
Eeuwig naar nieuwe verten zich richt
En in zijn geest, die is uitverkoren,
Om vrij te groeien in 't vrije licht.
Ik geloof in den mensch, den stagen strijder,
Die eigen beperkingen overwint,
Die, strijdend den strijd van den zelfbevrjder,
Nooit de rust der verzadiging vindt.

Ik geloof in den mensch van deze dagen;
Droef zijn zijn wegen en zwaar is zijn strijd;
Hij zal het zaad der bewustheid dragen,
Waarvan de oogst voor zijn kind'ren gedijt.
Ik geloof in den mensch, den sterke, den goede.
Drager van liefde en wekker van vreugd;
Dat Zon en Aarde zijn opgang behoede,
Geve natuur hem eeuwige jeugd!

Ik geloof in den mensch der komende tijden;
Door al mijn weefsels hoor ik zijn stem;
Mijn gedachten voelen hem nader schrijden;
Mijn hart is verheugd en gelooft in hem:
Den nog gebogene, lastbezwaarde,
Die uit verdrukking op zal staan,
Die uit de knechtschap uit zal gaan;
Geheiligd worde zijn naam op aarde!

Uit: Stemmingen en Strevingen.

ZOMERNACHT

Ik heb gezien het zwellen van den korenaar;
Hij stond op ranken stengel uit den grond gerezen;
De tijd vergaat en maakt hem langzaam vol en zwaar —
Hij wordt een diep gebogen en deemoedig wezen.

Hij is te stil om iets te willen, iets te vreezen;
Hij groet de aarde ruischend, met een zacht gebaar
En als de dag komt dat de rijke oogst gelezen
En hij geveld wordt, staat hij stervensklaar.

Wij willen niet als hij ons weerloos nederbuigen
En zwijgend, zonder klacht en zonder strijd vergaan;
Wij willen worstlend van den tijd die komt getuigen,
Wij willen fier, opstandig in het leven staan.

Maar, nieuwe menschheid, als Uw groeien eischt ons leven,
O, schenk ons kracht ons als het graan te kunnen geven!

Uit: Stemmingen en Strevingen.

Jef Last

EEN LIED OP DEN MEIDAG

De geuzenhoed der vrijheid op de lokken
en met het masker der gerechtigheid
waakt Neerlands maagd over de vette brokken
die Holland uit het Indisch lichaam snijdt.

De wenkbrauwboog tot schoone lijn getrokken
en met de glimlach van de eerlijkheid
verbergt de maagd achter haar zwarte rokken
het veile hunkren der begeerigheid.

Maar door 't gemor van 't volk te zeer geschrokken
en door het wassen van den vrijheidsstrijd
toont zij bij 't luiden van de nieuwjaarsklokken
de volle maat van haar kwaadaardigheid.

Thans op den Meidag, nu de vaandels lokken
tot optochtvreugd en blijde feestlijkheid
zit Digoel vol, ranslen de rottanstokken
en houdt de beul zich tot zijn taak bereid.

De greep der maagd versmoort het luide mokken,
O makker, die U tot den feestdag wijdt
gedenk vandaag aan Glodok's vunze hokken
en houdt uw vuisten vaardig tot den strijd!

Uit: Tijdsignalen 1930.

TSJELJABYNSK

Aan de eene kant van de spoorwegdijk
de hutten van turf als in Drenthe
vochtige holen in modder en slijk
de voddige kleeren hangen te kijk
voor het voddige linnen der tenten.

Aan de andere kant van de spoorwegdijk
uit blanke steen, uit glas en beton
rijst stralend de heldere arbeiderswijk
de stootbrigades bouwen een rijk
waar het nieuwe leven begon.

Aan de eene kant van de spoorwegbaan
de steppe, vaal en verlaten
de gure winden der vlakke slaan
tegen de vochtige muren aan
en fluiten door kieren en gaten.

De paddestoelen verliezen den strijd
met de huizen in het groeien
het is of hun rijen, wijd gespreid
als melkwitte stroomen van vroolijkheid
over de heuvelen vloeien.

Aan de eene kant van de spoorwegdam
als een noodlot waaraan men zich wende
de armoede van de nomadenstam
het walmende licht van een olievlam
het vale licht der ellende.

Aan de andere kant van de spoorwegbaan
rondom het electrisch station
het juichende groen van de berkenlaan
langs de asphaltstraat waar de menschen gaan
in het juichende licht van de zon.

Want zij die wonen aan de eene zijde
bouwen de huizen aan de andre kant
hun eigen handen bouwen zich de blijde
blanke oase in het steppenland.
Zij zullen gaan over de lichte wegen
in lichte hal aan de machines staan.
Zij zullen in hun leven iedere zegen
der kameraadschap vinden op hun baan.
Zij zullen menschen zijn, zij zullen lezen
zij zullen openstaan voor elk genot
uit vale, schuwe steppedieren rezen
zij tot de smeden van hun eigen lot.
De slaven van de steppe werden menschen
de slaven van hun zorgen werden vrij
de stroom der menschheid breekt zijn oude grenzen
als de rivier zijn ijsdek in de Mei.
Niets was zoo arm als hun armzalig leven
niets zal zoo rijk zijn als hun nieuwe dag
het kommunisme heeft hen opgeheven
het heeft hun kracht en hoop en moed gegeven
en als symbool van den arbeid staan gewezen
sikkel en hamer in de roode vlag!

Jan W. Jacobs

Uit: BIJ DE BEGRAFENIS VAN GENERAAL VAN HEUTSZ

Er wordt een generaal begraven —
hoor je de trommels, die trommels, slaven?
Hoor je de trommels, die trommels slaan;
Er wordt een generaal begraven!
Ze komen hier ver, hier ver vandaan —
ze hebben er floersen omgedaan,
over de trommels, de trommels, die slaan.
Er wordt een generaal begraven —
ze brengen hem ver, hier ver vandaan —
veel verder dan jij ooit kunt gaan.
Ze hebben hem kransen omgedaan

en over de trommels, de trommels, die slaan,
floersen van rouw, die plechtig staan.
Zij komen hier ver, hier ver vandaan,
Veel verder dan jij ooit zult gaan,
maar waar je makkers toch verstaan
wat die omfloerste trommels slaan!
Uit die trommels schreit hun hart
onder die floersen, somber, zwart,
onder die bloemen en dat kleed
bukht hun eeuwig wereldleed.
Zij hooren de trommels, die trommels slaan,
al zijn er floersen omgedaan,
want elke bons slaat op hun hart
en maakt hun oogen donker, zwart —
en elke klop domt door hun hoofd:
beloofd: geloofd — geloofd: beroofd!
beloofd: geloofd — geloofd: beroofd!

Uit: *Tijdsignalen* 1929.

PINKSTERVLAM

Wie zijt gij makker, dat uw zangen
stad en land van vreugd ontroerd
naar uw welkom doen verlangen,
vragend, welke vlag gij voert. —
Die een feest van fiere kleuren
in het donker stadshart wekt
en langs arbeids stille deuren
zingend naar de velden trekt?
Levensvreugde is geboren
in het land waarheen gij gaat.
Heil, wie naar uw zangen hooren!
Heil, wie aan uw zijde staat!
Pinkstervlam in paarse wei,
hecht van wezen, sterk en vrij —
kind van storm en zonnetij,
dát zijt gij!

Wie zijt gij makker, dat uw oogen
zoo van blijdschap zijn verlicht
en, door smaad noch smart gebogen,
gij zoo trots gaat opgericht. —
Dat de wegen van uw glanzen
zijn voldragen en voldaan
en de hooge wolkentransen
stralend langs de verten staan.
Levensvreugde is geboren
in het land waarheen gij gaat.
Heil, wie naar uw leuzen hooren!
Heil, wie diep uw woord verstaat!

Pinkstervlam in paarse wei,
luide vogel van de Mei —
kind van storm en zonnetij,
dát zijt gij!

Wie zijt gij makker, die het leven
met uw hooge vlag begroet
en den plicht nooit zult begeven
met zoo schoon opstandig bloed. —
Van uw vader hebt gij „willen”,
van uw moeder „moed” geleerd —
drijf die twee, als sterke spillen,
in het werk dat gij hanteert!

Levensvreugde is geboren
in het land waarheen gij gaat.
Heil, wie naar uw zangen hooren!
Heil, wie aan uw zijde staat!

Pinkstervlam in paarse wei,
stoere telg van moeder Mei —
kind van storm en zonnetij,
dát zijt gij!

Uit: Roode bloesem uit zwarte struiken

Willem van Iependaal

STADSNIEUWS

Als ze moe en tijfgesjappeld
Uit d'r Komijne-Kaasdienst kwam,
En voor de deur van kleume broertjes
De stapels kranten overnam,
Ging ze ventend langs d'r klanten
Met moord en brand, met roof en kraak,
Scheef onder huiverig gebeuren,
De koersen en 't publiek vermaak.
Nieuwsblad! Nieuwsblad!

En als het felle regenraken
D'r hemd aan 't lijf geroffeld had,
Stond ze te hoesten en vroeg moeder:
„Zeg, meid, wazze je krante nat?”
Bevloerde vorst met glitsend ijzel
De warse kei en glooie stoep,
Dan ging in 't wrakke schoeisel angstig
D'r stap zoo wankel als d'r roep:
„Nieuws . . . blad! Nieu . . w . . sblaaad!”

Zoo heeft ze drie jaren loopen leuren
Met het nog warme wereldwee.
Tot op een avond met d'r „Nieuwsblaaad!”
Kwam gulpend 't jonge leven mée —
Ze had geduld, getorst, gedragen
Sensaties martelend gewicht
En was nou na d'r dood nog bruikbaar
Als zeven regels Stadsbericht.
Nieuwsblad! Nieuwsblad!

Nou loopt een broertje met het Nieuwsblad,
Bedient de klanten op een draf,
Staat hijgend voor gesloten deuren,
Gaaf honderd stoepen op en af:

Z'n spillebeenen onder 't bevend lijfje;
In smalle borst de adem schort:
Hij zal het nieuws de stad in dragen
Tot ie op zijn beurt Stadsnieuws wordt.
Nieuwsblad! Nieuwsblad!

Uit: Lieder van den Zelfkant.

H. Overst

VACANTIE-LIED

Hoera! Het is vakantie-tijd,
Van je holdriè, halo!
De boeken aan den kant geleid,
Ha, holdriè, halo!
Het leeren heeft vooreerst gedaan,
Nu mag ik vader helpen gaan!
Ho holdriè halo!

Nu spring ik vroeg al uit m'n bed,
Van je holdriè, halo!
En kleet me, gierend van de pret,
Ha, holdriè halo!
Dan breng ik brood voor buurman weg,
Is dat geen prettig leven, zeg?
Ho holdriè, halo!

M'n zusje is zoo in haar schik,
Van je holdriè, halo!
Verveelt zich ook geen oogenblik,
Ha, holdriè, halo!
Ze heeft vakantiepret voor vier
En vent met groenten voor plezier!
Ho holdriè halo!

Zoo gaat het de vakantie door,
Van je holdriè, halo!
We willen niet naar buiten, hoor!
Ha, holdriè halo!
We zijn al buiten, in de buurt,
Als moeder ons om boodschap stuurt!
Ho, holdriè halo!

En gaan wij straks naar school weer toe,
Van je holdriè, halo!
Ha, holdriè halo!
Ha, holdriè halo!
Dan zijn we de vakantie zat,
Maar ook het leeren, snap je dat?
Ach, holdriè.... o.... o....!

Uit: *Tintelingen*.

Jac. van Hattum

WIJ

Onze hereditaire lankmoedigheid!
Wij, belast met het Eeuwig Dulden!
Van den feudalen tijd
loopen onze schulden.
Lankmoedig ingeboet
hebben wij Eeuwen-aan-Leven,
berustend: „Het moet! Het moet!”
en wij deden niets dan geven...
geven... en dulden... en lijden...
Soms riep er een stem: „Verraad!”
dan sloegen de domme handen
dien makker in 't gelaat.
Hoevelen zijn uitgestooten
en gestompt naar den kwaden kant;
nog boven de vlam van den mutsaard
wenkte vergeefs hun hand.

Onze hereditaire domheid!
— Konden we niets verstaan! —
We zijn als een kudde zwoegers
der Eeuwen weg gegaan.

Bezitters — ik ken Uw lachen —,
Uw goed; Uw arsenaal;
Ik weet: „Wij zijn de letters,
die Gij zet tot Uw rijk verhaal;
wij zijn de tapijten der wanden;
de craquelures in 't porcelein;
de ringen aan Uwe handen;
de weelden van Uwen schrijn;
wij zijn de gelaten pionnen
op 't bord, waar Gij Koningen zijt!
Wij maakten U tot de zonnen
over een eigen ellendigheid.”

Hoe zult Ge ons diep verachten
om ons eeuwig gebrek aan moed,
om al ons wanhopig wachten
en dat stom-gelaten: „Het moet!”

Uit: *Flarden*.

HOE WILT GIJ . . .

Hoe wilt gij met gestorven ziel den strijd bestaan?
Wilt Gij alleen met wrangen haat den vijand slaan?

Waar is 't gelooven van weleer in ons goed recht?
Werd één geding ter wereld ooit met haat beslecht?

'k Herinner mij zoo goed 't geloof, dat vader had;
de werkers waren eensgezind in dorp en stad.

Zij koesterden — mij schijnt het thans een schoon verhaal —
wat ónze tijd zoo schrijnend mist: het Ideaal.

Meen niet, dat één van ons ter wereld iets begint,
wanneer hij niet dat oud geloof voor zich herwint.

Geen zal met een gestorven ziel zijn strijd bestaan,
geen mensch alleen met wrangen haat zijn vijand slaan.

A. J. Mussche

Uit: DE TWEE VADERLANDEN VAN MIJN HART

Ik ben als een viool, waar de vingertoppen van God
al de deiningen van zijn mysteriën op lokken
tot vloeiden van muziek;
ik ben als een b'oesemend bosch in de kussen der lente herboren,
waar God met al de geuren zijner winden in ritselt en speelt;
maar ook zijn in mijn hart eenzamer snaren gespannen,
waar geen hemelsche streelingen melodieën doen uit opstaan
als dageraën van geluk,
snaren die alleen de liefkoozingen van honger en smart verstaan
en wier adems als rhythmten van onrust door de nachten der aarde
gaan.
Ik ben niet alleen, o sterren, het kind van de lokkende tooverijen uwer
gouden bivakken,
ik heb honger geleden en geweend in steegjes waar gij niet binnen-
komt;
gij zijt niet alleen, o God, mijn vaderland waar mijn heimwee naar
trekt —
er is nog een ander vaderland van dorre rotsen en steile paden,
van stinkende stallen en kleumende menschen, waar ik voor sterven
wil!
Ik ben maar een straatkind van een dag en nacht ronkende fabrieks-
stad
en ik heb als kind gesjouwd in 't orkaan van donderende dokken,
ik heb gespeeld met het stof en de modder van greppels zoo teer als
met witte bloemen
en de vuile schotels van mijn moederken gewasschen als blinkende
sieraden;
's avonds kroop ik naar bed op den zolder bij de muizen, die mij kenden
en speelden met mij,
toen stond telkens opnieuw de drift om de kimmen te zien in mij op
en 'k wrong mij door het dakvenster: dan tuurde mijn ziel over de
wereld,
één panorama van rooie daken — maar de vleermuizen scheerden
langs mijn hoofd

en zij brachten mij het eerste teeken van uw eeuwig geheimnis, o God.
Ik ben maar een sjofel kind van grommende fabrieken en dokken,
ik ben maar een kind van veel honger en een beetje vreemde teerheid
en oneindige opstandige liefde,

ik ben maar als een arme bloem van de straat.

Nu spant gij, o God, de hymnen van uw leeuweriken boven mijn hoofd
en stelt uwe sterren als bloemen langs de wegen mijns levens;
maar in mijn bloed speelt onstilbaar de muziek van machines en
kranen

en mijn hart onderhoudt de herinnering aan al den donker van weleer.
O gij verre vogelaar van de metaphysische kimmen,
die mij zoo vleiend zoet lokt op de fluiten der winden,
neen neen! ik kan niet uitvliegen naar u alleen
en mij voor eeuwig gevangen geven aan de zaligheid uwer liefde alleen,
ik kan niet alleen gelukkig zijn, en ik heb zoo'n wroeging, o mijne
broeders,

zoo'n berouw over 't minste uur van eenzaam heil,
wijn gij zwoegt en hongert daarbeneên.

Ik moet mijn deel hebben van onrust en pijn,
ik moet mijn eind weegs gaan doorheen de woestijn,
omdat ik, o moederken, de erfenis draag van al uwen strijd
en uwe offervaardigheid.

Mijn hart is op zoek naar een heroïsch liefdelied
om het 's nachts aan de zoldervenstertjes van jochies en weesjes
te joedelen als een vooizeken van den meie;
mijn hart, met al den honger van zijn kussen,
met al de loutering zijner tranen,
is op zoek naar de apotheose van God
in de bevende vuile handen van een besje;
mijn hart is, van kimme tot kimme, van afgrond tot afgrond,
zoekend het pad naar gansch God en gansch den mensch
in ééne en dezelfde liefde.

Uit: *De twee vaderlanden.*

DE JONGSTEN

Freek van Leeuwen

DRONKEMANSGEBED

De nacht kwam over de Keizerlei,
Daar schoof een opzichtige vrouw voorbij,

Ze lonkte me toe en ze riep een groet,
Haar lippen waren zo rood als bloed.

Ze mompelde schor: goeienavond, schat,
Je bent zo alleen, amuseer je wat.

Toen ging ik met haar door de stille nacht
Ik volgde haar waar ze me henen bracht.

Zo kwamen we aan de hoek van die straat,
Waar de vrouw van de zeven smarten staat.

Een eeuwige lamp lichtte voor haar voet,
Ave Maria, — Weest gegroet.

Gij vrouwe, die vol van genade zijt,
Ge weet van mij en mijn eenzaamheid.

Ge kent het besluit, dat ik zwerven moet,
O, ik klaag niet, ik klaag niet, 't is goed, 't is goed!

Maar voor wie als ik door het leven gaan,
Is 't leven één worsteling om het bestaan.

En om te winnen zijn wij te klein,
Omdat we maar zingende dwazen zijn.

Gij zoudt dat begrijpen, had ik gedacht:
Uw eigen zoon heeft het niet verder gebracht.

Die zwierf door het land, met een bedelnap,
En predikte liefde en broederschap.

Maar wie, ach! wie hoorde er naar zijn stem,
Zij hoonden zijn woord en zij kruisten hem.

Hier sta ik, en naast mij een vrouw, die geeft
Voor geld, wat mij 't leven onthouden heeft.

Vergeef mij, wat ik u in haar misdee....
Mijn zoon, ga in vrede: Absolvo tel!

Wij drijven als wrakhout op 's levens zee....
Zij glimlachte zacht: Absolvo tel!

En ieder van ons draagt zijn eigen wee....
Zij wong de handen: Absolvo tel!

Uit: *Uitverkoop.*

Uit: DE MOEDERS

Van alle geknechten, kameraden
Was zij het, die het meeste droeg.
Zij was de stille, de felgesmade
Die beulde en zwoegde en nimmer kloeg.

En was zij het niet, die bij morgenblauwen
Van haar schamele sponde uit haar rust opstond?
En was zij het niet, die tot avond grauwen
Geen rust voor haar moede oogen vond?

Loof haar dan zalig, kameradenmonden
Want zij was de nijv're die onvermoeid
De boei van ons lijden heeft losgewonden —
Gemeenschapswonder is haar ontgroeid!

Kroon haar de slapen, kameradenhanden
Want, zij is Vorstinne van Makkerschap.
Want zij was de vlam, die het al deed ontbranden
Want zij was de schicht, die het duister brak.

Uit: *De Socialistische Gids. XIII.*

WINTER

Zing, zachter, dichter, zachter;
Ban alle luidruchtigheid —
Wie licht, als de liefde gaat sterven,
Wie vlagt, over rouwende erven,
Wie zingt, bij een hart dat schreit.

De sneeuw waait over de daken
Rondom heerst de barre kou.
De honger vaart door de steden,
Daar wordt bitt're armoë geleden
In menige woning heerst rouw.

Zing zachter, dichter, zachter;
De honger dreigt overal —
Duister voltrekken de tijden.
Hoe lang zal het volk nog lijden
Eer het zich vermannen zal?

Uit: *Tijdsignalen* 1929.

JEZUS

O Jezus, als gij weer op aarde komt
Ach, laat gij mij het dan weten.
Daar zijn er zo velen verleefd, verstomd
In bitt're ellende tesaamgedromd
Zovelen van 't Licht vergeten.

Gij woont daar zo hoog, in Uw heerlijkheid
Zo ver boven lucht en de wolken.
Ik dacht soms, gij kunt van zo hoge misschien
Die haav'loze, zwoegende slaven niet zien
Die gracht en fabrieken bevolken.

Ik weet wel, ook Gij werd in armoede zwart
In povere woning geboren.
Doch koningen hebben zich opgemaakt
Een ster heeft over uw komst gemaakt —
Wat sterren zou óns overgloren?

In zorg zijn w' ontvangen, in armoe gebaard
Wij hebben slechts tranen gezogen.
De morgen is vreugdeloos opgestaan
De dag is in nacht van ellende vergaan —
Wij hebben deemoedig gebogen.

Wanneer Ge maar al onze noden wist
Ge zoudt U ten strijde gorden.
Ziet, hoe de meester voor bloed en zweet
Ons immer te schamel het brood toemeet —
Hoe zijn we verarmd en verworden!

O Jezus, als gij wéér op aarde komt
Gaat dan door ons stegen en grachten.
Wij hebben geen toekomst, geen uitkomst meer
Wij stellen ons lot in Uw handen, Heer —
Ziet, hoe wij vergaan en versmachten.

Uit: Uitverkoop.

Geert v. Oorschot

TOEN ZWAAIDE IK MIJN VLAG

Toen zwaaide ik mijn vlag in het zonlicht omhoog,
het zonlicht, dat de aarde deed branden,
de wind was zo hevig, dat mijn vlaggestok boog,
toch hield ik hem sterk in mijn handen,

want ik voelde mij dapper en onbevreesd,
om mij heen was geen schemer van zorgen,
in dagen was ik zo blij niet geweest,
mijn hart was de glanzende morgen.

Toen zwaaide ik mijn vlag in het zonlicht omhoog,
blijde moed zong haar lied aan mijn oren,
hoe zwaarder de wind op mijn vlaggedoek woog,
hoe meer ik mijn kracht wist herboren.

Want sterker was ik dan alles dien dag,
niet langer meer één der geknechten,
de lucht was vervuld van mijn luide lach,
om 't hoogste geluk te bevechten.

Uit: *Flarden*.

ZELFMOORD

Een heeft zich opgehangen
aan de buis der verwarming —
Hij is uit zijn lijden verlost.

Zijn lakens, aan elkaar geknoopt,
zullen hem niet meer bedekken —
de luide, harde morgenbel
zal hem niet kunnen wekken.

Hij droomt een goede, stille droom.
De deur van zijn sel gaat weer open —
zijn enige wens wordt toch eind'lik vervuld.
Nooit hoeft men tevergeefs te hopen.

Nou hoeft die stille kameraad
geen zakjes meer te plakken
voor vijftien senten op een dag —
de dood brengt veel gemakken.

Hij ademt niet meer.
Zijn naam heeft hij teruggekregen.

Uit: *Gevangenis*.

Uit: DE TURFGRAVERS

Zij leven nog in holen
de gravers van de venen —
de zwoegers, de gebukten
de armelik-verdrukten. —

Krom zijn hun ruggen
krom zijn hun benen
bitter hun stugge
strakke gezichten. —

Zwart zijn hun handen
als de sombere gronden
droef en verbeter
hun bleke monden.

— — — — — — — — — —
Zal eenmaal in de strakke gezichten
opstandigheid lichten? —

Uit: *De Socialistische Gids*. XVII.

Jac. v. d. Ster

HET OUDE HUIS

Ik las een lied van een bedroefde dichter,
dat zachtjes klaagde om verloren tuis,
waar vele bloemen van geluk vertelden
en bomen zongen met een teer geruis.

Toen moest ik — moeder — even bitter denken:
ons huis — een kamer in een stinkend krot;
een nauwe bedstee — en een keukenhokje...
vergulde spreuk: o mens, vertrouw op God!

Vijf wassen tuis — gesteven en gestreken
en toen — toen ben je zachtjes doodgegaan.
Je had de spreuk al van de muur getrokken
en voor het eerst je wasjes laten staan.

De dichter zingt zijn lied van droef verlangen.
Ik zie jouw waskuip en je zorggelaat...
Als ik zal zingen, moeder, zal het wezen
een lied van opstand — en een lied van haat!

Uit: *Flarden*.

HET HART IS DOOD

Er is een tijd geweest, dat ik een nuttig mens was,
dat is al lang geleden, kameraad.
Dat was de tijd, dat ik mijn hamer zwaaide...
Het lijkt een ver geluk — een wondermooie daad!

Ik voer geen hamer meer; ik stempel slechts...
ik stempel

En ik bekijk de winkels in de stad
en tel de huizen van de vele straten...
Toch heb ik éénmaal — vroeger — werk gehad...

Ik ben mijn eigen baas: ik wandel alle dagen
over de boulevard in slome slenterpas,
wat zoals ieder weet, tot dusver 't privilege
van dames-met-veel-bont en pekingeesjes was!

En bij het hek waarachter de fabriek staat,
leun ik — zo moe — tegen de vuile muur.
Mijn hart is dood — wat heeft een hart voor waarde
als je niet eens genoeg hebt voor de huur —

Uit: *Flarden*.

W. J. van Rensen

WACHT NIET OP GOD!

Wacht niet op God, gij die een zware vesting
van moordend daag'lijksch werk om
uw warmkloppend harte bouwt.

Wacht niet op God, gij die u hoop'loos opsluit in het
gevang' van uw' ellende
en dan op God vertrouwt.

Wacht niet op God, gij die voor trotschen hoogmoed
angstvallig uwen rug
en uwe schouders kromt;
die éérst u door het onrecht weerloos laat verdrukken
en als ge ónder ligt,
kijkt, of uw Gód niet komt.

Wacht niet op God! Maar breek den stalen keten
van uwe laffe slaafschheid.
Breek hem. Doe het nu!
Gods kind'ren zijn de trotschen en de fiere' en sterken!
Wacht niet op God, want
zie: God wacht op ù!

Uit: *De Socialistische Gids VIII.*

VI. Trotlen

WANNEER DE LENTE KOMT, ONTWAAKT DE MOED —

Wanneer de lente komt, ontwaakt de moed —
de knoppen botten en het loof vliegt uit —
de aarde groeit, en juicht een nieuw geluid
van vreugde in strijden; en het eind schijnt goed.

In zomertij gaat uit de jonge bruid
der geestdrift, en haar tingle zinnen doet
trillen naar hoger plan het strijdwarm bloed.
Haar denken steigert als schip in springvloed
en stormt het jaargetijde ver vooruit.

Zegebewust vangt zij haar bouwwerk aan —
kneedt in gedachten 't wezen der idee —
tot vormen der révolte om haar staan
die, haar getuigen, tot de mensen gaan.

Haar stem draagt ver. Zij voert de massaas mee
op wiek van nieuwe wind, die heil beduidt
en wordt gebore' in land van overzee.

Uit: *De Socialistische Gids XVII*

BEDIENDE

Hij zit gebogen over boeken,
gevouwen borst, gekromde rug,
hij cijfert, schrijft en lijnt heel vlug,
over zijn lippen komt een kuch,
de tering is aan 't zoeken.

Hij draagt halsboord en manchetten,
zie hem stappen als een pauw,
maar hij bibbert van de kou.
Armoe zet op hem haar klauw
en vangt hem in haar netten.

Uit: *Vlaamsche Arbeiderspoëzie*.

SCHAPEN

We zullen gaan
lijk schapen
op wegen van honger.

Het hoofd omlaag
de schouders gebogen
de handen gebonden.

Als we niet gingen
dan krijschten de vrouwen
en gaapten de kinders naar brood.

Já, we zullen gaan
in groote kudden lam en laf.
Als er voedsel is
zullen we vechten als honden.

Uit: *Vlaamsche Arbeiderspoëzie*.

Hans Wispel

HEUVELZANG

Wij zongen aan de heuveltop
    Ons lied van vreugd en moed.
De heide lag zoo purperwijd
Alom in zonneheerlijkheid
    En bloeide goed.

Toen stegen langs het smalle pad
    Een man, een vrouw, een kind;
Hun handen wenkten al ten groet:
Ons werk is af. Nu zing ons goed
    't Lied, dat gij mint.

Zij kenden niet de jonge wijs
    Van Arbeid, jeugd en kracht.
Ze lagen luisterend rondom,
En in hun stille oogen klom
    Een nieuw gedacht.

Wat zingt gij zelf? Nog 't oude lied
    Dat fel ten aanval slaat:
Op Marianne! Hoort hun stem,
Elk woord heeft nog z'n oude klem,
    Zijn sterke maat.

Nooit klonk ons 't oude lied zoo goed
    Als deze heuvelstond.
De wereld werd zoo purperrood.
En diep uit heide en avondrood
    Groeide ons verbond.

Uit: *De Socialistische Gids XIII.*

Theun de Vries

LIED BIJ HET ZAAIEN

Broeder mensch
met uw deemoedig-vorstlijk zaaigebaar --
zuster zon
met uw laaiende hartstocht —
broeder regen
met uw zilveren liefde —
mijn stem waait naar u op in één verbroedering:

Gij heft uit de gesloten voren
den brand der oogsten. Want God is dood
in den hemel, op de aarde, in den wijn en het brood.
God is verdord in de winternachten
als een uitgestorven gedachte —
het noorderlicht was zijn lijктоorts rood.

Maar gij heerscht over de oude voren
in nieuwen oogst, een nieuw festijn
van trots en machtigheid ongekend —
Wij zullen de nieuwe goden zijn,
regen, winden en zonneschijn,
menschheid en element!

Uit: *De Socialistische Gids XII.*

Garmt Stuiveling

LANDARBEIDERS-STAKING

De distels en het giftig bilzenkruid
groeien verstikkend boven 't koren uit
dat anders, weigeldeinend in de wind,
met rijpe glans van volle korrelvruchten
op 't snerpen van de sikkels staat te wachten
en op 't gebaar der vrouw die 't samenbindt.

Nu zijn de velden wild zo ver men ziet:
geen werkers hebben 't onkruid uitgewied,
en ook geen werkers, die de halmendracht
straks zullen oogsten als elk jaar te voren,
zij hebben lang genoeg de boer het koren,
zichzelf de schamelheid in huis gebracht.

Dit zomer mag de oogst verloren gaan,
Hoe dicht de distels woekren tussen 't graan,
hoe hulploos plat slagregen alles slaat,
geen hand zal nu de late zaden winnen;
niet eerder zal het zichten hier beginnen
voor dat de boer een hoger loon toestaat.

In 't vlamvend vlak van laaie zonnelucht
drijft elke schuur een wig, diep en geducht
en onaandoenlik scherp en strak en zwart;
maar onder 't masker van 't alomme zwijgen
voel ik de spanning sidderen en hijgen
en de verbeter wil: hard tegen hard!

Uit: *Elementen*.

VAANDELDRAGER

Stralend en sterk, en als uit buigzaam brons gegoten,
vast in zijn hand geklemd de hoge, zondoorvloten,
vlamrode, wapperende vlag,
zo treedt hij, vóór de stoet van zingende genoten
fier in het wijde licht van d' open zomerdag.

Daar is geen vroegre kleinheid in zijn wezen;
hij gaat, zoals het nieuw geslacht zal gaan
als eens op aarde vrijheid zal bestaan:
heerlik bewust en zonder slaafse vrezen.

Het is alsof winds uitgelaten kracht
in hem beheerst tot wondre sterkte groeide.
Het is alsof de blijde zonnepracht
in hem tot vreugdes gaaf geluk ontbloeide.
Het is of door zijn hele lichaam vloeide
heilige moed, die geen gevaren acht.

De tijd is ver, dat vrij en ongebonden,
alleen door liefdes teedre dwang geleid,
de mensen zullen leven; maar o wonder!
de eerste glans dier verre heerlijkheid
heb 'k in zijn stralend ogenpaar gevonden!
En sedert weet ik, boven pijn en wonden,
een nieuw geluk, een nieuwe vreugd, altijd.

Uit: *Elementen*.

ALS EEN KLAROENSTOOT

Als een klaroenstoot heeft het woord geklonken:
„Proletariërs aller landen, verenigt u!”
O wekroep, o belofte, waarin blonken
en blinken nòg visioenen; waar is nu

in deze donkre na-oorlogse jaren
uw kracht, uw waarheid, nu aan alle kant
proletaren strijden met proletaren
tot binnen de grens van hetzelfde land?

De eenheid is gebroken; tweedracht, haat,
verbitt'ring schampert schel uit alle rijen. .
Hoe kan 't gewas der nieuwe maatschappij en
der broederschap ooit groeien uit dit zaad?

O gij, die elk een deel der waarheid hebt,
maar die meent haar alleen geheel te dragen,
versmijt niet meer in ijdele twist uw dagen
waar d'andre klasse nieuwe kracht uit schept!

Héél de wanhopig kankerende vete,
die vreet ons vlees en ziekte ons zuiver bloed!
Keer in, voel schuld om wat gij deedt en doet,
dan zult g'ook andrer schuld vergeven weten.

Maar zo in d'oudre harten haat en wraak
hoonlacht om liefdes deemoedig bezinnen: —
wanneer wij jongren d'eenheid niet herwinnen,
zijn wij te klein voor onze grote taak!

Uit: *Elementen*.

BIJ DE HERDENKING VAN MARX' STERFDAG, 14 MAART 1933

Hoe durven wij tot aan Marx' graf
te naadren zonder schroom en schaamte
Wat schenkt het recht ons om de naam te
vereren van wie alles gaf:
die niet geaarzeld heeft te dragen
vervolging, smaad en hoon en leed,
maar wat hij doen moest manlik deed
en tot de dood getrouw zijn dagen
in armoe en verbanning sleet —?

Hij heeft in woorden, snijdend hard
en flonkrende lijk diamanten,
de proletaren aller landen
hun roeping ingegrift in 't hart:
dat zij niet langer zouden dulden
maar opstaan, en, wat geen hun geeft,
zelf strijdend winnen —, en hij heeft
de taak waarvan hij hen vervulde
in 't eigen leven voorgeleefd.

Wat is in ons nog van die kracht
waarmee hij stond, sterk en onwrikbaar?
Is er nog heldenmoed beschikbaar
in dit armzalige geslacht,
dat wel de klank kent van zijn zinnen,
maar, tot der zinnen zin: de daad,
de durf, het offer, niet in staat,
te klein is voor zijn groot beminnen,
te klein voor zijn onstuimge haat —?

Dof werd zijn vuur in ons, en vaag
zijn visioen der nieuwe mensheid.
Wij zijn verzoend met de begrensheid
en ons verzet is zwak en traag

en slaat niet uit, als onze voetstap
langs 't pad der minste weerstand gaat
naar d'afgrond van het kleinste kwaad....
Waar bleef de grootheid van zijn boodschap?
Is 't nog te vroeg? Is 't reeds te laat?

't Is nooit te vroeg, 't is nooit te laat:
elk uur ligt open als een vore
en vraagt voor overvloed van koren
slechts 't offer van een handvol zaad.
Wij zelf zijn mensheids op- of neergaan,
wij zelf haar eb, wij zelf haar vloed,
haar zieklik, óf: haar zuivrend bloed —:
wij zijn haar toekomst nóg, wanneer maar
in ons iets leeft van Marx zijn moed!

Uit: *De Socialistische Gids* XVIII.

NIET-SOCIALISTISCHE DICHTERS

Jan Engelman

BEATI MISERICORDES ¹⁾

Zijn toog veegt de modder van de vale straat:
een rosse buurt, waar het leven gaat
tusschen de zoete snik der harmonika
en het droog geplof van de deur der cel —
„Vooruit!”, en een schorre vloek komt na.
Zijn haar wordt grijs en men lacht hem uit.
De zonde zingt zoo luid, zoo luid...
Hij kent ze wel, maar verwijt er geen,
als een bergmeer is zijn oog sereen.
Rust zijn hand op het hoofd van een vlasblond kind
dan heeft hij de zaal'gen van Jezus bemind.

Waar de melancholische huizen staan
op dramatische gracht
als een scheef gebit in verdorde mond —
op gebarsten stoepen de veile lol
en harten van wanhoop
vervunsd en vol
in een stinkend trapgat is hij gegaan.
Het bloode licht van 't beplakte raam
zeeft aarzelend over een kermisbed.
De biezen stoel heeft hij aangezet:
dit is een zacht en groot verdriet,
zij is zijn zuster en anders niet.

Zij komt van het land
waar de winden zijn,
de bloemen, de grassen, de luchten vrij,
de gele lust van een pinksterwei,
de menschen zwijgzaam en ongewond,
sterk als de geur van den verschen grond.
De stad is de vratige, gier'ge poliep,
de prachtige stad
met Rembrandt's glorie, met wijsheid diep
en dieper zonde lichtlooze pijn:
in die stad wou zij gaarne vroolijk zijn.

Hij nam haar hand en was goed als de vrind,
die haar schroomvol over de heg had bemind.
Hij hoorde haar biecht en sprak haar vrij:
God's zuiv're adem was haar nabij.
Een schriel geluid
als 'n fijne schel —
hij staat al recht,
hij kent dat wel.
Tegen den glimmend-versleten toog,
op zijn trillenden arm in een veiligen boog,
lag het purperen kind, dat het niet kon vallen,
want liefde is het voornaamst voor ons allen.

Uit: *Het roosvenster*.

---

¹⁾ Zalig de barmhartigen.

Albert Kuyle

POTEMKIN

in het zwarte stuiven van de ruimen,
in de bedorven slaaplucht van de bak,
op de boegspriet waaronder de wateren schuimen,
voor het roode vuur, dat zingend openbrak:

tusschen de spiegel en de steven,
in het harde duister van de haat,
werd het bloed tesaam gedreven
in een nieuwe, ongekende maat.

En toen de wet brak, die de vaders leerden:
van eindelooze dienstbaarheid;
toen de tijden zich in één seconde keerden:
een front van moedige wanhopigheid:

het bloed is gaan zingen: een nieuwe zang
die duurde een nacht en een wereld lang.
Toen draaide op de verre horizon,
de hooge boeg van het schip;
een steil en bergachtig land begon
aan een vreemde, verlaten klip.

Als nieuwe dieren tastten de loopen
van het kanon.
Het licht kwam de hooge zeeën doopen,
de dag begon . . .

.....

Uit: *Songs of kalua*.

A. J. D. van Oosten

NIEUW KANTOORGEBOUW

Het breede grijze baksteen-vlak
draagt nog de lichte sporen van
zijn nieuwhed, als het hard en strak
gelaat van een geschoren man.

Het staat stil in zichzelf gekeerd
rondom zijn hart van glas en staal
grootmachtig en gedecideerd
de hoeksteen van het kapitaal.

In den materieelen strijd
het goddelooze hoofdkwartier,
gegrondvest op de dienstbaarheid
van mensch, machines en papier.

En nu: de drooggevalen klip
waartegen met dit doode tij
de resten hangen van het schip
eener vergane maatschappij.

Uit: *De Gemeenschap VII.*

M. Mok

WERKLOOZEN

Op de banken in de parken,
op de stoepen, in portieken
zitten menschen, die hun handen
voor niets weten te gebruiken.

Loopen door de straat en turen
naar de huizen van de rijken,
denken: er moet iets gebeuren,
want zoo kan het toch niet voortgaan.

Thuis zijn vrouw en kinderen;
de misère hangt op alles,
op de straten, op de menschen,
op den hemel, op den wind.

Op de banken in de parken,
op de stoepen, in portieken
hangen menschen; weten niets meer
met hun leven uit te richten.

Kijken naar het groene water,
spiegelen zich in de grachten,
aarzelen en denken: later,
ik zal nog maar even wachten.

Uit: *De Stem XIII.*

LITERATUUR-OPGAVE

I DE BURGERIJ ONTWAAKT

Wie zich voor de oudere literatuur interesseert, kan daarvoor raadplegen:

G. Kalff: *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, deel I—III.

J. te Winkel: *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde: Middeleeuwen en Rederijkerstijd*, I en II.

J. van Mierlo Jr. S. J.: *Geschiedenis van de Oud- en Middelnederlandsche letterkunde*.

J. Prinsen: *Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis*.

Voor leken zijn de boeken van Kalff en Prinsen het gemakkelijkst leesbaar, mede door de aantrekkelijke vorm; Te Winkel en Van Mierlo geven uitgebreide feitenkennis; Van Mierlo behandelt de letterkunde zeer sterk van katholiek standpunt.

Over Jacob van Maerlant, Jan van Boendale, Jan de Weert, Anthonis de Roovere enz. vindt men in deze werken overvloed van stof. Nog enkele aanvullingen volgen:

Het hoofdwerk over Jacob van Maerlant is nog steeds: J. te Winkel: *Maerlant's werken beschouwd als Spiegel van de dertiende eeuw*. Boeiend zijn de *Maerlantstudiën* van J. Koopmans (*Taal en Letteren* VII, VIII, IX) en het artikel van Ed. A. Serrarens: *Kommunisme in de Middelnederlandse letterkunde* (*Tijdschrift voor Taal en Letteren* 1928).

Over Anthonis de Roovere: G. C. van 't Hoog: *Anthonis de Roovere*.

II DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD

Over Lauris Jansz.: Rena Pennink: *De Rederijker Lauris Jansz. (Oud-Holland 1912)*.

Over Cornelis Everaert: Muller en Scharpé in hun inleiding tot de *Spelen van Cornelis Everaert*; en

Muller: *Cornelis Everaerts spelen als spiegel van de maatschappelijke toestanden zijn tijds* (*Versl. en Meded. der Kon. Vlaamsche Academie* 1907).

Over Lauris Jansz. en Cornelis Everaert: Dr. H. E. van Gelder: *Satiren der XVIe eeuwse Kleine Burgerij. (Oud-Holland 1911).*

Literatuur uit de eerste tijden van de Hervorming vindt men in de Bibliotheca Reformatoria Neerlandica.

Geuzenliederen.

Een met buitengewoon veel zorg samengestelde uitgave van de Geuzenliederen gaf E. T. Kuiper: *Het Geuzenliedboek*, 2 delen, na zijn dood voltooid door P. Leendertz, met belangwekkende inleiding.

Over de revolutionaire betekenis van het Wilhelmus: Prof. P. Scholten: *Gedachten over Macht en Recht. (Onze Eeuw 1917, pag. 353—354).*

Voor Hooft en Vondel verwijzen we naar de genoemde werken van Kalf (deel IV), Te Winkel *Ontwikkelingsgang: Republiek der Vereenigde Nederlanden* I en II en Prinsen.

Een volledige uitgave van Hooft's werk gaf Stoett; Vondel's werk wordt tans in een grote editie uitgegeven door de Wereld-Bibliotheek onder leiding van Dr. J. F. M. Sterck, Dr. H. W. E. Moller, Prof. Dr. C. G. N. de Vooy en C. R. de Klerk.

Levensbeschrijvingen van Hooft en Vondel gaven:

Prinsen: *Pieter Cornelisz. Hooft.*

Leendertz: *Het leven van Vondel.*

Barnouw: *Vondel.*

J. F. M. Sterck: *Het leven van Joost van den Vondel.*

Vooraf het boek van Barnouw is om zijn fijngevoelige behandeling sterk aan te bevelen.

Er zijn over deze schrijvers zulk een geweldige massa studies verschenen, dat we er niet aan kunnen denken, ook maar de voornaamste er van op te noemen. Wie zich voor hen interesseert, vindt literatuur-opgaven bij de bovengenoemde auteurs.

III DE ARBEIDERS ONTWAKEN

Multatuli (Ed. Douwes Dekker).

Een enigszins volledig overzicht van de vele boeken en artikels, die over Multatuli verschenen zijn, kunnen we hier niet geven. We noemen slechts:

- A. J. (K. J. L. Alberdingk Thym): *Multatuli* (Nederland 1891).
 Th. Swart Abrahamsz: *Eene ziektegeschiedenis. (De Gids 1888.)*
 J. Prinsen: *Multatuli en de Romantiek.*
 C. G. N. de Vooy: *De invloed van Multatuli's letterkundig werk op oudere en jongere tijdgenoten (Handel. v. d. Maatsch. der Nederl. Lett. 1910.)*
 J. de Gruyter: *Het Leven en de Werken van Eduard Douwes Dekker.*
 F. van der Goes: *Multatuli. (De Socialistische Gids V.)*
 A. H. Gerhard: *Multatuli als historische figuur. (De Socialistische Gids V.)*

Guido Gezelle.

Ook over Gezelle bestaat een zee van literatuur. Een tweetal mooie bloemlezingen uit zijn werk gaf Mej. Dr. A. Nijland.

Over hem schreven o.a.:

Hugo Verriest in *Twintig Vlaamsche Koppen II* en in *Dietsche Warande en Belfort* 1900.

Alois Walgrave: *Leven van Guido Gezelle.*

Urbain van de Voorde: *Guido Gezelle.*

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk: *Guido Gezelle.*

Henri Polak: *Revolutionnaire poëzie. (De Socialistische Gids III.)*

Hij bespreekt hierin de dichters uit de Oude Beweging, verder Overst, Bonn, Van Collem, Adama van Scheltema, Henriëtte Roland Holst—van der Schalk, Herman Gorter.

K. F. Proost schrijft in *Socialistische Kunst* over Herman Gorter, Henriëtte Roland Holst—van der Schalk, Adama van Scheltema, van Collem, S. Bonn, Margot Vos.

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk bespreekt in de inleiding tot *Tijdsignalen* 1929 vier jongere dichters: Jan W. Jacobs, Jef Last, Freek van Leeuwen en Garnt Stuiveling.

Jan W. Jacobs: Over volksdichters (*De Socialistische Gids XVII*).

Veel moois geeft het hoofdstuk *Sociale Lyriek* in M. A. P. C. Poelhekke's boek: *Lyriek.*

Herman Gorter.

Na zijn dood verscheen een bundel *In Memoriam Herman Gorter* met opstellen van H. Roland Holst—van der Schalk, A. Roland Holst, Dirk Coster, Anthonie Donker. We noemen verder:

- C. Scharten in: *De krachten der toekomst II* en in: *De roeping der kunst*.
- M. H. van Campen: *Het historisch-materialisme in de literaire critiek* (in *Over literatuur*).
- Gerard Bruning (*Roeping IV*): Bij: *De School der Poëzie*.
- J. Welders (*De Stem* 1927): *Gorter als socialist*.
- R. Kuyper: *Herman Gorter. Ter herdenking*, in *Opgang*. Ook afzonderlijk verschenen.
- J. F. Ankersmit (*De Socialistische Gids XII*): *Ter herdenking van Dr. Herman Gorter*.
- Anthonie Donker (*Den Gulden Winckel* 1930): *Herman Gorter: Liedjes aan de geest der muziek der menschheid*.
- J. C. Bloem (*Den Gulden Winckel* 1931): *Herman Gorter: De Arbeidersraad*.
- Henriëtte Roland Holst—van der Schalk: *Herman Gorter*. Voorts tal van artikelen in de tijdschriften.

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk.

- Albert Verwey schreef over het oudere werk van Mevrouw Holst in *De Twintigste Eeuw* 1903, *De Beweging* 1907 en 1913. Voorts:
- A. C. S. de Koe (*Onze Eeuw* 1916): *Over Henriëtte Roland Holst—van der Schalk*.
- C. Scharten in *De roeping der kunst*.
- M. H. van Campen: *Het historisch-materialisme in de literaire critiek*. (In *Over literatuur*.)
- M. A. P. C. Poelhekke (*De Beiaard* 1921): *Potgieter, Perk, Henriëtte Roland Holst en Dante*.
- Mevr. K. C. Boxman—Winkler (*De Gids* 1923): *Het latere werk van Henriëtte Roland Holst*.
- Bernard Verhoeven: *De zielegang van Henriëtte Roland Holst*.
- Indestegé (*Vlaamsche Arbeid* 1927): *Henriëtte Roland Holst's ontwikkelingsgang*.
- Dirk Coster in: *De Nieuwe Europeesche Geest in Kunst en Letteren*.
- A. J. Luikinga (*De Socialistische Gids XIII*): *Heldensage. Verworvenheden*.

J. F. Ankersmit (*De Socialistische Gids XV*): *Van „Dit hart dat werd om te zoeken op aarde gezonden”*.

J. Goudriaan (*De Socialistische Gids XVI*): *Kinderen van dezen tijd*.

Voorts talloze boekbesprekingen in tijdschriften. Mej. S. A. Baelde gaf een *Keur uit de gedichten van Henriëtte Roland Holst—van der Schalk*. (Uitgave W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam 1928).

C. S. Adama van Scheltema.

Het volledigst — als mens, als socialist, als kunstenaar — kan men Adama van Scheltema leren kennen uit de bundel: *Ter herdenking van C. S. Adama van Scheltema* (uitgave Em. Querido's Uitgevers Maatschappij, Amsterdam 1929). met opstellen van Bolkestein, Ankersmit, Bongers, Aart van der Leeuw, Carel Scharthen e.a.. Verder schreven over hem:

E. d'Oliveira, in *De jongere generatie*.

Carel Scharthen, in *De roeping der kunst*.

Bernard Verhoeven: *De Beiaard 1920: C. S. Adama van Scheltema*.

J. F. Ankersmit in *De Socialistische Gids IX* en in *De Socialistische Gids X: Adama van Scheltema's nagelaten dichtwerk*.

C. Tazelaar (*Stemmen des Tijds 1924*): † *C. S. Adama van Scheltema*.

Voorts stelde Saalborn samen een verzameling: *Poëzie en proza uit het werk van C. S. Adama van Scheltema* (uitgave W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam 1930).

A. van Collem.

E. Coenraads (*De Nieuwe Tijd 1920*): *De poëzie van A. van Collem*.
Is. Querido in *Letterkundig Leven I: A. van Collem. Van Stad en Land*; in *Letterkundig Leven III: A. van Collem: Liederen van Huisvlucht* en: *Van God en van de Natuur*.

J. L. Walch (o.a. *Groot-Nederland 1922*): *A. van Collem: Van God en van de Natuur*.

D. Th. Jaarsma (*Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift 1924*): *A. van Collem: Opstandige Liederen*.

A. J. Luikinga (*De Socialistische Gids XV*): *God, een gedicht van A. van Collem*.

Henriëtte Roland Holst in de inleiding tot: *Bloemlezing uit de Gedichten van A. van Collem*, samengesteld door zijn dochter, Mevr. E. Vos—van Collem.

Margot Vos.

D. Th. Jaarsma (*Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 1924): *Margot Vos: De Nieuwe Lent'*.

François Pauwels.

Dirk Coster in zijn inleiding tot: *Nieuwe Geluiden.*

Anthonie Donker (*De Stem* 1931): *Poëziechroniek.*

J. C. Bloem (*Den Gulden Winckel* 1932): *Socialistische Gedichten.*

S. Bonn.

L. Simons: Een woord tot inleiding in Bonn's bundeltje: *Wat zang en melody.*

Is. Querido in *Letterkundig Leven* I: *S. Bonn: I. Een bonte vlucht. II. Immortellen.*

A. J. Luikinga (*De Socialistische Gids* XV): *De overleden dichter S. Bonn.*

Jef Last.

Henriëtte Roland Holst in haar inleiding tot *Kameraden!*

Anthonie Donker (*Den Gulden Winckel* 1931): *Revolutionnaire Poëzie.*

Freek van Leeuwen.

M. Mok (*Den Gulden Winckel* 1932): *Revolutionnaire Poëzie.*

Garmt Stuiveling.

J. C. Bloem (*Den Gulden Winckel* 1932): *Socialistische Gedichten.*

Over: *Tijdsignalen* 1930 en over *Flarden* in *Den Gulden Winckel* 1931 en 1932.

Over *Flarden* verder:
Henriëtte Roland Holst in *Tijd en Taak*, 1e jaargang.
R. Kuitert in *Stuwing* 1932.

Over: *Links Richten*:
Anton van Duinkerken in *De Gemeenschap VIII*, verder in *Den Gulden Winckel* 1932.

Wie kennis maken wil met het werk van katholieke jongeren, leze het tijdschrift: *De Gemeenschap*, alsmede het hoofdstukje: *De Jonge Katholieken in Nederland* in Dirk Coster's *Nieuwe Geluiden*.

INHOUD.

	Pag.:
Voorwoord	7
Inleiding van <i>Henriëtte Roland Holst—van der Schalk</i>	11
I. Wat is revolutionnaire poëzie?	11
II. Korte beschouwingen over eenige middeleeuwsche volksliederen	22
III. De Vlaamsche samenleving in de XIIIe eeuw. Jacob van Maerlant	25
IV. De veranderingen in het economische, het sociale en het geestelijke leven in de eerste helft der XVIe eeuw	39
V. De Hervorming in de Nederlanden. De Geuzenpoëzie	49
VI. Overgang naar den modernen tijd	67
VII. Socialistische poëzie	76

De revolutionnaire poëzie vanaf de middeleeuwen tot heden

I. DE BURGERIJ ONTWAAKT.

Biografische en bibliografische aanteekeningen	90
<i>Jacob van Maerlant:</i>	
Uit: Eerste Martijn	92
„ Eene Disputacie van Onzer Vrouwe en het Heilige Kruis	98
„ Der Kerken Claghe	103
„ Van den Lande van Overzee	109
<i>Jan van Boendale:</i>	
Uit: Jans Teesteye	115
<i>Jan de Weert:</i>	
Uit: Nieuwe Doctrinaal	119
„ Van den Levene ons Heeren	122
„ Rinclus	122
„ Boek van der Wrake	128
<i>Anthonis de Roovere:</i>	
Houdt tand voor tonge, en zwijgt al stille	129
Uit: Lieg ik, dat wil mij God vergeven	130
Rondeel	131
<i>Jan van Steijevoort:</i>	
Uit: Rapen moet wel zijn een gezonde spijs	132

	Blz.:
Het was een kind, zoo kleinen kind	133
Wat mag daar wezen, wat mag daar zijn?	136
Naar Oostland willen wij rijden	138
Wij willen van den kerels zingen	139
 II. DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD.	
Biografische en bibliografische aantekeningen	144
<i>Lauris Jansz:</i>	
Een spel van zinnen, beroerende het koren	148
<i>Cornelis Everaert:</i>	
Uit: Gemeene Neringe	169
Een Liedeken van Weynken Claesdochter	176
Uit: Een Liedeken van Jacques	179
„ De Heer is Koning in Israël	182
<i>Geuzenliederen:</i>	
Gentsch Vader=Onze	184
Troost=Liedeken der papen onderlage.....	185
Dans=Liedeken, zonder hetwelk het spel niet volmaakt zoude zijn	187
Een liedeken gemaakt door M. Arent Dirksz. Vos, in zijn leven Pastoor in De Lier: Slaat op den Trommele	188
Van den tienden penning	189
Wilhelmus van Nassauwe	191
Nadat Duc d'Alve het zeem door den mond gestreken had met het pardon, heeft hij willen de wolle beginnen te pluk= ken door den tienden penning: Helpt nu u zelf	195
Een nieuw liedeken: Hoort toe, menschen, nu ter tijd.....	197
Een nieuw liedeken: Waar zullen wij nu toch blijven?	200
De II Psalm van Duc d'Alve	202
<i>P. C. Hooft:</i>	
Uit: Geeraerdts van Velzen	204
„ Baeto oft Oorsprong der Hollanderen	205

<i>Joost van den Vondel:</i>	Blz.:
Geuzevesper of Ziekentroost, voor de vier en twintig	207
Uit: Roskam	209
„ De monsters onzer eeuw	210
Weversklacht	211

III. DE ARBEIDERS ONTWAKEN.

Biografische en bibliografische aantekeningen	214
<i>Medelijden.</i>	
<i>H. Tollens:</i>	
Uit: Een bedelbrief in den winter	222
<i>B. ter Haar:</i>	
Voor de armen	223
<i>E. J. Potgieter:</i>	
Het lied van 't hemd	226
<i>Multatuli:</i>	
Uit: Vorstenschool	229
Toespraak tot de Hoofden van Lebak	232
<i>Guido Gezelle:</i>	
Arm huisgezin.....	238
<i>De oude beweging.</i>	
<i>Dirk Troelstra:</i>	
Moeder, ga voor je kindje staan	240
<i>J. Vuylsteke:</i>	
Uit: Fabrieksgalmen	241
<i>De grooten.</i>	
<i>P. J. Troelstra:</i>	
Uit: Een nieuwe tijd	244
<i>Herman Gorter:</i>	
O, bergen, die met uw hoofden steekt	247
Het meisje stond doodstil, van goud	249
	395

	Blz.:
En Pan kwam bij een dichter	250
O te leven in dezen schoonsten tijd	252
D'achturedag	253
O dichters, ziet ge niet	258
O vrij te zijn!.....	258
Van uit een nieuwe wereld treedt	260
De arbeidersklasse danst een groote reidans	261
<i>Henriëtte Roland Holst—van der Schalk:</i>	
Eiland van geluk	262
De moeder	263
Der vrouwen moed	266
O zusters, maakt Uw hart toch groot en diep.....	268
Samengeperst in de benauwde wijken	268
Helpt mij, makkers	269
Gedenkt mij in uw gebeden!.....	269
In alle pijn, die door mij heeft gewoeld	270
Gij zijt verwonderd, dokter	272
Wij zullen U niet zien, lichtende vrede	276
De zachtheid heeft nu niet veel plaats op aarde	278
Maar ge weet het, makkers: wij... mogen niet ondergaan ..	278
Lenin en Trotzky	281
Aan Friedrich Adler	283
Zooals op een strandmuur 't getij aanrolt	287
Wij leiders, wij zijn de mond	289
O arbeiders, reikt elkaar toch de handen	291
Mij vervoerde dezer gedachten vlucht	291
<i>C. S. Adama van Scheltema:</i>	
De daad.....	292
Waakt op, proletaren!	293
De boekweit	294
De vlucht	295
Te wapen	298
Aan hen!	300
De stal	301
O tijd die komt	302

<i>A. van Collem:</i>	Blz.:
Kom socialisme	305
Gebed te Waalwijk	306
De straatveeg	308
Uit: De advertentie	309
De man met de spade	310
Voor mijn kinderen	312
<i>C. Vosmaer:</i>	
Het raapt al kogels	313
<i>F. van Eeden:</i>	
Het lied der arme klanten	315
<i>Jac. van Looy:</i>	
Aan het comité der staking voor de Boeren	316
 <i>De tweede generatie.</i>	
<i>René de Clercq:</i>	
Dorscherslied	318
Op het uiteind der stad	319
<i>François Pauwels:</i>	
De nachtelijke sleepster	320
Zondares	324
Veldprediker	325
<i>Marie Roetman:</i>	
Sinte Maarten	326
<i>S. Bonn:</i>	
Meislied	327
Zandschippers	328
<i>S. Franke:</i>	
De lucht was blauw	330
<i>Margot Vos:</i>	
Troelstra-In Memoriam	331
De houthakker	332
De steenbikker	333
De Paaschheuvel.....	334
	397

	Blz.:
<i>Marie Vos:</i>	
De moeder	336
De vlaggen	336
Mussolini-Matteotti	337
Vaandrig	338
<i>D. de Jong:</i>	
De troost	339
Werkloos	340
<i>F. Tingen:</i>	
Belijdenis	341
Zomernacht	342
<i>Jef Last:</i>	
Een lied op den Meidag	343
Tsjeljabynsk	344
<i>Jan W. Jacobs:</i>	
Uit: Bij de begrafenis van Generaal Van Heutsz	345
Pinkstervlam	346
<i>Willem van Iependaal:</i>	
Stadsnieuws	348
<i>H. Overst:</i>	
Vacantielied	350
<i>Jac. van Hattum:</i>	
Wij	352
Hoe wilt gij.....	353
<i>A. J. Mussche:</i>	
Uit: De twee Vaderlanden van mijn hart	354
<i>De jongsten.</i>	
<i>Freek van Leeuwen:</i>	
Dronkemansgebed	358
Uit: De moeders	359
Winter	360
Jezus	361
<i>Geert van Oorschot:</i>	
Toen zwaaide ik mijn vlag	362

	Blz.:
Zelfmoord	362
Uit: De turfgravers	363
<i>Jac. v. d. Ster:</i>	
Het oude huis	364
Het hart is dood	364
<i>W. J. van Renssen:</i>	
Wacht niet op God	366
<i>Vl. Trotlen:</i>	
Wanneer de lente komt, ontwaakt de moed.....	367
<i>Uit: Vlaamsche Arbeiderspoëzie:</i>	
Bediende	368
Schapen	368
<i>Hans Wispel:</i>	
Heuvelzang	369
<i>Theun de Vries:</i>	
Lied bij het zaaien	370
<i>Garmt Stuiveling:</i>	
Landarbeiders-staking	371
Vaandeldrager	372
Als een klaroenstoot	373
Karl Marx.....	374
 <i>Niet-socialistische Dichters.</i>	
<i>Jan Engelman:</i>	
Beati Misericordes	378
<i>To Hölscher:</i>	
Genesis XVIII:32	380
<i>Albert Kuyle:</i>	
Potemkin	381
<i>A. J. D. van Oosten:</i>	
Nieuw kantoorgebouw	382
<i>M. Mok:</i>	
Werkloozen	383
Literatuur-opgave.	399

